

**JAVNO TUŽILAŠTVO, POLICIJA, KRIVIČNI SUD
I SUZBIJANJE KRIMINALITETA**

Realizaciju projekta i izradu publikacije
„Javno tužilaštvo, policija, krivični sud i suzbijanje kriminaliteta“
finansijski je pomogla Ambasada Kraljevine Holandije u Beogradu

Royal Netherlands Embassy

Izdavač

Udruženja javnih tužilaca I zamenik javnih tužilaca Srbije
Gračanička 18, Beograd
www.uts.org.rs

Za izdavača

Dr Goran Ilić
predsednik Upravnog odbora

Recenzija

Prof. Dr Milan Škulić

Lektura

Marina Panić
(Tuzilastvo i policija kao subjekti borbe protiv kriminaliteta)
Zrinka Banjeglav
(Uticao javnog tuzioca na kaznenu politiku sudova u Srbije)

Prelom i dizajn korica

Siniša Lekić

Štampa

ATC Beograd

Tiraž

500 primeraka

Prof. Dr Vojislav Đurđić • Mr Jasmina Kiurski • Mr Mario Reljanović
Mr Robert Sepi • Prof. Dr Stanko Bejatović • Dr Goran Ilić
Dr Zoran Pavlović • Mr Marina Matić • Zoran Vucelja • Marko Jovanović
Lidija Komlen – Nikolić • Aleksandar Milosavljević
Miodrag Plazinić • Biljana Silađi

JAVNO TUŽILAŠTVO, POLICIJA, KRIVIČNI SUD I SUZBIJANJE KRIMINALITETA

**Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije
Beograd 2008**

Sadržaj

P R E D G O V O R.....	11
UTICAJ JAVNOG TUŽIOCA NA KAZNENU POLITIKU SUDOVA U SRBIJI	13
I. UVOD.....	17
1. Predmet istraživanja.....	17
2. Ciljevi istraživanja	18
3. Metodologija istraživanja.....	19
4. Hipotetički okvir istraživanja	21
II. ZAKONSKA KAZNENA POLITIKA.....	23
1. Uvodne napomene.....	23
2. Zakonska i sudska kaznena politika.....	26
3. Vrste krivičnih sankcija.....	27
4. Svrha kažnjavanja	29
5. Odmeravanje kazne	30
(1) Opšta pravila o odmeravanju kazne.....	31
(2) Ublažavanje kazne.....	33
(3) Oslobođenje od kazne.....	35
(4) Pooštavanje kazne (povrat)	36
III. ZAKONSKA I SUDSKA KAZNENA POLITIKA U UPOREDNOM PRAVU I PRAKSI DRŽAVA	38
1. Odmeravanje kazne u uporednom krivičnom pravu.....	38
2. Potreba za komparativnom analizom i složenost istraživanja	42
3. Istraživanje pod okriljem Saveta Evrope – European Sourcebook on Crime and Criminal Justice Statistics.....	44
4. Opšte karakteristike i tendencije kaznenih politika pojedinih evropskih zemalja	46
IV. KAZNENA POLITIKA SUDOVA U SRBIJI	84
1. Opšte karakteristike kaznene politike sudova u Srbiji.....	84
(1) Spora ili brza pravda?	84
(2) Blaga ili stroga kaznena politika sudova?.....	88
2. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti	108
(1) Olakšavajuće okolnosti.....	108
(2) Otežavajuće okolnosti.....	109
3. Ličnost učinioca.....	111
4. Pravne karakteristike izvršenih krivičnih dela	126
(1) Sticaj krivičnih dela.....	126

(2) Saučesništvo	127
(3) Stadijumi izvršenja krivičnog dela	130
V. KAZNENA POLITIKA SUDOVA ZA POJEDINA KRIVIČNA DELA.....	133
1. Ubistvo (čl. 113. KZS)	133
2. Razbojništvo (čl. 206. KZS).....	144
3. Silovanje (čl. 178. KZS)	146
4. Nasilje u porodici (čl. 194. KZS)	148
5. Zloupotreba službenog položaja (čl. 359. KZS).....	151
6. Mito (čl. 367. KZS).....	153
VI. MOGUĆNOST UTICAJA JAVNOG TUŽIOCA NA POLITIKU SUZBIJANJA KRIMINALITETA	156
1. Načelo legaliteta i politika krivičnog gonjenja.....	156
(1) Odbacivanje krivične prijave	157
(2) Načelo oportuniteta.....	158
2. Odustanak javnog tužioca od krivičnog gonjenja i optužbe u krivičnom postupku.....	164
(1) Obustava istrage zbog odustanka javnog tužioca od krivičnog gonjenja.....	164
(2) Presuda kojom se optužba odbija zbog odustanka tužioca od optužbe.....	167
(3) Rešenje kojim se odbacuje optužnica	169
3. Zakonske i stvarne mogućnosti javnog tužioca na odmeravanje kazne.....	170
(1) Predlog javnog tužioca da se pooštri kazna	170
(2) Predlog javnog tužioca da se opozove uslovna osuda, odnosno predlog javnog tužioca da se izrekne uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom	171
(3) Predlog javnog tužioca da se izrekne novčana kazna kao sporedna i predlog javnog tužioca za oduzimanje vozačke dozvole.....	173
(4) O koristoljublju.....	175
(5) Predlog javnog tužioca da se izrekne mera bezbednosti.....	177
(6) Predlog javnog tužioca da se oduzme imovinska korist	179
(7) Predlog mere zaštite od nasilja u porodici	180
4. Žalba javnog tužioca	182
VII. ODLIKE KRIVIČNOG POSTUPKA U ISTRAŽIVANOM UZORKU....	194
1. Trajanje krivičnog postupka.....	194
2. Višestepenost odlučivanja i kaznena politika sudova.....	196
3. Pritvor i kaznena politika sudova	196
4. Branilac okrivljenog	198
5. Učešće oštećenog u krivičnom postupku	200
PRILOG	202
U P I T N I K.....	202
OSNOVNA LITERATURA	209

ODNOS POLICIJE I TUŽILAŠTVA I EFIKASNOST POSTUPANJA U KRIVIČNIM STVARIMA	211
PRVI DEO	215
OPŠTA RAZMATRANJA O POLICIJI I JAVNOM TUŽILAŠTVU KAO SUBJEKTIMA BORBE PROTIV KRIMINALITETA	215
I. OPŠTE NAPOMENE O JAVNOM TUŽILAŠTVU I POLICIJI I UTICAJU NJIHOVOG MEĐUSOBNOG ODNOSA I STRUČNOSTI NA EFIKASNOST BORBE PROTIV KRIMINALITETA	215
1. Uvodna razmatranja.....	215
2. Reč-dve o modelima odnosa tužilaštva i policije	216
3. Istorijski pregled razvoja i uloge policije i tužilaštva u domaćem krivičnom procesnom pravu.....	217
4. Modeli odnosa tužilaštva i policije u komparativnom zakonodavstvu	219
5. Osposobljenost policije i tužilaštva kao uslov uspešnog rada.....	221
6. Umesto zaključka	222
II. POLICIJA I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTI PRETKRIVIČNOG POSTUPKA	223
1. Opšte napomene o pretkrivičnom postupku.....	223
2. Javni tužilac kao subjekat pretkrivičnog postupka	227
3. Policija kao subjekat pretkrivičnog postupka	233
4. Radnje policije u pretkrivičnom postupku	235
A. Samoinicijativno preduzimanje radnji.....	235
B. Radnje policije po zahtevu ili odobrenju javnog tužioca	240
C. Radnje policije po zahtevu ili odobrenju istražnog sudije	242
D. Istražne radnje policije pre istrage.....	244
III. PROFESIONALNE KARAKTERISTIKE PRIPADNIKA POLICIJE KAO PREDUSLOV NJIHOVOG ADEKVATNOG ODNOSA SA JAVNIM TUŽILAŠTVOM U PRETKRIVIČNOM POSTUPKU	249
1. Profesionalne karakteristike pripadnika policije kao preduslov njenog adekvatnog odnosa sa javnim tužilaštvom u pretkrivičnom postupku Republike Srbije	249
2. Komparativni i međunarodnopravni aspekt profesionalnih karakteristika policije kao preduslova njenog adekvatnog odnosa sa javnim tužilaštvom na polju borbe protiv kriminaliteta	254
IV. ODNOS JAVNOG TUŽILAŠTVA I POLICIJE PREMA ZAKONIKU O KRIVIČNOM POSTUPKU	258
DRUGI DEO	264

JAVNO TUŽILAŠTVO I POLICIJA I POJEDINI OBLICI KRIMINALITETA	264
I. POLICIJA I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTI BORBE PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA	264
1. Ustrojstvo i nadležnost organa za suzbijanje organizovanog kriminala	264
2. Organi za suzbijanje organizovanog kriminala.....	265
3. Usporedna rešenja ustrojstva organa za suzbijanje organizovanog kriminala	267
II. POLICIJA I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTI BORBE PROTIV MALOLETNIČKE DELIKVENCije	271
1. Opšte napomene o policiji i javnom tužilaštvu kao subjektima borbe protiv maloletničke delikvencije.....	271
2. PolICIJA kao subjekt borbe protiv maloletničke delikvencije.....	272
3. Tužilaštvo kao subjekt borbe protiv maloletničke delikvencije.....	276
III. KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT MALOLETNIČKE DELIKVENCije S POSEBNIM OSVRTOM NA POLICIJU I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTE BORBE PROTIV OVOG OBLIKA DELIKVENCije.....	281
1. Uvodna razmatranja.....	281
2. Krivičnopravne odredbe o maloletnicima.....	282
3. Krivične sankcije prema maloletnicima.....	283
4. Mere upozorenja i usmeravanja	284
5. Mere pojačanog nadzora	285
6. Zavodske mere.....	287
7. Kazna maloletničkog zatvora	288
8. Mere bezbednosti uz krivične sankcije prema maloletnicima.....	289
9. Krivičnoprocesne odredbe o maloletnicima.....	290
10. Ovlašćeni tužilac u postupku prema maloletnicima.....	292
11. Organ unutrašnjih poslova u postupku prema maloletnicima	294
12. Organ starateljstva u postupku prema maloletnicima	296
TREĆI DEO	298
POLICIJA I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTI BORBE PROTIV KRIMINALITETA U KOMPARATIVNOM KRIVIČNOPROCESNOM ZAKONODAVSTVU.....	298
I. MEĐUSOBNI ODNOS POLICIJE I DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA KAO SUBJEKATA BORBE PROTIV KRIMINALITETA U NEMAČKOM KRIVIČNO-PROCESNOM ZAKONODAVSTVU	298

1. Uopšte o načinu regulisanja i procesnom položaju policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku SR Nemačke	298
2. Osnovne karakteristike procesnog položaja policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku SR Nemačke	300
2.1. Osnovna načela u realizaciji ovlašćenja policije	300
2.2. Samoinicijativno delovanje policije	301
2.3. Utvrđivanje identiteta i provera dokumenata	301
2.4. Pretres lica, stana i drugih prostorija	304
2.5. Zaplena i nadzor telefonskih i drugih razgovora	308
2.6. Privremeno lišenje slobode	311
2.7. Lišenje slobode zbog ometanja rada policije	312
2.8. Određivanje pritvora	312
2.9. Prikupljanje podataka radi elektronske obrade	315
2.10. Policija kao aktivni subjekat prethodnog krivičnog postupka	317
2.11. Saslušanje okrivljenog lica	319
2.12. Saslušanje svedoka i veštaka	320
2.13. Preduzimanje istražnih radnji na način predviđen za njihovo preduzimanje od strane državnog tužioca	322
2.14. Zapisnička konstatacija preduzetih istražnih radnji	322
2.15. Okončanje istražnog postupka	323
2.16. Obaveštenje o nepodizanju javne tužbe	323

II. MEĐUSOBNI ODNOS POLICIJE I DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA KAO SUBJEKTA BORBE PROTIV KRIMINALITETA U ENGLESKOM KRIVIČNO-PROCESNOM ZAKONODAVSTVU

1. Opšte napomene	324
2. Odnos između javnog tužioca i policije	326
2.1. Kontrola policije	326
2.2. Policijske istrage	327
2.3. Tenzija između „združene“ saradnje i nezavisnosti	328
3. Uloga javnog tužioca na sudu	329
4. Uloga javnog tužioca u odnosu na izvršenje sankcija	331

III. MEĐUSOBNI ODNOS POLICIJE I DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA KAO SUBJEKTA BORBE PROTIV KRIMINALITETA U HOLANDSKOM KRIVIČNO-PROCESNOM ZAKONODAVSTVU

1. Opšte napomene	334
2. Organizacija policije i odnos između javnog tužioca i policije	335
2.1. Organizacija policije	335
2.2. Zadaci policijskih snaga	336
2.3. Ovlašćenja policijskih snaga	336
2.4. Kontrola policije	337
2.5. Uputstva policiji	338

3. Uloga javnog tužioca na sudu.....	338
4. Uloga javnog tužioca u odnosu na izvršenje sankcija	341
5. Raniji otpust	341
6. Uslovna osuda.....	342
7. Kazneni rad	343
8. Novčane kazne	343
9. Pomilovanje	344
IV. JAVNI TUŽILAC KAO SUBJEKAT ISTRAGE S POSEBNIM OSVRTOM NA NJEGOV NADZOR NAD RADOM OVLAŠĆENIH SLUŽBENIH LICA U KRIVIČNOPROCESNOM ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE	345
1. Opšte napomene	345
2. Uloga tužioca u istrazi.....	345
3. Nadzor tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica	348
LITERATURA	353

P R E D G O V O R

Publikacija je nastala kao rezultat istraživanja procesnog položaja javnog tužioca i njegovog odnosa sa drugim organima krivičnog pravosuđa, preduzetog s ciljem da se sagleda njihov uticaj na efikasnost krivičnog postupka i na pojedine segmente politike suzbijanja kriminaliteta. Istraživanje je organizovalo i sprovelo Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, u periodu januar-septembar 2008. godine, obuhvatajući legislativu i pravosudnu praksu Srbije u dve karakteristične i za borbu protiv kriminaliteta značajne oblasti – u domenu kaznene politike i domenu uređenja odnosa između javnog tužilaštva i policije. Ove posve različite oblasti iziskivale su da se istraživanje razdvoji na dva istraživačka potprojekta, samostalno realizovana i u ovoj knjizi predstavljena kao dve zasebne celine: „*Uticaj javnog tužilaštva na kaznenu politiku sudova u Srbiji*“ i „*Tužilaštvo i policija kao subjekti borbe protiv kriminaliteta*“.

Značaj izricanja pravde bez zakašnjenja i kaznene politike na planu generalne prevencije, s jedne strane, i vladajućeg mišljenja u javnom mnjenju, pa i u stručnoj javnosti, da je kaznena politika sudova blaga i da krivični postupci predugo traju, s druge strane, bili su glavni motivi za izradu prvog potprojekta. Analiza i ocena uticaja javnog tužioca na kaznenu politiku sudova utemeljeni su na proučavanju normativne osnove u srpskom procesnom zakonodavstvu i empirijskom istraživanju sudske prakse u opštinskim i okružnim sudovima u Beogradu, Kragujevcu, Nišu, Novom Sadu, Pančevu, Valjevu, Vranju, Zaječaru i Zrenjaninu. Projekat je realizovao istraživački tim: prof. dr Vojislav ĐURĐIĆ, rukovodilac projekta, mr Jasmina KIURSKI, mr Mario RELJANOVIĆ i Robert SEPI, koji su ujedno i pisci teksta objavljenog u publikaciji, te Danijela TRAJKOVIĆ, Danilo SUBOTIĆ, Borka JOVANOVIĆ i Irena ĐORĐEVIĆ, kao istraživači.

Budući da odnos javnog tužilaštva i policije određuje uređenje prethodnog krivičnog postupka i u dobroj meri strategiju otkrivanja krivičnih dela i učinilaca, javno tužilaštvo i policija su predmet istraživanja u okviru drugog istraživačkog potprojekta. Okosnicu istraživanja čini pitanje kako i na koji način urediti njihov procesni položaj i međusobni odnos i time stvoriti normativne pretpostavke za što efikasnije krivično gonjenje i krivični postupak. Saobrazno ovakvom gledištu, postavljeni su dvostruki ciljevi istraživanja: prvo, da se prouči, analizira i oceni sadašnje stanje procesnog položaja policije i javnog tužilaštva i njihovog međusobnog odnosa; i drugo, da se daju određeni predlozi de

lege ferenda za poboljšanje zakonskih rešenja vezanih za procesni položaj i međusobni odnosa ovih dvaju subjekata. Radnu grupu koja je realizovala projekat činili su prof. dr Stanko BEJATOVIĆ, kao rukovodilac projekta i jedan od autora i mr Zoran PAVLOVIĆ, dr Goran ILIĆ, Aleksandar MILOSAVLJEVIĆ, Miodrag PLAZINIĆ, Lidija KOMLEN – NIKOLIĆ, Zoran VUCELJA, Biljana SILAĐI, mr Marina MATIĆ, Marko JOVANOVIĆ kao autori.

Projekat je realizovanom u vreme kad se u našem društvu čine napori da se okonča započeta reforma krivičnog procesnog zakonodavstva. Iskreno se nadamo da će rezultati istraživačkog projekta prezentovani u ovoj publikaciji poslužiti zakonodavcu kao validna osnova i putokaz za ustanovljavanje delotvornih pravnih instrumenata uticaja javnog tužioca na kaznenu politiku sudova i za adekvatno uređenje procesnog položaja policije i javnog tužilaštva, i ujedno biti valjana građa za dalja istraživanja.

Na kraju, u ime Udruženja javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije i u ime članova istraživačkih timova, upućujem reči zahvalnosti Ambasadi Kraljevine Holandije u Srbiji bez čije pomoći ovaj projekat ne bi mogao da se realizuje.

U Beogradu
10. septembra 2008.

PREDSEDNIK
UO UDRUŽENJA
dr Goran ILIĆ

Prof. Dr Vojislav Đurđić

Mr Jasmina Kiurski

Mr Mario Reljanović

Mr Robert Sepi

**UTICAJ JAVNOG TUŽIOCA
NA KAZNENU POLITIKU
SUDOVA U SRBIJI**

AUTORI DELOVA STUDIJE

Prof. Dr Vojislav ĐURĐIĆ: Uvod (I deo); Odmeravanje kazne u uporednom krivičnom pravu (III deo, poglavlje 1.); Kaznena politika sudova u Srbiji (IV deo)

Mr Jasmina KIURSKI: Zakonska kaznena politika (II deo); Mogućnost uticaja javnog tužioca na politiku suzbijanja kriminaliteta (VI deo)

Mr Mario RELJANOVIĆ: Zakonska i sudska kaznena politika u uporednom pravu i praksi država (III deo, poglavlja 2., 3. i 4.)

Mr Robert SEPI: Kaznena politika sudova za pojedina krivična dela (V deo); Odlike krivičnog postupka u istraživanom uzorku (VI deo)

I. UVOD

1. Predmet istraživanja

Kaznena politika sudova samo je jedan, ali posebno značajan segment kriminalne politike, koja je pak sastavni deo sveopšte politike svakog društva u kome se najjasnije izražavaju legitimnost mera i granice represije.¹ U ukupnosti sredstava i mera u različitim društvenim oblastima koje se preduzimaju s ciljem da se spreče kriminalna ponašanja, kaznena politika sudova ima odgovarajući uticaj na ostale činioce društvene reakcije, pa i na delatnost organa krivičnog gonjenja (policije i javnog tužilaštva), ali i na politiku suzbijanja kriminaliteta u njenoj ukupnosti. Zato, sa stanovišta efikasnog vršenja javnotužilačke funkcije, treba imati u vidu njene subjektivne i posredne uticaje na organe gonjenja, njene pozitivne i negativne efekte, kako bi se realno sagledale i ocenile zakonske i stvarne mogućnosti uticaja javnog tužilaštva na kaznenu politiku sudova, pa konsekvantno i na kriminalnu politiku u celini.

Iz ovako određenog opšteg okvira istraživanja proizlazi da je predmet istraživanja dvojako određen. Kao fundamentalni deo predmeta istraživanja bila je kaznena politika sudova u Srbiji. Stoga su empirijskim istraživanjem najpre obuhvaćene vrste izrečenih krivičnih sankcija i visine izrečenih kazni zatvora, kao primarne determinante kaznene politike, a u tom kontekstu i učinioci krivičnih dela, njihove psihičke osobine i socijalne odlike. Trajanje i druge odlike krivičnog postupka, takođe su istraživani, pošto svaka sankcija nosi pečat sudskog postupka u kome je izrečena, a njegova efikasnost i efektivnost uslovljavaju ostvarenje svrhe kažnjavanja. Predmet istraživanja nužno je proširen i na postupak jer tradicionalno shvatanje da je pravda spora ali dostižna, sve više biva potisnuto ovovremenim pravnim standardom da je pravičan postupak onaj u kome se pravda deli bez zakašnjenja.

Drugi deo predmeta istraživanja tiče se uloge javnog tužioca u procesu izbora sankcija i odmeravanja kazne. Istraživanjem su, pre svega, obuhvaćeni procesni instituti koji odslikavaju zakonske i stvarne mogućnosti uticaja javnog tužioca na odmeravanje kazne, u prvostepenom postupku i postupku po žalbi. Zbog inače skućenih zakonskih mogućnosti da utiče na izbor vrste i mere sankcija, i u ovom domenu predmet istraživanja je proširen, ovoga puta na

¹ Dr Lj. Bavcon, *Problemi i dileme naše kriminalne politike u doba ekonomske i socijalno-političke krize*, Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, b. 3-4/1984, str. 271.

procesne institute kojima javni tužilac ostvaruje politiku krivičnog gonjenja, kao što su odbacivanje krivične prijave, načelo oportuniteta i odustanak javnog tužioca od optužbe.

Neposredni predmet istraživanja bile su pravnosnažne sudske odluke kojima su okončani postupci u krivičnim stvarima iz definisanog uzorka, budući da za naučno-stručnu analizu i validnu ocenu kakva je kaznena politika sudova, najviši stepen pouzdanosti pružaju upravo pravnosnažno presuđena krivična dela.

2. Ciljevi istraživanja

Opšti cilj istraživanja je da se ustanove karakteristike kaznene politike sudova u Srbiji za poslednjih deset godina i zakonske i stvarne mogućnosti javnog tužioca da na nju utiče. I opšti cilj istraživanja je dvoznačan: najpre treba dati odgovore kakva je kaznena politika sudova, a potom, kakav je uticaj javnog tužioca na tu kaznenu politiku.

Iz ovako postavljenog opšteg cilja i napred određenog predmeta istraživanja, proizašli su i neposredni ciljevi, koji bi se mogli označiti kao istraživački zadaci. Ti neposredni ciljevi istraživačkog projekta bili su da se ustanovi: koje opšte odlike karakterišu kaznenu politiku sudova; od kakvog su uticaja na sudije psihičke i socijalne odlike učinilaca; postoje li razlike u kaznenoj politici jednog suda za pojedina krivična dela; ima li značajnih razlika u kaznenoj politici između sudova, u celini uzev i za pojedina krivična dela; koliko se razlikuje kaznena politika zakonodavca od kaznene politike sudova za pojedina krivična dela; da li se pravda izriče brzo ili sa zakašnjenjem i čime se još odlikuju krivični postupci u kojima su istraživana krivična presuđena; ima li javni tužilac zakonskih mogućnosti da utiče na zakonsku politiku sudova; koliko javni tužioci te zakonske mogućnosti stvarno i koriste u pravosudnoj praksi. Tek na osnovu ostvarenja ovih neposrednih ciljeva može se ustanoviti kakva je kaznena politika sudova i efekat uticaja javnog tužioca na njeno formiranje, kao krajnji opšti cilj istraživačkog projekta.

Rezultati istraživanja trebalo bi da posluže kao validna građa za adekvatnije zakonsko propisivanje kazni i uloge javnog tužioca u kaznenoj politici sudova, pa i politici suzbijanja kriminaliteta uopšte, a mogu biti valjan putokaz za pravično odmeravanje kazne u pravosudnoj praksi. Razume se da ovi istraživački rezultati jesu i osnova za dalja naučna istraživanja u oblasti kaznene politike sudova i politike suzbijanja kriminaliteta uopšte, a kao takvi i predmet novi naučnoistraživačkih projekata.

3. Metodologija istraživanja

Realizacija postavljenih ciljeva projekta ostvarena je istraživanjem sudske prakse, čitav istraživački projekat realizovan je u četiri faze za vreme od deset meseci. Najpre je utvrđena metodologija i plan istraživanja, a zatim izrađen odgovarajući upitnik,² po kojem su istraživači iz sudskih spisa, pre svega iz presude, prikupljali statističke podatke. Već je u predešnjem izlaganju rečeno da su zbog visokog stepena pouzdanosti neposredni predmet istraživanja bile samo pravnosnažne presude. Prikupljeni podaci su selektovani, obrađeni primenom statističkih metoda, analizirani i prezentovani u odgovarajućoj formi, putem grafikona, tabela i drugih uobičajenih oblika prikazivanja statističkih podataka.

Za istraživanje sudske prakse bilo je potrebno da se najpre odredi uzorak koji će biti dovoljno reprezentativan u pogledu vrste i broja krivičnih dela, broja sudskih predmeta i sudova čiji se spisi istražuju.

Opređelili smo se da posmatramo i statistički obradimo sledeća krivična dela: *ubistvo* (čl. 113. i čl. 114. KZS)³, *razbojništvo* (čl. 206. KZS), *silovanje* (čl. 178. KZS), *nasilje u porodici* (čl. 194. KZS), *zloupotrebu službenog položaja* (čl. 359. KZS) i *primanje mita* (čl. 367. KZS).⁴ Osim navođenja dela koja predstavljaju uzorak, nužno je navesti i razloge za izbor. Prva tri navedena krivična dela izvršena su u uzorak zato što spadaju u klasični kriminal i postoje svugde, nezavisno od društvenih prilika i političkog sistema neke države, od vremena i mesta izvršenja. Spadaju u teška dela iz nadležnosti okružnog suda, a dovoljno su učestala pa zato i presuđivana u dovoljnom broju slučajeva. Kroz njihovo presuđenje se može sagledeti kaznena politika sudova za najteža krivična dela. Nasilje u porodici je sasvim nova inkriminacija, ustanovljena Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Srbije od 2002.godine,⁵ čiji svi oblici izuzev jednog, spadaju u nadležnost opštinskog suda. Ovo krivično delo na teritoriji naše države predstavlja rasprostranjen oblik kriminaliteta, koji u uslovima dugogodišnje ekonomske krize može da poprimi dramatične razmere. Zbog izuzetno ozbiljnih posledica koje za sobom ostavlja, u odnosu

² Upitnik koji su istraživači koristili dat je kao prilog na kraju knjige.

³ Zakonski članovi dati su prema važećem Krivičnom zakoniku od 2006. godine („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr. i 107/2005 – ispr.).

⁴ O obeležjima ovih krivičnih dela vidi: V. Đurđić – D. Jovašević, „*Krivično pravo, Posebni deo*“, „Nomos“, Beograd, 2006.

⁵ „Sl. glasnik RS”, br. 10/2002.

na žrtvu ali i na društvenom planu, i zato što su njegove žrtve mnogo češće deca i žene, nasilje u porodici treba istraživati da bi se ocenila kaznena politika sudova. Osim toga želeli smo da ustanovimo ima li dominirajuće patrijarhalno shvatanje o porodičnim odnosima uticaja na sudije prilikom izbora i odmeravanja sankcija. Krivična dela zloupotrebe službenog položaja i primanja mita uvrstili smo za istraživanje kao tipične dela korupcije, koja naročito u tranzicionim zemljama preti da ugrozi temelje vladavine prava i pravne države.

Zamisao je bila da se istraživanje obavi u 10 okružnih sudova i 10 opštinskih sudova za lakša krivična dela. Zbog toga što u zadatom roku tehnički nije bilo moguće obaviti istraživanje u jednom sudu, koji je planom istraživanja bio predviđen, što bi dovelo u pitanje čitav istraživački projekat, istraživanje je obavljeno u devet okružnih i devet opštinskih sudova. Istraživanjem su obuhvaćeni glavni grad i svi veći gradovi u Srbiji, uz dodatni kriterijum ravnomerne zastupljenosti. Polazeći od ovako postavljenih odrednica, istraživanje je obavljeno u okružnim i opštinskim sudovima sledećih gradova: Beogradu, Kragujevcu, Nišu, Novom Sadu, Pančevu, Valjevu, Vranju, Zaječaru i Zrenjaninu.

Istraživači su imali zadatak da za svako napred navedeno krivično delo obrade po deset pravnosnažno presuđenih predmeta u jednom sudu, izuzev beogradskih sudova u kojima je trebalo statistički obraditi znatno više, po 30 predmeta za svako delo. Uzorak od 10 pravnosnažno presuđenih predmeta za svako delo u jednom okružnom (ili opštinskom) sudu određen je tako što je istraživač bio dužan da najpre pronađe poslednju pravnosnažnu presuda za to delo u 2007. godini, pa da potom, idući vremenski unazad, po tako utvrđenom redosledu pronađe preostalih devet pravnosnažnih presuda, bez obzira u kojoj su godini stale na pravnu snagu. Na isti način je u beogradskim sudovima određivan uzorak od 30 pravnosnažno presuđenih predmeta. Pošto je u jednom okružnom sudu istraživano šest a u opštinskom sudu dva krivična dela, to bi značilo da su na teritoriji jednog okružnog suda istraživači morali da obrade 80 predmeta ($6 \times 10 + 2 \times 10$), a na teritoriji Okružnog suda u Beogradu 240 predmeta ($6 \times 30 + 2 \times 30$), što bi značilo da je ukupan uzorak trebalo da bude 880 predmeta. Međutim, stvarni uzorak je bio manji. Do toga je dovelo, pre svega, istraživanje dva krivična dela koja nisu imala dovoljnu učestalost da bi se ostvarila planirana veličina uzorka (nasilje u porodici i zloupotreba službenog položaja). Zato je kao dodatni kriterijum istraživačima postavljen vremenski period – 10 godina, počev od poslednje pravnosnažne presude u 2007. godini. Istraživač prekida sa daljim istraživanjem u onom trenutku kad se ostvari barem jedan limit: ili kad ispuni kvotu od deset pravnosnažno presuđenih pred-

meta za jedno krivično delo (u Beogradu 30 predmeta) ili kad je izvršio istraživanje deset godina unazad za to isto delo, bez obzira što nije našao deset pravnosnažnih presuda. U ovom drugom slučaju, javlja se manji broj statistički obrađenih sudskih predmeta za jedno krivično delo nego što je bilo na početku zamišljeno. Zbog toga je ukupan broj sudskih predmeta sada 584, koji po svim kriterijumima predstavlja reprezentativan uzorak.

4. Hipotetički okvir istraživanja

Naša je osnovna hipoteza, a ujedno i glavni motiv za izradu čitavog projekta, bila da je *blaga kaznena politika sudova* u Srbiji. Pretpostavljali smo da za izvršena dela sudovi izriču kazne na granici zakonskog minimuma ili čak ispod minimuma. Ovakvo postavljena hipoteza ima za posledicu dalju pretpostavku da sudovi u značajnom obimu vrše ublažavanje kazne da bi izrekli kaznu ispod zakonskog minimuma. Ovakva hipoteza je postavljena jer dominira u javnom mnjenju, veoma često je zasupljena u javnim nastupima predstavnika izvršne vlasti, a neretko se može naći i u stručnim radovima, naročito pred kakvu zakonsku novelu ili reformu pojedine grane kaznenog zakonodavstva.

Druga hipoteza odnosi se na razlike u kaznenoj politici između pojedinih sudova. Budući da kod nas sudska praksa nije izvor prava, a da ne postoje druga sredstva za ujednačavanje kaznene politike (nižih) sudova, izuzev žalbe čije je izjavljivanje neizvesno a uspeh nesiguran, naša polazna hipoteza je da sudovi pojedinačno „vode“ svaki svoju kaznenu politiku, što ima kao rezultat *neujednačenu kaznenu politiku* između sudova. Ne može se očekivati neki naročiti uspeh u ujednačavanju kaznene politike među sudovima samo na osnovu ličnog odnosa sudija nižeg suda prema stavovima i tumačenjima viših sudskih instanci.

Sledeća početna hipoteza vezana je za suđenje u razumnom roku, tj. za izricanje pravde bez zakašnjenja. Pre početka istraživanja smatrali smo da postupci presuđenja krivičnih stvari predugo traju i da će istraživanje potvrditi našu hipotezu o *sporom krivičnom pravosuđu*. Pretpostavka je bila da postupci traju duže od dve godine u značajnom broju predmeta. Osim često iskazivanih stavova poslanika krivičnog pravosuđa o sporom radu pravosudnih organa, kao glavni oslonac za ovakvu hipotezu bile su učestale izmene odredaba procesnog kodeksa o maksimalnom trajanju pritvora, koji je toliko produžavan da je u jednom trenutku mogao trajati naduže sedam ipo godina do pravnosnažnosti presude, ali se pokazalo da je za ostanak u pritvoru nekih okrivljenih i to bilo nedovoljno.

Poslednja hipoteza tiče se drugog opšteg cilja istraživanja – uticaja javnog tužioca na kaznenu politiku sudova u Srbiji. Uzimajući u obzir da je naš krivični postupak kontinentalnog, mešovitog tipa, u kome i na glavnom pretresu dominiraju pojedini elementi inkvizicionog krivičnog postupka, kao što je sudska odgovornost za istraživanje istine u krivičnom postupku, bez ikakvih elemenata adverzijalnog postupka – realno je bilo pretpostaviti da ***javni tužilac nema uticaja na kaznenu politiku sudova***. Javni tužilac nije ovlašćen da predlaže ni vrstu ni visinu sankcije koju učiniocu treba izreći, čime bi vršio neposredni uticaj na sud, a jedini zakonom predviđeni pravni instrument putem kojeg on sada može posredno uticati na sudski izbor vrste i mere sankcija jeste žalba, ali je ona nedovoljna.

II. ZAKONSKA KAZNENA POLITIKA

1. Uvodne napomene

Sveukupna situacija u zemlji i novonastale okolnosti dovele su do pojave ekonomske i političke krize društva, izmene vrednosnog sistema praćenog opštim padom morala, materijalne nemotivisanosti za rad, socijalnih problema i opasnosti od korupcije, neprilagođenosti novim društveno-političkim, ekonomskim i svojinskim uslovima, neusklađenosti mnogih zakonskih propisa sa Ustavom iz 2006. godine, njihove međusobne neusklađenosti, kao i prevaziđenosti nekih zakonskih propisa. Kako sve ove okolnosti direktno ili indirektno utiču na strukturu i obim kriminaliteta kod nas, to smo mišljenja da ovaj projekat ne treba svesti samo na dosadašnju odbradu i analizu statističkih podataka, već ukazati na moguća rešenja i izlazak iz postojeće krize.

Zaštitna funkcija krivičnog zakonodavstva manifestuje se na dva načina: prvi način je preduzimanje preventivnih mera a drugi izricanje krivičnih sankcija, tako da se može zaključiti da je kaznena politika samo jedan od faktora borbe protiv kriminaliteta. Godinama unazad, opštinska i okružna javna tužilaštva jedinstvena su u stavu da se kaznena politika kao faktor borbe protiv kriminaliteta, pokazala kao neefikasna i neadekvatna, konstantno ukazujući na iste probleme. Očigledno da je to bilo bez odjeka i uticaja na rad sudova, s obzirom da poslednjih godina nisu zabeležena značajnija pomeranja sudske prakse u tom smislu. Naime, kaznena politika sudova ogleda se u vrsti donetih presuda, koja već duže vremena ima neizmenjenu strukturu, gde je učešće uslovne osude u ukupnom broju osuđujućih presuda izrazito visok, dok je broj izrečenih kazni zatvora neshvatljivo i neopravdano mali, imajući u vidu vrstu i težinu izvršenih krivičnih dela.⁶ Trend izricanja pretežno uslovnih osuda, odmeravanja kazne bliže zakonskom minimumu, a često i ispod njega, i pre-dimenzioniranje značaja olakšavajućih okolnosti se nastavlja. Izuzetak predstavlja mali broj osuđujućih presuda okružnih sudova za najteža krivična dela. Kada je o krivičnim sankcijama reč, o njihovoj vrsti i visini izrečenih kazni i drugih krivičnih sankcija treba odmah istaći da je uloga suda presudna, iako se

⁶ Uslovna osuda: 2003. – 51,03% (18.134 lica); 2004. – 55,06% (20.738 lica); 2005. – 56,57% (22.571 lice); 2006. – 44,66% (26.445 lica); 2007. – 57,90% (26.821 lice).

Kazna zatvora: 2003. – 27,64% (9.822 lica); 2004. – 22,88% (8.619 lica); 2005. – 20,56% (8.204 lica); 2006.- 15,07% (8.924 lica); 2007. – 22,10% (10.236 lica)

do krivične sankcije dolazi u krivičnom postupku koji je zakonom uređen i u kome je uloga javnog tužioca jasno definisana i nezamenjiva. Stoga se često čuje da kaznena politika nije u ingerenciji tužilaštva, što opet ne znači da tužilaštva nemaju nikakav uticaj na kaznenu politiku. Naprotiv, osim izjavljivanja žalbi koje predstavljaju glavni korektiv, javna tužilaštva utiču na kaznenu politiku i kvalitetom optužnih akata i aktivnim učešćem tužilaca na glavnom pretresu i na javnim i nejavnim sednicama drugostepenih sudova, o čemu će biti više reči u ovom poglavlju. S tim u vezi postavlja se pitanje zakonskih i stvarnih mogućnosti javnog tužioca da utiče na odmeravanje kazne odnosno izricanje krivične sankcije.

Interesantno je da su pojedina opštinska i okružna javna tužilaštva, i pored ukazanih problema, u izveštajnom periodu od 2003. do 2007. godine pokazala izuzetnu ažurnost u radu i povećanu efikasnost, kao i da se na osnovu uporednih podataka može zaključiti da je kriminalitet u celini u opadanju. Međutim, pitanje je koliko je prijavljeni kriminalitet (broj prijavljenih krivičnih dela i lica) pokazatelj realnog stanja kriminaliteta kod nas. Nesporna je činjenica da mnogi odustaju od prijavljivanja izvršioca ili njihovog daljeg krivičnog gonjenja, i da svedoci i oštećeni često ne žele da se, iz njima znanih razloga, pojavljuju pred sudom. Pri tome treba imati u vidu činjenicu da se krivične prijave uglavnom oslanjaju na iskaze oštećenih, eventualno svedoka, bez materijalnih dokaza. Strah oštećenog i svedoka od osвете okrivljenog zbog svedočenja protiv njega, dovodi do davanja potpuno drugačijih izjava pred sudom od onih koje su ta lica dala u pretkrivičnom postupku. Zbog toga je čest slučaj u praksi lažno prijavljivanje zadobijanja telesnih povreda usled slučajnog pada ili napada od strane nepoznatog lica, iako je izvršilac oštećenom dobro poznat. Neretko dolazi do naknadnog pomirenja okrivljenog i oštećenog jer su oni u bliskom stepenu srodstva, bračnoj ili vanbračnoj zajednici, ali i do odustanka od prijave, odnosno krivičnog gonjenja usled novčane nadoknade van suda i tužilaštva. U prilog tome ide i činjenica da krivični postupak u celini dugo traje, kako u fazi provere krivične prijave od strane policije po predlogu javnog tužioca tako i pred nadležnim sudom, jer se postupak odvija na više glavnih pretresa koji se često odlažu zbog nedolaska okrivljenog ili svedoka. Zatim, neefikasnost organa otkrivanja i gonjenja, zbog čega je veliki deo kriminaliteta ostao neotkriven, kao i neotklanjanje uzroka i nesankcionisanje oblika krupnijeg kriminaliteta, kao što je „pranje novca“, korupcija i pojava velikog broja privatnih firmi koje se ne bave delatnošću za koju su registrovane, već im je prvenstveni cilj brže ostvarenje profita. Zbog svega toga, prisutno je nepoverenje građana u efikasnost države na planu zaštite od kriminaliteta i ispravnost rada

svih državnih organa, pre svega sudova, tužilaštva i policije. Ovom prilikom ponovo ukazujemo na već poznatu činjenicu da se dosadašnjim „blagim“ stavom suda prilikom izricanja krivičnih sankcija, posebno za krivična dela sa elementima nasilja, ne može postići svrha kažnjavanja u smislu odredbe člana 42. Krivičnog zakonika, koji u odnosu na član 33. ranijeg Zakona unosi promene koje su u skladu sa novinama koje predviđa Zakonik. Tako se u stavu 1. tačka 1. ovoga člana propisuje specijalna prevencija odnosno sprečavanje učinioca da čini krivična dela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična dela, dok tačka 2 i 3 predviđaju generalnu prevenciju kao svrhu kažnjavanja odnosno uticanja na druge da ne čine krivična dela i izražavanje društvene osude za krivično delo, jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona. Sasvim je izvesno da bi se izricanjem strožih krivičnih sankcija, pre svega kazne zatvora u dužem trajanju, ova svrha ostvarila, imajući u vidu društvene ekonomske prilike u kojima živimo, kao i moral i svest potencijalnih izvršilaca krivičnih dela. Međutim, iako tužilaštva konstantno ukazuju na ove probleme brojnim izjavljivanjem žalbi zbog odluke o krivičnoj sankciji, odnosno zbog odluke o kazni, pokazalo se da to očigledno nije put i način koji bi doveo do pooštavanja kaznene politike sudova. Prema određenim statističkim pokazateljima, može izgledati da tužilaštva ne ulažu dovoljan broj žalbi, a istovremeno kritikuju kaznenu politiku sudova. S tim u vezi treba napomenuti da je u većini izveštaja opštinskih javnih tužilaštava, navedeno da je ovakav stav i nedovoljna aktivnost tužilaštva u pogledu broja izjavljenih žalbi, samo posledica ranijih iskustava, kada su u pitanju žalbe zbog odluke o krivičnoj sankciji, jer je viši sud uglavnom potvrđivao prvostepene presude, nalazeći da su žalbeni navodi tužilaštva kod predlaganja strožih krivičnih sankcija neosnovani. Naime, u većini slučajeva, viši sud bi bez ikakvog obrazloženja, jednostavno konstatovao da je „prvostepeni sud pravilno cenio sve okolnosti i da je izrečena kazna nužna i dovoljna za ostvarivanje svrhe kažnjavanja iz člana 42. Krivičnog zakonika“. Ovakvo činjenično stanje i veliki broj odbijenih žalbi ukazuju na navodno „nepravilnu procenu javnih tužilaca u pogledu izrečenih krivičnih sankcija i neosnovanost njihovih žalbenih navoda“. Imajući u vidu broj potvrđenih presuda okružnog suda nakon izjavljenih žalbi od strane okružnih javnih tužilaštava, to se ovaj zaključak odnosi i na Vrhovni sud Republike Srbije. Stoga ne stoje navodi „da žalba kao moćni korektiv neadekvatnih krivičnih sankcija, može da ostvari i te kakav uticaj na kaznenu politiku sudova, i da javni tužilac može biti nezadovoljan kaznenom politikom samo u onoj meri, pravcu i o bimu u kome je protiv sudskih odluka, kada je u pitanju krivična sankcija, izjavljivao žalbe“.

2. Zakonska i sudska kaznena politika

Analizom priloženih statističkih podataka jasno se može uočiti nesklad između izrečenih i zakonom propisanih kazni za određena krivična dela. S tim u vezi postavlja se pitanje odnosa zakonske i sudske kaznene politike. Mišljenja smo da nije problem u minimumu i maksimumu propisanih kazni za pojedina krivična dela, (zakonska kaznena politika) već u neadekvatnoj primeni zakona, odnosno pogrešnoj proceni od strane suda društvene opasnosti pojedinih krivičnih dela i njihovih izvršilaca u konkretnom slučaju (sudska kaznena politika). Naime, statistički podaci o izboru krivične sankcije od strane suda nesporno upućuju na zaključak da se taj izbor može smatrati odlučivanjem u kojem pretežni uticaj ima ne toliko propisana krivična sankcija za učinjeno krivično delo, koliko individualizacija kazne u konkretnom slučaju. Da li će određeni učinilac dela biti blaže ili strože kažnjen zavisi od objektivnih, objektivno-subjektivnih okolnosti kao i otežavajućih i olakšavajućih okolnosti koje sud ceni i izriče krivičnu sankciju, odnosno kaznu u rasponu od najmanje do najveće mere. Kod postojanja neopravdanog nesklada između izrečenih i propisanih krivičnih sankcija po zakonu, posebno kada je u pitanju institut uslovne osude i ublažavanja kazne, samo je žalba javnog tužioca potencijalni korektiv za ispravljanje takvog nesklada. U tom smislu presuda prvostepenog suda može se pobijati izjavljivanjem žalbe ne samo zbog odluke suda o krivičnoj sankciji već i zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz čl. 368. st. 1. tač. 11. ZKP s obzirom na potpunu nejasnost i protivurečnost razloga kojima se pravda primena ova dva instituta, u kom pravcu treba predlagati i ukidanje presude, naravno stavljanjem alternativnog predloga radi preinačenja presude prvostepenog suda u delu odluke o krivičnoj sankciji.

Kaznena politika sudova nalazi se već dugi niz godina u središtu pažnje teoretičara i praktičara krivičnog prava, društvenih i političkih tela i najšire javnosti,⁷ sa uobičajenom konstatacijom da je kaznena politika sudova „blaga“ a da pri tom ovaj problem nije ni u teoriji ni u praksi rešen na zadovoljavajući način. Naime, kad se upoređuju zakonska i sudska kaznena politika, često se greši ne samo u oceni materijala koji je relevantan za sudsku kaznenu politiku

⁷ „Kaznena politika (politika izricanja krivičnih sankcija) u Republici Srbiji“, Okrugli sto održan 12.10.2007. godine u sali Pravosudnog centra u Beogradu, organizovan od strane Ministarstva pravde Republike Srbije, Sekretarijata za sprovođenje nacionalne strategije i reforme pravosuđa i Pravosudnog centra za obuku i stručno usavršavanje.

već i neuzimanjem u obzir onoga što se smatra relevantim za zakonsku kaznenu politiku. Primera radi, ako se govori o zakonskoj kaznenoj politici za neko krivično delo, uzima se u obzir samo propisana kazna za to delo u posebnom delu krivičnog zakona, a ne i sve ono što isti zakon propisuje o odmeravanju kazne, pa i ublažavanju kazne u svom opštem delu, kao da ti sadržaji ne čine kaznenu politiku tog zakona i istog zakonodavca.⁸ S toga istraživanje kaznene politike sudova ne treba svesti samo na analizu statističkih podataka, što se uobičajeno radi, već uzeti u obzir i ostale odredbe zakona, posebno odredbe o odmeravanju kazne (čl. 54. Krivičnog zakonika).

3. Vrste krivičnih sankcija

Sankcija je deo pravne norme koji joj daje specifično pravni karakter, tj. koji sadrži propis o ponašanju kako subjekta koji je prekršio dispoziciju tako i odnosnog državnog organa koji je pozvan da na prekršioca primeni odgovarajuću nasilnu meru zbog toga prekršaja. Sankcija u ovom smislu označava sekundarnu dispoziciju.⁹

Krivični zakonik Republike Srbije u članu 4. predviđa krivične sankcije i njihovu opštu svrhu. Činjenica da su odredbe člana 4. svrstane u „Osnovne odredbe“, govore o značaju sistema krivičnih sankcija i propisivanju njihove

⁸ Ž. Horvatić: „Problem odnosa u zakonu propisane i sudskim presudama primenjene kazneno pravne represije prema počiniteljima kaznenih dela“ (zakonska i sudska kaznena politika), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, br. 2/2004: Zakonsko je odmjeravanje po svojoj prirodi u savremenom kaznenom pravu takvo da ostavlja vrlo široke mogućnosti za brojne varijante u sudskom odmeravanju. Ako to i trpi neki prigovor, on ne bi trebao dolaziti i od samog zakonodavca. Ako on to i čini, onda je u najmanju ruku dvoičan. Jednom, kad zakonom omogućuje sudovima da odmjeravaju različite kazne unutar propisanih granica, pa i da mjenjaju te granice, izskazuje im veliko poverenje, a kad ocenjuje sudsku praksu, uskraćuje im to povjerenje i kao da se odriče onog shvatanja individualizacije kažnjavanja koje ga je inspirisalo pri donošenju zakona i koje je proklamirao. Uz postojanje širokih ovlašćenja za sudsko odmjeravanje kazne nije uopće teško postići da vrlo različiti praktični rezultati tog odmeravanja budu još uvek zakoniti. Ti rezultati ne moraju biti uvijek u skladu sa očekivanim kriminalno političkim efektima, ali to još ne znači da nisu u skladu sa zakonom. Pri tom treba smatrati da je opravdan prigovor zakonodavcima što nisu u dovoljnoj mjeri „legalizirali“ individualizaciju, tj. što u zakonu nisu uspostavili neki objektivni izvor, bazu za relativno lako i jednoobrazno utvrđivanje nekih mjerljivih veličina koje su odlučne za izbor vrste i mjere kazne.

⁹ Pravna enciklopedija 2 (1985) Savremena administracija, Beograd, str. 1468.

opšte svrhe. To su dva centralna pitanja svakog krivičnog zakonodavstva. Pod krivičnim sankcijama se podrazumevaju represivne mere koje se preduzimaju prema učiniocima krivičnih dela zbog učinjenog krivičnog dela, a koje izriče sud nakon sprovedenog krivičnog postupka, u slučajevima i pod uslovima zakonom predviđenim (formalni pojam krivičnih sankcija). U materijalnom smislu, to su mere društvenog reagovanja na protivpravna ponašanja pojedinca koje imaju za cilj suzbijanje kriminaliteta. Odrediti sistem krivičnih sankcija, znači utvrditi koje se vrste odnosno grupe krivično pravnih mera mogu primeniti prema učiniocima krivičnih dela. Sistem krivičnih sankcija u našem krivičnom pravu obuhvata četiri vrste krivičnih sankcija i to su: 1) kazne (kazne zatvora, novčana kazna, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole); 2) mere upozorenja (uslovna osuda i sudska opomena); 3) mere bezbednosti; 4) vaspitne mere. Vrste, odnosno sistem krivičnih sankcija zavisi pre svega od društveno ekonomskih odnosa u kojima nastaju. U prilog tome govori i činjenica da su mnoge zemlje tokom svog istorijskog razvoja imale a potom brisale određene krivične sankcije (na primer: smrtna kazna). Krivični zakonik je doneo niz značajnih novina u okviru pojedinih vrsta krivičnih sankcija, i u prvom redu to se odnosi na kazne (ukinute su smrtna kazna i konfiskacija imovine, a uvedene rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole). Značajna novina odnosi se i na krivično pravni položaj dece i maloletnika, koji je regulisan u stavu 3 ovog člana, ali samo načelnom odredbom. Naime, vaspitne mere i druge krivične sankcije koje se mogu izreći maloletniku pod određenim uslovima, propisane su posebnim Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnog dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnih lica.¹⁰

Opšta svrha propisivanja i izricanja krivičnih sankcija je suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom. Prema tome, zajednička svrha svih krivičnih sankcija jeste zaštita društva od kriminaliteta. Pored opšte svrhe svih krivičnih sankcija, svaka vrsta, odnosno tip sankcije ima i svoju posebnu svrhu. Tako se generalno preventivnim dejstvom krivičnih sankcija, posebno kazne, vrši uticaj na razvijanje društvene discipline građana. Osim propisivanjem i izricanjem, svrha krivičnih sankcija se može postići pre svega individualizacijom krivične sankcije. Pod pojmom individualizacije krivičnih sankcija podrazumeva se prilagođavanje krivičnih sankcija posebnim karakteristikama učinioca i krivičnog dela koje je

¹⁰ „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005.

učinio, kako bi se u potpunijoj meri ostvarila svrha krivičnih sankcija.¹¹ Svrha krivičnih sankcija, ostvaruje se u znatnoj meri i njihovim izvršenjem, što je regulisano odredbama posebnog Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

Individualizacija u toku izvršenja izrečene krivične sankcije predstavlja dalji postupak konkretizacije odnosno prilagođavanja krivične sankcije učiniocu i njegovom krivičnom delu.

4. Svrha kažnjavanja

Primenom kazne prema učiniocu dela želi se postizanje određenih ciljeva kaznene politike. U pravnoj teoriji postoje različita shvatanja o tome kakav se cilj želi postići primenom kazne. Sva ta shvatanja mogla bi se svrstati u tri grupe teorija o svrsi kažnjavanja: apsolutne (svrha kazne je odmazda prema učiniocu dela), relativne (svrha kazne je zaštita društva od kriminaliteta), i mešovite (svrha kazne je i odmazda prema učiniocu i zaštita društva od kriminaliteta putem generalne i specijalne prevencije).

Iz člana 42. Krivičnog zakonika proizilazi da je naše krivično zakonodavstvo u određivanju svrhe kažnjavanja prihvatilo relativnu teoriju koja svrhu kazne vidi u suzbijanju vršenja krivičnih dela odnosno prevenciji. U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija, Krivični zakonik predviđa i svrhu kažnjavanja odredbom člana 42. Za razliku od mnogih stranih krivičnih zakonika, Krivični zakonik Republike Srbije ovom odredbom svrhu kažnjavanja određuje kao specijalnu i generalnu prevenciju. Naime, osim opšte svrhe krivičnih sankcija koje imaju za cilj suzbijanje kriminaliteta odnosno zaštitu društva od kriminaliteta, svrha kažnjavanja je i sprečavanje učinoca da čini krivična dela i uticanje na njega da ubuduće ne vrši krivična dela, zatim uticanje na druge da ne čine krivična dela i izražavanje društvene osude za krivično delo, jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona. Pitanje svrhe kažnjavanja staro je koliko i krivično pravo. S tim u vezi nužno se nameće i pitanje retribucije, odnosno odmazde. Mišljenja smo da osnovna svrha kazne treba da se sastoji u individualnoj prevenciji odnosno prevaspitanju učinilaca krivičnih dela, zatim sledi generalna prevencija koja ima vaspitni uticaj na građane odnosno na potencijalne učinioce krivičnih dela, ali svakako ne možemo zanemariti i retributivni karakter kazne. Retribucija kao svrha kažnjavanja, pored generalne i specijalne prevencije, bila bi prihvatljiva ako se njen sadržaj određuje kroz

¹¹ Čejović, B. (1995), Krivično pravo, Opšti deo, Studentski kulturni centar, Niš, str. 376.

princip pravednosti i princip srazmernosti koji se u krivičnom pravu moraju uvažavati.¹² Izrečena kazna treba da je srazmerna težini izvršenog krivičnog dela i stepenu krivične odgovornosti njegovog učinioca.

Moramo priznati, iako to mnogi negiraju, da sama reč kazna pretpostavlja odmazdu i ispaštanje učinioca za ono zlo koje je naneo vršenjem krivičnog dela. Nesporno je da sud donošenjem presude u ime naroda i izricanjem kazne, na neki način „kažnjava“ učinioca krivičnog dela. Kazna je takva krivična sankcija koja se izriče krivično odgovornom učiniocu krivičnog dela i predstavlja gubitak ili ograničenje nekog prava za učinioca. U tome je njeno retributivno dejstvo. S tim vezi pitanje pravnog osnova kazne, uz pitanje svrhe kazne, predstavlja jedno od najvažnijih pitanja. Mnoga krivična zakonodavstva u svetu još uvek sadrže odmazdu kao jedan od ciljeva koje sebi postavlja kazna.

5. Odmeravanje kazne

Odmeravanje kazne je odlučivanje o vrsti i visini kazne određenom učiniocu krivičnog dela za konkretno učinjeno krivično delo, u granicama koje su zakonom propisane za to delo. Prilikom odmeravanja kazne, sud posebno mora imati u vidu svrhu kažnjavanja, o kojoj smo govorili u prethodnom poglavlju. Međutim, ostvarenje svrhe kazne zavisi ne samo od zakona i odluke suda, već i od toga s kakvim uspehom će se ostvariti izvršenje kazne. S obzirom na učešće različitih organa u pojedinim fazama odmeravanja kazne, razlikuju se tri vrste odmeravanja kazne: zakonsko odmeravanje kazne, sudsko odmeravanje kazne i administrativno odmeravanje kazne. Međutim, samo sudsko odmeravanje predstavlja odmeravanje kazne u pravom smislu reči. S toga se s pravom ukazuje da je postupak odmeravanja kazne najznačajnija faza u krivičnom postupku uopšte. Osnovna načela krivičnog postupka kojima se rukovodi sud prilikom odmeravanja kazne jesu načela zakonitosti u propisivanju i izricanju kazne (*nulla poena sine lege*) i načelo individualizacije krivične sankcije. Odmeravanje kazne, prema tome, pretpostavlja da je zakon propisao kaznu u određenim okvirima odnosno da zakonodavac predviđa posebni minimum i posebni maksimum kazne za svako krivično delo (sistem relativno od-

¹² Stojanović, Z (2006), Komentar krivičnog zakonika, „Službeni glasnik“, Beograd, str. 175.

ređenih kazni).¹³ U praksi se sistem relativno određenih kazni pokazao kao najpovoljniji, jer istovremeno omogućava individualizaciju kazne i poštovanje principa zakonitosti.

Po ovom sistemu, zakon određuje opšti minimum i opšti maksimum određene vrste kazne, ali isto tako i posebni minimum, odnosno posebni maksimum jedne kazne za određeno krivično delo. Na taj način, zakon ostavlja sudu veoma široke granice odmeravanja kazne za jedno određeno krivično delo. Za razliku od sistema apsolutno određenih kazni, po kojem se odredbe krivičnog zakona primenjuju automatski, sud u sistemu relativno određenih kazni, kao nosilac odmeravanja kazne, ima aktivnu i kreativnu ulogu. U tom smislu o vrsti i meri kazne koja će se izreći učiniocu za krivično delo u granicama zakonom propisane kazne za to krivično delo odlučuje samo sud. Za koju će se kaznu u ovom rasponu opredeliti sud, zavisi od svih okolnosti konkretnog slučaja i ocene suda. Naše krivično zakonodavstvo polazi od jedinstva objektivnih i subjektivnih okolnosti koje mogu da utiču na odmeravanje kazne. Time sistem relativno određenih kazni omogućavanja prilagođavanje kazne karakteristikama učinioca i njegovog krivičnog dela, odnosno individualizaciju kazne. Međutim, možda je pravilnije govoriti o individualizaciji krivične sankcije, jer se ove opšte odredbe o odmeravanju kazne primenjuju od strane suda i prilikom određivanja bilo koje druge krivične sankcije.

(1) Opšta pravila o odmeravanju kazne

Opšta pravila o odmeravanju kazne sadržana su u čl. 54. Krivičnog zakonika. Prema navedenoj odredbi, sud će učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude veća ili manja (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, lične prilike učinioca i držanje učinioca posle učinjenog krivičnog dela i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca. Na ovaj način, sud vrši individualizaciju kazne time što izriče onu kaznu koja će, po svojoj vrsti i visini, pružiti najveće izgleda za ostvarivanje svrhe kazne (kako na planu specijalne tako i na planu generalne prevencije).

¹³ Sistem relativno određenih kazni je prvi put uveden u krivično zakonodavstvo 1810. godine, kada je u Francuski krivični zakonik uveden sistem olakšavajućih i otežavajućih okolnosti.

Odmeravanje kazne može biti u okviru kazne propisane za određeno krivično delo, zatim odmeravanje blaže od propisane kazne (ublažavanje kazne – čl. 56. Krivičnog zakonika) i odmeravanje teže od propisane kazne (povrat – čl. 55. Krivičnog zakonika). S tim u vezi napominjemo da naše krivično zakonodavstvo ne predviđa više pooštavanje kazne kao način odmeravanja kazne, što je bio slučaj kod (višestrukog) povrata. Prema odredbama čl. 55. Krivičnog zakonika povrat predstavlja fakultativnu otežavajuću okolnost i od suda zavisi da li će u konkretnom slučaju ovu okolnost ceniti kao otežavajuću okolnost. Za postojanje povrata dovoljno je da je učinilac najmanje jedanput ranije osuđivan. Sve okolnosti kojima se sud rukovodi kod odmeravanja kazne, mogu se podeliti na olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Za razliku od nekih zakonodavnih rešenja koja predviđaju taksativno nabranje olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, Krivični zakonik Republike Srbije podrazumeva samo uopšteno navođenje okolnosti o kojima sud mora voditi računa prilikom odmeravanja kazne. U tom smislu pod olakšavajućim okolnostima podrazumevaju se okolnosti koje se tiču kako učinioca tako i izvršenog krivičnog dela, a koje utiču na to da izrečena kazna u konkretnom slučaju bude blaža. Naprotiv, otežavajuće okolnosti, koje se takođe odnose na učinioca i krivično delo koje je učinio, utiču na to da izrečena kazna u konkretnom slučaju bude stroža. S tim u vezi možemo reći da se sve navedene okolnosti, s obzirom na svoju prirodu, mogu podeliti na objektivne okolnosti koje se tiču krivičnog dela i subjektivne okolnosti koje se tiču učinioca krivičnog dela. U praksi je međutim, veoma teško povući jasnu granicu koje su okolnosti isključivo objektivne a koje subjektivne prirode. Napominjemo da se otežavajuće i olakšavajuće okolnosti obavezno cene pri odmeravanju kazne, dok je primena ublažavajućih i pooštrovajućih okolnosti fakultativna. Takođe, navedene okolnosti treba razlikovati i od kvalifikatornih okolnosti, s obzirom da one ne ulaze u biće krivičnog dela.

Zakonodavac u odredbi člana 54. Krivičnog zakonika navodi da će sud prilikom odmeravanja kazne, imati u vidu naročito: stepen krivice koju prema odredbi člana 22. Krivičnog zakonika čine tri komponente: uračunljivost, umišljaj ili nehat (ukoliko zakon to izričito predviđa) i svest (ili dužnost i mogućnost svesti) o protivpravnosti dela; zatim pobude iz kojih je delo učinjeno, koje predstavljaju veoma važnu okolnost subjektivne prirode s obzirom da se pod njom podrazumeva unutrašnji psihički odnos učinioca prema izvršenom krivičnom delu (pobuda nije obeležje ni jednog krivičnog dela, ali se kod određenih krivičnih dela pojavljuje kao otežavajuća ili kvalifikatorna okolnost); jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, koja predstavlja objektivnu

okolnost jer ustvari izražava težinu posledice učinjenog krivičnog dela; okolnosti pod kojima je delo učinjeno predstavljaju okolnosti objektivnog karaktera koje su od značaja za ocenu stepena društvene opasnosti konkretnog krivičnog dela, zavisno od jačine povrede ili ugrožavanja zaštićenog dobra (način izvršenja dela, sredstvo izvršenja, doprinos žrtve izvršenju dela i sl.); lične prilike učinioca krivičnog dela su okolnosti pretežno subjektivne prirode (starosno doba, materijalno stanje itd.), koje okolnosti sud najčešće ceni kao olakšavajuće okolnosti prilikom odmeravanja kazne, ali koje retko kada proverava; držanje učinioca posle učinjenog krivičnog dela je okolnost subjektivne prirode i izražava, pre svega, stav učinioca prema učinjenom krivičnom delu (iskreno kajanje, odnos prema žrtvi krivičnog dela, priznanje učinjenog krivičnog dela, koje se u praksi, neopravdano, uvek tretira kao olakšavajuća okolnost i slično); i konačno sve druge okolnosti koje se tiču ličnosti učinioca, koje nisu navedene u članu 54. Krivičnog zakonika, a koje imaju za cilj da na ovaj način „posebno istaknu značaj subjektivnih okolnosti pri odmeravanju kazne i da se ukaže da prethodnim okolnostima nije iscrpljena lista mogućih subjektivnih olakšavajućih ili otežavajućih okolnosti.¹⁴ Posebnu pažnju zaslužuje pitanje ocene držanja učinioca tokom postupka, koje sud veoma često navodi kao olakšavajuću okolnost. Mišljanja smo da sud ovoj okolnosti daje pogrešan značaj, s obzirom da se „korektno držanje učinioca pred sudom“ apsolutno pretpostavlja i ne može imati karakter olakšavajuće okolnosti.

U stavu 2 ovog člana se navodi da će sud pri odmeravanju novčane kazne u određenom iznosu (čl.50) posebno uzeti u obzir i imovno stanje učinioca. Napominjemo da sudovi, po pravilu, ne utvrđuju imovno stanje okrivljenog proverom odgovarajućih podataka pribavljanjem validne pismene dokumentacije.

(2) Ublažavanje kazne

Nesumljivo je da se kaznena politika najviše ublažava neodgovarajućom i prekomernom primenom instituta ublažavanja kazne. Sudovi, po pravilu, umesto izuzetno, kazne najčešće izriču na granici zakonskog minimuma ili ispod zakonskog minimuma, koristeći institut ublažavanja kazne, iako je zakonodavac u odredbi člana 56. KZ jasno izrazio stav kada se i pod kojim uslovima ovaj institut može primeniti. Pri svemu tome, prvostepeni sudovi neretko ovako ublažene kazne još i uslovljavaju, a drugostepeni sudovi to „toleriraju“. Prilikom ublažavanja kazne sudovi u najvećem broju slučajeva, uopšte ne utvrđuju pos-

¹⁴ Srzentić, N. Stajić, A. Lazarević, Lj. (1994), Krivično pravo SRJ, Opšti deo, Beograd, str. 380

tojanje naročito olakšavajućih okolnosti i obrazloženje ovakvih presuda svode na prosto takstativno nabranje uobičajenih olakšavajućih okolnosti kao što su relativna starost – mladost okrivljenog lica, njegova porodičnost, materijalno stanje okrivljenog, priznanje okrivljenog čak i u slučajevima gde je postojanje krivičnog dela nesumnjivo utvrđeno materijalnim dokazima itd. Međutim, ne samo da prvostepeni sudovi ne postupaju u skladu sa odredbom člana 56 stav 1. tačka 3. KZ i ne utvrđuju postojanje naročito olakšavajućih okolnosti koje ukazuju da se i sa ublaženom kaznom može postići svrha kažnjavanja, nego ih najčešće posebno i ne proveravaju, već isključivo veruju izjavi okrivljenog. Osim podataka o ranijim osudama okrivljenog, gotovo da se ne može navesti slučaj da je istražni sudija postupio po članu 255. ZKP. Tako je sud u najvećem broju slučajeva kao olakšavajuće okolnosti cenio porodične prilike okrivljenog lica ili njegovo imovno stanje, s tim što ove činjenice nije proveravao čitanjem odgovarajućih izvoda iz matične knjige venčanih, odnosno rođenih, čitanjem izveštaja od preduzeća u kojem je okrivljeni zaposlen i slično. Olakšavajuće okolnosti se najčešće proveravaju kroz izvod iz kaznene evidencije, eventualno iz prekršajne evidencije, a u nekim slučajevima i kroz medicinsku dokumentaciju za okrivljenog odnosno članove njegove porodice. Kako se olakšavajuće okolnosti po pravilu ističu u završnoj reči od strane okrivljenog ili njegovog branioca, pa se s toga od strane suda i ne proveravaju da navodno ne bi došlo do odugovlačenja krivičnog postupka, to je tužilaštvo u mogućnosti da na sve ovo reaguje tek u žalbenom postupku. Međutim, kako ni praksa drugostepenih sudova nije ujednačena, to se pojedine lične i porodične prilike okrivljenog, te okolnosti pod kojima je krivično delo izvršeno, nekad prijavljaju kao olakšavajuće okolnosti a nekad ne. Problem možda nije toliko u tome što sudovi jedne te iste okolnosti nekad tretiraju kao otežavajuće a nekad kao olakšavajuće, već pre svega u tome, što sud različite okolnosti uvek tretira kao olakšavajuće (i to što je mlad, i to što je star, i to što je u radnom odnosu, i to što je nezaposlen). Iz većine presuda ne može se zaključiti zbog čega neka okolnost ima značaj olakšavajuće a posebno „naročito olakšavajuće“, jer se obrazloženje suda za opredeljivanje određene sankcije svodi na parafraziranje ili puko prepisivanje zakonskog teksta. Nesporno je da i prvostepeni i drugostepeni sudovi isuviše pridaju značaja pojedinim okolnostima, koje po našem mišljenju nemaju čak ni karakter uobičajenih olakšavajućih okolnosti (npr. protek vremena od izvršenja krivičnog dela, koji može biti i posledica neefikasnosti i neažurnosti suda od optuženja do donošenja prvostepene presude).

Istovremeno, sudovi nedovoljno ceneći društvenu opasnost učinioca i krivično delo idu u drugu krajnost, i za razliku od precenjenih olakšavajućih okolnosti, otežavajućim okolnostima daju mali značaj ili ih u obrazloženju presude uopšte i ne konstatuju, iako one objektivno postoje.

(3) Oslobođenje od kazne

Za razliku od opšteg pravila da svakom licu za koje se utvrdi da je učinilo krivično delo i da je krivično odgovorno sud izriče kaznu, postoje izvesni slučajevi kada zakonodavac predviđa mogućnost da se učinilac oslobodi od kazne. Oslobođenje od kazne moguće je samo u slučajevima predviđenim zakonom (čl. 58. st. 1. KZ), dok se u stavu 2. ovoga člana dalje predviđa da sud može osloboditi od kazne i učinioca krivičnog dela učinjenog iz nehata kad posledice dela tako teško pogađaju učinioca da izricanje kazne u takvom slučaju očigledno ne bi odgovaralo svrsi kažnjavanja. Ove okolnosti su u zakonu predviđene ili u opštem ili u posebnom delu zakona. U opštem delu Krivičnog zakonika predviđeni su sledeći slučajevi kada može doći do oslobođenja od kazne i to su: prekoračenje granica nužne odbrane i krajnje nužde, nepodoban pokušaj, dobrovoljni odustanak i dobrovoljno sprečavanje izvršenja krivičnog dela. Ovde su navedeni opšti osnovi oslobođenja od kazne, dok su u posebnom delu krivičnog zakonodavstva, predviđeni izvesni slučajevi u kojima može doći do oslobođenja od kazne, pre svega iz kriminalno-političkih razloga, zatim usled niskog stepena društvene opasnosti učinjenog krivičnog dela (npr. krivična dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja).

Oslobođenje od kazne je uvek fakultativno i sud ceni da li će učinioca osloboditi od kazne zavisno od toga da li su ispunjeni potrebni uslovi, vodeći računa i o svrsi kazne, iako to nije izričito rečeno u zakonu. U slučaju oslobođenja od kazne sud donosi osuđujuću presudu kojom se učinilac oglašava krivim za učinjeno krivično delo, ali se oslobađa od kazne. U slučaju oslobođenja od kazne, ne mogu nastupiti pravne posledice osude (čl. 94. st. 2. Krivičnog zakonika).

Član 58. stav 2. Krivičnog zakonika predviđa specifičan osnov za oslobođenje od kazne, koji je ranijim Zakonom – OKZ bio predviđen kao poseban osnov oslobođenja od kazne u članu 45. dok je oslobođenje od kazne bilo propisano odredbom člana 44. Oslobođenje od kazne po ovom osnovu može se primeniti kod svih krivičnih dela kod kojih po samoj njihovoj prirodi može da nastane situacija opisana u stavu 2. ovoga člana. Prema ovoj odredbi, sud može osloboditi od kazne učinioca krivičnog dela učinjenog iz nehata kad posledica

dela tako teško pogađa učinioca da izricanje kazne u takvom slučaju očigledno ne bi odgovaralo svrsi kažnjavanja. Očigledno je da i kod ovog, posebnog osnova za oslobođenje od kazne, sud mora da ima, pre svega, u vidu svrhu kažnjavanja. U slučaju oslobođenja od kazne, sud prethodno mora da utvrdi da li su ispunjeni navedeni uslovi iz člana 58. stav 2. Krivičnog zakonika, a potom, po osnovu slobodnog sudijskog uverenja, oceni da izricanje u konkretnom slučaju nije opravdano sa aspekta generalne i specijalne prevencije.

(4) Pooštravanje kazne (povrat)

Napominjemo da naslov nije dovoljno precizan i adekvatan s obzirom da novi Krivični zakonik više ne predviđa povrat kao fakultativni osnov za pooštravanje kazne, kako je to bilo propisano članom 46. OKZ. Izmenama i dopunama ovog Zakona iz 2003. godine reč „višestruki“ je brisan, jer se kao uslov za pooštravanje kazne nije zahtevalo da je učinilac bio najmanje dva puta osuđivan.

Povrat je kao institut predviđen članom 55. Krivičnog zakonika, dok je ranije bio predviđen u okviru člana 41. stav 2. OKZ koji je propisivao opšta pravila o odmeravanju kazne. Povrat u krivičnom pravu označava da je neko lice posle osude ponovo izvršilo neko drugo krivično delo. Takvo lice naziva se povratnik. Činjenica da se učinilac krivičnog dela nalazi u povratu ukazuje da ranija osuda nije na njega uticala popravno i zbog toga se smatra da je to teži krivac, kome za drugo delo treba izreći težu kaznu. Po odredbi člana 55. KZ povrat ima značaj fakultativne otežavajuće okolnosti. Pri tom, naše krivično pravo sada poznaje samo jednu vrstu povrata, za razliku od ranije podele na običan i višestruki povrat, odnosno specijalni i opšti povrat koji je poznavalo naše zakonodavstvo. Višestruki povratnik naziva se često krivcem iz navike. Ponavljanje krivičnih dela, naročito istovrsnih ili iz istih pobuda, ukazuje na opasnost krivca, prema kome treba preduzeti oštrije mere kažnjavanja. Za postojanje povrata odredba član 55. Krivičnog zakona ne postavlja nikakve uslove osim da je učinilac najmanje jedanput ranije osuđivan. Prilikom odlučivanja da li će povrat ceniti kao otežavajuću okolnost, zakon posebno upućuje sud da procenjuje okolnosti koje se tiču ranije izvršenog krivičnog dela i onog za koje mu se sudi, tj. da uzima u obzir da li je ranije delo iste vrste kao i novo delo, da li su oba dela učinjena iz istih pobuda, okolnosti pod kojima su dela učinjena, kao i koliko je vremena proteklo od ranije osude, odnosno od izrečene, oproštene ili zastarele kazne, oslobođenja od kazne, od proteka roka za opozivanje ranije uslovne osude ili od izrečene sudske opomene. Međutim, to nisu uslovi za postojanje povrata, već samo okolnosti koje sud uzima u obzir prilikom donošenja odluke o tome da li će povrat uopšte ceniti kao otežavajuću okolnost.

Očigledno da se i posle izmena odredaba člana 46. OKZ povrat odnosno ranija osuđivanost učinioca i dalje tretira kao osnov za pooštavanje kazne. Mišljenja smo da bi povrat trebalo uzeti kao obaveznu otežavajuću okolnost kod odmeravanja kazne, jer on ukazuje na određenu sklonost ka kriminalnom ponašanju¹⁵, bez obzira na odredbu člana 55. KZ po kojoj sud može, ali ne mora, povratniku izreći strožu kaznu u granicama posebnog minimuma ili posebnog maksimuma. Povrat nije samo slučajna okolnost, kao druge okolnosti kod odmeravanja kazne, već je izraz ličnosti, pa prema tome predstavlja trajniju okolnost i kao takav, sam za sebe, predstavlja izvesnu opasnost.¹⁶

¹⁵ Lazarević, Lj. (2006.), komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Beograd „Savremena administracija“, strana 199.

¹⁶ Tahović, J. (1961), Krivično pravo, opšti deo, Beograd, strana 277.

III. ZAKONSKA I SUDSKA KAZNENA POLITIKA U UPOREDNOM PRAVU I PRAKSI DRŽAVA

1. Odmeravanje kazne u uporednom krivičnom pravu

Krivični zakonik Austrije¹⁷ u čl. 32. predviđa da je osnov za odmeravanje kazne krivica učinioca krivičnog dela. Sud je obavezan da pri odmeravanju kazne uzme u obzir i sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, a posebno : 1) u kojoj je meri delo izazvano odbojnim ili ravnodušnim stavom učinioca dela prema pravno zaštićenim vrednostima i 2) u kojoj je meri delo prouzrokovano spoljnim okolnostima ili pobudama. Pri tome je sam zakonik odredio da će se kazna odmeriti strože u sledećim slučajevima: 1) ako je oštećenje ili ugrožavanje veće, 2) ako je učinilac vršenjem krivičnog dela prekršio više obaveza, 3) ako je učinilac zrelije razmišljao o svom delu, 4) ako je učinilac delo brižljivo pripremao i 5) ako je učinilac delo izvršio bezobzirnije.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine¹⁸ u čl. 40. određuje opšta pravila za odmeravanje kazne u okviru kojih navodi olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Među ovim okolnostima sud je naročito dužan da vodi računa o sledećim okolnostima: 1) stepen krivične odgovornosti, 2) pobude učinioca, 3) jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, 4) okolnosti pod kojima je delo izvršeno, 5) raniji život učinioca dela, 6) lične prilike učinioca, 7) držanje učinioca posle izvršenog krivičnog dela i 8) druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca dela.

Krivični zakonik Republike Bugarske¹⁹ u čl. 54. kao okolnosti od značaja za odmeravanje kazne u granicama posebnog minimuma i posebnog maksimuma navodi: 1) stepen društvene opasnosti dela i učinioca, 2) pobude iz kojih je delo izvršeno i 3) druge otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, ne navodeći koje su to okolnosti već ostavlja sudskom veću da ih po slobodnom nahođenju utvrđuje u svakom konkretnom slučaju.

Krivični zakonik Češke Republike²⁰ u čl. 33. navodi koje se okolnosti mogu uzeti kao olakšavajuće okolnosti pri odmeravanju kazne. To su: 1) stanje

¹⁷ E. Foregger, E. Serini, Strafgesetzbuch , 9. Auflage, Wien, 1989. godine

¹⁸ Zbirka krivičnih (kaznenih) propisa Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1998. godine

¹⁹ Nakazatelen kodeks s posočeni stari tekstove na izmenenite členove, Norma, Paralaks, Sofija ,1998. gdoine

²⁰ Trestny zakon s izmeneniami i dopolneniami v 1973. Praha, 1974. godine.

jake duševne uzbuđenosti, 2) iskreno kajanje, 3) samoprijavlјivanje, 4) poma-ganje učinioca državnim organima u rasvetljenju krivične stvari i 5) drugi mo-tivi učinioca u skladu sa etikom društvene zajednice. U čl. 41. češki krivični zakonik navodi otežavajuće okolnosti: 1) vršenje krivičnog dela iz neprijatelj-skih pobuda i drugih za osudu pobuda prema državi, 2) izvršenje krivičnog dela na svirep, podmukao i lukav način, 3) izvršenje krivičnog dela korišće-njem nesposobnosti oštećenog lica da se brani kao i korišćenjem njegove zavi-snosti ili potčinjenosti, 4) izvršenje krivičnog dela korišćenjem elementarnih nepogoda ili ratne opasnosti. Dakle, ovaj zakonik decidirano navodi olakšava-juće i otežavajuće okolnosti, što znači da je sud dužan da u konkretnom sluča-ju utvrdi da li postoji neka od ovih okolnosti i kada to utvrdi mora im dati za-konom predviđeni značaj i karakter.

Krivični zakon Republike Hrvatske²¹ u čl. 56. ističe da se izbor vrste i mere kazne vrši u granicama zakonom propisane kazne na osnovu: 1) stepena kri-vice, 2) opasnosti izvršenog krivičnog dela i 3) svrhe kažnjavanja. Pri odme-ravanju kazne sud je dužan da uzme u obzir i sledeće okolnosti koje mogu da imaju karakter olakšavajućih ili otežavajućih okolnosti :1) stepen krivice, 2) pobude iz kojih je delo izvršeno, 3) jačina povrede ili ugrožavanja zaštićenog dobra, 4) okolnosti pod kojima je delo učinjeno, 5) okolnosti pod kojima je učinilac živeo pre izvršenja dela, 6) usklađnjnost ponašanja učinioca dela sa zakonom , 7) okolnosti u kojima učinilac živi i njegovo ponašanje nakon izvr-šenog krivičnog dela, a posebno njegov odnos prema oštećenom i prema nak-nadi štete pričinjene krivičnim delom i 8) ukupnost društvenih i ličnih uzroka koji su doprineli izvršenju krivičnog dela.

Krivični zakonik Republike Makedonije²² u čl. 39. kao olakšavajuće i ote-žavajuće okolnosti koje je sud dužan da uzme u obzir pri odmeravanju kazne nabraja: 1) stepen krivične odgovornosti, 2) pobude iz kojih je delo učinjeno, 3) jačina povrede ili ugrožavanja zaštićenog dobra, 4) okolnosti pod kojima je delo učinjeno, 5) doprinos žrtve izvršenju dela, 6) raniji život učinioca dela, 7) lične prilike učinioca, 8) odnos učinioca dela prema izvršenom delu i 9) druge okolnosti vezane za ličnost učinioca.

²¹ Narodne novine Republike Hrvatske , Zagreb, broj 110/1997

²² Gorgi Marjanović, Makedonsko kazneno pravo, Prosvetno delo, Skoplje, 1998. godine

Krivični zakonik SR Nemačke²³ u čl. 46. propisuje da je osnov za kažnjavanje krivica učinioca krivičnog dela. Pri odmeravanju kazne sud je dužan da uzme u obzir uticaj koji se od kazne očekuje na budući život učinioca. Pri tome sud je dužan da ceni i sledeće okolnosti, te da im da karakter olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti: 1) motive i ciljeve učinioca dela, 2) moralna shvatanja učinioca koja proizilaze iz učinjenog krivičnog dela i volje koju je učinilac ispoljio pri izvršenju dela, 3) obim povrede dužnosti, 4) način izvršenja i posledice krivičnog dela, 5) raniji život učinioca, 6) lične i materijalne prilike učinioce i 7) držanje učinioca posle izvršenja krivičnog dela posebno njegovo nastojanje na naknadi štetu ili da sa oštećenim postigne poravnanje.

Krivični zakonik Ruske federacije²⁴ u čl. 60. navodi da se učiniocu krivičnog dela odmerava pravedna kazna u granicama zakona pri čemu se uzima u obzir: 1) karakter i stepen društvene opasnosti krivičnog dela i ličnost učinioca, 2) okolnosti koje olakšavaju ili otežavaju kaznu i 3) uticaj odmerene kazne na popravlanje osuđenog i na uslove života njegove porodice.

Pored ovih opštih pravila o odmeravanju kazne, Ruski krivični zakonik je taksativno nabrojao i koje se okolnosti smatraju olakšavajućim (čl. 61.), a koje se okolnosti smatraju otežavajućim (čl. 63.). Tako se kao olakšavajuće okolnosti smatraju: 1) izvršenje krivičnog dela male težine, prvi put i zbog slučajnog sticaja okolnosti, 2) maloletstvo učinioca, 3) trudnoća učinioca, 4) postojanje maloletne dece učinioca dela, 5) izvršenje krivičnog dela usled teških životnih okolnosti ili iz motiva saosećanja, 6) izvršenje krivičnog dela usled psihičke ili fizičke prinude ili materijalne, službene ili druge zavisnosti, 7) izvršenje krivičnog dela pri povredi uslova za postojanje nužne odbrane, hapšenja lica koje je izvršilo krivično delo, krajnje nužde, osnovanog rizika ili izvršenja naredbe, 8) protivpravnost ili amoralnost žrtve koja je povod za krivično delo, 9) prijavljivanje krivičnog dela od strane učinioca sa priznanjem, aktivno pomaganje u otkrivanju krivičnog dela, saučesnika i u traženju imovine pribavljene krivičnim delom i 10) pružanje medicinske ili druge pomoći žrtvi posle izvršenog krivičnog dela, dobrovoljna naknada imovinske ili moralne štete pričinjene krivičnim delom i druge radnje usmerene na otklanjanje štete pričinjene krivičnim delom.

Kao otežavajuće okolnosti u smislu čl. 63. Ruskog krivičnog zakonika smatraju se: 1) višestrukost krivičnih dela ili sticaj krivičnih dela, 2) teške posledice

²³ H. Schonke, H. Schroder, Strafgesetzbuch, Kommentar, Munchen.1994. godine

²⁴ J.I. Skuratov, V.M. Lebedov, Kommentarii k Ugolovnomu kodeksu v Rossijskoj federaciji, Norma, Moskva, 1997. godine

ce krivičnog dela, 3) vršenje krivičnog dela u sastavu grupe ili udruženja, 4) naročito aktivna uloga u vršenju krivičnog dela, 5) uključivanje u vršenje krivičnog dela lica sa teškim psihičkim poremećajem, pijanog lica ili lica koja su krivično neodgovorna usled uzrasta, 6) izvršenje krivičnog dela na osnovu motiva nacionalne, verske ili religiozne mržnje ili razdora, zbog osвете ili sa ciljem izvršenja ili prikrivanja krivičnog dela, 7) vršenje krivičnog dela prema licu u vezi sa vršenjem službene dužnosti ili njemu bliskom licu, 8) vršenje krivičnog dela prema bremenitoj ženi, maloletniku, nezaštićenom ili bespomoćnom licu ili licu koje se nalazi u zavisnom položaju u odnosu na učinioca dela, 9) izvršenje krivičnog dela sa naročitom svirepošću, sadizmom, maltretiranjem i mučenjem žrtve, 10) vršenje krivičnog dela korišćenjem oružja ili psihičke ili fizičke prinude, 11) vršenje krivičnog dela u uslovima vanrednog stanja, elementarne ili druge nepogode ili u toku masovnih nereda, 12) izvršenje krivičnog dela korišćenjem poverenja, službenog položaja ili ugovora učinioca dela i žrtve i 13) izvršenje krivičnog dela korišćenjem uniforme ili dokumenata predstavnika vlasti.

Krivični zakonik Republike Srpske²⁵ u čl. 38. postavlja pravila za odmeravanje kazne učiniocu krivičnog dela, pri čemu je sud naročito dužan da uzme u obzir sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti kao što su: 1) stepen krivične odgovornosti, 2) pobude iz kojih je delo učinjeno, 3) jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, 4) okolnosti pod kojima je krivično delo učinjeno, 5) raniji život učinioca, 7) lične prilike učinioca dela 8) držanje učinioca posle učinjenog krivičnog dela, 9) druge okolnosti koje se odnose na ličnost pri čemu se povrat (st. 2. čl. 38.) obavezno uzima kao otežavajuća okolnost.

Krivični zakonik Republike Slovenije²⁶ u čl. 41. nabroja okolnosti koje imaju značaj olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti pri odmeravanju kazne učiniocu krivičnog dela. Među ovim okolnostima zakon nabroja: 1) stepen krivične odgovornosti, 2) pobude iz kojih je delo učinjeno, 3) stepen ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, 4) okolnosti pod kojima je delo učinjeno, 5) lične prilike učinioca dela, 6) odnos učinioca prema delu ili vlasti kao i da li je naknadio štetu pričinjenu krivičnim delom i 7) druge okolnosti vezane za ličnost učinioca.

²⁵ Miloš Babić, Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske, Banja Luka, 2002. godine.

²⁶ Kazenski zakonik Republike Slovenije z uvodnimi pojasnili Boštaja Penka in Klaudija Stroliga, Uradni list, Ljubljana, 1999. godine

Krivični zakonik Republike Ukrajine²⁷ u čl. 39. ističe da sud izriče meru kazne učiniocu krivičnog dela rukovodeći se pravnim merama, karakterom i stepenom opasnosti izvršenog krivičnog dela, ličnošću okrivljenog i okolnostima dela.

Pri tome su u čl. 40. taksativno navedene okolnosti koje mogu da imaju karakter olakšavajućih okolnosti. To su: 1) otklanjanje štetnih posledica dela ili dobrovoljno obeštećenje ili naknada pričinjene štete, 2) izvršenje krivičnog dela usled teških ličnih ili porodičnih prilika, 3) izvršenje krivičnog dela pod pretnjom ili prinudom ili zbog teškog materijalnog položaja, 3) izvršenje krivičnog dela pod velikim uznemirenjem koje je izazvano postupcima žrtve, 4) izvršenje krivičnog dela u zaštiti od društveno opasnog ponašanja ili u prekoračenju nužne odbrane, 5) izvršenje krivičnog dela od strane maloletnika ili bremenite žene, 6) kajanje ili priznanje krivice ili pomoć u razrešenju krivičnog dela i 7) sve druge okolnosti koje sud nađe u konkretnom slučaju.

U čl. 41. ovaj zakonik predviđa otežavajuće okolnosti kao što su: 1) povrat, 2) vršenje krivičnog dela od strane organizovane grupe ili iskorišćavanjem odnosa potčinjenosti ili zavisnosti žrtve u odnosu na učinioca, 3) izvršenje krivičnog dela iz koristoljublja, 4) nastupanje teških posledica, 5) izvršenje krivičnog dela prema maloletniku, starom licu ili licu u besvesnom stanju, 6) podstrekanje ili uključivanje maloletnika u vršenje krivičnog dela, 7) izvršenje krivičnog dela sa posebnom grubošću ili izživljavanjem nad žrtvom, 8) izvršenje krivičnog dela iskorišćavanjem državnih neprijatelja, 9) izvršenje krivičnog dela na opasan način, 10) izvršenje krivičnog dela od strane pijanog lica i 11) izvršenje krivičnog dela od strane lica koje je oslobođeno uz jemstvo za vreme njegovog trajanja ili najduže do jedne godine od njegovog isteka.

2. Potreba za komparativnom analizom i složenost istraživanja

Da bi se kaznena politika jedne zemlje predstavila na adekvatan način, potrebno je predstaviti ne samo njenu unutrašnju, već i njenu spoljnu dimenziju, kako strukturni odnos sa kaznenim politikama u drugim državama, tako i njenu (ne)efikasnost u odnosu na uporedne sisteme.

Komparativni metod pretpostavlja određenu sličnost između instituta, politika, sistema koji se porede. Zbog toga, kada je reč o ovakvom istraživanju koje daje širu teorijsko-praktičnu bazu za potonje izvođenje zaključaka i davanja

²⁷ M.I. Koržanskij, Popularnij Komentar Kriminolnogo kodeksu, Naukova Dumka, Kiev, 1997. godine

nje preporuka, najpre treba uzeti u obzir države u regionu, kao i one države koje svojim celokupnim pravnim sistemom imaju bliskosti sa pravnim sistemom Srbije. Uporedna analiza u tom smislu nije samo naučna obrada statističkih podataka do kojih se došlo u zemljama koje se posmatraju, već i detaljna analiza uzroka i posledica rezultata do kojih se u konkretnom slučaju došlo.

Kaznena politika države je specifična samim tim što je vezana za krivičnopravnu tradiciju te zemlje, strukturu počinjenih krivičnih dela, teorijske pristupe koji prevladavaju u nauci, zakonodavnu osnovu, kao i za strukturu i način delovanja organa i institucija koje se bave prevencijom krivičnih dela, pronalaženjem i procesuiranjem izvršilaca krivičnih dela, kao i izvršavanjem kazne nad osuđenim počiniocima.

Koliko su statistički podaci relativni, ako se posmatraju van šireg društvenog konteksta i celokupnog pravnog sistema jedne države, vidi se npr. na podacima o maloletnim učiniocima krivičnih dela koji će biti predstavljeni u ovoj analizi. Prilikom vršenja analize, svaka država je uzimala onu starosnu granicu za određivanje punoletnosti učinioca krivičnog dela koja je propisana njenim zakonodavstvom, istovremeno imajući u vidu i onu donju granicu, koja određuje postojanje krivične odgovornosti. Tako se može dogoditi da za pojedina krivična dela u jednoj zemlji budu uključeni svi počinioci stariji od 7 godina, dok u nekoj drugoj zemlji ta granica iznosi 14, ili čak 16 godina.

Potom, zakonodavstva nekih država sve oblike nekog kriminalnog akta kategorišu pod jedno krivično delo, dok pojedine imaju više istorodnih krivičnih dela ove vrste prema okolnostima, načinu izvršenja, i sl. U statističkoj analizi bi se istraživaču mogle ponuditi dve cifre koje porede kriminalitet u ovim državama prema nekom kriterijumu, ali bi cifra koja označava broj krivičnih dela (ili osuđenih osoba) u prvopomenutoj državi bila daleko veća (zato što bi uključivala sve oblike ovog dela) od istovrsnog broja koji se odnosi na podatke iz druge države (u kojoj je posmatran samo osnovni oblik dela). Ovo su samo primeri kako pojedini podaci mogu predstaviti stanje koje je realno u odnosu na samu zemlju koja se analizira, ali mogu biti krajnje nepouzdana pri direktnom upoređivanju sa sličnim rezultatima istraživanja u nekoj drugoj zemlji koja na drugačiji način doživljava određeno antisocijalno ponašanje koje kažnjava na svojstven način.

Otuda je pred istraživačem težak i zahtevan posao prethodnog upoznavanja i razumevanja krivičnopravnog sistema jedne države, kao i društvenih prilika i tradicije koji utiču na kategorizaciju jednog krivičnog dela i određuju pažnju i fokus države u kaznenoj politici u odnosu na to delo, kao i u celini.

Kada se ovakve prethodne poteškoće savladaju, postavlja se i pitanje koji su parametri koji bi na objektivan način prikazali koliko je stroga zakonska politika jedne države, kao i koliko se ona dosledno primenjuje u praksi? Ako posmatramo ove dve komponente nezavisno jednu od druge, može se primetiti da je prevladajuće mišljenje da je zakonska kaznena politika stroga ako predviđa zatvorske kazne u dužem trajanju za teža krivična dela. Međutim, krivično zakonodavstvo je samo temelj funkcionisanja kaznene politike, pa se često događa da tužilaštva i sudovi svojim delanjem daju poseban pečat kaznenoj politici jedne države. Može se stoga reći da informacije koje su relevantne za ocenu kaznene politike potiču iz nekoliko grupa statističkih podataka: koliko je počinjeno krivičnih dela, koliko ima okrivljenih i osuđenih lica, kakva je njihova struktura u odnosu na pol, uzrast i sl, potom kakve vrste kazni izriču sudovi i da li se može govoriti o ujednačenom kriterijumu, kao i kakav je put razvoja i primene kaznene politike u odnosu na broj počinjenih krivičnih dela – odnosno koliko se određena kaznena politika može smatrati efikasnom.

3. Istraživanje pod okriljem Saveta Evrope

- European Sourcebook on Crime and Criminal Justice Statistics²⁸

Istraživanje Saveta Evrope koje će biti obrađeno u ovom tekstu, a koje je rezultiralo sa tri izdanja publikacije pod nazivom *European Sourcebook on Crime and Criminal Justice Statistics* otpočelo je 1996. godine. Cilj ovog istraživanja bio je pre svega da se sakupi što više podataka o kaznenim politikama većeg broja evropskih zemalja kao i da se isti statistički obrade kako bi se došlo do zaključaka u kakvom je položaju i kako se razvija krivičnopravni sistem država, posebno u delu koji se odnosi na procesuiranje krivičnih dela i kažnjavanje počinilaca. U prvom krugu sakupljani su podaci iz 36 zemalja iz perioda 1990. do 1996. godine. U tom, kao ni u potonjim drugom i trećem krugu istraživanja nisu učestvovala Srbija (ni Crna Gora u okviru tadašnjih zajedničkih država), Makedonija, Bosna i Hercegovina. Rezultat istraživanja bila je publikacija objavljena 1999. godine. Ona je pored statističke obrade prikupljenih podataka sadržala i definicije krivičnih dela u obrađenim državama, kao i osnovna pravila na kojima su sakupljanje i obrada podataka zasnovani.

²⁸ Sve informacije o projektu *European Sourcebook on Crime and Criminal Justice Statistics* i publikacijama koje su iz njega proistekle, korisni linkovi, kao i tekstovi do sada objavljenih istraživanja (prvi, drugi i treći krug), mogu se naći na adresi <http://www.europeansourcebook.org> (27.07.2008.).

Drugi krug istraživanja pokrio je period 1995. do 2000. godine, a finalna publikacija je objavljena 2003. godine. Ovo je do sada najšire istraživanje ove vrste u Evropi, i obuhvatilo je 40 zemalja. 2006. godine objavljena je treća publikacija, kao rezultat parcijalnog istraživanja koje je bilo manjeg obima i uključilo nekoliko zemalja manje (37) nego u drugom krugu. Za potrebe ove publikacije, biće proučavani rezultati ovog kruga istraživanja, dok će se rezultati prethodnih krugova koristiti samo kao reference za upoređivanje i evoluciju i trendove kretanja pojedinih kriminalnih pojava i mera za njihovo sprečavanje i kažnjavanje.

Četvrto izdanje, koje je u pripremi i očekuje se tokom 2009. godine, obuhvatiće sva dosadašnja istraživanja, kao i nekoliko novih krivičnih dela, i to u periodu 2003. do 2007. godine.²⁹

Istraživanje je koncipirano tako da sadrži podatke policije, tužilaštva, kao i podatke o okrivljenima koji su osuđeni i o izdržavanju kazni koje su im izrečene, povratu i sl. Radna grupa Saveta Evrope koja je bila zadužena za istraživanje, radila je na principu nacionalnih izvestilaca – svaka država koja je učestvovala u projektu imala je osobu koja je bila zadužena kako za operacionalni deo – prikupljanje podataka, tako i za njihovu analizu i prezentovanje u okviru unapred određenih šablona – tabela, sačinjenim prema odgovarajućim kriterijumima. Publikacija sadrži i detaljno izloženu proceduru i tehnike koje su korišćene prilikom prikupljanja i analize podataka, kao i izvore (državne organe i institucije) koji su na nacionalnom nivou bili zaduženi da sprovedu istraživanje za nacionalnog koordinatora. Sama činjenica da je istraživanje kao celina rezultat individualnih napora svake od država koje su učestvovala daje dodatnu težinu celom postupku, jer se po pravilu radi o institucijama koje su neposredno uključene u sprovođenje kaznene politike (policija, tužilaštvo i sl.). Pri tome, valja još jednom napomenuti da je ovo studija koja je do sada obuhvatila najširi krug zemalja Evrope, kao i da je urađena do detalja koji do sada nisu bili tako lako dostupni na nadnacionalnom nivou.

Sami autori studije naglašavaju da je jako teško napraviti poređenje onih dela koja nemaju istovetne definicije, ili onih kategorija krivičnog prava uopšte koje se jako razlikuju u pojedinim zemljama, ili ih neke uopšte ne poznaju. Zato komparacija prema dobijenim podacima nije izvedena mehanički, već

²⁹ Za razliku od prethodnih krugova istraživanja koje je finansirao Savet Evrope, četvrti krug se finansira sredstvima Velike Britanije, Švajcarske i Holandije, kojima su se kasnije priključile još neke države i organizacije, pružajući stručnu i tehničku pomoć ekspertskej grupi.

tako da se pre svega individualizuju oni podaci u državama koji se mogu sa sigurnošću komentarisati kako pojedinačno, tako i u poređenju sa istovrsnim podacima iz drugih država. Zbog toga postoje različite vrste «zaključivanja» u samoj studiji. Jedna se odnosi na analizu stanja u pojedinačnoj državi, bez osvrta na druge zemlje obuhvaćene istraživanjem, npr. koliki je udeo nekog krivičnog dela u ukupnom broju počinjenih krivičnih dela, ili koliki je udeo maloletnih počinilaca u odnosu na ukupan broj za neko od posmatranih krivičnih dela. Druga vrsta analize podataka direktno poredi zemlje: u kojoj je počinjeno najviše ubistava, koja država prednjači u broju teških krađa, koja ima najviše maloletnih lica koja su počinila silovanje, i sl. Konačno, treća vrsta obrade podataka se zasniva na komparaciji podataka, ali u smislu praćenja trendova činjenja i kažnjavanja za pojedina krivična dela – dakle, pojedinačni podaci se upoređuju da bi se došlo do zaključka da je npr. maloletnička delinkvencija u porastu, da je broj krivičnih dela vezanih za promet narkotika u stagnaciji, i sl.

Zbog svega rečenog, može se zaključiti da je u pitanju ozbiljan i dugotrajan projekat na kome se može pokazati u kom pravcu idu kaznene politike pojedinih zemalja, kako u normativnom smislu, tako i u smislu izvršavanja zakona. Tekst koji sledi kao svoj osnovni izvor ima podatke koji su proistekli iz trećeg kruga istraživanja. Ti podaci su pregrupisani i prilagođeni tako da pokazuju samo određena krivična dela i određene države koje su učestvovala u istraživanju. Ovo je učinjeno bez izmena koje bi promenile suštinu podataka i njihovu vrednost, a sve u cilju približavanja zakonodavstva i prakse pojedinih zemalja za dela istovetna ili suštinski slična onima koja su obuhvaćena istraživanjem koje je sprovedeno u Srbiji.

4. Opšte karakteristike i tendencije kaznenih politika pojedinih evropskih zemalja

3.1. Svakako najzanimljiviji podaci u oblasti istraživanja kriminaliteta u pojedinim državama su vezani za informacije o broju počinjenih krivičnih dela na 100000 stanovnika.³⁰ Ukupan broj krivičnih dela počinjenih u jednoj državi je relativan, jer to zavisi od između ostalog i od njene veličine i broja stanovnika. Zato se pribegava metodi apsolutnog poređenja, gde se izrađuje prosek poči-

³⁰ Podaci se nalaze u Tabelama 1.a i 1.2.1.1 *European Sourcebook-a*, *loc.cit.*, str. 35 i 37. U ovom radu struktura tabela i redosled podataka su izmenjeni kako bi bili adekvatno izloženi, a imajući u vidu svrhu njihovog korišćenja.

njenih krivičnih dela koji se vezuje za objektivni parametar od 100000 građana. Objektivizacija ovako dobijenih podataka je nesumnjiva, jer se eliminiše faktor veličine države i broja stanovnika.

Međutim, podatke iz *Tabela 1 i 2* treba u svakom slučaju uzeti sa izvesnom dozom rezerve, jer oni oslikavaju samo **policijsku statistiku**. Npr. ako se gleda prema, može se odmah uočiti da postoje velike razlike između država. Prema ovim podacima, najbezbednije države za život su Albanija i Gruzija, a najmanje bezbedne su Švedska, Finska i Engleska i Vels!³¹ Takođe, podaci koji se odnose na prijavljena ili otkrivena krivična dela ne govore ništa o efikasnosti policije (ne mogu se porediti sa podacima koliko je krivičnih dela ostalo neprijavljeno, odnosno neotkriveno i samim tim neprocesuirano kroz statistiku). Najzad, treba imati u vidu da pojedine zemlje u svoju statistiku ne uvode blaža krivična dela, dok druge u ukupnom zbiru izražavaju i prekršaje. Ovakvo nesaglasje u načinu prikupljanja i obrade statističkih podataka dovodi do drastičnih razlika i praktične neuporedivosti zemalja samo na osnovu policijskih podataka. Ipak, ovi podaci mogu poslužiti istraživaču da dođe do osnovnog trenda porasta ili smanjenja broja krivičnih dela u jednoj državi.

U poređenju sa prethodnim istraživanjima, najveći porast krivičnih dela beleže Slovenija i Severna Irska,³² a najkonstantnija stopa u broju počinjenih krivičnih dela na 100000 stanovnika je u Italiji, Španiji, Švedskoj, Finskoj, Francuskoj i Litvaniji. U proseku, u svih 37 država koje su obuhvaćene istraživanjem, počinjeno je 3729 krivičnih dela na 100000 stanovnika u 2000-oj godini, odnosno 3983 krivičnih dela u 2003-oj godini, što predstavlja porast od 6,8%. Samo u 11 od 37 zemalja u posmatranom periodu zabeležen je pad kriminaliteta, od toga samo u dve zemlje veći od 10% (Moldavija i Rumunija). Istovremeno, Hrvatska, Kipar i Gruzija prednjače kao države koje su zabeležile najveći porast (Kipar sa povećanjem od čak 64% u posmatranom periodu³³).³⁴

³¹ U ovu grupu zemalja bi se mogla uključiti i Norveška prema podacima iz prethodnog izveštaja za period 1995-2000. godine (Norveška nije učestvovala u trećem krugu istraživanja).

³² U Sloveniji je 2003. identifikovano 89% krivičnih dela više nego 1995. godine, a u Severnoj Irskoj je taj porast za isti period 78%.

³³ Povećanje kriminaliteta u periodu 2002-2003 prema ovim podacima iznosi uz nemiravajućih 52%.

³⁴ Interesantno je porediti ove podatke sa podacima o broju policajaca na 100000 stanovnika, kojima se ovom prilikom nećemo posebno baviti. Naime, Kipar je u grupi država (sa Gruzijom i Rusijom) koje imaju najveći broj policajaca na 100 000 građana – preko pet stotina. Sa druge strane, Danska, Finska i Švedska su zemlje sa najmanjim

Kada je reč o podacima koji se odnose na trend porasta izvršenja pojedinih krivičnih dela, mora se najpre reći da za ove podatke važe ista ograničenja kao za informacije i zaključke koji se mogu dobiti analizom prethodne tabele dobijene na osnovu policijske statistike.

Ukoliko se podaci posmatraju po državama i to u odnosu na pojedina krivična dela, može se uočiti da je najveći porast, preko 100%, vezan za krivična dela u vezi sa opojnim drogama (u tri države: Bugarskoj, Holandiji i Poljskoj), dok veliki broj država ne poseduje posebne podatke o ovoj grupi krivičnih dela (Španija npr. vodi statistiku o krivičnom delu stavljanja droge u promet, koje je prema tim podacima u kategoriji onih dela koja ne beleže značajan pad ili porast kada je reč o broju izvršenja). U vezi sa krivičnim delima vezanim za opojne droge, veliki pad izvršenja beleži samo Albanija.³⁵

Što se ostalih krivičnih dela tiče, može se reći da preovlađuju blagi porast ili blagi pad izvršenja krivičnih dela. Gledano po državama, najslabije rezultate ima Švajcarska, a za njom slede Hrvatska i Austrija. Švajcarska beleži porast kod čak pet krivičnih dela (od šest koje smo posmatrali), dok Hrvatska i Austrija imaju povećanje kod četiri krivična dela. Ovi podaci deluju logično u odnosu na Hrvatsku, a donekle i u odnosu na Švajcarsku i Austriju kada se ukrste sa podacima iz tabele 1, prema kojoj sve tri države beleže porast ukupnog broja krivičnih dela na 100 000 stanovnika. Ovo se naročito može reći za Kipar (nije predstavljen u Tabeli 2) koji beleži značajan porast gotovo svih vrsta posmatranih krivičnih dela, a naročito ubistava, silovanja i teških krađa (takođe nema podataka o krivičnim delima vezanim za opojne droge).³⁶

Kao primeri zemalja koje uglavnom beleže trend opadanja izvršenja pojedinih krivičnih dela mogu se navesti pre svega Rumunija i Mađarska, a sigurno i Albanija i Slovenija (koje, međutim, u ukupnom broju krivičnih dela beleže porast – v. Tabelu 1).

brojem policijskih službenika – manje od dve stotine na 100000 ljudi. Detaljnija analiza može se pročitati na str. 36 *European Sourcebook-a*, *loc.cit.*

³⁵ Ali treba napomenuti da opšte društvene prilike i sumanj u angažovanje policije u Albaniji na suzbijanju organizovanih grupa za proizvodnju i promet narkotika, dovode ovaj podatak u sumnju.

³⁶ Podaci o trendu izvršenja krivičnih dela na Kipru, kao i u drugim državama koje su ovom prilikom izostavljene, mogu se pronaći u originalnoj tabeli *European Sourcebook-a*, *loc.cit.*, str. 35.

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	150	122	142	165	10
Austrija	6906	6428	7260	7881	14
Bugarska	1773	1769	1780	1729	-2
Hrvatska	1550	2197	2273	2424	56
Češka	3812	3494	3630	3490	-8
Francuska	6352	6808	6865	6605	4
Nemačka	7622	7734	7902	7976	5
Grčka	3496	4153	4409	4158	19
Mađarska	4446	4607	4173	4110	-8
Irska	1933	2259	2743	2634	36
Italija	3822	3741	3852	4236	11
Holandija	8207	8476	8825	8530	4
Poljska	3278	3597	3635	3799	16
Rumunija	1576	1518	1393	1237	-21
Slovačka	1645	1722	1985	2067	26
Slovenija	3363	3719	3839	3810	13
Španija	2307	2534	2582	2377	3
Švedska	13615	13304	13790	13995	3
Švajcarska	3729	3775	4184	4481	20
Engleska i Vels	9917	10552	11220	11241	13

Tabela 1: Ukupan broj počinjenih krivičnih dela
na 100 000 stanovnika prema policijskim podacima

država	ubistvo	silovanje	krađa	razbojnička krađa i razbojništvo	teška krađa*	krivična dela vezana za opojne droge**
Albanija	-	-	+	-	NP	--
Austrija	-	0	+	+	+	+
Bugarska	-	0	-	+	-	++
Hrvatska	-	+	+	+	+	0
Češka	-	+	0	+	0	-
Francuska	0	+	0	+	0	+
Nemačka	-	+	0	0	0	0
Grčka	-	0	0	+	0	+
Mađarska	0	-	-	0	-	0
Irska	0	+	+	0	+	-
Italija	0	+	0	0	NP	0
Holandija	0	0	0	0	0	++
Poljska	-	0	0	0	-	++
Rumunija	-	-	-	-	-	NP
Slovačka	0	+	0	+	-	NP
Slovenija	-	-	+	-	0	-
Španija	0	+	0	0	0	NP
Švedska	NP	+	0	0	0	+
Švajcarska	+	+	+	+	+	0
Engleska i Vels	NP	NP	NP	NP	NP	NP

* Podaci se odnose isključivo na tzv. provalnu krađu, koja je prema našem zakonodavstvu samo jedan od oblika teške krađe.

** Ovim generičkim izrazom obuhvaćena su sva krivična dela koja su vezana za opojne droge, a koja su donekle ekvivalentna delima iz članova 246. i 247. Krivičnog zakonika Srbije.

-- : smanjenje za 50% ili više

- : smanjenje 10-50%

0 : smanjenje ili povećanje 0-10%

+ : povećanje 10-100%

++ : povećanje za više od 100%

NP : nema podataka

Tabela 2 : Trend činjenja pojedinih krivičnih dela prema policijskim podacima

3.2. Komplementarni podaci onima koji su izloženi u prethodnim tabelama tiču se broja okrivljenih lica. Iz istih razloga koje smo naveli u objašnjenju za podatke o počinjenim krivičnim delima, podaci o okrivljenim licima izražavaju se u proseku na 100000 stanovnika.³⁷

Osnovna karakteristika, koja se može uočiti na prvi pogled, jeste da je u najvećem broju zemalja broj počinioaca krivičnih dela u blagom porastu (uglavnom od 1-20% kada se porede podaci iz 2000. i 2003. godine). Samo Češka, Mađarska, Rumunija, Slovenija i Španija prikazuju negativan trend, odnosno smanjenje broja okrivljenih.³⁸ Ostale zemlje spadaju u proseku, ali se posebno izdvajaju na drugom kraju, sa izraženim uvećanjem broja počinitelaca krivičnih dela, Bugarska, Poljska i Slovačka. Kada bi se ovi podaci uporedili sa brojem, dobijaju se kontroverzni podaci, jer Bugarska, Češka, Mađarska i Rumunija beleže smanjenje broja počinjenih krivičnih dela – dakle, nejasno je kako je onda Bugarska među vodećima prema broju počinitelaca, dok npr. Hrvatska, koja beleži drugo najveće povećanje broja počinjenih krivičnih dela, dokumentuje povećanje broja okrivljenih od samo jednog procenta.

Kada je reč o specifičnim kriterijumima za klasifikovanje okrivljenih, u studiji je primenjena podela prema polu i prema uzrastu. Podaci koji su dostupni su uglavnom ujednačeni u različitim državama. Najveći procenat krivičnih dela ženske osobe su izvršile u Nemačkoj, a najmanji u Albaniji – svega 1,2% ukupnih krivičnih dela.³⁹ Kada je reč o maloletnim počiniocima, prednjači Irska a na samom začelju posmatranih država je Italija.⁴⁰

Ukoliko se posmatraju samo pojedina krivična dela koja su analizirana ovom prilikom, mogu se uočiti veće razlike između pojedinih zemalja. Gene-

³⁷ Podaci se nalaze u Tabelama 1.2.2.1, 1.2.3.1 i 1.2.3.2 *European Sourcebook-a*, *loc.cit*, str. 53 i 67-70. U ovom radu struktura tabela i redosled podataka su izmenjeni kako bi bili adekvatno izloženi, a imajući u vidu svrhu njihovog korišćenja.

³⁸ U podacima koji su dobijeni u drugom krugu, istraživanjem perioda 1995-2000. godina, Slovenija, Estonija i Letonija su imale daleko najveći porast broja okrivljenih lica.

³⁹ Primećuje se da su dobijeni rezultati u većini zemalja približni onima iz drugog kruga istraživanja. Većina zemalja, osim Slovenije koja beleži značajan rast udela žena u ukupnom broju počinitelaca krivičnih dela, varira u okvirima 1-2%, uglavnom u smislu povećanja udela žena u broju okrivljenih lica.

⁴⁰ Irska beleži drastičan porast udela maloletnih lica u izvršenju krivičnih dela, dok većina zemalja beleži blagi pad ili slične trendove kao u drugom krugu istraživanja. Grčka je država u kojoj su maloletnici zabeležili najveći pad u udelu izvršenja krivičnih dela – sa skoro 17% na samo 5,5%.

ralni zaključak mogao bi biti da žene češće vrše nenasilna krivična dela (kao što je krađa)⁴¹, dok su maloletna lica sklonija razbojničkim krađama i teškim oblicima krađe (ali istovremeno jako malim procentom učestvuju u broju izvršenih krivičnih dela ubistva).⁴²

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	179	142	163	180	1
Austrija	2457	2507	2586	2807	14
Bugarska	695	890	994	967	39
Hrvatska	664	741	695	670	1
Češka	1268	1246	1209	1184	-7
Francuska	1405	1401	1514	1589	13
Nemačka	2782	2772	2825	2858	3
Grčka	3128	3781	4003	3703	18
Mađarska	1212	1193	1209	1175	-3
Irska	949	1134	1278	1154	22
Italija	1139	1192	1327	1334	17
Holandija	1686	1727	1996	2138	27
Poljska	1048	1382	1430	1443	38
Rumunija	1070	1105	1030	924	-14
Slovačka	865	917	1003	1280	48
Slovenija	1984	2103	2172	1849	-7
Španija	527	545	560	514	-2
Švedska	971	1015	1074	1102	13
Švajcarska	720	706	835	837	16

⁴¹ Ovaj trend se donekle potvrđuje i kada je reč o procentualnom učešću žena u krivičnom delu ubistva – u Mađarskoj je taj udeo oko 20%, dok u većini ostalih zemalja varira oko 10%.

⁴² U Francuskoj, Švajcarskoj, Nemačkoj i Engleskoj i Velsu npr, maloletna lica učestvuju sa alarmantnih 35-40% u različitim oblicima krivičnih dela protiv imovine (u tom smislu se pokazuje konstantnost učešća kod ovih zemalja, dok su im u prethodnom krugu istraživanja kao neslavni rekorderi društvo pravile i Slovenija i Holandija, koje su u međuvremenu donekle smanjila taj procenat), dok je najviši procenat učešća maloletnika u ukupnom broju ubistava u Sloveniji – 9,2% (u prethodnom krugu istraživanja primat u ovoj kategoriji držala je Grčka sa 9,6%).

Engleska i Vels	4083	3921	4053	4221	3
-----------------	------	------	------	------	---

Tabela 3: Broj okrivljenih lica na 100000 stanovnika

država	ukupno	ubistvo	silovanje	krađa	razbojnička krađa i razbojništvo	teška krađa*	krivična dela vezana za opojne droge**
Albanija	1,2	4,1	2,4	1,0	0,4	NP	NP
Austrija	20,1	14,4	0,6	24,3	10,9	5,9	10,3
Bugarska	8,7	7,8	0,3	10,5	4,3	4,8	NP
Hrvatska	10,8	9,5	0,0	8,5	6,1	4,7	17,0
Češka	12,0	12,4	0,5	9,0	8,2	4,5	13,6
Francuska	15,2	14,1	2,2	18,3	6,1	7,5	9,8
Nemačka	23,6	12,4	1,1	30,0	9,4	9,1	12,9
Grčka	13,9	4,5	2,0	10,4	4,4	7,4	NP
Mađarska	14,6	20,5	0,0	14,6	8,9	5,3	10,2
Irska	19,3	2,7	0,4	22,7	6,5	4,5	1,1
Italija	NP	NP	NP	NP	NP	NP	NP
Holandija	13,1	11,6	1,8	18,3	7,0	6,4	NP
Poljska	9,0	11,8	0,9	7,3	4,6	2,6	8,6
Rumunija	13,2	NP	0,2	7,8	4,6	NP	NP
Slovačka	7,1	9,8	0,0	7,6	4,8	NP	9,5
Slovenija	15,7	9,2	0,0	12,5	5,2	20,5	7,5
Španija	10,0	9,8	1,0	10,9	9,7	6,8	14,3
Švedska	18,8	NP	0,3	28,6	5,3	9,1	11,9
Švajcarska	15,4	12,7	0,0	17,7	6,8	6,8	5,1
Engleska i Vels	17,9	9,3	0,5	22,6	11,0	7,3	15,7

NP – nema podataka

* Podaci se odnose isključivo na tzv. provalnu krađu, koja je prema našem zakonodavstvu samo jedan od oblika teške krađe.

** Ovim generičkim izrazom obuhvaćena su sva krivična dela koja su vezana za opojne droge, a koja su donekle ekvivalentna delima iz članova 246. i 247. Krivičnog zakona Srbije.

Tabela 4: Žene kao okrivljeni za pojedina krivična dela (u % od ukupnog broja)

država	ukupno	ubistvo	silovanje	krađa	razbojnička krađa i raz- bojništvo	teška krađa*	krivična dela vezana za opojne droge**
Albanija	NP	8,8	13,4	21,6	21,1	NP	NP
Austrija	13,5	4,1	10,6	24,4	32,1	27,1	2,4
Bugarska	11,2	4,9	11,4	16,5	23,3	19,5	NP
Hrvatska	9,9	3,6	7,1	24,7	17,3	32,1	2,1
Češka	10,5	2,9	4,8	19,5	28,6	26,2	18,4
Francuska	18,8	7,5	21,6	31,3	38,5	34,6	7,3
Nemačka	17,8	7,6	12,0	30,0	36,5	30,8	3,9
Grčka	5,5	1,9	5,6	10,6	4,4	10,8	NP
Mađarska	8,9	6,1	7,4	17,9	35,4	21,7	13,5
Irska	21,2	5,4	5,6	26,9	24,5	28,3	10,1
Italija	2,4	2,2	5,4	10,1	8,2	NP	NP
Holandija	17,0	7,1	18,8	22,5	30,2	24,3	NP
Poljska	8,4	2,5	9,6	20,8	23,6	24,8	6,9
Rumunija	6,8	NP	11,9	17,1	23,0	NP	NP
Slovačka	6,2	1,5	5,9	18,3	25,9	NP	10,7
Slovenija	9,8	9,2	8,5	17,0	27,3	7,8	12,1
Španija	11,8	4,5	NP	17,7	23,6	10,9	NP
Švedska	13,1	NP	10,8	17,2	29,5	17,4	3,1
Švajcarska	19,8	5,4	6,7	23,0	39,5	20,8	2,9
Engleska i Vels	10,4	6,6	11,6	27,9	41,8	29,4	7,1

NP – nema podataka

* Podaci se odnose isključivo na tzv. provalnu krađu, koja je prema našem zakonodavstvu samo jedan od oblika teške krađe.

** Ovim generičkim izrazom obuhvaćena su sva krivična dela koja su vezana za opojne droge, a koja su donekle ekvivalentna delima iz članova 246. i 247. Krivičnog zakoni-ka Srbije.

Tabela 5: Maloletna lica kao okrivljeni za pojedina krivična dela
(u % od ukupnog broja)

3.3. Da bi se zaokružila slika, potrebno je sagledati i podatke o osuđenim licima, kao i o zatvorskoj populaciji.⁴³

Već na prvi pogled, Tabela 6 otkriva da postoji značajna razlika kada je reč o broju osuđenih lica na 100000 stanovnika. U Albaniji na 100000 građana ima samo 188 osuđenih lica, dok je ta cifra u Nemačkoj, Poljskoj, Mađarskoj i Irskoj oko 1000 osuđenih lica. Sa druge strane, Irska, Poljska i Albanija beleže najveći procentualni porast zatvorske populacije, dok se u mnogim državama može videti stabilnost ovih parametara, koji se dugoročno neznatno menjaju. Kada je reč o procentu žena koje su osuđene za izvršenje krivičnog dela, može se primetiti da je on stabilan u većini država na nivou od 5-15% od ukupnog broja osuđenih lica. Retka su krivična dela za koja su žene osuđene u većem procentu od 20% u odnosu na ukupan broj počinitelaca. Uglavnom je u pitanju krađa, dok su procenti učešća žena još relativno visoki i kod krivičnih dela vezanih za opojne droge (Tabela 7). Kada je reč o maloletnim licima, ona dominiraju u osudama za krivična dela razbojničke krađe i razbojništva, a nešto je manje izraženo njihovo učešće u krivičnim delima teške krađe i delima vezanim za opojne droge (Tabela 8).

⁴³ Podaci se nalaze u Tabelama 3.2.1.1, 3.2.2.1-2 i 4.2.2.1-4 *European Sourcebook-a*, *loc.cit.*, str. 99, 113-116, i 134-137. U ovom radu struktura tabela i redosled podataka su izmenjeni kako bi bili adekvatno izloženi, a imajući u vidu svrhu njihovog korišćenja. Na stranama 140-145 *European Sourcebook-a* mogu se naći detaljniji podaci o zatvoreniciima u odnosu na pojedina krivična dela – oni na ovom mestu neće biti detaljnije analizirani.

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	118	122	125	188	60
Austrija	513	477	504	511	0
Bugarska	387	369	361	376	-3
Hrvatska	391	392	447	529	35
Češka	615	586	635	645	5
Francuska	955	898	777	848	-11
Nemačka	1071	1046	1044	1067	0
Grčka	557	560	623	NP	NP
Mađarska	1034	1027	1075	1026	-1
Irska	129	557	1169	974	658
Italija	534	413	382	379	-29
Holandija	663	661	688	787	19
Poljska	576	815	946	1077	87
Rumunija	336	370	365	343	2
Slovačka	433	428	446	502	16
Slovenija	343	379	416	365	6
Španija	246	242	254	298	21
Švedska	1330	1238	1278	1268	-5
Švajcarska	1209	1269	1307	1345	11
Engleska i Vels	2711	2559	2686	2806	3

NP – nema podataka

Tabela 6: Broj osuđenih lica na 100000 stanovnika

država	ukupno	ubistvo	silovanje	krađa	razbojnička krađa i raz- bojništvo	teška krađa*	krivična dela vezana za opojne droge**
Albanija	4,3	1,2	0,0	0,2	0,9	NP	4,1
Austrija	14,9	16,7	1,6	19,1	11,3	5,0	10,3
Bugarska	6,7	8,3	0,0	4,8	2,1	NP	4,2
Hrvatska	9,8	4,4	0,0	5,8	5,2	2,7	6,5
Češka	12,2	11,0	0,0	9,9	6,6	NP	12,3
Francuska	9,2	10,7	1,5	11,4	5,2	NP	5,6
Nemačka	17,4	10,4	0,4	25,7	6,5	5,2	10,3
Grčka	NP	NP	NP	NP	NP	NP	NP
Mađarska	14,1	19,8	0,0	13,5	9,6	NP	9,4
Irska	19,5	6,0	0,0	24,3	6,1	5,1	9,6
Italija	14,0	3,4	1,5	19,4	7,1	NP	7,5
Holandija	11,5	6,0	1,5	16,7	8,3	14,0	13,4
Poljska	7,2	15,1	1,0	6,7	3,6	2,1	6,1
Rumunija	9,7	6,3	0,1	5,6	3,9	NP	10,3
Slovačka	11,3	15,5	0,0	7,8	5,8	4,5	11,4
Slovenija	10,9	9,5	0,0	8,2	6,8	2,5	7,0
Španija	5,8	5,2	0,0	6,0	7,3	4,6	12,1
Švedska	16,4	8,8	0,8	32,6	2,9	14,3	16,4
Švajcarska	15,2	15,8	1,1	21,0	7,2	NP	12,7
Engleska i Vels	17,6	6,2	0,3	17,8	11,5	5,1	9,9

NP – nema podataka

* Podaci se odnose isključivo na tzv. provalnu krađu, koja je prema našem zakonodavstvu samo jedan od oblika teške krađe.

** Ovim generičkim izrazom obuhvaćena su sva krivična dela koja su vezana za opojne droge, a koja su donekle ekvivalentna delima iz članova 246. i 247. Krivičnog zakoni-ka Srbije.

Tabela 7: Procenat osuđenih žena za pojedina krivična dela (u % od ukupnog broja)

država	ukupno	ubistvo	silovanje	krađa	razbojnička krađa i razbojništvo	teška krađa*	krivična dela vezana za opojne droge**
Albanija	4,6	1,9	4,9	13,1	5,5	NP	1,5
Austrija	7,6	15,2	18,1	12,7	27,3	21,1	16,4
Bugarska	12,9	8,3	13,6	18,2	23,5	NP	11,2
Hrvatska	3,7	3,2	2,5	7,9	20,3	11,6	5,5
Češka	5,4	2,9	3,8	8,5	20,7	NP	14,1
Francuska	6,0	5,3	23,7	16,9	27,8	NP	6,1
Nemačka	7,2	4,2	10,5	12,5	34,2	24,7	8,0
Grčka	NP	NP	NP	NP	NP	NP	NP
Mađarska	8,5	7,4	15,3	16,2	32,4	NP	12,7
Irska	8,4	4,0	1,1	12,3	16,4	14,0	5,2
Italija	1,4	1,5	2,7	4,4	6,0	NP	1,9
Holandija	7,4	7,0	16,1	10,6	26,3	16,4	2,7
Poljska	0,2	2,3	2,1	0,5	0,9	0,8	2,2
Rumunija	8,9	5,3	14,6	17,4	22,5	NP	3,9
Slovačka	9,0	3,4	15,0	17,9	27,4	27,2	10,7
Slovenija	7,7	0,0	5,2	13,6	27,4	13,6	17,6
Španija	NP	NP	NP	NP	NP	NP	NP
Švedska	10,8	3,7	9,8	18,2	29,2	14,0	5,0
Švajcarska	13,5	8,8	16,7	38,7	47,9	NP	35,7
Engleska i Vels	6,2	2,7	5,2	17,0	36,2	22,4	10,1

NP – nema podataka

* Podaci se odnose isključivo na tzv. provalnu krađu, koja je prema našem zakonodavstvu samo jedan od oblika teške krađe.

** Ovim generičkim izrazom obuhvaćena su sva krivična dela koja su vezana za opojne droge, a koja su donekle ekvivalentna delima iz članova 246. i 247. Krivičnog zakonika Srbije.

Tabela 8: Procenat osuđenih maloletnika za pojedina krivična dela
(u % od ukupnog broja)

Ukoliko se posmatra tzv. zatvorenička populacija, odnosno broj zatvorenika na 100000 stanovnika u izabranim državama⁴⁴, takođe se može reći da su rezultati istraživanja pokazali veliki stepen ujednačenosti. Postoje odstupanja, kao što je npr. slučaj sa Švajcarskom a donekle i sa Hrvatskom, ali je očigledan opšti trend smanjenja ili neznetnog povećanja broja zatvorenih lica.⁴⁵ Ono što je, međutim, zabrinjavajuće jeste visok procenat pritvorenika koji čekaju na okončanje krivičnog postupka koji se vodi protiv njih – u Italiji on iznosi neverovatnih 90% a ni ostale države (sa izuzetkom Slovenije) se ne mogu pohvaliti uspehom kada je ova kategorija zatvorenih lica u pitanju – oni uglavnom učestvuju sa više od 1/3 u ukupnom broju zatvorenika i pritvorenika, a neretko taj udeo prelazi i 1/2.

⁴⁴ Podaci o zatvorskoj populaciji i pritvorenicima dati su prema FLOW sistemu, koji pokazuje koliko je ukupno bilo zatvorenika (pritvorenika) u toku jedne godine. Osim ovoga, u istraživanju je korišćen i STOCK sistem, koji se odnosi na broj zatvorenika (pritvorenika) u trenutku vršenja istraživanja. Na taj način, FLOW pokazuje «tok», odnosno ukupan broj lica koja su primljena u zatvorske institucije u toku godine, bez obzira koliko su u zatvorima boravila. STOCK pokazuje statičan presek broja zatvorenika u određenom trenutku – ovaj sistem ne pravi razliku između zatvorenika koji su osuđeni na kazne zatvora u kraćem i dužem vremenskom trajanju. Rezultati koji su dobijeni STOCK metodom u trećem krugu istraživanja, na ovom mestu neće biti posebno obrađeni.

⁴⁵ Na ovom mestu se mora primetiti i to da istraživanje ovog aspekta nije odrađeno korektno na nacionalnom nivou kod većeg broja država, obzirom na manjak ili potpuni nedostatak podataka, kao što će se videti iz analiza koje slede. Zbog toga se generalni zaključci ne mogu doneti bez ograde da je uzorak posmatranja daleko manji nego kada je slučaj o nekim drugim aspektima zakonske i sudske kaznene politike koji su obrađeni u ovom radu.

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	NP	NP	NP	NP	NP
Austrija	156	152	171	175	12
Bugarska	81	69	78	83	3
Hrvatska	395	383	394	279	-29
Češka	256	232	174	192	-25
Francuska	109	106	125	129	18
Nemačka	NP	NP	NP	NP	NP
Grčka	NP	NP	NP	NP	NP
Mađarska	NP	NP	NP	NP	NP
Irska	NP	NP	NP	NP	NP
Italija	144	139	143	144	0
Holandija	NP	NP	NP	NP	NP
Poljska	232	248	239	234	1
Rumunija	145	169	158	109	-23
Slovačka	140	85	86	98	-30
Slovenija	285	256	206	180	-37
Španija	104	103	104	NP	NP
Švedska	103	104	114	120	16
Švajcarska	652	655	693	727	12
Engleska i Vels	247	250	258	256	3

NP – nema podataka

Tabela 9: Zatvorska populacija na 100000 stanovnika (FLOW sistem)⁴⁶

⁴⁶ Podaci o zatvorskoj populaciji prema STOCK sistemu mogu se naći na stranama 129-133. *European Sourcebook-a, loc.cit.*

država	2000	2001	2002	2003
Albanija	NP	NP	NP	NP
Austrija	65	68	69	73
Bugarska	35	51	54	47
Hrvatska	23	NP	NP	NP
Češka	48	47	44	42
Francuska	78	75	76	NP
Nemačka	NP	NP	NP	NP
Grčka	NP	NP	NP	NP
Mađarska	NP	NP	NP	NP
Irska	NP	NP	NP	NP
Italija	90	86	88	NP
Holandija	NP	NP	NP	NP
Poljska	54	54	51	50
Rumunija	NP	NP	NP	NP
Slovačka	38	41	42	45
Slovenija	18	19	22	24
Španija	65	66	69	NP
Švedska	NP	NP	NP	NP
Švajcarska	38	37	38	39
Engleska i Vels	59	59	63	62

NP – nema podataka

Tabela 10: Broj pritvorenika
(u % od ukupnog broja zatvorenih lica, FLOW sistem)

država	2000	2001	2002	2003
Albanija	NP	NP	NP	NP
Austrija	8,1	8,3	8,4	8,5
Bugarska	2,8	3,7	3,4	3,2
Hrvatska	3,1	NP	NP	NP
Češka	NP	NP	NP	NP
Francuska	4,6	4,3	4,4	4,5
Nemačka	NP	NP	NP	NP
Grčka	NP	NP	NP	NP
Mađarska	NP	NP	NP	NP
Irska	NP	NP	NP	NP
Italija	8,3	7,9	8,0	8,9
Holandija	NP	NP	NP	NP
Poljska	NP	NP	NP	NP
Rumunija	NP	NP	NP	NP
Slovačka	NP	NP	NP	NP
Slovenija	4,7	4,3	4,4	3,7
Španija	NP	NP	NP	NP
Švedska	6,0	5,9	6,7	6,8
Švajcarska	NP	NP	NP	NP
Engleska i Vels	8,3	8,6	9,3	9,6

NP – nema podataka

Tabela 11: Broj žena u zatvorskoj populaciji
(u % od ukupnog broja zatvorenika, FLOW sistem)

država	2000	2001	2002	2003
Albanija	NP	NP	NP	NP
Austrija	6,4	8,8	9,7	8,8
Bugarska	1,8	2,5	2,5	2,4
Hrvatska	0,7	NP	NP	NP
Češka	NP	NP	NP	NP
Francuska	6,0	5,1	5,0	4,2
Nemačka	NP	NP	NP	NP
Grčka	NP	NP	NP	NP
Mađarska	NP	NP	NP	NP
Irska	NP	NP	NP	NP
Italija	2,3	2,0	1,8	1,9
Holandija	NP	NP	NP	NP
Poljska	NP	NP	NP	NP
Rumunija	NP	NP	NP	NP
Slovačka	NP	NP	NP	NP
Slovenija	0,3	0,4	0,4	0,5
Španija	NP	NP	NP	NP
Švedska	0,0	0,0	0,0	0,0
Švajcarska	NP	NP	NP	NP
Engleska i Vels	4,2	3,7	3,9	3,7

NP – nema podataka

Tabela 12: Broj maloletnika u zatvorskoj populaciji
(u % od ukupnog broja zatvorenika, FLOW sistem)

Konačno, kada je reč o izrečenim krivičnim sankcijama, najsvežiji podaci koje analiza pruža datiraju iz 1999. godine, tako da se njihovom razmatranju mora pristupiti sa napomenom da je period od 10 godina koji je protekao više nego dovoljan za potpunu izmenu strukture posmatranih sankcija koje su izricali sudovi i da posmatrani podaci ne moraju biti aktuelni u trenutku kada se sačinjava ova analiza.⁴⁷

Ovakav pristup u trećem krugu istraživanja je teško objašnjiv, obzirom da rapsoloživi podaci iz drugog kruga stvaraju veoma jasnu sliku o sistemu krivičnih sankcija pojedinih država, naravno bez mogućnosti da se ona uopšti i da dovede do generalnih zaključaka na uporednom nivou. Npr, očigledno je da krivičnopravni sistem u Albaniji praktično ne poznaje sankciju uslovne osude, kao da se ona najviše koristi u Grčkoj, ali i u bivšim komunističkim državama. Sa druge strane, zemlje Austrije, Nemačke, Švedske i Engleske i Velsa, veoma rado pribegavaju novčanim kaznama, koje ubedljivo prevlađuju u sistemu kažnjavanja. Albanija, Bugarska i Rumunija prednjače sa izricanjem zatvorskih kazni, koje u Albaniji čine čak $\frac{3}{4}$ ukupnog broja izrečenih sankcija. Kada je reč o ukupnom broju izrečenih sankcija i mera, ubedljivo prednjače Engleska i Vels, dok su iznad proseka i Nemačka, Grčka, Nemačka, Švajcarska i Švedska – dakle, zemlje u čijim sistemima prevlađuju novčane kazne i uslovne osude (pre svega kada je reč o Grčkoj, a donekle i o Švajcarskoj).

⁴⁷ U trećem krugu istraživanja problemu izricanja krivičnih sankcija se prišlo znatno jednostavnije nego u drugom krugu, pa mnogi podaci koji su važni za zakonsku i sudsku kaznenu politiku nisu novelirani. U tabeli 13 predstavljeni su osnovni rezultati istraživanja iz drugog kruga, kada je reč o vrsti izrečenih krivičnih sankcija. *European Soucebook (istraživanje 1995-2000)*, loc.cit, str. 145-185.

država	ukupan broj sankcija i zaštitnih mera	% nov- čanih kazni	% sankcija i mera koje ne uključuju zatvaranje	% uslovnih osuda	% zatvorskih sankcija i mera	% smrtne kazne	% ostalih mera
Albanija	138,7	23,1	4,9	0,0	75,1	0,1	0,4
Austrija	761,4	62,8	1,5	22,0	13,7	NP	NP
Bugarska	306,9	20,7	4,7	52,2	46,5	NP	NP
Hrvatska	469,2	14,6	3,8	56,0	12,7	NP	12,9
Češka	609,4	5,4	5,3	61,0	24,5	NP	3,8
Francuska	957,3	35,0	16,0	31,8	17,1	NP	NP
Nemačka	1071,1	70,1	10,4	13,1	6,5	NP	NP
Grčka	1116,1	3,6	5,6	81,1	4,8	NP	5,0
Mađarska	937,6	43,5	23,3	20,6	12,6	NP	NP
Irska	NP	NP	NP	NP	NP	NP	NP
Italija	484,0	32,4	NP	27,9	39,7	0,0	NP
Holandija	665,5	40,2	NP	NP	26,6	0,0	NP
Poljska	537,0	18,4	7,5	61,4	12,6	NP	0,1
Rumunija	389,9	21,9	23,1	1,3	51,9	NP	1,8
Slovačka	384,2	5,0	NP	72,1	20,1	NP	2,8
Slovenija	357,7	5,1	10,8	68,1	16,1	NP	NP
Španija	NP	NP	NP	NP	NP	NP	NP
Švedska	1304,6	61,5	24,8	1,9	11,8	NP	NP
Švajcarska	971,2	32,7	NP	52,1	15,3	NP	NP
Engleska i Vels	2660,7	70,3	20,1	0,2	7,5	NP	1,8

NP – nema podataka

Tabela 13: Vrste sankcija i zaštitnih mera koje su izrečene u toku 1999. godine
na 100000 stanovnika

Pojedina krivična dela

Ubistvo⁴⁸

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	17,5	14,9	11,7	12,6	-28
Austrija	2,3	1,9	2,1	1,8	-24
Bugarska	6,5	6,2	5,5	5,3	-18
Hrvatska	6,7	6,1	6,0	5,3	-21
Češka	2,7	2,3	2,3	2,3	-17
Francuska	3,9	4,2	4,3	3,9	0
Nemačka	3,8	3,5	3,5	3,4	-11
Grčka	2,7	2,6	2,2	2,3	-13
Mađarska	3,5	4,0	3,6	3,8	7
Irska	1,4	1,4	1,4	1,3	-7
Italija	3,9	3,8	3,9	3,9	0
Holandija	10,9	11,0	11,2	11,4	5
Poljska	3,7	3,7	3,4	3,0	-20
Rumunija	5,7	6,1	5,4	5,1	-11
Slovačka	2,6	2,4	2,4	2,7	2
Slovenija	4,0	3,2	3,9	2,9	-28
Španija	3,0	3,1	3,2	3,2	9
Švedska	NP	NP	NP	NP	NP
Švajcarska	2,2	2,4	2,9	2,5	13
Engleska i Vels	3,0	3,3	3,5	3,3	10

NP – nema podataka

Tabela 14: Broj izvršenih krivičnih dela ubistva na 100000 stanovnika
prema policijskim statistikama

⁴⁸ Podaci se nalaze u Tabelama 1.2.1.3, 1.2.2.3 i 3.2.1.3 *European Sourcebook-a*, *loc.cit*, str. 39, 55, i 101. U ovom radu struktura tabela i redosled podataka su izmenjeni kako bi bili adekvatno izloženi, a imajući u vidu svrhu njihovog korišćenja.

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	20,8	18,2	12,9	13,2	-37
Austrija	1,9	1,5	2,2	1,8	-4
Bugarska	5,8	5,9	5,3	5,1	-12
Hrvatska	6,2	5,6	5,8	4,9	-21
Češka	2,6	2,2	2,3	2,0	-20
Francuska	3,4	3,2	3,4	3,4	0
Nemačka	4,4	3,9	4,0	3,9	-11
Grčka	2,6	2,6	2,1	2,5	-4
Mađarska	3,4	3,9	3,6	3,7	9
Irska	0,9	1,1	1,8	0,9	8
Italija	3,4	3,5	3,8	3,6	6
Holandija	12,4	11,1	12,6	10,4	-17
Poljska	3,6	3,8	3,6	3,1	-16
Rumunija	NP	NP	NP	NP	NP
Slovačka	2,3	2,8	2,9	2,5	6
Slovenija	4,4	3,5	4,2	3,2	-26
Španija	3,5	3,5	3,9	4,0	13
Švedska	NP	NP	NP	NP	NP
Švajcarska	2,4	2,4	3,2	3,0	24
Engleska i Vels	2,0	2,7	2,2	2,3	19

NP – nema podataka

Tabela 15: Broj počinitelaca krivičnog dela ubistva na 100000 stanovnika

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	9,0	10,1	8,5	9,1	1
Austrija	0,5	0,6	0,6	0,8	56
Bugarska	2,0	2,5	2,3	2,2	11
Hrvatska	4,4	4,3	3,6	3,5	-21
Češka	1,6	1,4	1,5	1,7	6
Francuska	1,1	1,2	1,2	1,1	2
Nemačka	1,1	1,2	1,0	1,0	-9
Grčka	0,4	0,5	0,3	NP	NP
Mađarska	3,0	2,5	2,3	3,4	13
Irska	0,8	1,3	2,6	1,3	67
Italija	1,6	2,0	2,1	2,1	34
Holandija	7,5	8,0	8,3	9,3	23
Poljska	1,6	1,8	1,9	1,9	17
Rumunija	4,7	4,9	5,7	6,6	41
Slovačka	1,2	1,4	1,4	1,1	-14
Slovenija	2,7	1,4	3,5	1,0	-61
Španija	1,0	0,9	1,3	1,3	35
Švedska	1,7	1,4	1,5	1,5	-10
Švajcarska	1,3	1,4	1,0	0,8	-38
Engleska i Vels	0,6	0,6	0,7	0,7	12

NP – nema podataka

Tabela 16: Broj osuđenih lica za krivično delo ubistva na 100000 stanovnika

Silovanje⁴⁹

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	3	2	2	2	-13%
Austrija	14	14	15	15	1
Bugarska	7	7	6	7	6
Hrvatska	4	3	3	5	26
Češka	5	5	6	6	29
Francuska	14	16	17	17	21
Nemačka	9	10	10	11	17
Grčka	2	2	2	2	-2
Mađarska	3	3	3	3	-12
Irska	9	12	16	12	33
Italija	4	4	4	5	17
Holandija	10	11	11	10	-1
Poljska	7	7	7	6	-4
Rumunija	6	6	6	4	-27
Slovačka	2	3	3	4	80
Slovenija	4	4	4	3	-19
Španija	4	4	8	4	16
Švedska	23	23	24	29	26
Švajcarska	6	6	7	7	33
Engleska i Vels	16	19	23	25	NP

Tabela 17: Broj izvršenih krivičnih dela silovanja na 100000 stanovnika prema policijskim statistikama ⁵⁰

⁴⁹ Podaci se nalaze u Tabelama 1.2.1.7, 1.2.2.6 i 3.2.1.6 *European Sourcebook-a, loc.cit.*, str. 43, 58, i 104. U ovom radu struktura tabela i redosled podataka su izmenjeni kako bi bili adekvatno izloženi, a imajući u vidu svrhu njihovog korišćenja.

⁵⁰ Podaci su kod ovog i pojedinih pitanja koja slede zaokruživani na cele cifre, što je odstupanje od prethodnih metoda iskazivanja rezultata, kada su se cifre zaokruživale na jednu ili dve decimale. Detaljan opis korišćene metodologije za dobijanje i iskazivanje statističkih parametara može se naći u samom tekstu *European Sourcebook-a, loc.cit.*

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	3,1	2,2	1,7	2,3	-25
Austrija	9,3	9,8	12,5	11,3	22
Bugarska	9,2	9,4	7,9	9,2	0
Hrvatska	3,4	2,5	2,3	3,4	0
Češka	3,5	4,0	4,1	4,1	16
Francuska	9,2	10,0	10,9	11,3	23
Nemačka	7,2	7,7	8,4	8,8	23
Grčka	2,1	1,8	1,9	1,9	-11
Mađarska	1,7	1,8	1,6	1,5	-13
Irska	6,9	7,8	9,5	6,4	-7
Italija	3,8	4,0	4,5	5,3	39
Holandija	6,4	6,6	7,0	6,9	8
Poljska	4,0	4,3	4,1	4,0	-1
Rumunija	6,5	6,1	6,0	4,7	-27
Slovačka	2,9	3,5	3,2	4,7	64
Slovenija	4,0	3,7	3,9	2,9	-27
Španija	2,4	2,3	2,5	2,6	8
Švedska	2,8	3,0	3,6	3,9	38
Švajcarska	4,4	5,3	5,1	5,5	24
Engleska i Vels	4,0	5,1	5,7	5,4	34

NP – nema podataka

Tabela 18: Broj počinitelaca krivičnog dela silovanja na 100000 stanovnika

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	0,6	0,9	0,6	1,2	92
Austrija	1,9	2,0	1,7	2,2	19
Bugarska	2,3	2,1	2,0	2,4	8
Hrvatska	1,7	1,4	1,4	1,8	6
Češka	1,4	1,4	1,4	1,5	14
Francuska	2,9	2,8	2,6	2,7	-5
Nemačka	2,7	1,5	1,6	1,6	-42
Grčka	0,3	0,2	0,1	NP	NP
Mađarska	1,6	1,6	1,4	1,4	-11
Irska	2,7	4,4	6,7	6,9	157
Italija	2,0	2,3	2,4	2,3	15
Holandija	1,8	2,0	2,3	2,1	12
Poljska	2,2	2,5	2,6	2,7	26
Rumunija	2,8	3,3	2,9	3,5	27
Slovačka	1,1	1,2	1,2	1,5	33
Slovenija	2,9	4,2	5,1	5,7	95
Španija	0,2	0,2	0,2	0,2	52
Švedska	1,4	1,2	1,3	1,5	9
Švajcarska	1,4	1,7	1,4	1,2	-16
Engleska i Vels	1,1	1,1	1,2	1,3	11

NP – nema podataka

Tabela 19: Broj osuđenih lica za krivično delo silovanja na 100000 stanovnika

Krivična dela protiv imovine ⁵¹

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	41	36	38	50	21
Austrija	3206	3177	3788	4263	33
Bugarska	1120	1088	1056	995	-11
Hrvatska	678	778	1142	1222	80
Češka	2465	2220	2308	2298	-7
Francuska	3692	3947	3899	3681	0
Nemačka	3630	3612	3752	3677	1
Grčka	631	623	631	642	2
Mađarska	2311	2295	2076	1832	-21
Irska	2005	2146	2446	2385	19
Italija	2369	2253	2253	2290	-3
Holandija	5398	5530	5649	5290	-2
Poljska	1745	1657	1604	1634	-6
Rumunija	442	425	325	261	-41
Slovačka	1021	1000	1064	1127	10
Slovenija	1900	2058	2096	2153	13
Španija	1591	1799	1830	1664	5
Švedska	7787	7363	7569	7360	-5
Švajcarska	3327	3322	3693	3967	19
Engleska i Vels	5718	6007	6190	5847	NP

NP – nema podataka

Tabela 20: Broj izvršenih krivičnih dela krađe na 100000 stanovnika
prema policijskim statistikama

⁵¹ Podaci se nalaze u Tabelama 1.2.1.8, 1.2.1.9, 1.2.1.11, 1.2.2.7, 1.2.2.8, 1.2.2.10, 3.2.1.7, 3.2.1.8 i 3.2.1.10 *European Sourcebook-a*, *loc.cit.*, str. 44, 45, 47, 59, 60, 62, 105, 106, 108. U ovom radu struktura tabela i redosled podataka su izmenjeni kako bi bili adekvatno izloženi, a imajući u vidu svrhu njihovog korišćenja.

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	11	7	6	6	-46
Austrija	37	35	45	54	45
Bugarska	55	53	62	66	19
Hrvatska	18	18	27	27	51
Češka	46	43	53	54	17
Francuska	185	225	222	208	13
Nemačka	72	69	71	73	0
Grčka	16	18	20	22	35
Mađarska	34	33	34	33	-5
Irska	81	84	85	80	-2
Italija	117	115	118	122	4
Holandija	117	132	133	127	9
Poljska	111	107	104	114	3
Rumunija	15	15	14	12	-15
Slovačka	23	25	29	35	51
Slovenija	26	29	26	21	-19
Španija	234	261	255	222	-5
Švedska	101	96	100	96	-5
Švajcarska	52	52	54	59	14
Engleska i Vels	182	232	206	192	NP

NP – nema podataka

Tabela 21: Broj izvršenih krivičnih dela razbojničke krađe i razbojništva na 100000 stanovnika prema policijskim statistikama

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	NP	NP	NP	NP	NP
Austrija	1080	1027	1195	1490	38
Bugarska	505	469	419	371	-27
Hrvatska	378	482	496	522	38
Češka	723	616	702	672	-7
Francuska	625	698	722	677	8
Nemačka	565	544	538	530	-6
Grčka	302	301	300	293	-3
Mađarska	707	678	583	470	-33
Irska	569	612	641	641	13
Italija	NP	NP	NP	NP	NP
Holandija	3124	3233	3278	2958	-5
Poljska	944	843	789	763	-19
Rumunija	85	78	54	45	-47
Slovačka	473	435	407	402	-15
Slovenija	794	777	817	842	6
Španija	1009	1141	1146	1045	4
Švedska	1462	1319	1348	1368	-6
Švajcarska	831	785	826	925	11
Engleska i Vels	1603	1678	1691	1551	NP

NP – nema podataka

Tabela 22: Broj izvršenih krivičnih dela teške krađe na 100000 stanovnika prema policijskim statistikama ⁵²

⁵² Podaci se odnose isključivo na tzv. provalnu krađu, koja je prema našem zakonodavstvu samo jedan od oblika teške krađe.

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	45	40	39	43	-5
Austrija	434	500	654	643	48
Bugarska	621	416	464	428	-31
Hrvatska	128	141	127	124	-3
Češka	399	404	346	342	-14
Francuska	336	340	350	350	4
Nemačka	870	850	867	842	-3
Grčka	78	77	80	80	3
Mađarska	370	362	327	296	-20
Irska	317	771	806	774	144
Italija	131	125	130	126	-4
Holandija	604	579	665	660	9
Poljska	280	269	257	243	-13
Rumunija	339	342	282	236	-30
Slovačka	232	224	249	256	11
Slovenija	715	647	625	503	-30
Španija	176	194	193	165	-6
Švedska	317	316	332	354	12
Švajcarska	440	414	500	505	15
Engleska i Vels	525	516	501	472	-10

Tabela 23: Broj počinilaca krivičnog dela krađe na 100000 stanovnika

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	11	10	9	8	-33
Austrija	13	12	23	24	86
Bugarska	40	32	36	40	-2
Hrvatska	6	6	7	6	0
Češka	23	21	30	31	37
Francuska	38	38	38	37	-3
Nemačka	47	46	46	47	-1
Grčka	7	7	8	9	25
Mađarska	17	16	18	17	2
Irska	26	46	43	36	36
Italija	23	22	25	25	6
Holandija	44	40	51	51	15
Poljska	52	53	50	52	0
Rumunija	303	331	354	344	13
Slovačka	NP	24	24	25	NP
Slovenija	24	28	23	18	-26
Španija	48	51	54	47	-4
Švedska	15	14	18	17	17
Švajcarska	24	22	24	28	17
Engleska i Vels	24	29	31	27	10

NP – nema podataka

Tabela 24: Broj počinitelaca krivičnog dela razbojničke krađe i razbojništva na 100000 stanovnika

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	NP	NP	NP	NP	NP
Austrija	80	84	136	141	76
Bugarska	215	143	148	129	-40
Hrvatska	51	54	46	43	-16
Češka	127	115	113	113	-11
Francuska	57	55	59	60	6
Nemačka	91	84	84	83	-8
Grčka	39	37	39	37	-6
Mađarska	100	90	78	63	-37
Irska	82	206	158	142	73
Italija	NP	NP	NP	NP	NP
Holandija	291	271	307	292	0
Poljska	145	127	114	100	-31
Rumunija	51	49	40	35	-32
Slovačka	NP	NP	NP	NP	NP
Slovenija	274	203	220	168	-39
Španija	104	110	107	92	-12
Švedska	51	51	49	49	-3
Švajcarska	118	94	107	126	7
Engleska i Vels	94	92	94	89	-6

NP – nema podataka

Tabela 25: Broj počinitelaca krivičnog dela teške krađe na 100000 stanovnika ⁵³

⁵³ Podaci se odnose isključivo na tzv. provalnu krađu, koja je prema našem zakonodavstvu samo jedan od oblika teške krađe.

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	22	19	23	30	36
Austrija	125	132	137	142	14
Bugarska	195	185	196	201	3
Hrvatska	87	85	88	102	17
Češka	161	158	153	149	-7
Francuska	157	148	108	124	-21
Nemačka	209	200	206	205	-2
Grčka	19	21	20	NP	NP
Mađarska	340	315	305	274	-19
Irska	56	297	675	586	940
Italija	97	79	64	59	-39
Holandija	164	160	171	184	12
Poljska	145	148	149	167	15
Rumunija	122	142	135	121	-1
Slovačka	132	126	135	134	2
Slovenija	85	100	106	95	12
Španija	74	63	67	79	7
Švedska	273	251	248	268	-6
Švajcarska	129	123	130	134	4
Engleska i Vels	284	281	285	266	-6

NP – nema podataka

Tabela 26: Broj osuđenih lica za krivično delo krađe na 100000 stanovnika

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	8	7	3	6	-19
Austrija	7	6	7	7	3
Bugarska	17	14	15	17	-3
Hrvatska	5	4	5	5	11
Češka	14	13	14	15	11
Francuska	9	9	10	10	15
Nemačka	13	13	13	13	-1
Grčka	1	1	1	NP	NP
Mađarska	15	14	14	17	9
Irska	14	35	42	37	164
Italija	12	13	12	12	-1
Holandija	23	23	24	24	6
Poljska	23	27	28	30	34
Rumunija	12	13	13	13	13
Slovačka	12	12	12	12	0
Slovenija	5	4	5	6	21
Španija	14	13	14	15	4
Švedska	9	8	10	10	7
Švajcarska	9	8	8	9	0
Engleska i Vels	11	13	15	14	22

NP – nema podataka

Tabela 27: Broj osuđenih lica za krivično delo razbojničke krađe
i razbojništva na 100000 stanovnika

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	NP	NP	NP	NP	NP
Austrija	20	29	21	27	35
Bugarska	NP	NP	NP	NP	NP
Hrvatska	34	37	36	44	28
Češka	NP	NP	NP	NP	NP
Francuska	NP	NP	NP	NP	NP
Nemačka	23	22	23	22	-6
Grčka	NP	NP	NP	NP	NP
Mađarska	NP	NP	NP	NP	NP
Irska	19	44	119	104	439
Italija	NP	NP	NP	NP	NP
Holandija	83	82	87	95	15
Poljska	84	78	74	77	-8
Rumunija	NP	NP	NP	NP	NP
Slovačka	50	50	43	44	-11
Slovenija	31	44	42	38	20
Španija	54	45	46	51	-6
Švedska	13	12	12	12	-9
Švajcarska	18	17	18	20	12
Engleska i Vels	50	47	51	49	-3

NP – nema podataka

Tabela 28: Broj osuđenih lica za krivično delo teške krađe
na 100000 stanovnika ⁵⁴

⁵⁴ Podaci se odnose isključivo na tzv. provalnu krađu, koja je prema našem zakonodavstvu samo jedan od oblika teške krađe.

Krivična dela vezana za narkotike ⁵⁵ ⁵⁶

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	16	10	7	6	-59
Austrija	223	269	275	273	22
Bugarska	10	19	21	26	166
Hrvatska	146	173	176	157	8
Češka	43	41	42	37	-16
Francuska	175	154	180	209	19
Nemačka	297	300	305	310	4
Grčka	74	92	94	99	35
Mađarska	34	43	47	34	-1
Irska	221	245	232	192	-13
Italija	60	62	66	64	7
Holandija	47	65	79	96	105
Poljska	50	76	94	123	146
Rumunija	NP	2	6	7	NP
Slovačka	NP	19	21	24	NP
Slovenija	68	76	76	52	-24
Španija	NP	NP	NP	NP	NP
Švedska	363	362	424	456	25
Švajcarska	641	631	668	633	-1
Engleska i Vels	218	232	268	267	NP

NP – nema podataka

Tabela 29: Broj izvršenih krivičnih dela vezanih za narkotike na 100000 stanovnika prema policijskim statistikama

⁵⁵ Podaci se nalaze u Tabelama 1.2.1.13, 1.2.2.12 i 3.2.1.12 *European Sourcebook-a*, *loc.cit.*, str. 49, 64, i 110. U ovom radu struktura tabela i redosled podataka su izmenjeni kako bi bili adekvatno izloženi, a imajući u vidu svrhu njihovog korišćenja.

⁵⁶ Ovim generičkim izrazom obuhvaćena su sva krivična dela koja su vezana za opojne droge, a koja su donekle ekvivalentna delima iz članova 246. i 247. Krivičnog zakonika Srbije.

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	18	19	9	8	-56
Austrija	208	259	266	262	26
Bugarska	11	19	22	27	152
Hrvatska	120	143	143	123	3
Češka	18	19	21	22	27
Francuska	175	155	179	207	18
Nemačka	246	246	250	258	5
Grčka	109	133	137	143	31
Mađarska	30	39	42	29	-5
Irska	49	71	86	78	59
Italija	85	84	85	87	3
Holandija	73	85	105	128	75
Poljska	17	26	35	44	156
Rumunija	NP	NP	NP	7	NP
Slovačka	13	18	16	22	65
Slovenija	78	84	85	55	-30
Španija	NP	NP	NP	NP	NP
Švedska	134	145	161	172	28
Švajcarska	622	609	639	610	-2
Engleska i Vels	177	178	194	197	11

NP – nema podataka

Tabela 30: Broj počinitelaca krivičnih dela vezanih za narkotike na 100000 stanovnika

država	2000	2001	2002	2003	promena 2000-2003 (%)
Albanija	6	8	6	6	-13
Austrija	40	47	54	55	40
Bugarska	3	2	4	7	136
Hrvatska	44	47	67	75	73
Češka	9	11	12	13	34
Francuska	38	35	36	43	14
Nemačka	66	67	66	68	3
Grčka	15	18	17	NP	NP
Mađarska	15	22	27	16	6
Irska	17	69	106	102	490
Italija	31	41	37	36	17
Holandija	40	44	54	61	54
Poljska	7	11	17	26	244
Rumunija	1	1	2	2	147
Slovačka	7	10	9	11	70
Slovenija	12	15	17	16	38
Španija	18	18	18	20	10
Švedska	90	90	102	113	25
Švajcarska	183	178	190	186	1
Engleska i Vels	86	87	93	97	13

NP – nema podataka

IV. KAZNENA POLITIKA SUDOVA U SRBIJI

1. Opšte karakteristike kaznene politike sudova u Srbiji

Za sagledavanje i ocenu uticaja javnog tužioca na kaznenu politiku sudova neophodno je najpre ustanoviti koje odlike ona ima, čime se karakteriše. Tek na osnovu njene opšte slike mogu se razumeti i objasniti efekti stvarnog uticaja javnog tužioca na kaznenu politiku sudova – da li javni tužilac uopšte utiče i na koji način na izricanje krivičnih sankcija. Polazeći od svrhe krivičnih sankcija, osobito od svrhe kazne, kao odlučujuće determinante za opštu ocenu kaznene politike javljaju se brzina izricanja pravde i da li sudovi strogo ili blago kažnjavaju učinioce krivičnih dela. Zaključivanje o karakteristikama kaznene politike bilo bi manjkavo ako se ne bi znalo i ko su učinioци istraživanih krivičnih dela, potiču li sa materijalnih i socijalnih margina, kako bi se apriori dalo pretpostaviti, ili imaju kakve druge psihičke i socijalne osobine koje su izražene kod blažeg ili strožeg kažnjavanja.

(1) Spora ili brza pravda?

Efikasnost krivične procedure u dobroj meri zavisi od njene brzine, a zbog značaja koji joj se pridaje, brzina se neopravdano izjednačuje s efikasnošću, neretko i u stručnim raspravama. Često se, naime, dužina trajanja krivičnog postupka uzima kao osnovni kriterijum za vrednovanje uspešnosti rada pravosudnih organa i sinonim je za tezu o „sporom pravosuđu“, „sporoj pravdi“, predugoj distanci od trenutka izvršenja krivičnog dela do privođenja učinioca zasluženoj kazni⁵⁷. Nema sumnje da trajanje postupka značajno utiče na uspeh krivičnog postupka (*bis dat qui cito dat*), ali se njegova uspešnost ne sme svesti samo na brzinu postupanja.⁵⁸ Osim od brzine, ocena efikasnosti krivičnog postupka zavisi i od ostvarenja objektivnih ciljeva kojim postupak teži i

⁵⁷ Vidi: dr Drago Radulović, *Efikasnost krivičnog postupka i njen uticaj na suzbijanje kriminaliteta*, u zborniku *Realne mogućnosti krivičnog zakonodavstva*, Beograd, 1997, str. 159.

⁵⁸ V. Đurđić, *Efikasnost krivičnog postupka i prevencija kriminaliteta*, u „Kazneno zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta“, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, MMVIII, str. 209.

zadatka zbog kojeg je ustanovljen (ovi kriterijumi se u procesnoj književnosti⁵⁹ s pravom označavaju kao *efektivnost* postupka).

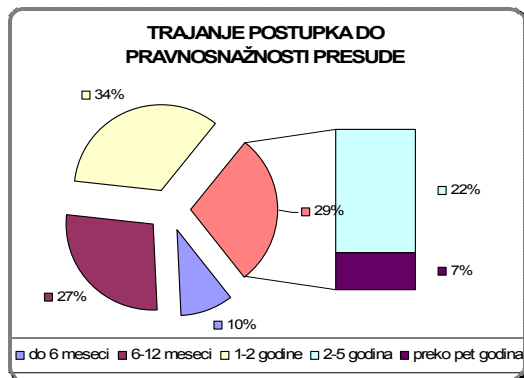
Prilikom razmatranja pitanja pravde koja se deli bez zakašnjenja,⁶⁰ ne sme se gubiti iz vida da se pravo na *suđenje u razumnom roku* u svim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima uvršćuje u osnovna prava čoveka. I Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda u članu 6. stav 1, u odredbama o pravu na pravično suđenje statuiira i pravo na suđenje u razumnom roku. Kriterijum „razumnog roka“ ne može se procenjivati na nivou apstraktnog već u svetlu okolnosti svakog pojedinačnog krivičnog redmeta.⁶¹

Ako bi se za ocenu brzine suđenja u pojedinačnim predmetima kao kriterijum uzeo „razuman“ rok, onda bi se brzim moglo označiti suđenje okončano do granica određenih tim rokom, a sporu pravdu bi karakterisalo prekoračenje razumnog roka. Na opštem planu to bi značilo da se za ocenu brzine uzima prosečna zastupljenost brze i spore pravde u ukupnom broju slučajeva. Međutim, takav metodološki pristup nije moguć prilikom davanja opšte ocene jer je kriterijum „razumnog“ roka prilično elastičan, pa ocena brzine u svakom pojedinačnom slučaju, te samim tim i opšta ocena, ne može biti precizna. Zbog nedostatka nekih drugih, egzaktnih kriterijuma, svaka opšta ocena je više-manje subjektivna, zasnovana na ličnom osećaju protoka vremena koji se može smatrati brzom pravdom. Zato kod opšte ocene brzine krivičnog postupka treba biti obazriv i pažljivo analizirati vremenske kategorije u kojima se prema empirijskom istraživanju postupci okončavaju i njihovu zastupljenost u ukupnom broju istraživanih krivičnih predmeta.

⁵⁹ Mr Snežana Cigler, *Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme*, (doktorska disertacija), Novi Sad, 1998, str. 12-14 i 32-36.

⁶⁰ Vidi: V. Đurđić, *Mere ubrzanja i pojednostavljenja krivičnog postupka i uspešnost borbe protiv kriminaliteta*, u „Kriminalitet u tranziciji – fenomenologija, prevencija i državna reakcija”, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, MMVII, str. 181-202.

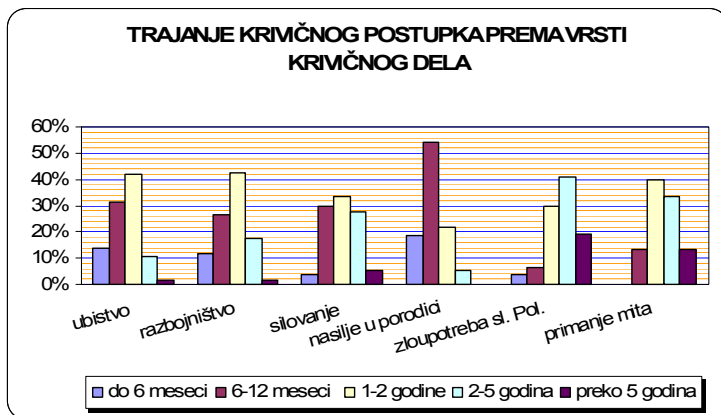
⁶¹ Vidi odluke Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima *Sopeliliti*, presuda od 23. novembra 1993, A.278; *Silva Pontes*, presuda od 23. marta 1994, A.286.

Grafikon 1

U istraživanom uzorku, prema empirijskim podacima prikazanim u **Grafikonu 1** skoro trećina krivičnih postupaka trajala je duže od dve godine, preciznije rečeno, u 29% slučajeva je od podnošenja krivične prijave do pravosnažnosti presude proteklo više od dve godine (u 22% slučajeva taj period trajao je 2-5 godina, a u 7% predmeta čak preko pet godina). Ovi statistički podaci su ozbiljan indikator spore pravde, koja nije ni u interesu oštećenog ni u interesu okrivljenog, koji ima pravo na suđenje u razumnom roku, niti u interesu društva u celini jer se efekat izrečenih sankcija umanjuje i dovodi u pitanje smisao i svrha kažnjavanja. Međutim, izricanje zakasnele pravde ne može se pripisati samo u krivicu sudova jer su faktori sporog presuđenja krivičnih dela mnogobrojni, nalaze se u pravnoj i vanpravnoj sveri, u normativnom domenu (npr. sam model i zakonsko uređenje krivičnog postupka) ili u organizaciji pravosudnih organa i njihovoj kadrovskoj osposobljenosti, u stručnosti i preopterećenosti sudija i sl.

Zaključak o sporom suđenju zasnovan je na statističkim podacima koji predstavljaju prosečne vrednosti za celinu istraživanog uzorka, te je interesantno videti postoje li razlike u dužini trajanja postupka zavisno od vrste krivičnog dela.

Grafikon 2

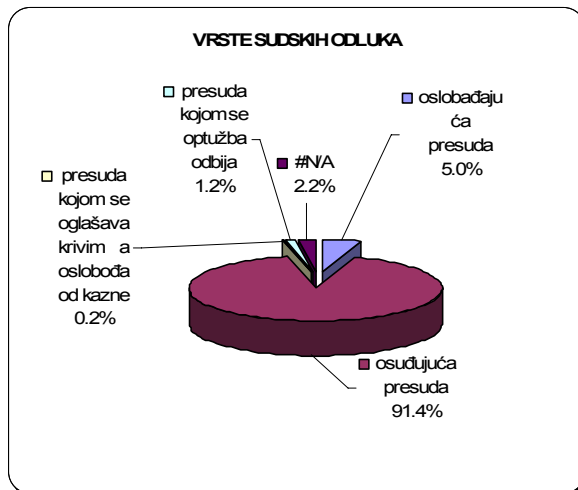
Kad se posmatraju krivična dela pojedinačno, uočljivo je da se kriminalitet nasilja brže presuđuje od krivičnih dela korupcije. Dalja karakteristika bi bila da od istraživanih krivičnih dela suđenje za zloupotrebu službenog položaja prosečno najduže traje. Naime, izuzetno je veliki broj postupaka u kojima je suđenje za ovo krivično delo trajalo duže od dve godine, čak 60% od ukupnog broja pravosnažno presuđenih krivičnih dela zloupotrebe službenog položaja, od čega je u 41% predmeta postupak trajao 2-5 godina, a oko 19% krivičnih dela pravosnažno je presuđeno tek nakon pet godina. Za tako veliki procenat krivičnih postupaka koji traju duže od pola decenije, ne samo da se ne bi moglo reći da je reč o suđenju u razumnom roku već da se pravda izriče sa nedopustivo dugim zakašnjenjem. I trajanje suđenja za krivična dela primanja mita zabrinjavajuće je sporo: za 1/3 predmeta trebalo je 2-5 godina do pravosnažne presude, a 13% dela pravosnažno je presuđeno tek posle pet godina. U nedostatku empirijskih podataka o uzrocima i faktorima sporog suđenja krivičnih dela korupcije, može se pretpostaviti da postupci tako dugo traju zbog teškoća vezanih za dokazivanje dela i učinioca (zbog prirode i načina izvršenja pojedinih krivičnih dela, kao što je primanje mita, oskudni su i materijalni i subjektivni dokazi; otkrivanje i veštačenje materijalnih izvora dokaza kod pojedinih krivičnih dela je veoma kompleksno i zahteva više vremena, npr. ako je dokazivanje zloupotrebe službenog položaja vezano za veštačenje poslovnih knjiga; i sl.).

Iz iznetih statističkih podataka i karakteristika vezanih za trajanje krivičnih postupaka, može se zaključiti da je potvrđena početna istraživačka hipoteza da je naše krivično pravosuđe sporo i da se pravda izriče sa zakašnjenjem. Na pitanje da li i u kojoj meri, pak, javni tužilac doprinosi tako sporom vršenju

krivičnog pravosuđa, ne može se sa sigurnošću odgovoriti niti se za eventualni zaključak mogu ponuditi egzaktni empirijski podaci. Međutim, polazeći od modela našeg krivičnog postupka i legislativnih limita o položaju javnog tužioca u postupku, na usporavanje pokretanja i vođenja postupka on bi, načelno uzev, mogao uticati svojom neaktivnošću prilikom sprovođenja heurističke delatnosti u prekrivičnom i istražnom postupku, nepoštovanjem rokova, koji su za njega najčešće instruktivni, zatim, pasivnošću na glavnom pretresu i sl. O trajanju pojedinih faza krivične procedure, o legislativnim i stvarnim mogućnostima uticaja javnog tužioca na tok postupka i kaznenu politiku sudova, biće nešto detaljnije izlagano u narednim odeljcima (glava IV i VI).

(2) Blaga ili stroga kaznena politika sudova?

Istraživanjem su obuhvaćene sve vrste sudskih odluka kojom se presuđuje krivična stvar a ne samo osuđujuće presude, što je izvan okvira kaznene politike kao osnovnog predmeta istraživanja. Razlog tome je što zakonska regulativa ne omogućava neki iole značajniji uticaj javnog tužioca na kaznenu politiku (otuda i naša polazna hipoteza da je taj uticaj neznatan), pa bi sagledavanje podataka o vrstama sudskih odluka moglo poslužiti za uočavanje indikatora o njegovom uticaju na neke segmente kriminalne politike, shvaćene u užem smislu.

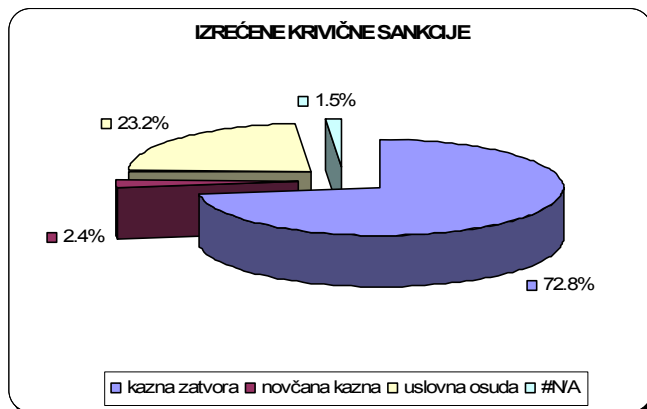
Grafikon 3

Sa stanovišta kriminalne politike, od izuzetne je važnosti kakva je sudbina započetih sudskih krivičnih postupaka, da li se okončavaju izricanjem krivičnih sankcija ili se optužbe pokazuju neosnovanim. U istraživanom uzorku, od

ukupno pokrenutih krivičnih postupaka 91,4% pravnosnažno je okončano osuđujućom presudom. Ovako izuzetno visok procesnat osuđujućih presuda ukazuje na dokaznu utemeljenost optužbi javnog tužioca. Na opštem planu suzbijanja kriminaliteta to znači da javni tužilac vršenjem svoje funkcije neposredno utiče na vođenje kriminalne politike u domenu primene krivičnopravnih mera i obezbeđuje ostvarivanje zaštitne i garantivne funkcije krivičnog zakonodvstva. I presude kojim se optužba odbija, čije je učešće svega 1,2% u ukupnom broju sudskih odluka kojom su krivični postupci ravnosnažno okončani, većinom su donete pod neposrednim uticajem javnog tužioca: više od polovine (oko 57%) presuda kojom se optužba odbija sud je doneo zato što je javni tužilac odustao od optužbe na glavnom pretresu. Za oslobađajuće presude moglo bi se reći da njihova zastupljenost nije beznačajna (5%), a da presude kojom se optuženi oglašava krivim a oslobađa kazne sudovi izuzetno retko izriču (u uzorku je samo jedna takva presuda, što predstavlja njenu zastupljenost u ukupnom broju donetih presuda sa minimalnih 0,2%).

(a) Vrste izrečenih krivičnih sankcija

Kad se posmatraju osuđujuće presude, odlike kaznene politike sudova prvo se ispoljavaju prilikom izbora krivičnih sankcija koje treba izreći učiniocima krivičnih dela, pa je otuda njena opšta karakteristika najpre vidljiva iz zastupljenosti svake od njih u ukupno izrečenim sankcijama. Za svestranu analizu i pouzdane zaključke o opštim karakteristikama kaznene politike najpotpuniji uzorak čine sve krivične sankcije koje sudovi izreknu za učinjena dela u jednoj državi, u određenom periodu. Međutim, pouzdan može biti i manji uzorak ako je dovoljno reprezentativan, u pogledu vrste i težine krivičnih dela, njihove učestalosti i sudova čije se presude istražuju.

Grafikon 4

Od ukupno 584 predmeta koji čine istraživani uzorak, za 534 presuđena krivična dela doneta je osuđujuća presuda, što predstavlja uzorak za analizu izrečenih krivičnih sankcija. U pravnosnažnim osuđujućim presudama najčešće je izricana kazna zatvora, skoro u $\frac{3}{4}$ ili preciznije 72,8% od ukupnog broja osuđujućih presuda (vidi **Grafikon 4**). Najmanje je zastupljena novčana kazna, svega 2,4%, dok je zastupljenost uslovne osude (23,2%), što znači da je izricana približno svakom četvrtom osuđenom učiniocu. Visoka zastupljenost kazne zatvora u izrečenim krivičnim sankcijama može se objasniti prirodom i težinom istraživanih krivičnih dela, koja se očituje u visini zaprećene kazne. Iz istih tih razloga sudovi nisu izricali i druge krivične sankcije osim navedenih, pošto se nisu stekli zakonski uslovi za njihovu primenu, kao što su npr. ukor ili rad u javnom interesu rad i slično.

Izneti podaci predstavljaju prosečne vrednosti u ukupno izrečenim krivičnim sankcijama, dakle, kad se posmatra čitav istraživani uzorak. Iz te konstatacije *argumentum a contrario* sledi da se konstatovane odlike kaznene politike sudova ne moraju javljati kod svakog krivičnog dela kad se pojedinačno posmatra.

Tabela 1

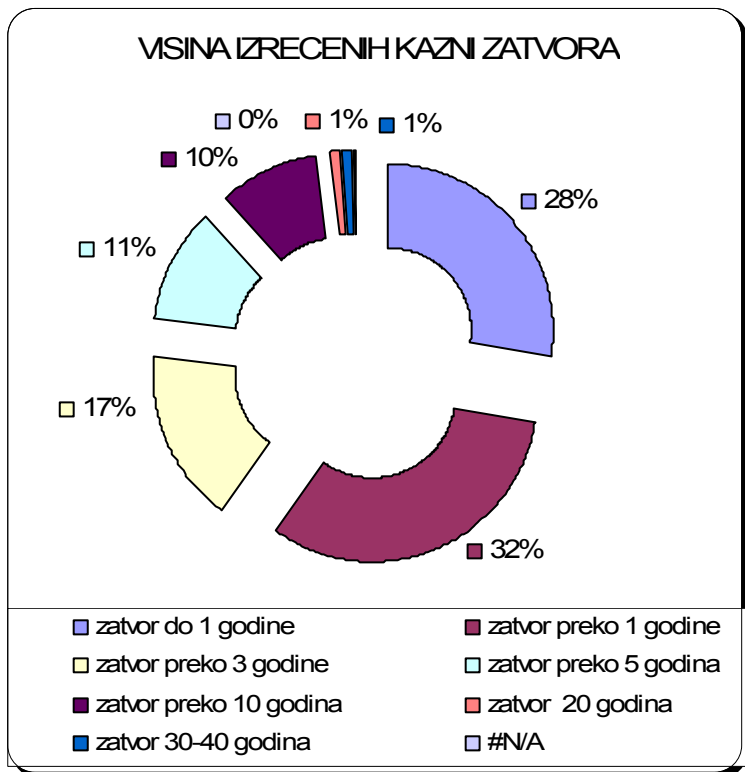
VRSTE KRIVIČNIH SANKCIJA PO KRIVIČNIM DELIMA					
Pravna kvalifikacija dela	kazna zatvora	novčana kazna	uslovna osuda	#N/A	ukupno
ubistvo	95.92%	0.00%	2.04%	2.04%	100.00%
razbojništvo	98.02%	0.00%	0.99%	0.99%	100.00%
silovanje	98.02%	0.00%	0.99%	0.99%	100.00%
nasilje u porodici	19.51%	14.63%	62.20%	3.66%	100.00%
zloupotreba službenog položaja	39.18%	1.03%	58.76%	1.03%	100.00%
primanje mita	78.18%	0.00%	21.82%	0.00%	100.00%
s v e g a	72.85%	2.43%	23.22%	1.50%	100.00%

Prema podacima iznetim u **Tabeli 1**, uočljiva je značajna razlika u izboru krivičnih sankcija zavisno od vrste krivičnog dela. U međusobnom odnosu posmatrano, najblaže sankcije izricane su za krivično delo nasilja u porodici. Za ovo delo sudovi su najčešće izricali uslovnu osudu, u 62,20% slučajeva, za razliku od čitavog uzorka gde dominira kazna zatvora. Tek svaki peti nasilnik u porodici kažnjen je zatvorskom kaznom (kod ovog krivičnog dela kazna zatvora učestvuje sa 19, 51% u ukupno izrečenim sankcijama). Kod ostalih krivičnih dela sa elementom nasilja kazna zatvora dominira u izrečenim sankcijama – za razbojništvo izrečena je u 98,02% slučajeva, za silovanje u potpuno istom procentu, dok je za ubistvo procenat njenog izricanja neznatno manji (95,92%). Na osnovu iznetih podataka i izrečene ocene o kaznenoj politici sudova za pojedina krivična dela, nameće se zaključak da sudovi smatraju da je opasnije nasilje izvan porodice nego ono u samoj porodici.⁶²

(b) Visina izrečenih kazni zatvora

Ako bi se posmatrale samo vrste izrečenih krivičnih sankcija, moglo bi se, istina preuranjeno, konstatovati da kaznena politika sudova za sva istraživana krivična dela zajedno, ispoljava atribut stroge kaznene politike, pošto kazna zatvora nadmoćno dominira nad ostalim sankcijama (tek je svaki četvrti osuđeni izbegao zatvorsku kaznu). Umesto jedne ovakve ishitrene ocene, potrebno je još izvršiti analizu visine izrečenih kazni zatvora i ustanoviti da li su one bliže zakonskom minimumu ili zakonskom maksimumu, kao i analizu primene ustanova ublažavanja i pooštavanja kazne.

⁶² Uporedi: Slobodanka Konstantinović-Vilić, Nevena Petrušić, *Krivično delo nasilja u porodici*, Niš, 2004, str. 83-85 i 166.

Grafikon 5

Iz podataka prikazanih u **Grafikonu 5** vidi se da su sudovi najčešće izricali kaznu zatvora u trajanju od jedne do tri godine. U ukupno izrečenim kaznama zatvora ova visina kazne čini približno 1/3, tačnije zastupljena je sa 32%. Druga po brojnosti je kategorija zatvora do jedne godine, čiji je udeo 28% u ukupno izrečenim kaznama zatvora. Zajedno ove dve kategorije čine 60% zatvorskih kazni ($32+28=60$), što nas navodi na zaključak da je kaznena politika sudova blaga, pogotovu ako se ima u vidu da se u istraživanom uzorku nalaze i takva teška krivična dela kao što su ubistvo i silovanje. Međutim, ako se ima u vidu da je u 40% slučajeva izrečena visina kazne zatvora veća od tri godine, za takvo odmeravanje kazne ne bi se moglo konstatovati da predstavlja blagu kaznenu politiku. Naprotiv. Time je ublažen eksplicitni stav da je blaga kaznena politika sudova.

Tabela 2

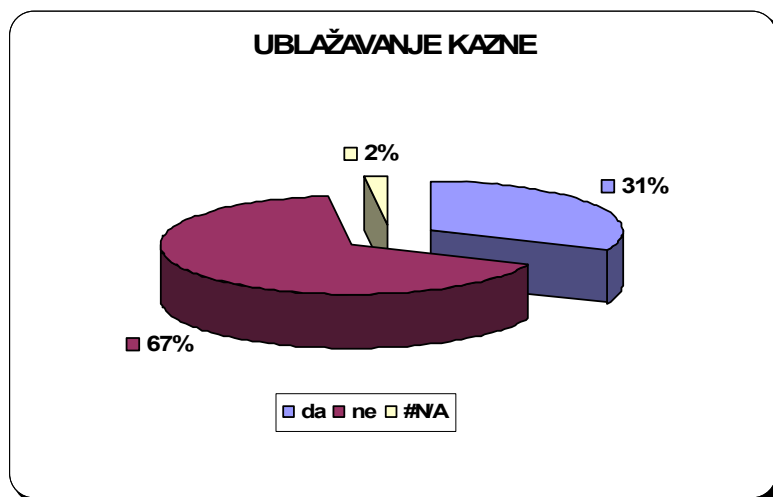
VISINA IZREČENE KAZNE ZATVORA PO KRIVIČNIM DELIMA								
Pravna kvalifikacija dela	z a t v o r							ukupno
	do 1 god.	preko 1 god.	preko 3 god.	preko 5 god.	preko 10 god.	20 god.	od 30 do 40 god.	
ubistvo	2.1%	18.1%	14.9%	20.2%	36.2%	5.3%	3.2%	100.0%
razbojništvo	18.4%	56.1%	20.4%	5.1%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
silovanje	17.2%	33.3%	28.3%	19.2%	2.0%	0.0%	0.0%	100.0%
nasilje u porodici	68.8%	12.5%	6.3%	6.3%	6.3%	0.0%	0.0%	100.0%
zloupotreba službenog položaja	63.2%	28.9%	7.9%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
primanje mita	81.4%	18.6%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
s v e g a	27.6%	32.5%	17.0%	11.3%	9.5%	1.3%	0.8%	100.0%

Visina izrečenih krivičnih zatvorskih kazni za svaku vrstu krivičnih dela pojedinačno, pruža nešto drukčiju sliku nego vrste izrečenih krivičnih sankcija u pogledu ocene da li je kaznena politika sudova blaga ili stroga. Prema podacima iz **Tabele 2**, od svih krivičnih dela najveći broj osuđujućih presuda sa kaznom zatvora do jedne godine izrečen je za krivično delo primanja mita, čak 81, 4%. Za primanja mita nije izrečena nijedna kazna zatvora duža od tri godine jer podaci pokazuju da je u preostalih 18,6% presuda izricana kazna zatvora od jedne do tri godine. Ovi podaci sami za sebe govore da se, s obzirom na visinu izrečenih kazni zatvora, ne bi moglo konstatovati da su sudovi primenjivali stroge kazne prema učiniocima ovog krivičnog dela korupcije. Ako se još ima u vidu propisani zakonski minimum kazne, koji je za sve oblike ovog dela najmanje dve ili tri godine zatvora izuzev za jedan oblik (čl. 367. KZ), onda bi zaključak bio da sudovi vode blagu kaznenu politiku prilikom odmeravanja kazne za krivično delo primanja mita. Nasuprot tome, za krivično delo ubistva sudovi su češće izricali duže kazne zatvora. Za 2/3 krivičnih dela ubistva izrečena je kazna zatvora u dužem trajanju od tri godine, a u okviru tog broja za 45,5% ubistava izrečena je kazna zatvora u trajanju dužem od deset godina (što bi praktično značilo da bezmalo svaki drugi učinilac ubistva može da očekuje zatvor duži od deset godina). Zaključak bi bio da sudovi vode najstrožu kaznenu politiku prema učiniocima ubistva.

(c) Primena ublažavanja kazne

Ublažavanje kazne kao krivičnopravni institut znači njeno odmeravanje u konkretnom slučaju ispod donje granice propisane kazne za određeno krivično delo, a uslovljen je ustanovljavanjem principa individualizacije kao opšteg principa krivičnog prava.⁶³

Na osnovu podataka o ublažavanju kazne (**Grafikon 6**), slično onim o izrečenim krivičnim sankcijama, ne može se sa sigurnošću izvesti eksplicitan zaključak o blagoj kaznenoj politici sudova. Od ukupnog broja osuđujućih presuda, sudovi su u 31% slučajeva izvršili ublažavanje kazne. S obzirom na težinu krivičnih dela koja sačinjavaju istraživani uzorak, taj podatak može biti indikator da sudovi vode blagu kaznenu politiku, jer se pokazuje da su sudovi kod 1/3 krivičnih predmeta utvrdili da postoje naročite olakšavajuće okolnosti ili neki drugi zakonski osnov za ublažavanje kazne, što predstavlja značajnu učestalost: svaki treći osuđeni može se nadati da će mu sud ublažiti kaznu. Međutim, izneti podaci mogu biti osnov za zaključak da je stroga zakonska kaznena politika a da sudovi nastoje da je koriguju, pored ostalog, i izricanjem kazne ispod zakonskog minimuma ili blaže vrste kazne.

Grafikon 6

Kao pomoć za iznalaženje pravog putokaza za rešavanje ove dileme, mogu poslužiti podaci o ublažavanju kazne prema vrsti krivičnog dela.

⁶³ Dr Aleksandar Stajić, *Ublažavanje kazne i oslobođenje od kazne*, Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, b. 1-2/1986, str. 147.

Tabela 3

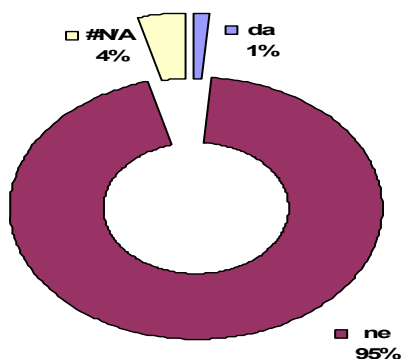
UBLAŽAVANJE KAZNE PREMA VRSTI KRIVIČNOG DELA				
Pravna kvalifikacija dela	Da li je bilo ublažavanja kazne?			ukupno
	da	ne	#N/A	
ubistvo	33.67%	63.27%	3.06%	100.00%
razbojništvo	41.58%	56.44%	1.98%	100.00%
silovanje	15.84%	82.18%	1.98%	100.00%
nasilje u porodici	23.17%	75.61%	1.22%	100.00%
zloupotreba službenog položaja	31.96%	68.04%	0.00%	100.00%
primanje mita	49.09%	45.45%	5.45%	100.00%
s v e g a	31.46%	66.48%	2.06%	100.00%

Na osnovu podataka iz **Tabele 3.**, može se zapaziti da je najmanje ublažavanja kazne bilo kod krivičnog dela silovanja (15,84%), a najviše kod primanja mita (49,09%). Nije uošte mala procentualna zastupljenost ublažavanja kazne ni u osudama za razbojništvo (41,58%). Naročito izražena tendencija da sudovi ublažavaju kaznu za primanje mita praktično znači da se svaki drugi učinilac krivičnog dela primanja mita može nadati da će mu kazna biti ublažena ispod zakonskog minimuma ili da će mu sud izreći blažu vrstu kazne. Takvo odmeravanje kazne za primanje mita može se, bez naročite opasnosti po nastanak greške, oceniti kao blaga kaznena politika sudova, samo je pitanje da li sudovi time nastoje da izvrše korekciju kaznene politike zakonodavca ili su skloni blažem kažnjavanju zbog neshvatanja realne društvene opasnosti ovog dela. Mislimo da je ovo drugo u pitanju. Koliko je pogubno dejstvo korupcije, koja hara svim segmentima društvenog tkiva, ne treba posebno dokazivati, naročito ne u tranzicionim zemljama kakva je naša.

U vezi sa razlozima i motivima ublažavanja kazne, otvaraju se neka pitanja i kod krivičnog dela silovanja, kod kojeg je ovakvo odmeravanje kazne najmanje zastupljeno. Interesantno bi bilo, naime, ustanoviti koje su to okolnosti koje se, s obzirom na radnju izvršenja dela i na zaštićenu ljudsku vrednost, mogu pojaviti i biti takve da ih sud oceni kao naročito ublažavajuće. Nažalost, okolnosti ublažavanja kazne i njihovo sudsko obrazloženje nisu bili predmet ovog empirijskog istraživanja, te ostaje iskazana dubioza.

(d) Primena instituta pooštavanja kazne

Za razliku od ublažavanja kazne, sudovi prilikom presuđenja istraživanih krivična dela skoro i da nisu primenjivali ustanovu pooštavanja⁶⁴ kazne. Zastupljenost pooštavanja kazne u ukupnom broju osuda svega je oko 1%. Interesantno je zapaziti da je od ukupnog broja osuđenih u istraživanom uzorku bilo 40% povratnika,⁶⁵ a da su sudovi pooštrili kaznu samo prema 7 osuđenih od ukupno njih 534. Očigledno je izostala u tom pravcu heuristička delatnost i inventivna usmerenost sudija.

POOŠTRAVANJE KAZNE

Grafikon 7

(1) Ujednačenost kaznene politike

Početna hipoteza istraživanja bila je da sudovi nemaju ujednačenu kaznenu politiku, što će u nastavku izlaganja biti analizirano. Najpre će biti sagledane vrste presuda po sudovima, a potom ima li kakvih razlika između sudova prilikom izbora krivičnih sankcija, kad se posmatraju sva krivična dela zajedno i svako od njih pojedinačno. Da bi se upotpunila opšta slika o ujednačenosti ili neujednakaznene politike, biće analizirani podaci o visini izrečenih kazni zatvora u svakom sudu pojedinačno, za sva krivična dela i svako delo ponaosob.

⁶⁴ O problemima vezanim za pooštavanje kazne po osnovu povrata vidi: Dr Miroslav Đorđević, *Krivično zakonodavstvo i kaznena politika*, Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, b. 1-2/1986, str. 139.

⁶⁵ Krivični zakonik od 2006. godine više ne poznaje višestruki povrat kao fakultativnu pooštraujuću okolnost. Povrat je sada samo fakultativna otežavajuća okolnost.

Tabela 4

VRSTE PRESUDA PO SUDOVIMA											
Grad	oslobađajuća presuda		osuđujuća presuda		presuda kojom se oslobođa od kazne		presuda kojom se optužba odbija		#N/A		ukupno
	br	%	br	%	br	%	br	%	br	%	
BEOGRAD	11	8.0%	124	90.5%			2	1.5%			137
KRAGUJEVAC	3	5.6%	44	81.5%	1	1.9%	1	1.9%	5	9.3%	54
NIŠ	2	3.7%	49	90.7%			1	1.9%	2	3.7%	54
NOVI SAD	2	3.3%	55	90.2%			2	3.3%	2	3.3%	61
PANČEVO	1	1.9%	51	94.4%					2	3.7%	54
VALJEVO	2	3.8%	50	96.2%							52
VRANJE	1	1.7%	57	96.6%			1	1.7%			59
ZAJEČAR	2	3.8%	48	92.3%					2	3.8%	52
ZRENJANIN	5	8.2%	56	91.8%							61
svega	29	5.0%	534	91.4%	1	0.2%	7	1.2%	13	2.2%	584

U pogledu vrsta presuda kojima su okončani krivični postupci, među sudovima nema naročitih razlika. Ako se posmatraju podaci prikazni u **Tabeli 4**, može se konstatovati da u svim sudovima, izuzev jednog suda, nadmoćno dominira osuđujuća presuda, sa preko 90%. Najviše oslobađajućih presuda doneo je u Zrenjaninu (8,2%), a najmanje u Vranju (1,7%). Od svih vrsta presuda, najmanje se donosi presuda kojom se optužba odbija (1,2%), a zastupljenost ovih presuda posmatrano po sudovima pojedinačno, razlikuje se svega za koji procenat, u Novom Sadu su donete dve procesne presude i čine 3,3% od ukupnog broja, i u Beogradu takođe dve ali učestvuju sa 1,5% u ukupnom broju presuda.

Tabela 5

VRSTE IZREČENIH KRIVIČNIH SANKCIJA PO SUDOVIMA					
Grad	kazna zatvora	novčana kazna	uslovna osuda	#N/A	ukupno
BEOGRAD	92.7%	0.0%	7.3%	0.0%	100.0%
KRAGUJEVAC	54.5%	0.0%	40.9%	4.5%	100.0%
NIŠ	79.6%	2.0%	18.4%	0.0%	100.0%
NOVI SAD	61.8%	0.0%	34.5%	3.6%	100.0%
PANČEVO	66.7%	3.9%	27.5%	2.0%	100.0%
VALJEVO	64.0%	0.0%	34.0%	2.0%	100.0%
VRANJE	75.4%	8.8%	15.8%	0.0%	100.0%
ZAJEČAR	64.6%	8.3%	22.9%	4.2%	100.0%
ZRENJANIN	66.1%	1.8%	32.1%	0.0%	100.0%
s v e g a	72.8%	2.4%	23.2%	1.5%	100.0%

U celini posmatrano, sudovi najviše izriču kaznu zatvora, koja je, kao što smo napred i konstatovali, izrečena u bezmalo 2/3 osuđujućih presuda (Tabela 5), što se moglo i očekivati s obzirom na težinu krivičnih dela koja su bila predmet istraživanja. Međutim, u pogledu izbora krivičnih sankcija, između sudova postoje značajne razlike, te se, sa tog stanovišta posmatrano, ne može reći da imaju ujednačenu kaznenu politiku. Kaznu zatvora u najvećem procentu izriču sudovi u Beogradu (92,7%), potom sudovi u Nišu (79,6%), pa onda, u nešto manjem procentu, i sudovi u Vranju (75,4%). Najmanje kazni zatvora izrekli su sudovi u Kragujevcu, kod kojih je ova krivična sankcija izrečena u svega 54,5% osuđujućih presuda. Konsekventno tome, u Kragujevcu je izrečeno najviše uslovnih osuda (40,9%).

Iz prezentiranih podataka i uočenih specifičnosti prilikom izbora krivičnih sankcija, može se konstatovati nekoliko karakteristika koje odslikavaju razlike u kaznenoj politici pojedinih sudova. Kada se kao kriterijum uzmu vrste izrečenih krivičnih sankcija, zaključak bi bio da učinioce krivičnih dela najstrože kažnjavaju sudovi u Beogradu, a iza njih su po strogosti sudovi u Nišu. Po istom kriterijumu, od svih posmatranih sudova, najblaže sankcije izriču sudovi u Kragujevcu jer veoma često izriču uslovnu osudu: od pet optuženih koje sud oglasi krivim izvesno je da će dvojica biti uslovno osuđena. Podaci o izricanju novčane kazne u pojedinim sudovima, pre svega u Vranju (8,8%) i Zaječaru (8,3%), predstavljaju indikator učestalijeg primenjivanja instituta ublažavanja kazne u ovim sudovima.

Izražene karakteristike vezane za izbor krivičnih sankcija zapažene su na osnovu prosečnih statističkih vrednosti za sva krivična dela u jednom sudu, što znači da kaznena politika jednog istog suda može imati i sasvim različite odlike idući od dela do dela.

Tabela 6

IZREČENE KRIVIČNE SANKCIJE PO SUDOVIMA ZA KRIVIČNA DELA POJEDINAČNO						
krivično delo	Grad	kazna zatvora	novčana kazna	uslovna osuda	#N/A	ukupno
ubistvo	BEOGRAD	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	KRAGUJEVAC	62.5%	0.0%	25.0%	12.5%	100.0%
	NIŠ	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	NOVI SAD	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	PANČEVO	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	VALJEVO	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	VRANJE	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	ZAJEČAR	88.9%	0.0%	0.0%	11.1%	100.0%
	ZRENJANIN	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
ubistvo – ukupno		95.9%	0.0%	2.0%	2.0%	100.0%
razbojništvo	BEOGRAD	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	KRAGUJEVAC	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	NIŠ	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	NOVI SAD	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	PANČEVO	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	VALJEVO	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	VRANJE	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	ZAJEČAR	90.0%	0.0%	0.0%	10.0%	100.0%
	ZRENJANIN	90.0%	0.0%	10.0%	0.0%	100.0%
razbojništvo – ukupno		98.0%	0.0%	1.0%	1.0%	100.0%
silovanje	BEOGRAD	96.7%	0.0%	3.3%	0.0%	100.0%
	KRAGUJEVAC	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	NIŠ	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	NOVI SAD	88.9%	0.0%	0.0%	11.1%	100.0%
	PANČEVO	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	VALJEVO	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	VRANJE	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	ZAJEČAR	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	ZRENJANIN	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
silovanje – ukupno		98.0%	0.0%	1.0%	1.0%	100.0%

nasilje u porodici	BEOGRAD	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	KRAGUJEVAC	11.1%	0.0%	77.8%	11.1%	100.0%
	NIŠ	40.0%	10.0%	50.0%	0.0%	100.0%
	NOVI SAD	10.0%	0.0%	80.0%	10.0%	100.0%
	PANČEVO	20.0%	20.0%	50.0%	10.0%	100.0%
	VALJEVO	0.0%	0.0%	100.0%	0.0%	100.0%
	VRANJE	0.0%	50.0%	50.0%	0.0%	100.0%
	ZAJEČAR	20.0%	30.0%	50.0%	0.0%	100.0%
	ZRENJANIN	36.4%	9.1%	54.5%	0.0%	100.0%
nasilje u porodici – ukupno		19.5%	14.6%	62.2%	3.7%	100.0%
zloupotreba službenog položaja	BEOGRAD	90.9%	0.0%	9.1%	0.0%	100.0%
	KRAGUJEVAC	18.2%	0.0%	81.8%	0.0%	100.0%
	NIŠ	70.0%	0.0%	30.0%	0.0%	100.0%
	NOVI SAD	35.3%	0.0%	64.7%	0.0%	100.0%
	PANČEVO	20.0%	0.0%	80.0%	0.0%	100.0%
	VALJEVO	11.1%	0.0%	77.8%	11.1%	100.0%
	VRANJE	62.5%	0.0%	37.5%	0.0%	100.0%
	ZAJEČAR	30.0%	10.0%	60.0%	0.0%	100.0%
	ZRENJANIN	18.2%	0.0%	81.8%	0.0%	100.0%
zloupotreba službenog položaja – ukupno		39.2%	1.0%	58.8%	1.0%	100.0%
primanje mita	BEOGRAD	72.0%	0.0%	28.0%	0.0%	100.0%
	KRAGUJEVAC	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	NIŠ	83.3%	0.0%	16.7%	0.0%	100.0%
	NOVI SAD	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	PANČEVO	66.7%	0.0%	33.3%	0.0%	100.0%
	VALJEVO	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	VRANJE	88.9%	0.0%	11.1%	0.0%	100.0%
	ZAJEČAR	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	ZRENJANIN	71.4%	0.0%	28.6%	0.0%	100.0%
primanje mita – ukupno		78.2%	0.0%	21.8%	0.0%	100.0%
s v e g a		72.8%	2.4%	23.2%	1.5%	100.0%

Kod krivičnih dela ubistva, razbojništva i silovanja nema nekih značajnih razlika među sudovima u izboru krivičnih sankcija, pošto kod svih sudova dominira kazna zatvora. Ipak se, prema zastupljenosti kazne zatvora u ukupno izrečenim sankcijama (Tabela 6), mogu izdvojiti neke osobenosti: za ubistvo blaže se kažnjava u Kragujevcu (62,5%), za razbojništvo u Zaječaru (90%) i Zrenjaninu (90%), a za silovanje u Novom Sadu (88,9%).

Već je izrečena ocena da za krivično delo nasilja u porodici sudovi vode blagu kaznenu politiku, ali se uz to kod pojedinih sudova zapažaju i neke zabrinjavajuće specifičnosti. Za nasilje u porodici u Valjevu i Vranju nije izrečena nijedna безусловna kazna zatvora (u Valjevu je za sva dela izrečena uslovna osuda, a u Vranju, za polovinu dela izrečena je novčana kazna a za drugu polovinu uslovna osuda). To nas navodi na zaključak da je u ovim sudovima za krivično delo nasilja u porodici kaznena politika nedopustivo blaga, te da prilikom izbora krivičnih sankcija za učinioce ovog dela nadvladavaju neki drugi a ne kriminalnopolitički razlozi.

Za krivično delo zloupotrebe službenog položaja blaže se kažnjava u Valjevu i Kragujevcu nego u drugim gradovima. Za ovo delo u Valjevu je izrečena kazna zatvora samo u 11,1% osuđujućih presuda, dok je u Kragujevcu u 81,8% osuđujućih presuda izrečena uslovna osuda. Prema kriterijumu izbora krivičnih sankcija, i za zloupotrebu službenog položaja najstrože se kažnjava u Beogradu, gde je kazna zatvora izrečena u 90,9% osuđujućih presuda, a zatim u Nišu, gde njena zastupljenost iznosi 70%.

Prema krivičnim sankcijama koje izriču za krivično delo primanja mita, sve sudove mogli bi da razvrstamo u tri grupe: prvu grupu bi činili sudovi koji su izrekli kaznu zatvora u svakoj osuđujućoj presudi; u drugoj grupi su oni sudovi koji u $\frac{3}{4}$ osuđujućih presuda izriču kaznu zatvora; u trećoj grupi su oni koji u više od trećine osuđujućih presuda izriču neku drugu sankciju a ne kaznu zatvora. U prvoj grupi su sudovi u Kragujevcu, Novom sadu i Zaječaru, koji su svakom osuđenom učunioocu primanja mita izrekli kaznu zatvora. U drugoj grupi su Niš i Vranje kod kojih je procentalna zastupljenost kazne zatvora preko 80%. U trećoj grupi su Beograd, Pančevo i Zrenjanin, sa procentom kazne zatvora ispod 75%. Najblaže se za primanje mita kažnjava u Pančevu, gde je $\frac{2}{3}$ presuda (66,7%) sa izrečenom kaznom zatvora a $\frac{1}{3}$ sadrži uslovnu osudu.

To što u pravnosnažnim odlukama sudova pojedinih sudova dominira kazna zatvora prema drugim sankcijama, još ne mora značiti da oni imaju strogu kaznenu politiku, u celini uzev ili za pojedino krivično delo. Zaključak o tome u dobroj meri zavisi od visine izrečenih kazni zatvora, tj. koliko su blizu zakonskog minimuma ili maksimuma kazne.

Tabela 7

VISINA IZREČENIH KAZNI ZATVORA PO SUDOVIMA									
Grad	zatvor								
	do 1 god	1-3 god	3-5 god	5-10 god	preko 10 god	20 god	30-40 god	#N/A	ukupno
BEOGRAD	30%	28%	16%	10%	17%	0%	0%	1%	100%
KRAGUJEVAC	21%	54%	17%	8%	0%	0%	0%	0%	100%
NIŠ	41%	26%	18%	10%	5%	0%	0%	0%	100%
NOVI SAD	21%	53%	12%	6%	3%	3%	3%	0%	100%
PANČEVO	12%	18%	35%	21%	9%	6%	0%	0%	100%
VALJEVO	22%	34%	22%	9%	9%	0%	3%	0%	100%
VRANJE	35%	35%	7%	19%	5%	0%	0%	0%	100%
ZAJEČAR	35%	26%	13%	6%	13%	3%	3%	0%	100%
ZRENJANIN	22%	35%	19%	14%	8%	3%	0%	0%	100%
svega	28%	32%	17%	11%	10%	1%	1%	0%	100%

Ni u pogledu visine izrečenih kazni zatvora nisu ujednačene kaznene politike po sudovima. Kad se posmatraju podaci o visini izrečene kazne zatvora (Tabela 7) i kao kriterijum za blago kažnjavanje uzme kategorija sa najnižom kaznom zatvora, onda je zaključak da sudovi u Nišu imaju najblažu kaznenu politiku, pošto ima 41% izrečenih kazni zatvora manjih od jedne godine. Po tim kriterijumima, najstroži su sudovi u Pančevu, gde je ova najniža kategorija kazne zatvora zastupljena sa svega 12%. Međutim, ako se kao kriterijum uzmu sve izrečene kazne zatvora ispod tri godine, što je realnije jer su sve one blizu ili ispod zakonskog minimuma, onda se dobija sasvim drukčija slika. Po tom kriterijumu, najblaže kazne izricali su sudovi u Kragujevcu i Novom Sadu, čije su 3/4 od ukupnog broja kazni zatvora kraćeg trajanja od tri godine (tek svakom četvrtom učiniocu osuđenom na kaznu zatvora ova kazna je izrečena u dužem trajanju od tri godine). I po ovom kriterijumu najstroži je sud u Pančevu jer je izrekao 70% kazni zatvora preko tri godine.

Sudovi se međusobno razlikuju i po visini kazne izrečene za pojedina krivična dela, što se vidi iz podataka iznetih u narednoj tabeli. Kao kriterijum za upoređivanje kaznene politike sudova uzećemo kaznu zatvora ispod i iznad tri godine.

Tabela 8

IZREČENE KRIVIČNE SANKCIJE PO SUDOVIMA ZA POJEDINA KRIVIČNA DELA										
krivično delo	sud	do 1 god	1-3 god	3-5 god	5-10 god	preko 10 god	20 god	30-40 god	#N/A	ukupno
ubistvo	BG	3%	17%	13%	13%	53%	0%	0%	0%	100%
	KG	20%	40%	20%	20%	0%	0%	0%	0%	100%
	NI	0%	0%	17%	50%	33%	0%	0%	0%	100%
	NS	0%	38%	13%	13%	13%	13%	13%	0%	100%
	PA	0%	0%	22%	22%	33%	22%	0%	0%	100%
	VA	0%	20%	30%	10%	30%	0%	10%	0%	100%
	VR	0%	30%	0%	50%	20%	0%	0%	0%	100%
	ZA	0%	0%	13%	13%	50%	13%	13%	0%	100%
	ZR	0%	25%	13%	13%	38%	13%	0%	0%	100%
Ubistvo - ukupno		2%	18%	15%	20%	36%	5%	3%	0%	100%
razbojništvo	BG	0%	69%	23%	4%	0%	0%	0%	4%	100%
	KG	0%	71%	29%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	NI	33%	56%	11%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	NS	10%	80%	10%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	PA	0%	11%	56%	33%	0%	0%	0%	0%	100%
	VA	40%	40%	20%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	VR	50%	40%	10%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	ZA	33%	56%	11%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	ZR	22%	56%	11%	11%	0%	0%	0%	0%	100%
Razbojništvo - ukupno		18%	56%	20%	5%	0%	0%	0%	1%	100%
silovanje	BG	38%	14%	21%	21%	7%	0%	0%	0%	100%
	KG	0%	71%	14%	14%	0%	0%	0%	0%	100%
	NI	0%	38%	50%	13%	0%	0%	0%	0%	100%
	NS	13%	63%	13%	13%	0%	0%	0%	0%	100%
	PA	0%	30%	50%	20%	0%	0%	0%	0%	100%
	VA	30%	30%	20%	20%	0%	0%	0%	0%	100%
	VR	0%	50%	20%	30%	0%	0%	0%	0%	100%
	ZA	25%	38%	25%	13%	0%	0%	0%	0%	100%
	ZR	0%	22%	56%	22%	0%	0%	0%	0%	100%
Silovanje - ukupno		17%	33%	28%	19%	2%	0%	0%	0%	100%

nasilje u porodici	BG	0%	0%	50%	0%	50%	0%	0%	0%	100%
	KG	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	NI	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	NS	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	PA	50%	50%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	ZA	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	ZR	50%	25%	0%	25%	0%	0%	0%	0%	100%
nasilje u porodici - ukupno		69%	13%	6%	6%	6%	0%	0%	0%	100%
zloupotreba služb. položaja	BG	60%	30%	10%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	KG	50%	50%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	NI	71%	14%	14%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	NS	50%	33%	17%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	PA	50%	50%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	VA	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	VR	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
ZR	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%	
zloupotreba službenog položaja - ukupno		63%	29%	8%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
primanje mita	BG	89%	11%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	KG	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	NI	80%	20%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	NS	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	PA	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	VA	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
	VR	63%	38%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
ZR	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%	
primanje mita - ukupno		81%	19%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
s v e g a		28%	32%	17%	11%	10%	1%	1%	0%	100%

Prema podacima iz **Tabele 8**, kaznu zatvora ispod tri godine najčešće su izricali sudovi u Kragujevcu, kod koga ova visina kazne u ukupno izrečenim kaznama zatvora učestvuje sa 60%, te se može konstatovati da najblaže kažnjavaju za ubistvo. Nasuprot njemu je sud u Zaječaru, koji je za svako ubistvo izrekao kaznu zatvora u dužem trajanju od tri godine, a čak $\frac{3}{4}$ kazni je u trajanju dužem od 10 godina, što nesumnjivo ukazuje na strogu kaznenu politiku ovog suda za krivično delo ubistva. Za razbojništvo se najblaže kažnjava u Vranju, Zaječaru i Nišu (kod njih je 90% kazni zatvora ispod tri godine), a najstrože u Pančevu (gde je oko 90% zatvor iznad tri godine).

Kad je reč o krivičnom delu silovanja, može se zapaziti da se u Beogradu trećini silovatelja izriče kazna zatvora do jedne godine, a preko polovine bezuslovno osuđenih kažnjeno je zatvorom ispod tri godine, dok je u Novom Sadu sa takvom kaznom prošlo preko $\frac{3}{4}$ kažnjenih za ovo delo. Takvo odmeravanje kazne nesumnjivo pripada blagoj kaznenoj politici, te će biti interesantno sagledati koje se okolnosti uzimaju kao olakšavajuće kad je u pitanju krivično delo silovanja.

Za učinjeno krivično delo nasilja u porodici najblaže se kažnjava u Vranju i Valjevu, jer u ovim sudovima za silovanje nije izrečena nijedna kazna zatvora već druge sankcije (vidi **Tabelu 6**), a najstrože u Beogradu, gde su sve izrečene zatvorske kazne preko tri godine.

I kod zloupotrebe službenog položaja javljaju se sasvim neznatne razlike između sudova u pogledu kaznene politike. U šest sudova sve izrečene kazne zatvora za ovo krivično delo su manje od tri godine. Preko tri godine zatvora izrečeno je samo u tri suda za ovo krivično delo, i one čine u svakom od tih sudova negde oko 15% ukupno izrečenih zatvorskih kazni. Za kažnjavanje učinilaca krivičnog dela primanja mita moglo bi se reći da u visini izrečenih kazni skoro da nema razlike među sudovima. U svim sudovima, sve izrečene kazne zatvora za ovo delo su ispod tri godine, a u četiri suda su sve zatvorske kazne manje od godinu dana! Iz ovih podataka neminovan je zaključak da su sudovi veoma blagi prema učiniocima zloupotrebe službenog položaja i primanja mita, iako se radi o krivičnim delima korupcije koji razaraju društveni organizam i potkopavaju temelje pravne države.

Razlike među kaznenim politikama sudova mogu se javiti i u domenu ublažavanja kazne, za koje smo konstatovali da se primenjuje u znatnom broju jer se kazna ispod zakonskog minimuma izriče bezmalo svakom trećem osuđenom. Podaci o visini kazne zatvora ne koincidiraju sa obimom primene ublažavanja kazne, što praktično znači da sudovi koji izriču najniže kazne zatvora nisu istovremeno i sudovi koji najviše ublažavaju zaprećene kazne.

Tabela 9

<i>UBLAŽAVANJE KAZNE PO SUDOVIMA</i>								
<i>Sud</i>	<i>da</i>		<i>ne</i>		<i>#N/A</i>		<i>ukupno</i>	
	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
BEOGRAD	47	37.9%	75	60.5%	2	1.6%	124	100.0%
KRAGUJEVAC	10	22.7%	29	65.9%	5	11.4%	44	100.0%
NIŠ	8	16.3%	40	81.6%	1	2.0%	49	100.0%
NOVI SAD	17	30.9%	38	69.1%		0.0%	55	100.0%
PANČEVO	8	15.7%	42	82.4%	1	2.0%	51	100.0%
VALJEVO	17	34.0%	33	66.0%		0.0%	50	100.0%
VRANJE	28	49.1%	28	49.1%	1	1.8%	57	100.0%
ZAJEČAR	7	14.6%	41	85.4%		0.0%	48	100.0%
ZRENJANIN	26	46.4%	29	51.8%	1	1.8%	56	100.0%
svega	168	31.5%	355	66.5%	11	2.1%	534	100.0%

Ublažavanje kazne, u uzorku inače zastupljeno pri izricanju trećine kazni, što može biti indikator tendencije blažeg kažnjavanja, nejednako se primenjuje po pojedinim sudovima (Tabela 9). U Vranju se svaki drugi osuđeni može nadati izricanju kazne ispod zakonskog minimuma (u 49%,1% slučajeva kazna je ublažena), pa se na osnovu tako velikog obima primene može konstatovati da postoji tendencija blažeg kažnjavanja. Institut ublažavanja kazne najmanje je primenjivan u Zaječaru (14,6%), Pančevu (15,7%) i Nišu (16,3%).

Na razlike u kaznenoj politici sudova mogu ukazivati i podaci o primeni olakšavajućih i otežavajućih i okolnosti. Kad se posmatraju podaci o olakšavajućim okolnostima treba konstatovati da su zastupljene skoro u svim presudama (92,88%), sa neznatnim razlikama između sudova u pojedini gradovima (Tabela 10).

Tabela 10

<i>PRIMENA OLAKŠAVAJUĆIH OKOLNOSTI PO SUDOVIMA</i>					
<i>sud</i>	<i>ukupno osuđujućih presuda</i>	<i>olakšavajuće okolnosti</i>			
		<i>nisu konstatovane</i>		<i>konstatovane</i>	
		<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
<i>BEOGRAD</i>	124	5	4.03%	119	95.97%
<i>KRAGUJEVAC</i>	44	8	18.18%	36	81.82%
<i>NIŠ</i>	49	2	4.08%	47	95.92%
<i>NOVI SAD</i>	55	1	1.82%	54	98.18%
<i>PANČEVO</i>	51	6	11.76%	45	88.24%
<i>VALJEVO</i>	50	2	4.00%	48	96.00%
<i>VRANJE</i>	57	1	1.75%	56	98.25%
<i>ZAJEČAR</i>	48	13	27.08%	35	72.92%
<i>ZRENJANIN</i>	56	0	0.00%	56	100.00%
svega	534	38	7.12%	496	92.88%

Olakšavajuće okolnosti najmanje su konstatovane u Zaječaru, nedostaju u nešto više od četvrtine osuđujućih presuda (27,08%). Nasuprot tome, sudovi u Zrenjaninu konstatovali su olakšavajuće okolnosti u svakoj presudi (100%). Izuzev sudova u Kragujevcu i Pančevu, kod svih ostali je preko 95% presuda u kojima se navedene neke olakšavajuće okolnosti.

Tabela 11

<i>PRIMENA OTEŽAVAJUĆIH OKOLNOSTI PO SUDOVIMA</i>						
<i>sud</i>	<i>ukupno osuđujućih presuda</i>	<i>otežavajuće okolnosti</i>				
		<i>nisu konstatovane</i>		<i>konstatovane</i>		
		<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	
<i>BEOGRAD</i>	124	52	41.94%	72	58.06%	
<i>KRAGUJEVAC</i>	44	29	65.91%	15	34.09%	
<i>NIŠ</i>	49	3	6.12%	46	93.88%	
<i>NOVI SAD</i>	55	32	58.18%	23	41.82%	
<i>PANČEVO</i>	51	18	35.29%	33	64.71%	
<i>VALJEVO</i>	50	26	52.00%	24	48.00%	
<i>VRANJE</i>	57	33	57.89%	24	42.11%	
<i>ZAJEČAR</i>	48	29	60.42%	19	39.58%	
<i>ZRENJANIN</i>	56	32	57.14%	24	42.86%	
s v e g a	534	254	47.57%	280	52.43%	

Daleko veće razlike javljaju se u pogledu primene otežavajućih okolnosti (Tabela 11). Najmanje konstatovanih otežavajućih okolnosti je u osuđujućim presudama sudova iz Kragujevca (34,09%), a najviše ih je u niškim sudovima. Samo u tri presude sudova iz Niša nisu konstatovane otežavajuće okolnosti, što znači da su se sudovi pozivali na njih u 93,88% presuda. U ostalim sudovima zastupljenost otežavajućih okolnosti značajno se razlikuje. U Zajčaru je 39,58% presuda u kojima su otežavajuće okolnosti navedene, u Valjevu je 48%, u Beogradu 58,06%, u Pančevu 64,71% itd.

Za posmatranje ujednačenosti ili neujednačenosti kaznene politike između sudova, uzeti su različiti kriterijumi: vrste presuda, vrste izrečenih krivičnih sankcija, visina kazne zatvora, izrečene sankcije za pojedina krivična dela, ublažavanje kazne i primena olakšavajućih i otežavajućih okolnosti. Po svakom od ovih kriterijuma, postoje manje ili veće, ali bitne razlike u kaznenoj politici pojedinih sudova. Međutim, u pogledu blage ili stroge kaznene poliike, ne može se ustanoviti neka konstanta pojedinog suda. Nema, naime, nijednog suda koji bi po svim ili bar po većini rečenih kriterijuma ispoljavao samo blagu ili samo strogu kaznenu politiku. Dok se po jednom kriterijumu konstatuje blago kažnjavanje, za isti taj sud po drugom kriterijumu takva ocena ne važi ili se čak može konstatovati tendencija

strožeg kažnjavanja. Iz tih razloga se ne može izdvojiti nijedan sud za koji bi bilo moguće oceniti da njegove sudije vode najblažu kaznenu politiku, niti sud za koji bi se ustvrdilo da najstrože kažnjava učinioce krivičnih dela.

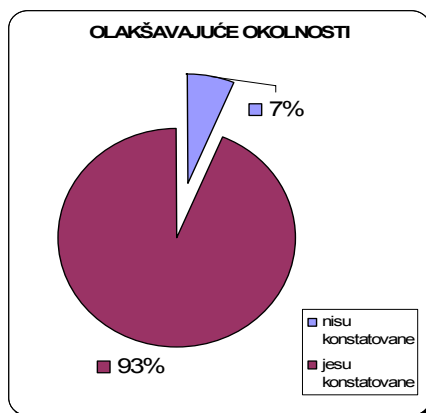
2. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Pri uobičajenom odmeravanju kazne učiniocu krivičnog dela sud u krivičnom postupku utvrđuje sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti kako bi u okviru zakonskih limita kazni odredilo onu vrstu i meru kazne kojom se na najpotpuniji način može ostvariti svrha kažnjavanja.⁶⁶ Upravo te okolnosti omogućavaju individualizaciju kazne jer utiču da u konkretnom slučaju kazna bude manja ili veća u okvirima zakonskih minimuma i maksimuma, što u krajnjem može dovesti do različitog kažnjavanja za isto delo.

Zbog takve svoje prirode i skoro neminovne primene, bile su predmet empirijskog istraživanja, kako bismo ustanovili šta su sudovi uzimali u obzir da kazna za izvršeno krivično delo bude manja ili veća, te da li te okolnosti u svojoj ukupnosti odslikavaju kaznenu politiku kao blagu ili strogu, u pojedinom sudu i u svim sudovima zajedno.

(1) Olakšavajuće okolnosti

Kako se moglo i očekivati, olakšavajuće okolnosti sudovi su uzeli u obzir u skoro svim krivičnim predmetima. Svega je 7% osuđujućih presuda u kojima olakšavajuće okolnosti nisu konstatovane (Grafikon 8). Po pravilu je konstatovano više olakšavajućih okolnosti vezanih za jednog učinioca i jedno delo. U 496 osuđujućih presuda, od ukupno 534, sudovi su konstatovali 1083 olakšavajuće okolnosti, što znači da su u svakoj krivičnoj stvari konstatovane u proseku nešto više od dve (2,18) olakšavajuće okolnosti.

Grafikon 8

⁶⁶ Dr Dragan Jovašević, *Krivično pravo – Opšti deo*, Beograd, 2006, str. 224.

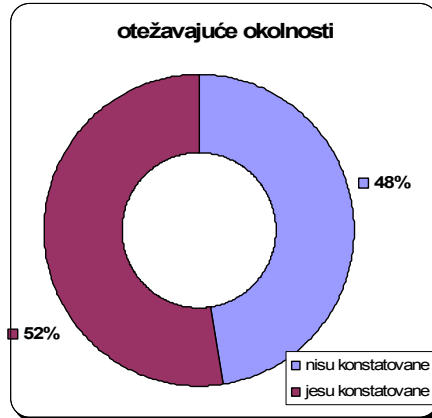
Neke od zakonom predviđenih okolnosti sudovi su češće uzimali kao olakšavajuće a druge veoma retko, što se može videti iz podataka prikazanih u **Tabeli 12**. Prilikom odmeravanje kazne sudovi su kao olakšavajuću okolnost najčešće navodili lične i porodične prilike učinioca, u 66,3% osuđujućih presuda, zatim raniji život učinioca (47,4%) i držanje učinioca posle izvršenog krivičnog dela (37,5%). Pobude iz kojih je delo učinjeno najmanje se javljaju kao olakšavajuća okolnost, uzete su u obzir kod svega 2,6% osuđenih učinilaca.

Tabela 12

ZASTUPLJENOST POJEDINIH OLAKŠAVAJUĆIH OKOLNOSTI				
vrsta okolnosti	konstatovane		nisu konstatovane	
	broj	%	broj	%
stepen krivične odgovornosti	68	12.7%	466	87.3%
jačina ugrožavanja i povrede zaštićenog dobra	25	4.7%	509	95.3%
pobude iz kojih je delo učinjeno okolnosti pod kojima je delo učinjeno	14	2.6%	520	97.4%
	33	6.2%	501	93.8%
raniji život učinioca	253	47.4%	281	52.6%
lične i porodične prilike učinioca držanje učinioca posle učinjenog dela	354	66.3%	180	33.7%
	200	37.5%	334	62.5%
druge okolnosti	136	25.5%	398	74.5%

(2) Otežavajuće okolnosti

Otežavajuće okolnosti u daleko manjem obimu su zastupljene nego olakšavajuće, što se takođe moglo očekivati. Sudovi su konstatovali postojanje otežavajućih okolnosti približno u polovini osuđujućih presuda (52%).

Grafikon 9

Kao otežavajuću okolnost sudovi su najčešće uzimali povrat, skoro u četvrtini osuđujućih presuda (24,2%), što je i razumljivo, između ostalog zbog pouzdanosti njenog utvrđivanja (Grafikon 9). Dok druge otežavajuće okolnosti treba otkrivati i obrazlagati zašto su od uticaja da kazna bude veća, ranija osuđivanost učinioca lako se dokazuje iz službenih evidencija, a sama po sebi ukazuje da bi učinioca trebalo strože kazniti, pogotovu ako se radi o višestrukom ili specijalnom povratu. Pobude iz kojih je delo učinjeno sudovi su najmanje uzimali kao otežavajuću okolnost (1,1%), mada su kod teških dela, kao što su ubistvo ili razbojništvo, posebno značajne, pa se moglo očekivati da budu u većem procentu zastupljene.

Tabela 13

ZASTUPLJENOST POJEDINIH OTEŽAVAJUĆIH OKOLNOSTI				
vrsta okolnosti	konstatovane		nisu konstatovane	
	broj	%	broj	%
stepen krivične odgovornosti	41	7.7%	493	92.3%
jačina ugrožavanja i povrede zaštićenog dobra	70	13.1%	464	86.9%
pobude iz kojih je delo učinjeno	6	1.1%	528	98.9%
okolnosti pod kojima je delo učinjeno	61	11.4%	473	88.6%
raniji život učinioca	62	11.6%	472	88.4%
lične i porodične prilike učinioca	7	1.3%	527	98.7%
držanje učinioca posle učinjenog dela	16	3.0%	518	97.0%
povrat	129	24.2%	405	75.8%
druge okolnosti	25	2.3%	509	95.3%

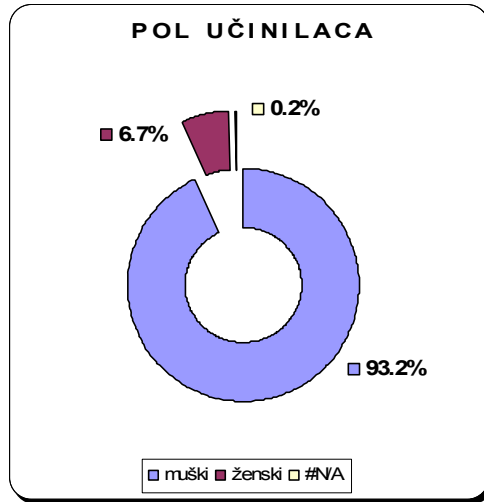
U vezi sa krivičnopравnim povratom, prilikom istraživanja dva puta su uzimani podaci iz istog predmeta, jednom kao podatak o ranijoj osuđivanosti a drugi put kao podatak o posenoj otežavajućoj okolnosti prilikom odmeravanja kazne. Dobijeni podaci o tome koliko je bilo ranije osuđivanih i koliko puta je sud konstatovao povrat kao otežavajuću okolnost, u međusobnom su neskladu, pa čak u izvesnom smislu i protivrečni. Iz predmeta u kojima je doneta osuđujuća presuda istraživači su konstatovali da je 211 učinilaca bilo ranije osuđivano, što je približno 40% i može se zaključiti da je među osuđenim znatan broj povratnika. Međutim, prema podacima o vrstama otežavajućih okolnosti, povrat se javlja, kao što se iz **Tabele 13.** vidi, samo 129 puta. Pod pretpostavkom da nije bilo nikakvih grešaka prilikom prikupljanja podataka, zaključak bi bio da u 72 slučaja sudovi nisu povrat uzeli kao otežavajuću okolnost. Statističkim jezikom govoreći, svaki treći povratnik može se nadati da mu sud ponovno vršenje krivičnih dela neće uzeti kao otežavajuću okolnost.

Dok se izneti podaci o konstatovanim olakšavajućim i otežavajućim okolnostima mogu razumeti a neki i prihvatiti, potpuno je nejasno kako je bilo moguće da prilikom odmeravanja kazne sud ne uzme u obzir nijednu ni olakšavajuću ni otežavajuću okolnost. U istraživanom uzorku takvih presuda, bez ijedne konstatovane olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, ima ukupno 16, što je oko 3% svih osuđujućih presuda. Postavlja se pitanje čime su se sudije rukovodile prilikom izbora vrste i visine kazne u slučajevima kad se ne pozivaju ni na olakšavajuće ni na otežavajuće okolnosti. Isključujući psihološke i socijalne osobine sudija, njegova pravna tumačenja i moralna shvatanja, što je od uticaja na svako odmeravanje kazne, kad sudija ne navede nijednu olakšavajuću ni otežavajuću okolnost, to bi moglo značiti da se jedino rukovodi razlozima retribucije – teže delo, teža kazna i obrnuto, što se, sa stanovišta svrhe kažnjavanja i u nas usvojenog sistema odmeravanja kazne, ne može prihvatiti.

3. Ličnost učinioca

Za individualizaciju kazne, bilo da se shvata u širem smislu kao proces od izbora kazne do njenog izricanja i izvršenja ili u užem smislu kao jedan od principa odmeravanja kazne, pored okolnosti vezanih za samo krivično delo, neophodno je upoznati ličnost učinioca da bi izabrana kazna najefikasnije uticala na prevaspitanje učinioca krivičnog dela. Otuda je interesantno, sa stanovišta individualizacije kazne ali i inače, ko su kod nas učiniooci (istraživanih) krivičnih dela, kakvih su psihičkih osobina i čime se karakteriše njihov socijalni profil. Tako se, osim stalne i uobičajene znatiželje ko su kriminalci, lič-

nost učinioca dovodi u neposrednu vezu sa kaznenom politikom sudova. Postavlja se, naime, pitanje u kojoj meri sudovi uzimaju u obzir okolnosti vezane za ličnost učinioca prilikom izbora i odmeravanja kazne. U daljem izlaganju biće prezentirani analizirani empirijski prikupljeni podaci o nekim, pre svega socijalnim odlikama učinilaca.

Grafikon 10

U istraživanom uzorku, kako se moglo i očekivati, najveći broj učinilaca je muškog pola (544), a skoro neznan broj ženskog pola (39), što znači da su u ukupnom broju istraživanih predmeta (584) muškarci zastupljeni sa 93,2%, a žene sa svega 6,7% (Grafikon 10).

Tabela 14

<i>STAROSNO DOBA OPTUŽENIH UČINILACA KRIVIČNIH DELA</i>								
<i>starosno doba</i>	<i>muški</i>		<i>ženski</i>		<i>N/A</i>		<i>ukupno</i>	
	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
od 18 do 21 godine	53	9.7%	2	5.13%			55	9.4%
od 21 do 30 godina	154	28.3%	5	12.82%			159	27.2%
od 31 do 40 godina	131	24.1%	9	23.08%			140	24.0%
od 41 do 50 godina	98	18.0%	12	30.77%	1	100.0%	111	19.0%
preko 50 godina	103	18.9%	10	25.64%			113	19.3%
#N/A	5	0.9%	1	2.56%			6	1.0%
svega	544	100.0%	39	100.0%	1	100.0%	584	100.0%

Prema starosnom dobu (Tabela 14), u ukupnom broju učinilaca krivičnih dela, najzastupljenija je kategorija od 21 do 30 godina. Polovina učinilaca je starija od 21 a mlađa od 40 godina (51,2%). Krivična dela najčešće vrše učinioци između 21 i 30 godina. Interesantno je zapaziti da ovo nije kategorija koja je i kod žena najzastupljenija. Krivična dela najviše vrše žene starosti između 41 i 50 godina. Podaci pokazuju da žene više vrše krivična dela u starijem dobu jer je više od polovine žena (56.41%) starije od 40 godina, a da je više muškaraca mlađih od 40 godina koji su vršili krivična dela. Krivična dela najmanje vrše mlađa punoletna lica (9,4%).

Bilo bi interesantno videti da li postoje krivična dela za koja je karakteristično da ih vrše učinioци u nekom određenom starosnom dobu. Zato je sagledana relacija između godina starosti učinilaca i vrste krivičnih dela.

Tabela 15

<i>STAROST UČINILACA POJEDINIH KRIVIČNIH DELA</i>							
<i>Pravna kvalifikacija dela</i>	<i>18-21 god</i>	<i>21-30 god</i>	<i>31-40 god</i>	<i>41-50 god</i>	<i>preko 50 god</i>	<i>#N/A</i>	<i>ukupno</i>
ubistvo	10.4%	34.0%	13.2%	16.0%	23.6%	2.8%	100%
razbojništvo	27.8%	51.9%	14.8%	2.8%	1.9%	0.9%	100%
silovanje	8.5%	36.8%	26.4%	13.2%	14.2%	0.9%	100%
nasilje u porodici	3.6%	14.5%	27.7%	22.9%	31.3%	0.0%	100%
zloupotreba službenog položaja	0.0%	5.1%	34.2%	34.2%	26.5%	0.0%	100%
primanje mita	3.1%	15.6%	29.7%	28.1%	21.9%	1.6%	100%
s v e g a	9.4%	27.2%	24.0%	19.0%	19.3%	1.0%	100%

Na osnovu podataka prikupljenih empirijskim istraživanjem, (Tabela 15) ne može se konstatovati neka zakonitost između vrste krivičnog dela i godina starosti. Jedino je uočljivo da razbojništvo najčešće vrše učinioци u mlađem starosnom dobu, što je i razmljivo ako se ima u vidu radnja izvršenja krivičnog dela. Preko polovine učinilaca razbojništva je u starosnom dobu od 21 do 30 godina (51,9%), a $\frac{3}{4}$ učinilaca ovog dela mlađe je od 30 godina. Za razliku od ovog i drugih krivičnih dela za čije su izvršenje značajne fizičke sposobnosti učinioца, pa su zatu karakteristična za mlađe doba učinilaca, starosno doba učinilaca zloupotrebe službenog položaja kreće se u suprotnom pravcu. Među mlađim učinioциma skoro i da nema izvršilaca ovog dela – oko 95% učinilaca

zloupotrebe službenog položaja starije je od 31 godinu, među kojima je 2/3 starije od 40 godina, što je i karakteristično starosno doba za ovo krivično delo.

Budući da se starosno doba učinilaca po zakonu može javiti kao olakšavajuća ili otežavajuća okolnost, prikazaćemo podatke o vrsti sankcija i visini kazne u korelaciji sa starošću učinioaca.

Tabela 16

IZREČENE SANKCIJE PREMA STAROSNOM DOBU UČINILACA					
starost	kazna zatvora	novčana kazna	uslovna osuda	#N/A	ukupno
18-21 god	92.16%	0.00%	5.88%	1.96%	100.00%
21-30 god	90.54%	0.68%	8.11%	0.68%	100.00%
31-40 god	65.15%	6.06%	28.03%	0.76%	100.00%
41-50 god	66.67%	1.04%	31.25%	1.04%	100.00%
preko 50 god	52.94%	2.94%	40.20%	3.92%	100.00%

Iako starost učinioaca može biti i olakšavajuća i težavajuća okolnost, zavisno od konkretnog slučaja, prema podacima navedenim u **Tabeli 16**, može se konstatovati da je stroža vrsta krivične sankcije u većem obimu primenjivana prema mlađim učinioacima. Učinioacima mlađim od 30 godina po pravilu je izricana kazna zatvora. Njih 90% kažnjeno je zatvorskom kaznom. Izricanje kazne zatvora učinioacima starijih kategorija znatno je manje jer je izrečena tek svakom trećem učinioacu starijem od 31 a mlađem od 50 godina (zastupljenost kazne zatvora kod ove starosne kategorije iznosi oko 66%). U najstarijoj kategoriji učinilaca još ređe se izriče kazna zatvora, jer je skoro polovina njih izbegla ovu kaznu (tačnije, kaznom zatvora kažnjeno je oko 53% učinilaca iz ove kategorije).

Prikazana analiza upućuje nas na zaključak: što je učinilac stariji manja je verovatnoća da dobije kaznu zatvora. To se najlakše može uočiti iz podataka o uslovnoj osudi: u svakoj starijoj kategoriji procenat uslovne osude je veći, i kreće se od 5,88% u prvoj do 40,20% u poslednjoj starosnoj kategoriji. Izgleda da mladost učinilaca i nepromišljeno ponašanje kao moguću odliku tog doba, sudije nisu smatrale uticajnim činioacima za izbor blaže vrste krivičnih sankcija. Da li je tako i kod utvrđivanja visine kazne zatvora vidi se iz podataka prikazanih u narednoj tabeli.

Tabela 17

<i>VISINA KAZNE ZATVORA PREMA STAROSNOM DOBU UČINILACA</i>						
<i>kazna zatvora</i>	<i>starost</i>					<i>prosek</i>
	<i>18-21 god</i>	<i>21-30 god</i>	<i>31-40 god</i>	<i>41-50 god</i>	<i>preko 50 god</i>	
do 1 god	34.0%	19.4%	30.2%	35.9%	29.6%	27.8%
1-3 god	38.3%	41.0%	32.6%	21.9%	18.5%	32.5%
3-5 god	6.4%	21.6%	17.4%	18.8%	9.3%	16.6%
5-10 god	6.4%	10.4%	12.8%	10.9%	16.7%	11.4%
preko 10 god	12.8%	6.7%	5.8%	6.3%	22.2%	9.4%
20 god	0.0%	0.0%	0.0%	4.7%	3.7%	1.3%
30-40 god	2.1%	0.7%	0.0%	1.6%	0.0%	0.8%
#N/A	0.0%	0.0%	1.2%	0.0%	0.0%	0.3%
s v e g a	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Za razliku od vrste krivičnih sankcija, kad je u pitanju visina izrečene kazne zatvora ne može se uočiti da je kod bilo koje starosne kategorije najviše zastupljena neka visina kazne. To se najlakše uočava ako se vrednosti iz kolona koje označavaju starosne kategorije uporede sa prosekom iz poslednje kolone u **Tabeli 17**. Jedino iole veće odstupanje zapaža se kod starosne kategorije od 21 do 30 godina, u kojoj je 41% učinilaca kažnjeno sa zatvorskom kaznom od jedne do tri godine. Međutim, prilikom objašnjenja ovog odstupanja mora se imati u vidu da je od svih kazni zatvora najzastupljenija visina ove kazne od jedne do tri godine i da je istovremeno je nazastupljenija i starosna kategorija učinilaca od 21 do 30 godina. Zato se, kad se uzmu u obzir veličina odstupanja od prosečne vrednosti i zastupljenost obe varijable u kupnom broju izrečenih kazni zatvora, ne može konstatovati da neko starosno doba predstavlja faktor koji je od značajnijeg uticaja na visinu izrečene kazne zatvora.

Tabela 18

<i>OBRAZOVANJE</i>			
<i>nivo obrazovanja</i>	<i>broj</i>	<i>% zastupljenosti</i>	
		<i>kategorijalno</i>	<i>zbirno</i>
bez obrazovanja	16	2.74%	2.74%
nepotpuna osnovna škola	48	8.22%	10.96%
osnovna škola	163	27.91%	38.87%
srednja škola ili gimnazija	272	46.58%	85.45%
viša škola i fakultet	75	12.84%	98.29%
magistratura ili doktorat	4	0.68%	98.97%
#N/A	6	1.03%	#####
s v e g a	584	100.00%	

Među učiniocima krivičnih dela najviše je njih sa završenom srednjom školom ili gimnazijom čak 46, 58%. Učinioci bez obrazovanja, sa nepotpunom ili završenom osnovnom školom čine 38,87%, što zajedno sa srednjim obrazovanjem iznosi čak 85,45%, te se može reći da učinioci sa srednjim i nižim stepenima obrazovanja predstavljaju nadmoćnu većinu u istraživanom uzorku (Tabela 18).

Tabela 19

<i>OBRAZOVANJE UČINILACA IZVRŠENIH KRIVIČNIH DELA</i>								
<i>Pravna kvalifikacija dela</i>	<i>bez obrazovanja</i>	<i>nepotpuna o. š.</i>	<i>osnovna škola</i>	<i>srednja š. ili gimnazija</i>	<i>viša škola i fakultet</i>	<i>magistratura ili doktorat</i>	<i>#N/A</i>	<i>UKUPNO</i>
ubistvo	3.8%	18.9%	35.8%	34.9%	5.7%	0.0%	0.9%	100.0%
razbojništvo	6.5%	12.0%	41.7%	38.0%	0.9%	0.0%	0.9%	100.0%
silovanje	3.8%	9.4%	43.4%	40.6%	1.9%	0.0%	0.9%	100.0%
nasilje u porodici	1.2%	4.8%	33.7%	54.2%	3.6%	0.0%	2.4%	100.0%
zloupotreba sl. položaja	0.0%	0.9%	4.3%	60.7%	32.5%	1.7%	0.0%	100.0%
primanje mita	0.0%	0.0%	1.6%	54.7%	39.1%	3.1%	1.6%	100.0%
svega	2.7%	8.2%	27.9%	46.6%	12.8%	0.7%	1.0%	100.0%

Dok bezmalo polovina učinilaca ubistva ima osnovnu školu ili još manje obrazovanje ili ga uopšte nema, kod razbojništva i silovanja, takvih je učinilaca 55-60%, kod krivičnih dela korupcije (zloupotreba sl. položaja i primanje mita) daleko je više učinilaca sa srednjom školom i gimnazijom ili višim stepenom obrazovanja (oko 95%). Ti podaci, prikazani u Tabeli 19, upućuju na zaključak da učinioci sa nižim obrazovanjem više vrše krivična dela sa elementom nasilja, a učinioci sa srednjom školom i višim stepenima obrazovanja krivična dela protiv službene dužnosti. Posmatrano po obrazovnim kategorijama pojedinačno, može se reći da zloupotrebu službenog položaja najviše vrše učinioci sa srednjom školom (60,7%), a krivična dela razbojništva i silovanja učinioci sa osnovnom školom (preko 40%).

Tabela 20

VRSTE KRIVIČNIH SANKCIJA PREMA OBRAZOVANJU UČINILACA								
Izrečena krivična sankcija	bez obrazovanja	nepotpuna o. š.	osnovna škola	srednja š. ili gimnazija	viša škola i fakultet	magistratura ili doktorat	#N/A	PROSEK
kazna zatvora	93.3%	84.8%	84.5%	65.3%	62.1%	33.3%	66.7%	72.8%
novčana kazna	0.0%	0.0%	1.3%	3.6%	3.4%	0.0%	0.0%	2.4%
uslovna osuda	6.7%	10.9%	13.5%	29.9%	31.0%	66.7%	33.3%	23.2%
#N/A	0.0%	4.3%	0.6%	1.2%	3.4%	0.0%	0.0%	1.5%
svega	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Iz prikazanih podataka kojima se dovodi u vezu obrazovanje i vrsta krivične sankcije (Tabela 20), može se uočiti da obim primene zatvorske kazne i stepen obrazovanja učinilaca stoje u obrnutoj srazmeri. Među učiniocima bez ikakvog obrazovanja najviše je, čak 93,3% onih kojima je izrečena kazna zatvora. Sa povećanjem stepena obrazovanja zastupljenost kazne zatvora se smanjuje, što je naročito izraženo do kategorije srednjeg obrazovanja, u kojoj je zastupljena sa 65,3%, da bi u poslednjoj kategoriji, koju čine magistri doktori nauka, bilo tom kaznom bilo kažnjeno svega 33,3% učinilaca. Kod izricanja uslovne osude, zapaža se, sasvim logično, suprotna tendencij: obim primene uslovne osude povećava se sa povećanjem stepena obrazovanja i kreće se od 6,7% zastupljenosti u kategoriji učinilaca bez obrazovanja do 66,7% u kategoriji magistara i doktora nauka. Kada bi se izuzela kategorija magistara i doktora, pošto je čini ukupno tri učinioaca, zaključak bi bio da posle srednje škole izricanje zatvorske kazne u narednoj obrazovnoj kategoriji ima sasvim blagi pad, skoro da stagnira. Naspram uočenim tendencijama, na osnovu podataka o olakšavajućim i otežavajućim okolnostima može se zaključiti da sudovi nisu uzimali u obzir stepen obrazovanja niti kao olakšavajuću niti kao otežavajuću okolnost. Iz tog zaključka je jasno da stepen obrazovanja nije faktor koji sudije svesno uzimaju obzir i obrazlažu u presudama, ali je očito da ispoljavaju tendenciju strožeg kažnjavanja učinilaca bez obrazovanja ili sa nižom stručnom spremom. Zašto je onda kaznena politika sudova blaža prema obrazovanim učiniocima a stroža prema nepismenim ili sa niskim stepenom obrazovanja, ostaje otvoreno pitanje, koje nije bilo neposredni predmet našeg empirijskog istraživanja te na njega ovoga puta nije moguće dati odgovor.

Kad se posmatra visina izrečene kazne zatvora i stepen obrazovanja, ne može se zapaziti neka posebna karakteristika a još manje tendencija prilikom izricanja ove kazne, bilo da se posmatra odnos strožih i blažih kazni zatvora kroz njihovu zastupljenost u svakoj obrazovnoj kategoriji ponaosob, bilo da se sagledava koliko je jedna određena visina kazne procentualno izricana po kategorijama nivoa obrazovanja učinilaca.

Tabela 21

VISINA KAZNE ZATVORA PREMA NIVOU OBRAZOVANJA UČINILACA								
KAZNA ZATVORA	bez obrazovanja	nepotpuna o. š.	osnovna škola	srednja š. ili gimnazija	viša škola i fakultet	magistratura ili doktorat	#N/A	UKUPNO
do 1 god	0.0%	2.8%	25.2%	52.3%	18.7%	0.0%	0.9%	100.0%
1-3 god	7.1%	7.9%	31.0%	44.4%	7.9%	0.8%	0.8%	100.0%
3-5 god	6.1%	10.6%	50.0%	30.3%	1.5%	0.0%	1.5%	100.0%
5-10 god	2.3%	25.0%	36.4%	29.5%	6.8%	0.0%	0.0%	100.0%
preko 10 god	0.0%	16.2%	37.8%	40.5%	2.7%	0.0%	2.7%	100.0%
20 god	0.0%	20.0%	20.0%	40.0%	20.0%	0.0%	0.0%	100.0%
30-40 god	0.0%	33.3%	33.3%	33.3%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
#N/A	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
PROSEK	3.6%	10.0%	33.7%	42.2%	9.3%	0.3%	1.0%	100.0%

Ukoliko se posmatra koliko je često izricana neka visina zatvora učiniocima po kategorijama obrazovanja (Tabela 21), može se zapaziti da je zatvor do jedne godine izrečen više nego polovini učinilaca srednjeg i gimnazijalskog obrazovanja, što je po obimu najveća zastupljenost (52,3%), ali to ne govori o nekoj njenoj naročitoj učestalosti u ovoj kategoriji obrazovanja kad se ima u vidu da procenat zastupljenosti te kategorije u ukupnom uzorku iznosi 42,2%, što i nije neko naročito odstupanje. Može se još zapaziti da procenat izricanja zatvora 1-3 godine učiniocima bez obrazovanja iznosi 7, 1%, što je dvostruko veća zastupljenost nego prosečna zastupljenost ove kategorije u ukupnom uzorku, koja iznosi 3,6%. Sasvim blizu je i procenat kazne zatvora 3-5 godina, gde je odnos 6,1% prema 3,6%. I pored dvostruko veće procentualne zastupljenosti (kod kategorija kazni 1-3 i 3-5 godina zatvora) od prosečnog učešća

neobrazovanih učinilaca u ukupnom uzorku, ne može se konstatovati da se njima izriču veće zatvorske kazne jer su kazne preko pet godina zatvora više izricane učiniocima sa osnovnom školom i nekim višim stepenom obrazovanja, nego neobrazovanim učiniocima. Otuda i napred izneta konstatacija da stepen obrazovanja ne utiče neposredno na visinu kazne.

Tabela 22

<i>ZANIMANJE UČINILACA</i>		
<i>zanimanje</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
nezaposlen	179	30.7%
učenik ili student	11	1.9%
radnik	125	21.4%
službenik	67	11.5%
zemljoradnik	29	5.0%
privatni preduzetnik	21	3.6%
ostali	147	25.2%
#N/A	5	0.9%
s v e g a	584	100.0%

U istraživanom uzorku najviše je bilo nezaposlenih (30,7%), pa onda radnika (21,4), što znači da ove dve kategorije učinilaca čine više od polovine uzorka (Tabela 22). Najmanje je zastupljena kategorija učenika ili studenata, svega sa 1,9%.

Interesantno je pogledati koja krivična dela najčešće vrše učinioци određene zanimanja.

Tabela 23

<i>ZANIMANJE UČINILACA PREMA KRIVIČNIM DELIMA</i>							
<i>Zanimanje</i>	<i>ubistvo</i>	<i>razbojništvo</i>	<i>silovanje</i>	<i>nasilje u porodici</i>	<i>zl. sl. položaja</i>	<i>primanja</i>	<i>UKUPNO</i>
nezaposlen	27.9%	29.1%	22.9%	11.2%	7.3%	1.7%	100.0%
učenik ili student	9.1%	81.8%	9.1%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
radnik	11.2%	17.6%	21.6%	29.6%	12.8%	7.2%	100.0%
službenik	4.5%	9.0%	11.9%	1.5%	50.7%	22.4%	100.0%
zemljoradnik	41.4%	6.9%	24.1%	24.1%	3.4%	0.0%	100.0%
privatni preduzetnik	14.3%	4.8%	9.5%	4.8%	61.9%	4.8%	100.0%
ostali	15.6%	9.5%	12.9%	11.6%	25.9%	24.5%	100.0%
#N/A	0.0%	40.0%	20.0%	0.0%	40.0%	0.0%	100.0%
s v e g a	18.2%	18.5%	18.2%	14.2%	20.0%	11.0%	100.0%

Učenci ili studenti najviše vrše razbojništavo (81,8%), službenici zloupotrebu službenog položaja (50,7%), a zemljoradnici ubistvo (41,4%). Kod nezaposlenih, izvršena ubistva, razbojništva i silovanja čine zajedno više od $\frac{3}{4}$ dela koja su oni ukupno izvršili (Tabela 23). Interesantno je zapaziti da je u istraživačkim upitnicima evidentirano da su nezaposleni vršili i krivično delo zloupotrebe službenog položaja. Evidentirano je da su izvršili 13 takvih dela, što čini 7,3% od ukupnog broja krivičnih dela koja su učinili nezaposleni. Postavlja se, međutim, pitanje kako su mogli da imaju status službenog lica ako su nezaposleni. Verovatno je greška nastala u prilikom konstatovanja u kom momentu je lice nezaposleno – u vreme izvršenja dela ili u vreme vođenja postupka, ili je greška nastala iz nekih drugih razloga, u nekoj od faza prikupljanja i evidentiranja statističkih podataka.

U vezi sa imovnim stanjem učinilaca takođe bi bilo interesantno saznati koliki je broj učinilaca krivičnih dela sa margina socijalne egzistencije, te da li je imovno stanje u kakvoj vezi sa vrstom i merom izrečenih krivičnih sankcija.

Tabela 24

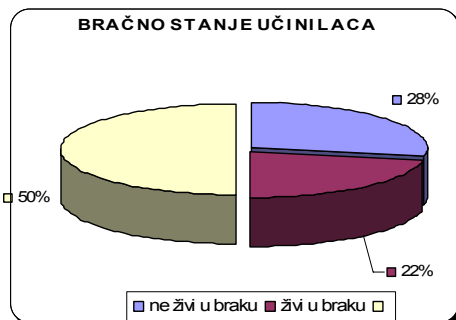
<i>IMOVNO STANJE OPTUŽENIH UČINILACA</i>			
	<i>broj</i>	<i>% zastupljenosti</i>	
		<i>pojedinačni</i>	<i>zbirni</i>
veoma loše	73	12.5%	12.5%
slabo	153	26.2%	38.7%
srednje	149	25.5%	64.2%
dobro	30	5.1%	69.3%
veoma dobro	3	0.5%	69.9%
nema podataka	168	28.8%	98.6%
#N/A	8	1.4%	100.0%
s v e g a	584	100.0%	

Prema podacima prikazanim u Tabela 24, više od trećine učinilaca, tačnije 38,7%, nalazi se u teškom materijalnom stanju. Na osnovu podataka u sudskim predmetima, njihovo imovno stanje su istraživači ocenili kao veoma loše ili slabo. Dobrog ili veoma dobrog imovnog stanja je, po njihovoj oceni, svega oko 5% učinilaca. Treba još zapaziti da su istraživači konstatovali da u sudskim spisima skoro za trećinu učinilaca (28,8%) nema podataka o njihovom imov-

Kod kazne zatvora nema nekih značajnih odstupanja vezanih za imovno stanje, jer je izricana učiniocima po kategorijama imovnog stanja približno u istom procentu u kome ta kategorija učestvuje u ukupnom uzorku izrečenih sankcija (Tabela 25). Primera radi, najveći procenat kazni zatvora izrečen je učiniocima slabog imovnog stanja i iznosi 30,3%, ali sa približno istim procentom (27,3%), kategorija slabog imovnog stanja zastupljena je u čitavom uzorku osuđenih. Kod kategorije učinilaca sa veoma lošim imovnim stanjem odstupanje je još manje: na ovu kategoriju otpada 12,9% kazni zatvora, a sa skoro istim procentom (12,5%) upravo ta kategorija lošeg imovnog stanja zastupljena je u ukupnom uzorku.

Ni kod odmeravanja visine kazne ne može se zapaziti uticaj imovnog stanja na kaznenu politiku sudova, jer nijedna visine kazne ne odstupa od prosečnog učešća odnosne kategorije imovnog stanja u ukupnom uzorku (Tabela 26). jedino veće odstupanje javlja se kod kategorije učinilaca veoma lošeg imovnog stanja koja je u ukupnom uzorku zastupljena sa 12,85%, a u izrečečnoj kazni zatvora visine 3-5 godina sa 22,73% i u kazni zatvora visine 5-10 godina sa 20,45%. Međutim, i pored značajnog odstupanja od proseka ne može se konstatovati zakonomernost da se učiniocima najslabijeg imovnog stanja izriču veće zatvorske kazne, pa ni kazne od 3 do 10 godina. Razlozi za takvo zaključivanje nalaze se u sledećim činjenicama: prvo, u ovim visinama kazne zatvora sličan je procenat učešća i drugih kategorija imovnog stanja učinilaca (kreće se kod slabog imovnog stanja 24,24%, odnosno 27,27%, a kod srednjeg 24,24%, odnosno 22,73%); i drugo, zastupljenost ovih visina kazni u ukupno izrečenim kaznama zatvora nije naročito velika (kazna zatvora od 3 do 5 godina učestvuje sa 12,36%, a zatvor od 5 do 10 godina sa 6,93%.

Prikazivanje ličnosti učinilaca krivičnih dela bilo bi, svakako, nepotpuno bez podataka vezanih za njihovu porodicu. Stoga ćemo prikazati podatke o bračnom stanju učinilaca i velični porodice koju se zasnovali.

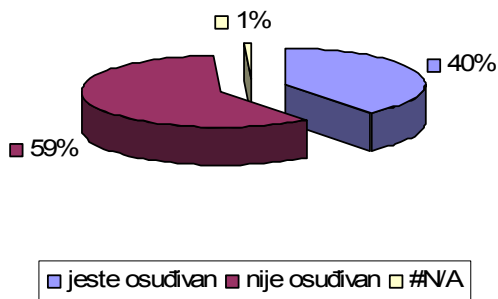
Grafikon 11

Porodičnu sliku učinilaca upotpunjuju podaci o njihovoj deci. Više od polovine učinilca (51%) nema decu, a svega je jedna četvrtina njih sa dvoje ili više dece (**Tabela 27**). Karakterističan je podatak da među učinocima razbojništva čak $\frac{3}{4}$ njih nema decu. Nasuprot tome, među učinocima krivičnih dela korupcije više je onih koji imaju decu, bilo jedno dete ili više dece, takvih je kod zloupotrebe službenog položaja 51% a kod primanja mita 60%. Najviše je onih koji imaju decu među učinocima nasilja u porodici, što je i razumljivo pošto je nasilje kod ovog krivičnog dela često upereno prema svom detetu.

U cilju upotpunjavanja slike o ličnosti učinilaca, prezentiraćemo podatke o povratnicima. Da li i u kom broju ima povratnika, značajno je sa stanovišta odmeravanja kazne, jer je povrat, prema pozitivnom pravu, fakultativna otežavajuća okolnost. Pretpostavka je da ukoliko u nekom sudu ima više povratnika da to može uticati na strožu kaznenu politiku tog suda. Međutim, da li i u kojoj meri sudovi uzimaju u obzir i povrat, biće reči u narednom izlaganju o otežavajućim okolnostima.

U istraživanom uzorku znatan broj osuđenih učinilaca čine povratnici, tj. lica za koje je u sudskim spisima konstatovano da su ranije osuđivana, čitavih 40% (**Grafikon 13**). Među njima se nalaze povratnici koji su ranije osuđivani jednom, dva ili više puta, bilo da su osuđivani za istovrsna ili neka druga dela. U ukupnom broju optuženih, njih 80 bilo je osuđeno za istovrsna a 180 za druga krivična dela.⁶⁷

KRIVIČNOPRAVNI POVRAT

Grafikon 13

⁶⁷ Zbir broja učinilaca koji su ranije bili osuđeni za istovrsna i broja učinilaca osuđivanih za druga dela veći je od ukupnog broja osuđivanih, zato što su pojedini učinoci ranije bili osuđivani i za jedna i za druga dela, što multiplikuje njihov broj u obe kategorije.

Ranija osuđivanost neravnomerno je zastupljena po pojedinim sudovima. Među osuđenim učiniocima najviše je povratnika u Kragujevcu, čak polovina njih, što bi moglo uticati da u njegovim sudovima bude stroža kaznena politika nego u drugim (Tabela 28). Međutim, ni po vrsti izrečenih sankcija ni po visini izrečene kazne za te sudove ne može se reći da su stroži od drugih, naprotiv. Najmanje je povratnika u Vranju, nešto više od četvrtine (26,32%), ali se po napred iznetim podacima vidi da sudovi u Vranju nisu najblaži prilikom izricanja kazne. Prema vrsti izrečenih krivičnih sankcija, sudovi u Vranju zauzimaju treće mesto po broju izrečenih kazni zatvora, što znači da se visoko kotiraju po strogosti izbora sankcija, a ako se posmatra visina izrečene kazne zatvora takođe se ne može konstatovati da imaju najblažu kaznenu politiku.

Tabela 28

<i>KRIVIČNOPRAVNI POVRAAT PO SUDOVIMA POJEDINAČNO</i>				
<i>Grad</i>	<i>Jeste osuđivan</i>	<i>Nije osuđivan</i>	<i>#N/A</i>	<i>ukupno</i>
BEOGRAD	40.32%	59.68%	0.00%	100%
KRAGUJEVAC	50.00%	50.00%	0.00%	100%
NIŠ	34.69%	63.27%	2.04%	100%
NOVI SAD	36.36%	58.18%	5.45%	100%
PANČEVO	47.06%	52.94%	0.00%	100%
VALJEVO	46.00%	54.00%	0.00%	100%
VRANJE	26.32%	71.93%	1.75%	100%
ZAJEČAR	39.58%	60.42%	0.00%	100%
ZRENJANIN	37.50%	62.50%	0.00%	100%
s v e g a	39.51%	59.55%	0.94%	100%

Na bazi do sada iznetih podataka vezanih za ličnost, mogla bi se dati jedna ovakva opšta slika učinilaca krivičnih dela u istraživanom uzorku:

- 1) najveći broj učinilaca, čak 93,2% su muškarci, što se moglo i očekivati;
- 2) najviše njih, koji procenat više od četvrtine, u starosnom dobu su od 21 do 30 godina, a preko polovine (51,2%) mlađi su od 40 godina;
- 3) završenu srednju školu ili gimnaziju ima 46,58% učinilaca, sa osnovnom školom, završenom ili nepotpunom, i bez obrazovanja njih je 38,87%, a najmanje je, sasvim razumljivo, učinilaca sa magistraturom i doktoratom – svega 0,68%;

- 4) krivična dela korupcije po pravilu, čak 95% dela, vrše učinioци sa srednjom školom i višim stepenima obrazovanja dok više od polovine, 50-60% krivična dela nasilja vrše učinioци sa nižim stepenom obrazovanja;
- 5) među učinioциma, kategorija nezaposlenih je najbrojnija (30,7%), a najmanje je učenika i studenata (1,9%);
- 6) službenici su izvršili više od polovine (50,7%) krivičnih dela zloupotrebe službenog položaja, dok su zemljoradnici u najvećem broju vršili ubistvo (41,4%);
- 7) materijalni položaj učinilaca je nezavidan – 38,7%, po oceni anketara, slabog je ili veoma lošeg imovnog stanja;
- 8) više od polovine (54%) učinilaca nije u braku i oni pretežno vrše krivična dela nasilja iz istraživanog uzorka (od 65% do 85%), dok oni koji su u braku, a manje ih je od polovine, učestaliji su kao izvršioци dela korupcije, koja čine 70-85% svih njihovih krivičnih dela;
- 9) takođe preko polovine (51%) učinilaca nema decu, a u ukupnom broju učinilaca razbojništva čine čitavih $\frac{3}{4}$;
- 10) 40% osuđenih učinilaca su povratnici u krivičnopravnom smislu.

4. Pravne karakteristike izvršenih krivičnih dela

(1) Sticaj krivičnih dela

Sticaj krivičnih dela pre svega je pokazatelj efikasnosti otkrivanja i gonjenja osumnjičenih učinilaca krivičnih dela. U istraživanom uzorku (Tabela 29) bila je petina optuženih za dela u sticaju (22,26%). Pored toga, sticaj je i okolnost koja utiče na povećanje visine izrečenih kazni zatvora, zbog važećeg sistema odmeravanja kazne za dela u sticaju, pa samim tim neposredno utiče i na pooštavanje kaznene politike.

Tabela 29

<i>STICAJ KRIVIČNIH DELA</i>		
<i>Da li postoji sticaj?</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
ne	448	76.71%
dva su dela u sticaju	94	16.10%
više dela su u sticaju	36	6.16%
#N/A	6	1.03%
Grand Total	584	100.00%

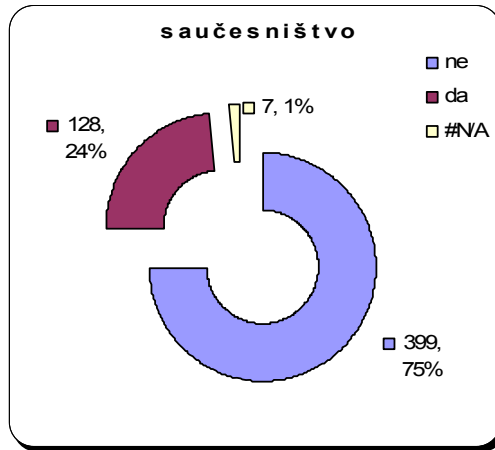
Iz podataka o visini izrečenih kazni zatvora (Tabela 30), očigledno je i razumljivo da su za dela u sticaju izricane kazne zatvora u većem iznosu. To se pre svega vidi iz podataka da osuđenim za više dela u sticaju nije izrečena nijedna kazna zatvora u ukupnom trajanju manjem od godinu dana, a da je prema učiniocima dva dela u sticaju to učinjeno u malom broju osuđujućih presuda (11,54%), što nedvosmisleno govori o strožem kažnjavanju. Nasuprot tome, kazna zatvora do jedne godine izrečena je trećini učinilaca (34,77%) kojima nije suđeno za dela u sticaju, što je značajno blaže kažnjavanje. Više od polovine učinilaca (55,56%) kojima je suđeno za više dela u sticaju kažnjeno je zatvorom od jedne do tri godine, a samo 31,54% učinilaca kojima nije suđeno za dela u sticaju, što je približno opštem proseku izricanja ove visine zatvorske kazne (32,47%). I kad se posmatra odnos zastupljenosti izrečenih kazni zatvora do tri godine i onih preko tri godine, izrečene visine zatvorske kazne za dela u sticaju stoje u obrnutoj proporciji sa onim izrečenim učiniocima kojima nije suđeno za dela u sticaju. Kazna zatvora do tri godine izrečena je 2/3 učinilaca kojima nije suđeno za dela u sticaju, a 1/3 kazna preko tri godine zatvora, odnos je dakle 66:34, dok je kod osuđenih za dela u sticaju taj odnos obrnut, približno 40:60 kad je suđeno za dva dela u sticaju i 56:44 kad je suđeno za više dela u sticaju.

Tabela 30

VISINA KAZNE ZATVORA PREMA STICAJU					
visina kazne zatvora	nema sticaja	dva su dela u sticaju	više dela su u sticaju	#N/A	opšti prosek
do 1 god	34.77%	11.54%	0.00%	25.00%	27.58%
1-3 god	31.54%	28.21%	55.56%	25.00%	32.47%
3-5 god	15.41%	25.64%	11.11%	0.00%	17.01%
5-10 god	9.32%	16.67%	11.11%	50.00%	11.34%
preko 10 g.	7.53%	12.82%	22.22%	0.00%	9.54%
20 god%	1.08%	2.56%	0.00%	0.00%	1.29%
30-40 god	0.36%	2.56%	0.00%	0.00%	0.77%
ukupno	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%

(2) Saučesništvo

Sa stanovišta kaznene politike, dva su pitanja interesantna u vezi sa saučesništvom: prvo, da li se za saučesništvo u užem smislu blaže kažnjava? i drugo, da li veći broj učesnika u ostvarenju krivičnog dela utiče na strože kažnjavanje?

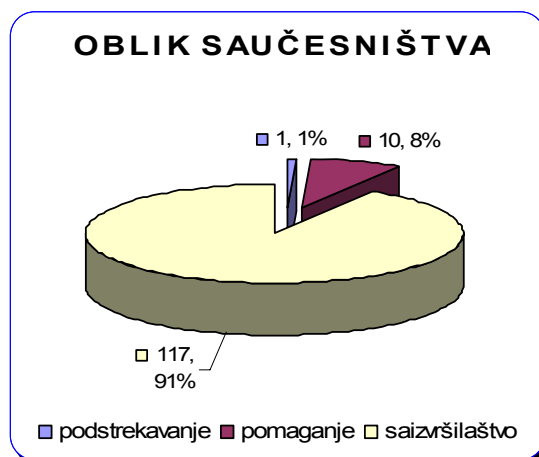

Grafikon 14

Najprej da konstatujemo da medu učiniocima ima bezmalo četvrtina osuđenih (24%) za dela izvršena u saučesništvu, što se ne može smatrati malom zastupljenošću (Grafikon 14).

Kad se posmatraju oblici saučesništva shvaćenog u širem smislu (Grafikon 14), medu osuđenim saučesnicima najmanje je podstrekača (1,1%), a najviše saizvršilaca (91%).

Ostaje da se vidi postoje li kakve odlike u kažnjavanju saučesništva uopšte i pojedinih njegovih oblika, što bi se moglo zaključiti na osnovu podataka o izrečenim vrstama sankcija i o visini izrečene kazne zatvora.

Grafikon 15

Kad se posmatra međusobni odnos izrečenih krivičnih sankcija za pojedine oblike saučesništva, uočavaju se razlike u izboru sankcija. Podstrekavanje je bio samo jedan slučaj i podstrekaču je izrečena uslovna osuda. Sankcionisanje pomagača je strože, 80% njih je dobilo zatvorsku kaznu, a uslovnu osudu 20%, a za saizvršilaštvo još strože, kod kojeg je taj odnos između sankcija približno 85:15 u korist kazne zatvora (Tabela 29). Zaključak bi bio da se za saizvršilaštvo izriču strože sankcije nego za pomaganje, što je i razumljivo kad se ima u vidu njihov doprinos ostvarenju dela.

Tabela 31

<i>VRSTA IZREČENIH SANKCIJA PREMA OBLIKU SAUČESNIŠTVA</i>						
<i>Oblik saučesništva</i>	<i>kazna zatvora</i>		<i>uslovna osuda</i>		<i>ukupno</i>	
	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
podstrekavanje	0	0.0%	1	100.0%	1	100%
pomaganje	8	80.0%	2	20.0%	10	100%
saizvršilaštvo	100	85.5%	17	14.5%	117	100%
osudjujuće presude (prosek)	389	72.8%	124	23.2%	534	100%

Sada ćemo uporediti izrečene sankcije saučesnicima i one izrečene učinicima u svim osudjujućim presudama. Najpre treba konstatovati da nijednom saučesniku nije izrečena novčana kazna, dok je zastupljenost ove kazne u uzorku osudjujućih presuda iznosi 2,4%. U pogledu izricanja kazne zatvora i uslovne osude zapažaju se značajna odstupanja od proseka njihovog izricanja u čitavom uzorku osudjujućih presuda. Procenat izrečenih zatvorskih kazni veći je kod pomaganja (80%) i saizvršilaštva (85,5%) od proseka u osudjujućim presudama, koji iznosi 72,8%. Ovi podaci upućuju na zaključak da se saučesnicima ipak izriču strože sankcije nego samostalnim izvršiocima krivičnih dela, što bi po ovom kriterijumu značilo da sudije prema saučesnicima vode strožu kaznenu politiku.

Tabela 32

<i>VISINA KAZNE ZATVORA PREMA OBLIKU SAUČESNIŠTVA</i>				
<i>visina kazne zatvora</i>	<i>pomaganje</i>	<i>saizvršilaštvo</i>	<i>prosek saučesnika</i>	<i>opšti prosek</i>
do 1 god	62.5%	24.0%	26.9%	27.6%
1-3 god	25.0%	45.0%	43.5%	32.5%
3-5 god	12.5%	18.0%	17.6%	17.0%
5-10 god	0.0%	7.0%	6.5%	11.3%
preko 10 g.	0.0%	5.0%	4.6%	9.5%
20 god	0.0%	0.0%	0.0%	1.3%
30-40 god	0.0%	1.0%	0.9%	0.8%
ukupno	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

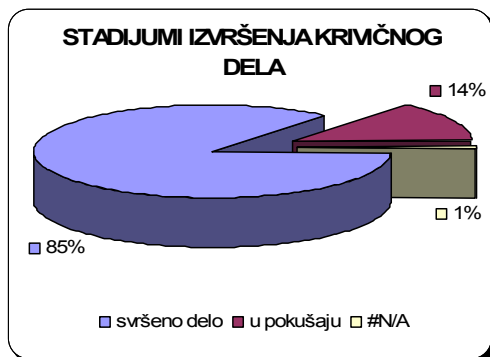
I kod kažnjavanja saučesnika postoje znatne razlike između pojedinih oblika saučesništva u širem smislu. Za razliku od saizvršilaštva, sve kazne zatvora izrečene pomagačima su ispod pet godina (Tabela 30). Najveći broj kazni zatvora za pomaganje je do jedne godine, čak 62,5%, dok je za saizvršilaštvo 24%, što pokazuje da je kažnjavanje pomagača očigledno blaže. Na isti zaključak navode i podaci o kazni zatvora od jedne do tri godine, koja je znatno više izričana saizvršiocima jer čini 45% od svih izrečenih kazni zatvora, dok je taj procenat kod pomagača svega 25%.

Kao i kod izbora krivičnih sankcija, i kod visine izrečenih kazni zatvora saučesnicima postoje odstupanja od opšteg proseka. Odstupanje u pogledu izricanja pomagačima kazne zatvora do jedne godine od opšteg proseka slično je sa odstupanjem od saizvršilaštva: dok je opšti prosek izricanja ove visine zatvorske kazne 27,6% kod pomagača je, kao što je već navedeno, taj procenat 62,5%. Blaže kažnjavanje pomagača je znatno izraženo. Kad se uporedi zastupljenost kazne zatvora od jedne do tri godine, zaključak bi bio da se saizvršiocima češće kažnjavaju ovom visinom zatvorske kazne, pošto je zastupljena sa 45%, nego što je opšti prosek, koji iznosi 32,5%.

Na bazi pređašnje analize podataka o isricanju krivičnih sankcija saučesnicima, mogu se izreći sledeće konstatacije: (a) sudovi primenjuju blažu kaznenu politiku prema pomagačima nego prema saizvršiocima i izvršiocima krivičnih dela; i (b) saizvršiocima se izriču strože sankcije po vrsti i meri nego svim drugim učiniocima krivičnih dela.

(3) Stadijumi izvršenja krivičnog dela

U istraživanom uzorku nije naročito veliki ali ni zanemarljiv procenat osuđenih za krivično delo u pokušaju. Prema podacima prikazanim u Grafikon 16, od svih osuđenih, 14% je osuđeno za delo u pokušaju.

Grafikon 16

Pokušaj nije jednako zastupljen kod svih krivičnih dela. Najviše učinilaca osuđeno je za pokušaj ubistva (38,68%), zatim, za pokušaj silovanja (20,75%) pa za pokušaj razbojništva (10,19%). Za ostala krivična dela skoro da i nije bilo osude za pokušaj – za primanje mita bilo je 4,69% osuđenih, za zloupotrebu službenog položaja svega 0,85% a za nasilje u porodici uopšte nema osuđenih za pokušaj.

Tabela 33

STADIJUMI IZVRŠENJA KRIVIČNIH DELA POJEDINAČNO								
krivično delo	svršeno delo		u pokušaju		#N/A		ukupno	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
ubistvo	60	61.2%	38	38.8%	0	0.0%	98	100%
razbojništvo	91	90.1%	10	9.9%	0	0.0%	101	100%
silovanje	78	77.2%	21	20.8%	2	2.0%	101	100%
nasilje u porodici	81	98.8%	0	0.0%	1	1.2%	82	100%
zloupotreba službenog položaja	94	96.9%	1	1.0%	2	2.1%	97	100%
primanje mita	52	94.5%	3	5.5%	0	0.0%	55	100%
s v e g a	456	78.1%	73	12.5%	5	0.9%	534	100%

Prema pozitivnom pravu, za pokušaj se kažnjava ako se po zakonu za krivično delo može izreći kazna zatvora preko pet godina, a za druga dela samo kad zakon izričito predviđa kažnjavanje i za pokušaj (čl. 30. KZS). Za pokušaj se učinilac kažnjava kaznom propisanom za krivično delo, ali je sud, prema izričitom zakonskom ovlašćenju, može ublažiti. S obzirom na ovakve zakonske uslove kažnjavanja i odmeravanja kazne za pokušaj, može se očekivati da utiče, u celini gledano, na opštu ocenu o blagoj kaznenoj politici sudova. Zato ćemo u narednoj tabeli prikazati podatke o visini irečene kazne za pokušaj.

Tabela 34

VISINA IZREČENIH KAZNI ZA POKUŠAJ									
stadijum	do 1 god	1-3 god	3-5 god	5-10 god	preko 10 god	20 god	30-40 god	#N/A	ukupno
svršeno delo	28.4%	30.0%	16.1%	11.0%	11.7%	1.6%	0.9%	0.3%	100%
u pokušaju	23.2%	44.9%	21.7%	10.1%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100%
#N/A	33.3%	0.0%	0.0%	66.7%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100%
s v e g a	27.5%	32.4%	17.0%	11.3%	9.5%	1.3%	0.8%	0.3%	100%

Za pokušaj krivičnog dela nije izrečena nijedna kazna zatvora u dužem trajanju od deset godina, dok tih kazni za svršeno delo ima blizu 15% (Tabela 32). Najveći broj izrečenih kazni za pokušaj je zatvor ispod tri godine jer takva zatvorska kazna predstavlja 2/3 ukupno izrečenih kazni zatvora. Kazna zatvora ispod tri godine za svršeno delo manje je zastupljena i čini 58% svih zatvorskih kazni. Na osnovu ovih dveju konstatacija, zaključak bi bio da je kaznena politika sudova za pokušaj blaža od politike kažnjavanja za svršeno delo. Takav zaključak ne bi se mogao izvesti ako bi se posmatrala samo kazna zatvora do jedne godine, kao najblaža zatvorska kazna. Ova najmanja zatvorska kazna više je izricana učiniocima svršenog dela (28,4%) nego učiniocima čije je delo ostalo u pokušaju (23,2%). Objašnjenje zašto se prema ovom kriterijumu u celom uzorku prosečno više izriče najniža zatvorska kazna učiniocima svršenog a ne pokušanog dela, može se naći u podacima da 70% dela u pokušaju jesu teška dela, a da pokušaja kod lakših dela uopšte nema (npr. kod lakših oblika nasilja u porodici) ili su neznatno zastupljena (npr. 1% kod zloupotrebe službenog položaja).

V. KAZNENA POLITIKA SUDOVA ZA POJEDINA KRIVIČNA DELA

1. Ubistvo (čl. 113. KZS)

Ubistvo tradicionalno pripada grupi najtežih krivičnih dela koje zbog mnoštva svojih osobina, pre svega težine prouzrokovanih posledica, izaziva posebnu pažnju. Naravno, osnovno pitanje koje je postavljeno pred naše istraživanje jeste pitanje koliko ličnost učinioca, tačnije neka njegove osobine, imaju uticaja na kaznenu politiku sudova? Na drugi način formulisano to pitanje glasi – da li se i u kojoj meri sudovi prilikom odmeravanja kazne rukovode okolnostima koje su vezane za ličnost učinioca? Iako je broj učinilaca ovog krivičnog dela obuhvaćenih našim istraživanjem relativno mali – 106, na osnovu dobijenih podataka mogu se, uz određene rezerve, uočiti izvesne osnovne karakteristike tih lica. Prva od njih jeste, kao što se i očekivalo, da su učinioci ovog krivičnog dela u najvećem broju slučajeva muškarci, s tim da procenat njihovog učešća u ukupnom uzorku učinilaca varira. Muškarci se u najmanjem broju (80%) pojavljuju kao izvršioci ovog krivičnog dela na teritorijama okružnih sudova u Kragujevcu i Pančevu (što je istovremeno najveći procenat žena kao učinilaca – 20%) dok se u praksi okružnih sudova u Nišu, Valjevu, Vranju, Zaječaru i Zrenjaninu muškarci javljaju kao isključivi izvršioci ovog krivičnog dela.

Može se zapaziti da učinioci krivičnog dela ubistva uglavnom pripadaju kategoriji izvršilaca starosti od 21 do 30 godina života, čak 1/3 njih, što iznosi 33,96% svih učinilaca krivičnog dela ubistva. Posmatrano prema teritorijalnom principu, ovi izvršioci se javljaju kao najbrojnija kategorija u radu Okružnog suda u Nišu (75%) dok se u znatno nižem procentu pojavljuju kao učinioci ubistva na teritoriji Okružnog suda u Pančevu – samo 14%. Jasno je uočljivo da su učinioci starosti između 18 do 21 godina života, dakle lica koje se smatraju mlađim punoletnim licima, izvršili najmanji broj ubistava odnosno tri puta manje u odnosu na prethodno analiziranu kategoriju – 10,38%. Zanimljivo je istaći da se navedena starosna kategorija najčešće pojavljuje kao učinilac ubistva u radu okružnih sudova u Kragujevcu i Valjevu (30%) nasuprot prakse većine drugih sudova (okružni sudovi u Nišu, Novom Sadu, Pančevu, Vranju i Zrenjaninu) gde ova starosna kategorija nije uopšte zabeležena kao izvršilac ovog krivičnog dela. Posebno je interesantan podatak da se najstarija posmatrana kategorija izvršilaca, oni preko 50 godina života, javlja u nešto manjem procentu, tačnije u 23,58% slučajeva, u odnosu na najbrojniju katego-

riju učinilaca što je istovremeno nešto više od dvostrukog broja izvršilaca koji pripadaju najmlađoj i najmalobrojnijoj kategoriji izvršilaca, tako da praktično predstavlja srednju vrednost. Izvršiocima koji se nalaze u ovom starosnom dobu se ni u jednom slučaju nisu pojavili kao učinioci ovog krivičnog dela u radu okružnih sudova u Nišu i Zrenjaninu dok je njihovo najveće učešće u ukupnom uzorku vidljivo na teritoriji Okružnog suda u Pančevu, čak 86%. Podatak da su lica starosti između 31 i 40 godina života u 13,21% slučajeva izvršila krivično delo ubistva ne govori mnogo kada se uporedi u odnosu na podatke o drugim starosnim kategorijama učinilaca ovog dela. Međutim, isti taj podatak budi posebnu pažnju u jednom drugom smislu. Naime, ubice starosti između 31 i 40 godina života su sa 13,21% učinjenih ubistava najmalobrojnija kategorija izvršilaca krivičnih dela posmatrano u odnosu na njihove vršnjake kao izvršioce drugih krivičnih dela obuhvaćenih ovim istraživanjem. Gledano prema sedištima sudova, najveći procenat ovih izvršilaca ima Okružni sud u Zrenjaninu (čak 38%) za razliku od okružnih sudova u Nišu, Pančevu i Valjevu gde ova starosna kategorija izvršilaca nije uočena.

Sledeće pitanje koje moramo postaviti jeste da li školska sprema i stepen obrazovanja učinilaca utiču na kaznenu politiku sudova? Kada je reč o obrazovanju učinilaca krivičnog dela ubistva može se uočiti izvesna, uslovno rečeno, zakonomernost. Ona se sastoji u tome da dve kategorije posmatranih učinilaca koje na skali obrazovnih stepena zauzimaju središnje mesto ostvaruju najveći stepen učešća u ukupnom uzorku ubica i to tako što učinioci sa završenom osnovnom školom učestvuju sa 35,85% odnosno stečenim srednjim obrazovanjem sa 34,91% u ukupnom broju slučajeva. Kada je reč o izvršiocima sa završenom osnovnom školom oni se uglavnom pojavljuju kao učinioci ubistava na teritoriji Okružnog suda u Zaječaru (60%) naspram njihovog minimalnog pojavljivanja u radu Okružnog suda u Valjevu (20%). Istovremeno, najveći broj izvršilaca sa stečenim srednjim obrazovanjem se uočava u praksi Okružnog suda u Beogradu (47%) a najmanji na teritoriji okružnog suda u Valjevu gde takva obrazovna kategorija nije zabeležena kao izvršilac krivičnog dela ubistva. Kategorija ubica sa stečenim srednjim obrazovanjem je interesantna u još jednom pogledu. Kada se napravi zbirna analiza svih izvršilaca krivičnih dela sa završenom srednjom školom vidljivo je da ova obrazovna grupa ostvaruje minimalne vrednosti kod krivičnog dela ubistva sa svojih 34,91% u odnosu na licaistog stepena obrazovanja kao izvršioce drugih krivičnih dela obuhvaćenih ovim istraživanjem. S druge strane, lica sa nepotpunom osnovnom školom koja su u 19% slučajeva izvršila krivično delo ubistva su najbrojnija kategorija učinilaca kada se taj podatak uporedi sa procentom učešća lica sa nepotpunom

osnovnom školom kao učinilaca drugih krivičnih dela obuhvaćenih uzorkom. Istovremeno, lica bez obrazovanja i lica sa fakultetskim obrazovanjem su dve najniže rangirane kategorije učinilaca krivičnog dela ubistva imajući u vidu da učinioци bez obrazovanja čine 3,77% svih učinilaca krivičnog dela ubistva dok su lica sa stečenim fakultetskim obrazovanjem srazmerno brojnija sa svojih 5,66% učešća. Lica bez obrazovanja nisu uočena kao izvršioci ovog krivičnog dela u čak 6 sudova (Beograd, Kragujevac, Pančevo, Valjevo, Zaječar i Zrenjanin) dok je njihovo najveće učešće zabeleženo u praksi Okružnog suda U Novom Sadu iako je taj procenat samo 20%. S druge strane, izvršioci sa fakultetskim obrazovanjem su grupisana u dve kategorije – jednu u kojoj se oni uošte ne pojavljuju kao učinioци ubistava kao što je to slučaj u Nišu, Pančevu, Valjevu, Vranju i Zrenjaninu i drugu, koju čine sudovi pred kojima su lica sa fakultetskim obrazovanjem osuđena u 10% slučajeva (Beograd, Kragujevac, Novi Sad i Zaječar). Na osnovu toga može se zaključiti da razlike koje postoje između sudova nisu prozrokovane tzv. regionalnim principom jer se razlike, tamo gde postoje, izraženije ispoljavaju između dva teritorijalno bliska suda nego između sudova koji su međusobno prostorno udaljeniji. Na kraju, kao što se na početku ovog istraživanja i pretpostavljalo, lica sa akademskim nazivima magistra odnosno doktora nauka nisu zabeležena kao učinioци ovog krivičnog dela čime se uklapaju u opšti prosek – grupu krivičnih dela (razbojništvo, silovanje i nasilje u porodici) kod kojih navedena obrazovna kategorija beleži nultu vrednost (0%). Prikazani podaci, ukoliko se ne prihvati teza da je reč o statističkoj korelaciji, mogu biti korisni kreatorima obrazovne politike i organima koji upravljaju obrazovnim sistemom.

U pogledu zanimanja izvršilaca krivičnog dela ubistva vredi istaći da se nazaposlena lica pojavljuju kao izvršioci skoro polovine svih ubistava – 47,17%. Prema dobijenim rezultatima, u okviru kategorije radno angažovanih učinilaca najveći broj ubistava počinili su radnici (13,21%) i zemljoradnici (11,32%) nasuprot privatnim preduzetnicima i službenicima koji se u daleko manjem procentu pojavljuju kao učinioци ovog krivičnog dela (po 2,83% slučajeva svaka od navedenih kategorija) što je skoro 3 puta manje od ubistava koja su počinili radnici odnosno zemljoradnici. Treba napomenuti da se na osnovu analize dobijenih podataka može razmišljati da li je struktura upitnika bila primerena temi istraživanja ili je do izvesnih propusta došlo prilikom popunjavanja samih upitnika jer se kod tabele „Zanimanje učinilaca ubistava“ uočava prilično nedefinisana kategorija „OSTALI“ sa relativno velikim procentom zastupljenosti – 21,70% zbog čega se sa rezervom moraju prihvatiti i napred analizirani podaci u pogledu zanimanja učinilaca ubistava. Veoma je inte-

resantan podatak da se, uprkos u javnosti uvreženom shvatanju o maloletnicima kao sve češćim učiniocima najtežih krivičnih dela, učenici i studenti, dakle zbirno, pojavljuju kao izvršioci krivičnog dela ubistva u manje od 1% slučajeva. Kada se ti podaci uporede sa podatkom da se lica od 18 do 21 godine starosti pojavljuju kao učinioci ubistava u 10,38% slučajeva osnovano se može razmišljati o stvarnom procentu svake od navedenih kategorija kao učinilaca ubistava.

Na početku analize imovnog stanja učinilaca krivičnog dela ubistva mora se primetiti, u najmanju ruku začuđujući podatak, da kod 22,64% učinilaca krivičnog dela nema podataka o imovnom stanju iako se radi o podacima koji se obavezno uzimaju prilikom prvog saslušanja okrivljenog! Interesantan je slučaj kategorije izvršilaca koje odlikuje dobro imovno stanje jer odstupa od ukupne slike, koju uslovno rečeno možemo nazvati „opšti prosek“ (vrednosti najvećeg broja posmatranih kategorija kreću se u rasponu od 20 – 25% svih slučajeva), sa 7,55% učešća tako da nije jasno da li se radi o nekoj statističkoj slučajnosti ili o pravoj zakonomernosti.. Sve kategorije izvršilaca koje čini „opšti prosek“ su zanimljiva statistička pojava budući da se radi o dijametralno suprotnim imovinskim karakteristikama. Primera radi i izvršioci sa veoma lošim i učinioci sa srednjim imovinskim stanjem učestuju u ukupnom broju izvršilaca u identičnom procentu – 20,75% . Veoma je indikativno i da se lica sa veoma dobrim imovinskim stanjem uopšte ne pojavljuju kao izvršioci krivičnog dela ubistva.

U pogledu bračnog stanja dvostruko je više učinilaca krivičnog dela ubistva koji ne žive u braku 66,04% u odnosu na broj onih koji su u bračnom statusu 33,96%. Posmatrano prema strukturi svake od navedenih kategorija, lica koja ne žive u braku i nemaju dece se pojavljuju kao izvršioci ubistava u čak 40,57% slučajeva dok se lica koja su roditelji, bez obzira na broj dece, obuhvataju duplo manji broj slučajeva – učinioci sa jednim detetom 10,38% odnosno sa dvoje ili više dece 14,15%. Nasuprot tome, dva puta je manji broj izvršilaca ubistva koji žive u braku – 33,96%. Pojedinačno gledano, najveći broj učinilaca krivičnog dela ubistva su lica koja se nalaze u bračnoj zajednici a imaju dvoje ili više dece što je obrnuto proporcionalno podacima koji se odnose na lica van braka. Procenat izvršilaca koji su u braku a nemaju dece se ne razlikuje znatnije od izvršilaca koji imaju jedno dete – 8, 49% nasuprot 6,60%.

Kada je reč o krivičnim sankcijama koje su izrečene izvršiocima krivičnog dela ubistva jedino odstupanje beleži, gledano prema teritorijalnoj rasprostranjenosti, Okružni sud u Kragujevcu u kome je, za razliku od drugih okružnih sudova kod kojih je kazna zatvora izricana u svim slučajevima, uslovna osuda

izricana u 29% slučajeva što je preko dva puta manje u odnosu na kaznu zatvora (71%). Što se tiče starosti učinilaca ubistva i kaznene politike sudova može se reći da taj faktor nije imao nekog većeg uticaja na kaznenu politiku u Srbiji. Primera radi, uslovna osuda koja se smatra blažom krivičnom sankcijom od kazne zatvora je izricana samo dvema kategorijama učinilaca – mlađim punoletnim licima u 9,1% slučajeva i licima preko 50 godina starosti u 4% slučajeva. Drugim rečima, razlike su minimalne ali ne i beznačajne. Kada se posmatra samo kazna zatvora, ona je učiniocima starosti između 31 do 40 godina života izricana u svim slučajevima (100%) dok je najmanji broj kazni zatvora izrečen licima starosti između 18 i 21 godine, samo 72,7%. Sve druge posmatrane starosne grupe beleže preko 90% izrečenih kazni zatvora. I ovde se može uočiti zakonomernost da sa povećanjem broja godina raste procenat izrečenih kazni zatvora (i obratno opada procenat uslovnih osuda) i tako zaključno sa četvrtom decenijom života nakon čega sledi pad u procentima. Upoređivanje faktora starosti učinilaca sa visinom izrečenih kazne treba da pruži odgovore koliki je uticaj starosnog doba učinilaca na kaznenu politiku i da li su razlike između dobijenih vrednosti velike i izražene. Mlađim punoletnim učiniocima izricane su samo tri kategorije kazne zatvora – u najvećem broju slučajeva reč je o kazni zatvora preko 10 godina (60%) pored koje su u identičnom procentu (10%) izricane i kazne zatvora od 5 do 10 godina odnosno od 30 do 40 godina. Nasuprot njima, učiniocima starosti između 21 i 30 godina starosti su izricane skoro sve kazne (izuzev kazne zatvora u trajanju od 20 godina koja nije zabeležena kod ove starosne kategorije) – u najvećem procentu su im izricane kazna zatvora preko 10 godina (27,3%), kazna zatvora od 30 do 40 godina zatvora (3%) i kazna zatvora do 1 godine u dva puta većem iznosu (6,1%). Učinociocima starosti između 31 do 40 godina života nisu izricane čak tri kategorije kazni (do 1 godine, do 20 godina i od 30 do 40 godina) dok su im u najvećem broju slučajeva izricane kazna od 5 do 10 godina zatvora i preko 10 godina (u identičnom iznosu od po 28,6%). Navedenoj kategoriji učinilaca je kazna zatvora od 1 do 3 godine zatvora izricana u nešto manjem broju slučajeva, tačnije 21,4%. Istovremeno, kazna zatvora do 1 godine nijednom nije izrečena učiniocima starosti od 41 do 50 godina života za razliku od preostalih kategorija kazni koje se mogu grupisati na sledeći način. Prvu grupu kazni čine kazne zatvora od 3 do 5 godina odnosno od 5 do 10 godina sa 14,53% učešća nasuprot druge grupe koja se sastoji od kazne zatvora od 1 do 3 godine, preko 10 godina i kazna zatvora od 20 godina sa 21%. Na kraju, učiniocima sa preko 50 godina starosti nikada nije izrečena kazna zatvora od 30 do 40 godina zatvora. Njima je u najvećem broju slučajeva izricana kazna zatvora preko 10 godina

(čak u 44% slučajeva) dok su kazna zatvora od 20 godina i kazna zatvora do 1 godine zabeležene u najmanjem broju slučajeva, svaka od po 8%. Na drugačiji način posmatrano navedeni podaci znače da kazna zatvora do 1 godine nijednom nije bila izricana prema učiniocima pripadnicima tri starosne kategorije – mlađim punoletnim licima, učiniocima od 31 do 40 godina starosti i izvršiocima od 41 do 50 godina života. Suprotno, kazna zatvora do 1 godine je najčešće bila izricana učiniocima starijim od 50 godina – 8% slučajeva. Sledeća kazna po težini, kazna zatvora od 1 do 3 godina nikada nije bila izrečena mlađim punoletnicima. Najmanji procenat ove kazne uočavamo kod učinilaca starijih od 50 godina starosti (1%) a zapaža se da najveći procenat ove kazne kod učinilaca starosti od 21 do 30 godina života (24,2%). Primena kazne zatvora u trajanju od 3 do 5 godina nije zabeležena kod mladih punoletnika a navedena kazna minimalnu vrednost ostvaruje kod učinilaca starijih od 50 godina života (samo 8%) odnosno maksimalnu. S druge strane, maksimalan broj izrečenih kazni zatvora od 3 do 5 godina primenjen je prema izvršiocima starosti od 31 do 40 godina života (21,4%). Učinioci ubistava starosti od 31 do 40 godina života su se najčešće susretali sa kaznom zatvora od 5 do 10 godina (28,6%) dok su mlađi punoletnici takvo iskustvo imali u mnogo manje prilika (10%). S druge strane, mlađi punoletnici su ostvarili apsolutnu dominaciju u pogledu kazne zatvora preko 10 godina koja im je izricana u čak 60% slučajeva za razliku od izvršilaca starosti od 40 do 50 godina starosti prema kojima je ista kazna bila primenjena u samo 21,4% slučajeva. Kazna zatvora od 20 godina se pojavljivala kao krivična sankcija samo u odnosu na dve starosne kategorije – učiniocima starosti od 41 do 50 godina života (21,4%) i izvršiocima starijim preko 50 godina (8%). Mlađi punoletnici su najbrojnija starosna kategorija i kada je kazna zatvora od 30 do 40 godina u pitanju koja im je bila izricana u 10% slučajeva nasuprot 3% slučajeva kada je ista kazna bila izrečena izvršiocima starosti od 21 do 30 godina života. Na kraju, možemo zaključiti da postoji izvesna statistička korelacija u tome što se najmlađim učiniocima u najvećem broju slučajeva izriču najteže kazne dok se prema najstarijim izvršiocima uglavnom primenjuju blaže. To možda može pomalo da čudi jer iako se očekivalo da će sudovi veliki broj godina života tretirati kao olakšavajuću okolnost bilo je malo zagovornika teze da će se impulsivnosti i nepromišljenost kao obeležja mladosti tako često uzimati kao otežavajuća okolnost.

Pitanje da li je školska sprema imala uticaj na kaznenu politiku sudova je pitanje koje se nameće samo po sebi. Moglo bi se konstatovati da stepen obrazovanja nije preterano relevantan faktor za kaznenu politiku sudova u Srbiji imajući u vidu da je kazna zatvora u apsolutnom iznosu (100%) izrečena pre-

ma učinioćima bez obrazovanja kao i izvršioćima sa fakultetskim obrazovanjem za razliku od izvršilaca sa nepotpunom osnovnom školom prema kojima je primenjena u najmanjem broju slučajeva (89,5%) odnosno lica sa akademskim nazivima magistra odnosno doktora nauka kod kojih nije uočena ova krivična sankcija. Drugim rećima, da li razlika u obrazovanju između učinilaca bez obrazovanja (100%), izvršilaca sa nepotpunom osnovnom školom (89,5%) i lica sa završenom osnovnom školom (97,3%) opravdava razliku u broju izrećenih kazni zatvora? S druge strane, uslovna osuda kao blaža krivična sankcija je izricana samo dvema obrazovnim kategorijama – licima sa nepotpunom osnovnom školom (5,3%) i sa završenom srednjom školom odnosno gimnazijom (3,2%). Kategorija izvršilaca bez obrazovanja ućestvuje u ukupnom uzorku kazni zatvora sa tri kazne – kaznom zatvora od 1 do 3 godine (50% – što predstavlja dvostruko više od preostale dve kategorije kazni), kaznom zatvora od 3 do 5 godina (25%) i zatvorom od 5 do 10 godina (25%). Ućinioći sa nepotpunom osnovnom školom su se najćešće susretali sa kaznom zatvora preko 10 godina (31,65%) a najmanje sa zatvorom od 30 do 40 godina (5,3%). Slićno tome, i kod učinilaca sa završenom osnovnom školom kazna zatvora preko 10 godina je najćešće primenjivana kazna (35,1%) naspram kazne zatvora do 1 godine, od 20 godina i zatvora od 30 do 40 godina izricane najreće – 2,7%. Isti trend ali sa nešto drugaćijim vrednostima uoćava se i kod srednjoškolaca gde je kazna zatvora preko 10 godina izrećena u nešto manje od polovine svih slučajeva (41,9%) a kazne zatvora do 1 godine i od 30 do 40 godina u minimalnom broju slučajeva (3,2%). Fakultetski obrazovanim ućinioćima nijednom nisu bile izrećene kazne zatvora do 1 godine, od 3 do 5 godina i zatvor od 30 do 40 godina. Preostale kategorije kazne se mogu grupisati tako da grupu sa maksimalnim iznosima (33,3%) ćine kazna zatvora od 1 do 3 godine odnosno od 5 do 10 godina dok se grupa sa minimalnim vrednostima (16,7%) sastoji od kazne zatvora preko 10 godina i zatvora od 20 godina. Drugaćije postavljeno to znaći da je kazna zatvora do 1 godine najćešće izricana licima sa nepotpunom osnovnom školom (10,5%) a najreće ućinioćima sa završenom osnovnom školom (2,7%). Zatvor od 1 do 3 godine nikada nije bio kazna namenjena licima sa akademskim nazivom magistra odnosno doktora nauka, u najmanjem broju slučajeva je izrican ućinioćima sa nepotpunom osnovnom školom (10,5%) dok je ista kazna imala najveću primenu prema izvršioćima bez obrazovanja (50%). Slićno tome, ni kazna zatvora od 3 do 5 godina nije bila izrećena magistrima i doktorima nauka (ali za razliku od prethodne ni licima sa fakultetskim obrazovanjem) dok je uglavnom bila izricana licima bez obrazovanja (25%) za razliku od ućinilaca sa stećenim srednjoškolskim obrazovanjem

prema kojima je bila primenjena u mnogo manjem broju slučajeva (9,7%). To ukazuje da razlog za takvu tendenciju treba možda tražiti u pretpostavci da sa porastom stručne sprema opada težina izvršenih krivičnih dela. Najveća ujednačenost primećuje se kod kazne zatvora od 5 do 10 godina (tamo gde je primenjivana). Naime, ni ova kazna nije izricana npr. magistrima odnosno doktorima nauka, njena maksimalna vrednost je zabeležena kod lica sa fakultetskim obrazovanjem (33%) a minimalna prema licima sa srednjom školom (12,9%) a postoji određena srazmera i u rasponima kod drugih kategorija (od 21 – 25%). Naprotiv, kazna zatvora preko 10 godina kada je primenjivana (nepoznata je za lica bez obrazovanja i magistre odnosno doktore nauka) je izricana u najmanjem broju slučajeva (16%) izvršiocima sa fakultetskim obrazovanjem a najčešće licima sa završenom srednjom školom (41,9%). Ranije pomenutu tezu da sa porastom stepena obrazovanja opada i težina izvršenih dela ozbiljno dovodi u sumnju podatak da jedna od najtežih kazni, kazna zatvora od 20 godina pokazuje tendenciju čija je suština u tome da sa porastom stepena obrazovanja raste i procenat njenog izricanja. Konkretno, kazna zatvora od 20 godina se uglavnom izricala učiniocima sa fakultetskim obrazovanjem (16,7%) dok je ukupno učešće izvršilaca sa osnovnom školom 2,7%. Pored toga, veoma iznenađuje podatak da se najteža kazna od 30 do 40 godina zatvora u najvećem broju slučajeva kada je primenjivana izricala učiniocima sa nepotpunom osnovnom školom (5,3%) a najmanje licima sa osnovnom školom (2,7%). Kada se krivične sankcije za ubistvo dovedu u vezu sa zanimanjem učinioca ovog krivičnog dela vidi se da postoje neujednačenost i razlike u pogledu procenta izrečenih kazni zatvora i drugih krivičnih sankcija. Naime, može se uočiti da se kazna zatvora pojavljuje kao eskuzivna krivična sankcija za nezaoslena lica, učenike i studente, službenike i privatne preduzetnika dok je izricanje uslovne osude privilegija za radnike i zemljoradnike. Prvoj od navedenih kategorija izricana se samo kazna zatvora (100%) dok je prema drugoj kategoriji kazna zatvora primenjivana u nešto manjem procentu 90,9% što znači da je u odnosu na zemljoradnike uslovna osuda došla do izražaja u 9,1% slučajeva kao što je svoju primenu prema radnicima našla u 7,7% slučajeva.

Gledano prema težini krivične sankcije to znači da je nezaposlenim izvršiocima uglavnom izricana kazna zatvora preko 10 godina (34,8%) nasuprot njihovog minimalnog učešća kod kazni zatvora do 1 godine odnosno od 30 do 40 godina (2,2%). Veoma je interesantan podatak da su učenici i studenti pretplaćeni na kaznu zatvora od 3 do 5 godina koja je tako postala njihov zaštitni znak jer je svim učiniocima ovog krivičnog dela izrečena samo kazna zatvora u tom trajanju. Kada su u pitanju radnici kao izvršiocima ovog krivičnog dela nije

zabeležen nijedan slučaj izricanja kazne zatvora do 1 godine kao ni kazne od 30 do 40 godina zatvora. Nasuprot tome, upadljivo je da navedena kategorija učinilaca učestvuje sa visokih 38,5% kod kazne zatvora od 5 do 10 godina odnosno 7,7% kod kazne zatvora od 3 do 5 godina i od 20 godina. Na osnovu dobijenih podataka kategorija službenika je formirala crno-belu sliku: kazna zatvora od 5 do 10 godina, preko 10 godina i od 20 godina su ravnopravno podelile svoje ušće (po 33,3% svaka) a nisu zabeležni slučajevi da je takvim izvršiocima izrečena neka druga kazna zatvora. Zemljoradnicima pak, nisu izricane kazne zatvora od 1 do 3 godine, od 20 godina i od 30 do 40 godina dok se među preostalim kategorijama kao najbrojnija ističe kazna zatvora preko 10 godina koja je izricana u blizu polovine svih slučajeva (45,5%) a najmalobrojnije kazna zatvora do 1 godine odnosno od 5 do 10 godina sa 9,1% učešća. Privatni preduzetnici su se kao učinioci ovog krivičnog dela susretali samo sa dve kategorije kazni – kaznom zatvora preko 10 godina i zatvorom od 10 godina pri čemu je učešće ove prve u ukupnom uzorku (66,7%) dva puta veće od ove druge (33,3%). Do sada analizirani podaci se mogu prikazati i na drugačiji način – kazna zatvora do 1 godine se uglavnom izricala zemljoradnicima (9,1%) kazna zatvora od 1 do 3 godine najčešće nezaposlenima, zatvor od 3 do 5 godina u najvećem broju slučajeva studentima i učenicima, kazna zatvora od 5 do 10 godina najviše radnicima, preko 10 godina i 20 godina zatvora najčešće privatnim preduzetnicima a zatvor od 30 do 40 godina uglavnom zemljoradnicima (18,2%).

Pitanje da li imovinsko stanje učinioca ima stvarnog značaja kod odmeravanja kazne nije beznačajno ni kod krivičnog dela ubistva. Upoređivanje vrsta krivičnih sankcija prema imovnom stanju učinilaca pokazuje iznenađujući podatak da su kazne zatvora izricane isključivo licima čije je materijalno stanje procenjeno kao srednje ili dobro (100%) dok je prema ostalim kategorijama posmatranih izvršilaca kazna zatvora izricana u nešto nižim procentima (ali uvek preko 90% slučajeva) s tom razlikom što je njeno učešće veće kod lica sa slabim imovnim stanjem (96,2%) nego kod lica sa veoma lošim imovnim stanje (90%). I obrnuto, uslovna osuda je u najvećem broju slučajeva izricana licima sa veoma lošim imovnim stanjem (5%) dok je u najmanjem broju izricana prema licima sa slabim imovnim stanjem (3,8%). Posmatrano prema dužini trajanja, kazna zatvora do 1 godine se najčešće, ako se izuzmu slučajevi gde uopšte nije bila izricana kao što su veoma loše, srednje i dobro imovno stanje, primenjivala u maksimalnom procentu licima za koje nema podataka o imovnom stanju (15%) a minimalno prema izvršiocima sa slabim imovnim stanjem (3,8%). Zatvor u trajanju od 1 do 3 godine je najbrojnija kazna za učinioce sa

veoma lošim imovinskim stanjem (30%) dok je najmanje zastupljena kod učinilaca sa srednjim imovinskim prilikama (4,5%). Slično tome, kazna od 3 do 5 godina zatvora najveće vrednosti beleži kod učinilaca sa veoma lošim imovnim stanjem ali je njena najniža vrednost, za razliku od prethodno analizirane kazne, ostvarena kod lica sa slabim imovnim stanjem (3,8%) što pomalo iznenađuje jer se radi o veoma bliskim kategorijama imajući u vidu na male razlike u pogledu ekonomskih mogućnosti. Zatvor u trajanju od 5 do 10 godina se uglavnom izricao licima sa srednjim imovnim stanjem (31,8%) dok je najređe primenjivana kazna za lica sa slabim imovinskim prilikama (11,5%). Upadljivo je da ova kazna ostvaruje identičan procenat učešća kako kod lica za koja ne postoje podaci o imovnom stanju tako i kod lica sa veoma lošim imovnim prilikama (20%). Pada u oči i iskakanje tačnije velika disproporcija u procentualnom učešću kazne zatvora preko 10 godina koja nije istovremeno praćena velikim razlikama u pogledu imovinskih prilika. Naime, u najmanjem broju slučajeva ova kazna se pojavljuje kod učinilaca sa veoma lošim imovinskim stanjem (5%) nasuprot najvećem broju slučajeva ostvarenih kod lica sa slabim imovinskim stanje (53,8%). Kazna zatvora od 20 godina nije nikada izricana licima sa veoma lošim imovinskim stanjem i licima za koje ne postoje podaci o imovinskim prilikama dok je to najčešće primenjivana kazna za izvršioce sa dobrim imovnim stanjem (14,3%) odnosno najmanje prisutna kazna kod lica sa slabim imovnim stanjem (3,8%). Na kraju, zatvor u trajanju od 30 do 40 godina je najprisutniji kod kategorije izvršilaca čije se imovno stanje procenjuje kao veoma loše (10%) Drugačije predstavljeno to znači da je učiniocima sa veoma lošim imovinskim prilikama najviše izricana kazna zatvora od 1 do 3 godine (30%), licima čije je imovno stanje procenjeno kao slabo najčešće kazna zatvora u trajanju preko 10 godina (53,8%), učiniocima sa srednjim imovinskim prilikama uglavnom kazna preko 10 godina (40,9%) kao i licima sa dobrim imovnim stanjem (42,9%).

Interesantno je da su razlike u pogledu krivičnih sankcija koje su izrečeno učiniocima koji su u braku u odnosu na one primenjene prema izvršiocima koji ne žive u braku minimalne a samim tim i zanemarljive. Naime, licima koja žive u braku kazna zatvora je izricana u 97% slučajeva dok je izvršiocima koji su van braka ona izricana u 95% slučajeva na osnovu čega bi se eventualno moglo zaključiti da su sudovi u Srbiji bračnost uzimali za otežavajuću okolnost, tim pre što je uslovna osuda izricana samo učiniocima koji nisu u braku i to u 3% slučajeva. Konkretno, licima koja ne žive u braku u najvećem broju slučajeva je izricana kazna zatvora preko 10 godina, čak 39,7% dok je prema istoj kategoriji izvršilaca najmanje primenjivana kazna zatvora od 20

godina primenjena, u minimalnih 3,2% slučajeva. Kazna zatvora preko 10 godina beleži svoju maksimalnu vrednost i kod učinilaca koji žive u braku ali u srazmerno manjem procentu (25,7%) dok je prema toj kategoriji izvršilaca najmanje izricana kazna zatvora do 1 godine (2,9%) što samo potvrđuje tezu da bračnost nema mnogo uticaja na kaznenu politiku sudova. Vredi napomenuti i da kazna zatvora od 30 do 40 godina nijednom nije izrečena licima koja žive u braku za razliku od 4,8% slučajeva kada je do njene primene došlo prema učiniocima koji nisu u bračnom statusu.

Uvođenjem broja dece kao faktora za koji se pretpostavlja da ima značaj za kaznenu politiku sudova dolazi se do zaključka da uticaj tog činioca ne postoji odnosno da nije moguće uočiti određene pravilnosti ili čak da se okolnost za koju smatramo da olakšava položaj okrivljenog dovodi do njegovog nepovoljnijeg tretmana. Naime, izvršiocima sa dvoje ili više dece su jedina kategorija kojoj je izricana isključivo i jedino kazna zatvora (a ne npr. uslovna osuda) dok je u odnosu na lica bez dece kazna zatvora izrečena u 96% slučajeva kao i izvršiocima sa jednim detetom u 94% slučajeva. Izvršiocima koji su roditelji, bez obzira da li imaju jedno ili dvoje dece, nijednom nije izrečena kazna zatvora do 1 godine dok je istovremeno učiniocima bez dece ona izricana u maksimalnom iznosu od 6%. Kod kazne zatvora od 1 do 3 godine međutim, broj dece ne utiče uopšte na procenat primene jer postoji izuzetna srazmera – učiniocima bez dece ona je izrečena u 19% slučajeva, licima sa jednim detetom u 18% a izvršiocima sa dvoje ili više dece u 17% slučajeva što je uz minimalne razlike slučaj i sa kaznom zatvora od 3 do 5 godina. Nešto veća nesrazmera je uočena kod kazne zatvora od 5 do 10 godina kod koje je procenat učinilaca sa dvoje ili više dece 28% nasuprot izvršilaca sa jednim detetom kojima je ista kazna izrečena u 12%. I kod kazne preko 10 godina postoji određen srazmera s tim što se njeno najveće učešće pojavljuje kod izvršilaca sa jednim detetom odnosno nijednim (35%) za razliku od učinilaca sa dvoje ili više dece gde je ona primenjena u 31% slučajeva. U najvećem broju slučajeva kazna zatvora od 20 godina je izrečena licima sa dvoje ili više dece a najređe izvršiocima bez dece 4% dok je u pogledu kazne zatvora od 30 do 40 godina situacija nešto drugačija imajući u vidu da je ona minimalno izricana učiniocima bez dece (2%) a maksimalno izvršiocima sa jednim detetom (6%). Kada se analiziraju samo učinioci sa dvoje ili više dece upadljivo je da je navedenim izvršiocima uglavnom izricana kazna zatvora preko 10 godina (31%) a najmanje zatvor od 30 do 40 godina (3%) ukoliko se izuzme činjenica da im nikad nije izrečena kazna zatvora do 1 godine. Slično tome, i kod lica sa jednim detetom kazna zatvora preko 10 godina je izricana u najvećem broju slučajeva (35%) dok je kazna zatvora od 20 godina izricana u istom minimalnom

iznosu kao i kazna od 30 do 40 godina (po 6%) s napomenom da ni ovoj kategoriji učinilaca nije izricana kazna zatvora do 1 godine. Krajnju potvrdu početne teze nalazimo u podatku da je ista kazna, kazna zatvora preko 10 godina najčešća kazna i za izvršioce bez dece (35%) za razliku od kazne zatvora od 30 do 40 godina koja je najređa kazna sa 2% učešća.

2. Razbojništvo (čl. 206. KZS)

Između brojnih krivičnih dela protiv imovine razbojništvo se ističe činjenicom da pripada grupi najtežih krivičnih dela koja su istovremeno svakim danom u porastu i sve brutalnija u Srbiji. Kao što se i moglo očekivati u najvećem broju slučajeva razbojnici su muškarci (99%) s tim da se do ovog procenta dolazi zahvaljujući Okružnom sudu u Zaječaru koji beleži jedino odstupanje imajući u vidu da se žene pred ovim sudom pojavljuju kao izvršioци ovog krivičnog dela u čak (10%) slučajeva.

Najveći broj razbojništava su učinili učinioци starosti između 21 i 30 godina života (51,85%), dakle više od polovine svih razbojništava, dok su lica koja se mogu smatrati mladim punoletnim licima izvršili skoro upola manje krivičnih dela (27,78%). Kada su mlađi punoletnici u pitanju, oni se u najvećem broju pojavljuju kao izvršioци razbojništava na teritoriji Okružnog suda u Zrenjaninu (70%) a najmanjem u Pančevu (0%) za razliku od izvršilaca starosti od 21 do 30 godina koji u razbojništvima uglavnom učestvuju u Nišu (78%) a najređe u Zrenjaninu (20%). Posle njih, po brojnosti dolaze na red učinioци starosti od 31 do 40 godina života koji su izvršili 14,81% razbojništava što je skoro polovina krivičnih dela u odnosu na prethodno analizirane kategorije. Vredi istaći da u radu okružnih sudova u Nišu i Zrenjaninu nije zabeležen nijedan izvršilac razbojništva iz ove starosne kategorije dok se ovi izvršioци najčešće javljaju u praksi Okružnog suda u Pančevu (50%). Pravilo da sa povećanjem godina života opada učešće u izvršenju krivičnog dela razbojništva prate i preostale kategorije izvršilaca tako da lica od 41 do 50 godina čine 2,78% svih izvršilaca a oni preko 50 godina života 1,85% svih učinilaca. Teritorijalno posmatrano to znači da učinioци starosti od 41 do 50 godina života nisu uočeni u radu okružnih sudova u Beogradu, Kragujevcu, Nišu, Pančevu, Valjevu i Zaječaru dok je u preostalim sudovima (Novi Sad, Vranje i Zrenjanin) njihovo učešće 10%. Učinioци preko 50 godina života su zabeleženi na teritorijama još manjeg broja sudova (Novi Sad i Zaječar) u identičnom procentu od 10%.

U pogledu obrazovanja ne postoje neke velike razlike između broja učinilaca sa osnovnom (41,67%) i izvršilaca sa srednjom školom (37,96%) a dve na-

vedene kategorije čine aposlutnu većinu svih izvršilaca. Izvršioci sa osnovnom školom su uglavnom razbojnici na teritoriji Okružnog suda u Vranju (80%) a najređe u Pančevu (22%) za razliku od učinilaca sa srednjom školom koji su najbrojniji na teritoriji Okružnog suda u Valjevu (60%) dok se u praksi Okružnog suda u Vranju opšte ne pojavljuju kao izvršioci ovog krivičnog dela. Podatak da su lica bez obrazovanja izvršila dva puta manje razbojništava u odnosu na lica sa nepotpunom osnovnom školom (6,48% nasuprot 12,04%) je veoma interesantan sa stanovišta obaveznog obrazovanja. Učinioci bez obrazovanja se najviše pojavljuju kao razbojnici u Zrenjaninu dok u okružnim sudovima u Beogradu, Kragujevcu i Valjevu nisu zabeleženi slučajevi njihovog pojavljivanja. Imajući u vidu pravnu prirodu ovog krivičnog dela možda deluje iznenađujuće podatak da se fakultetski obrazovana lica pojavljuju kao njegovi izvršioci u istom procentu kao i lica sa akademskim nazivima – 0,93% i to najviše u radu Okružnog suda u Zaječaru (10%).

I kod ovog krivičnog dela nazaposlena lica se pojavljuju kao najzastupljenija sa skoro polovinom svih razbojništava, tačnije 48,15% svih slučajeva. Ako se i ovom prilikom zanemari teško shvatljiva kategorija „OSTALI“, radnici su lica koja se u 20,37% slučajeva pojavljuju kao učinioci ovog krivičnog dela, što je malo manje od polovine razbojništava koja su izvršila nezaposlena lica. Pada u oči relativno zapaženo učešće učenika i studenata (8,33%) u ukupnom broju izvršilaca ovog krivičnog dela i izuzetno mali broj privatnih preduzetnika (0,93%) i zemljoradnika (1,85%).

Ono što svakako treba da zabrine odgovorne u pravosuđu jeste podatak da je imovno stanje učinilaca krivičnog dela razbojništava u veoma visokom procentu neutvrđeno čak i kod ovog krivičnog dela s obzirom da u čak 39,81% slučajeva nema podataka o tome iako je reč o postupcima koji su vođeni za delo u kome je materijalni aspekt izražen. Očekivanja da se lica čije se materijalno stanje smatra dobrim i veoma dobrim ne pojavljuju kao izvršioci razbojništava je prema dobijenim podacima potvrđeno ali je nasuprot njega opovrgnuta teza da su lica sa veoma lošim stanjem najčešći izvršioci ovog krivičnog dela. Naime, dobijeni rezultati pokazuju da se izvršioci sa slabim imovnim stanjem pojavljuju u nešto više od dva puta većem broju slučajeva od veoma loše materijalno situiranih lica – 35,19% naspram 13,89%. Pri takvom stanju, nemoguće je ne primetiti i relativno veliko učešće lica srednjeg materijalnog stanja (9,26%) u ukupnom broju izvršilaca ovog krivičnog dela.

U pogledu bračnog stanja i roditeljstva postoji apsolutna dominacija učinilaca koje ne žive u braku (84,26%) nad onima koji su u bračnom statusu (13,89%). Kada se posmatraju pojedine kategorije mogu se uočiti izvesne razli-

ke. Lica koja imaju dvoje ili više dece se pojavljuju kao izvršioци ovog krivičnog dela najređe ukoliko ne žive u braku (0,93%) odnosno nešto malo manje od najviše vrednosti ukoliko žive u braku (5,56%). Roditelji jednog deteta su bliže minimalnom nego maksimalnom procentu učešća ukoliko ne žive u braku (4,63%) za razliku od maksimalnih vrednosti koje ostvaruju kada žive u braku (6,48%). Ipak, najveća nesrazmera postoji kod lica koja nemaju dece jer su ona izvršila ubedljivo najviše razbojništava kada ne žive u braku za razliku od lica bez dece koja su u bračnom statusu kada beleže minimum (0,93%).

Kada je reč o izrečenim krivičnim sankcijama za krivično delo razbojništva, posmatrano prema teritorijalnoj rasprostranjenosti, jednoličnu sliku „kvari“ samo Okružni sud u Zrenjaninu koji odstupa sa 10% slučajeva gde je zabeleženo izricanje uslovnih osuda.

3. Silovanje (čl. 178. KZS)

Silovanje je pravi primer krivičnog dela u pogledu kojeg u svakom trenutku postoje dva suprotstavljena bloka – jedan onih koji kritikuju i drugi onih koji hvale kaznenu politiku sudova bez obzira kakva ona prema nekim realnim parametrima jeste.

Kod krivičnog dela silovanja najbrojniji učinioci su lica starosti između 21 i 30 godina života (36,79%) a za njima slede izvršioци starosti od 31 do 40 godina života (26,42%). Prvi su najbrojniji u praksi Okružnog suda u Pančevu (67%) i malobrojni na teritoriji Okružnog suda u Valjevu (10%) pred kojim se ovi drugi pak najčešće pojavljuju kao razbojnici (60%). Učinioci ovog krivičnog dela međutim, nisu uopšte zabeleženi u praksi Okružnog suda u Nišu. Nasuprot tome, najmanju grupu čine lica koja se mogu smatrati mlađim punoletnicima, od 18 do 21 godina života sa samo 8,49% izvršenih razbojništava. Kao što se pretpostavljalo, oni se u najvećem broju pojavljuju pred Okružnim sudom u Beogradu (17%) dok u tzv. manjim sudovima kao što su Kragujevac, Pančevo, Valjevo kao i u Novom Sadu ova straosna grupa uopšte nije zabeležena kao izvršilac ovog krivičnog dela. Koliko interesantan toliko, može se reći, očekivan rezultat predstavlja podatak da su dve najstarije kategorije posmatranih učinilaca – oni od 41 do 50 godina starosti (13,21%) i preko 50 godina starosti (14,15%) učinili skoro 3 puta manje silovanja gledano u odnosu na najbrojniju kategoriju ali može predstavljati iznenađenje da su oni ipak brojniji nego najmlađi izvršioци ovog krivičnog dela. Prvonavedeni se u najvećem broju slučajeva javljaju u radu Okružnog suda u Nišu (25%) s tim da u praksi okružnih sudova u Pančevu, Valjevu, Zaječaru i Zrenjaninu nisu uopšte prime-

ćeni kao izvršioци ovog dela. Najstariji učinioci ovog krivičnog dela maksimalne vrednosti ostvaruju u praksi Okružnog suda u Valjaevu (30%) dok se minimalnom procentu pojavljuju na teritoriji Okružnog suda u Beogradu (7%).

Lica sa završenom osnovnom (43,40%) i srednjom školom odnosno gimnazijom (40,57%) zauzimaju prva dva mesta na listi izvršilaca krivičnog dela silovanja i drastično su brojniji od preostalih posmatranih kategorija. Kada su izvršioци sa osnovnom školom u pitanju uočljivo je značajno odstupanje kod Okružnog suda u Zaječaru gde su izvršili čak 75% svih razbojništava zarazliku od Okružnog suda u Kragujevcu gde je njihovo učešće 10%. Naročita nesrazmera postoji npr. između lica sa osnovnom školom (43,40%) i lica sa nepotpunom osnovnom školom (9,43%) kojih je najviše u Vranju a nema ih u Zaječaru i Novom Sadu! S druge strane, izuzetno je nizak procenat izvršilaca ovog krivičnog dela bez obrazovanja (3,77%) dok je broj fakultetski obrazovanih učinilaca dva puta manji od tog broja (1,89%). Razbojnici bez obrazovanja se ne pojavljuju u radu čak 6 sudova (Beograd, Niš, Novi Sad, Valjevo, Vranje i Zaječar) od čega znatno odudara Okružni sud u Pančevu sa 20% izvršilaca te obrazovne kategorije. Na kraju da zabeležim da ni kod ovog krivičnog dela nisu zabeleženi izvršioци sa akademskim nazivima magistra odnosno doktora nauka.

Da li stvarno postoji neka korelacija između nezaposlenosti i silovanja je pitanje za jednu opsežnu multidisciplinarnu studiju tek naše istraživanje pokazuje da se i kod ovog krivičnog dela nezaposleni pojavljuju kao najbrojnija kategorija (38,68%). U brojnije izvršioce ovog krivičnog dela ubrajaju se i radnici sa 25,47% učešća. Istovremeno, posebnu pažnju plene procenti preostalih posmatranih kategorija koji su s jedne strane znatno niži od malopre navedenih i kod kojih je moguće izvršiti izvesno grupisanje. Tako su privatni preduzetnici (1,89%) i učenici i studenti (0,94%) bliže minimalnim vrednostima dok se službenici (7,55%) i zemljoradnici (6,60%) približavaju prosečnim vrednostima.

Kada je imovno stanje u pitanju, vidljivo je da lica čije je imovno stanje slabo čine blizu 1/3 tačnije, 30,19% svih učinilaca ovog krivičnog dela dok oni čije se stanje opisuje kao srednje beleže srazmerno niže vrednosti (20,75%). Dobro materijalno situirana lica su izvršila pet (5) puta manje silovanja (4,72%) od srednje i slabo situiranih izvršilaca. Izvršioци čije je materijalno stanje veoma dobro predstavljaju apsolutnu manjinu sa svojih 0,94% od ukupnog broja silovanja.

Ogromna disproportocija između broja silovanja koja su izvršila lica koja ne žive u braku (73,58%) i onih koja su izvršila lica u bračnom statusu (26,42%) samo pojačava uverenje da neka korelacija ipak postoji. Slično tome,

lica bez dece koja ne žive u braku su najbrojnija posmatrana kategorija sa 56,60% dok su ista ta lica u braku najmalobrojnija kategorija 6,60%. I obrnuto, dok lica sa dvoje ili više dece koja ne žive u braku beleže minimalne vrednosti (8,49%) dotle se roditelji dvoje ili više dece koji su u braku najčešće pojavljuju kao izvršioци silovanja što je podatak koji zaista začuđuje.

I kod ovog krivičnog dela su zabeleženi slučajevi izricanja uslovne osude i to u 1% slučajeva u praksi Okružnog suda u Beogradu.

4. Nasilje u porodici (čl. 194. KZS)

Kao što se najčešće pretpostavlja, učinioci ovog krivičnog dela su uglavnom muškarci – oni su jedini učinioci ovog krivičnog dela u praksi čak 6 sudova dok je najveće učešće žena kao učinilaca uočeno u radu Okružnog suda u Vranju (20% što obratno znači da je to najniži procenat učešća muškaraca 80%).

Nasilje u porodici je prvo od analiziranih krivičnih dela kod koga se lica starija od 50 godina pojavljuju kao najbrojniji učinioci – 31,33% od čega su izvršioци ove starosne kategorije u tačno polovini svih slučajeva zabeleženi u radu okružnih sudova u Kragujevcu i Valjevu zarazliku od njihovog minimalnog učešća na teritoriji okružnih sudova u Beogradu (0%) i Vranju (0%). Odmah posle njih, u nešto manjem procentu od 27,71%, dolaze na red lica starosti od 31 do 40 godina života. koji su glavni izvršioци ovog krivičnog dela u Beogradu i Vranju – tačno u 50% slučajeva. Imajući u vidu društvene prilike u našoj zemlji iznenađuje podatak da su učinioci nasilja u porodici starosti od 18 do 21 godina života ubedljivo najmalobrojnija kategorija (3,61%) dok su lica starosti od 21 do 30 godina nešto zastupljeniji sa 14,46% što je i dalje skoro dva puta manje izvršenih krivičnih dela u odnosu na izvršioce starosti od 41 do 50 godina koji u ukupnom zbiru učestvuju sa 22,89%. Teritorijalno gledano, mlađi punoletnici nisu učinili nijedno krivično delo nasilja u porodici u Beogradu, Kragujevcu, Pančevu, Valjevu, Vranju, Zaječaru i Zrenjaninu dok je njihovo najveće učešće ostvareno u Nišu sa 20%.

Kada je obrazovanje učinilaca u pitanju i kod ovog krivičnog dela se pokazuju slične tendencije kao i kod ranije razmatranih. Primera radi, i ovde izvršioци sa osnovnom (33,73%) i završenom srednjom školom odnosno gimnazijom (54,22%) čine ubedljivu većinu od ukupnog broja učinilaca, s tim izuzetkom što kod ovog konkretnog dela postoji nešto veća nesrazmera između navedene dve kategorije. Kada su u pitanju izvršioци sa završenom osnovnom školom u pitanju postoji izuzetna nesrazmera i neujednačenost u odnosu na pojedine sudove koja nije regionalnog tipa jer se navedena licu nisu izvršila

nijednom ovo krivično delo na teritoriji Beograda dok se u praksi Okružnog suda u Zaječaru pojavljuju u preko polovine slučajeva – 56%. S druge strane, lica sa stečenim srednjoškolskim obrazovanjem su aposlutni pobednici na teritoriji Okružnog suda u Beogradu gde se pojavljuju kao isključivi izvršioци ovog krivičnog dela (100%) za razliku od Kragujevca gde su zabeležene minimalne vrednosti njihovog učešća – 30%. Ono što je veoma interesantno jeste činjenica da dobijeni podaci govore protiv određenih predrasuda u našoj zemlji. Na prvom mestu reč je o podacima da su lica bez obrazovanja izvršila najmanje krivičnih dela, samo 1,20%, dok su s druge strane fakultetski obrazovani učinioci izvršili dva puta više nasilja u porodici 3,61%. Ovi prvi nisu bili učinioci ovog krivičnog dela na teritoriji 8 okružnih sudova tako da jedino njihovo učešće od 10% otpada na rad Okružnog suda u Kragujevcu. Nešto slično tome, fakultetski obrazovana lica su nepoznata kao izvršioци za čak 7 sudova doku najvećem broju slučajeva učestvuju u praksi okružnih sudova u Novom Sadu i Zaječaru – po 11%. Dobijeni podaci bacaju novo svetlo i na tezu da se pojedini stepeni obrazovanja mogu grupisani po bliskosti i srodnosti. Na to direktno ukazuje ogromna disproporcija između broja izvršilaca sa nepotpunom osnovnom školom (4,82%) koji su samo na teritoriji tri okružna suda (Kragujevac, Valjevo i Vranje) uočeni kao izvršioци sa po 10% učešća i učinilaca sa osnovnim obrazovanjem (33,73%) kao i nešto manja nesrazmera između fakultetski obrazovanih izvršilaca (3,61%) i lica koja su stekla akademske nazive magistra odnosno doktora nauka (0%).

Za sociologiju rada podjednako kao i za sociologe porodice je bez sumnje značajan podatak da su radnici izvršili blizu polovine svih krivičnih dela nasilja u porodici, tačnije 44,58% što je najveći zabeleženi procenat učinilac ovog krivičnog dela. Štaviše, nezaposlena lica se pojavljuju kao izvršioци, u poređenju sa radnicima, skoro u dva puta manje slučajeva (24,10%). I dok se zemljoradnici u konkretnom slučaju mogu posmatrati kao srednja vrednost sa 8,43% učešća druge dve posmatrane kategorije se bliže minimumu i to tako što su privatni preduzetnici i radnici zastupljeni u istom procentu – 1,20% u ukupnom broju izvršilaca. Imajući u vidu sve češće napise u medijima veoma je interesantan podatak, naročito sa stanovišta koliko se ovo krivično delo uopšte prijavljuje nadležnim organima i kakvim se tehnikama i metodama dokazuje njegovo izvršenje, da se učenici i studenti nisu pojavljivali u konkretnim sudovima kao izvršioци ovog krivičnog dela.

U pogledu imovnog stanja učinilaca ovog krivičnog dela mogu se uočiti dve tendencije. Prva, koja je krajnje neobična, sastoji se u tome da se, gledano od najsiromašnijih kategorija izvršilaca kao početnih, sa porastom životnog

standarda i poboljšanjem imovnog stanja broj učinilaca povećava! I dok su lica čije se imovno stanje može okarakterisati kao veoma loše zabeležena kao izvršioци u 10,84% slučajeva dotle su oni čije je imovno stanje slabo izvršili skoro tri puta više krivičnih dela – 27,71% odnosno srednje materijalno obezbeđena lica 30,12%. Nasuprot tome, nakon što je prekoračena određena imovinska granica sa povećanjem imovine i poboljšanjem imovinskih prilika opada broj izvršilaca ovog krivičnog dela. Zbog toga se izvršioци sa dobrim imovnim stanjem pojavljuju u samo 2,41% slučajeva dok lica koja žive u veoma dobrim materijalnim prilikama nisu uopšte ušla u red izvršilaca.

Kada je reč o uticaju bračnosti i roditeljstva na izvršenje ovog krivičnog dela podaci dobijeni ovim istraživanjem pokazuju se atipičnim u odnosu na druga posmatrana krivična dela. Naime, samo kod ovog krivičnog dela postoji uslovno rečeno srazmera između broja izvršilaca koji su u braku i onih koji ne žive u bračnoj zajednici 56,63% naspram 42,17%. To istovremeno govori da je nasilje prema roditeljima podjednako zastupljeno kao i nasilje roditelja prema deci odnosno prema drugom bračnom drugu. Bez obzira da li žive u braku ili ne, lica sa jednim detetom su izvršila najmanji broj krivičnih dela – 10,84%. Suprotno tome, obrnuta su proporcionalni podaci za druge dve kategorije izvršilaca. Lica bez dece koja ne žive u braku su najbrojniji izvršioци ovog krivičnog dela – 18,07% dok su u grupi lica sa bračnim statusom to izvršioци koji imaju dvoje ili više dece – 32,53%.

Struktura krivičnih sankcija koje su izrečene za ovo krivično delo je nešto drugačija u odnosu na one koje su prethodno analizirane. Na samom početku mogu se uočiti dve ekstremne vrednosti. Prva je vezana za rad Okružnog suda u Beogradu u čijoj praksi su za ovo krivično delo izricane samo kazne zatvora (100%). Drugi ekstrem čini Okružni sud u Valjevu u kome su za navedeno krivično delo izricane samo uslovne osude (100%). Iznenađenje je tim veće ako se zna da se radi o dva suda čija se sedišta nalaze udaljena samo 98 km jedno od drugog! Na taj način posmatrano, mogu se uočiti još dve grupe sudova. Jednu do njih karakteriše činjenica da su sudije tog suda za ovo krivično delo izricale dve krivične sankcije (Kragujevac, Novi Sad i Vranje) za razliku od onih sudova kod kojih se susreću sve tri krivične sankcije (Niš, Pančevo, Zaječar i Zrenjanin). Ni sama grupa sudova koji poznaju dve sankcije nije jednoobrazna – za razliku od Kragujevca i Novog Sada koje odlikuje kombinacija 1 (kazna zatvora i uslovna osuda) za Okružni sud u Vranju je dobitna kombinacija 2 (novčana kazna i uslovna osuda) što znači da ni u jednom slučaju nisu izricane samo kazna zatvora i novčana kazna. Procentualno gledano, najmanji broj kazni zatvora je izrečen u Novom sadu (11,1%) dok je njihov najveći broj

uočen u Nišu (40,0%). Najviše uslovnih osuda je izrekao Okružni sud u Novom Sadu (88,9%) a najmanje u Zaječaru i Vranju (50%). Okružni sud u Vranju je izuzetak još po nečemu. Naime, on je jedini sud u kome su u istom procentu izrečene novčana kazna i uslovna osuda – po 50%. Na kraju, u Zaječaru je uočeno najviše novčanih kazni (30%) dok je njihov minimalan broj karakterističan za Zrenjanin 9,1%.

5. Zloupotreba službenog položaja (čl. 359. KZS)

Krivično delo zloupotreba službenog položaja je krivično delo kod koga su muškarcima zastupljeni u najmanjem procentu u odnosu na muške izvršioce drugih krivičnih dela jer muškarcima čine samo 78% svih izvršilaca ovog krivičnog dela što istovremeno znači da su se žene pojavljivale kao izvršiocima ovog krivičnog dela u čak 22% slučajeva. Posmatrano prema teritorijalnom principu, muškarcima su najveće vrednosti ostvarili u Kragujevcu i Vranju a minimalne u Zrenjaninu, tek nešto više od polovine – 58%.

Osobnosti ovog krivičnog dela našle su svoj odraz i kod podataka o starosnom dobu njegovih izvršilaca što znači da starost učinilaca ovog krivičnog dela odgovara činjenici da njegovi učinioци mogu biti samo službena lica. Kao što se moglo i očekivati procenat izvršilaca se povećava sa godinama njihove starosti. I dok lica od 18 do 21 godina života nisu uopšte zabeležena kao njegovi izvršioци (0%) dotle su lica stara između 21 do 30 godina života najmanja analizirana kategorija učinilaca ovog krivičnog dela sa samo 5,13% svih slučajeva. Navedena starosna kategorija nije uočena kao kategorija učinilaca Kragujevcu, Pančevu, Valjevu Vranju i Zaječaru nasuprot 10% njihovog učešća u radu Okružnog suda u Novom Sadu. Posle 30-te godine života višestruko se povećava broj izvršilaca ovog krivičnog dela i tu se nalaze tri najbrojnije grupe. Lica u četvrtoj (od 31 do 40) i petoj (od 41 do 50) deceniji života u identičnom procentu učestvuju u ukupnom broju izvršilaca – sa po 34,19% dok je broj izvršilaca starijih od 50 godina nešto malo manji (26,50%). Kada se analizirane kategorije uporede prema teritorijalnom principu vidi se da najveći broj učinilaca u četvrtoj deceniji života ima Vranje a najmanje Niš, izvršioци između 41 i 50 godina starosti su najbrojniji u radu Okružnog suda u Pančevu a nisu zabeleženi uopšte kao izvršioци ovog krivičnog dela u Kragujevcu dok izvršioци preko 50 godina života čine polovinu svih učinilaca kod Okružnog suda u Kragujevcu dok su nepoznati sudu u Vranju.

Slična je situacija i sa podacima koji se tiču obrazovanja učinilaca. Ukoliko se nedostatak obrazovanja uzme kao polazna tačka a srednja škola odnosno

gimnazija kao gornja granica može se reći da postoji izvesna zakonitost čija je suština da svaka viša stepenica na lestvici obrazovnih stepena nužno povlači za sobom i veći broj izvršilaca ovog krivičnog dela. Naime, lica bez obrazovanja nisu uopšte prisutna kao izvršioci ovog krivičnog dela kao što se lica sa nepotpunom osnovnom školom (0,85%) i završenom osnovnom školom (4,27%) pojavljuju u veoma malom broju. Pojedinačno gledano, učinioci sa završenom osnovnom školom su najbrojniji u Novom Sadu (22%). Apsolutna dominacija izvršilaca sa završenom srednjom školom odnosno gimnazijom je nesumnjiva i očigledna (60,68%) i povlači za sobom apsolutno dominaciju i kada se posmatraju izvršioci drugih krivičnih dela koja su obuhvaćena ovim istraživanjem sa istim stepenom obrazovanja. Navedena kategorija izvršilaca se uglavnom pojavljuje u radu Okružnog suda u Valjevu (73%) dok najmanji broj učinilaca beleži Okružni sud u Beogradu (40%) što iznenađuje. Odatle pa nadalje vidljiva je jedna sasvim suprotna tendencija. Fakultetski obrazovani izvršioci su, bar prema dobijenim podacima, izvršili oko dva puta manje zloupotreba u odnosu na lica sa završenom srednjom školom – 32,48% a lica sa akademskim nazivima magostra odnosno doktora nauka višestruko manje (1,71%) što je s druge strane posmatrano neznatno veće učešće u odnosu na recimo lica sa nepotpunom osnovnom školom i srazmerno manje od izvršilaca sa završenom osnovnom školom. Ako se navedeni podaci razmatraju sa stanovišta teritorijalnog principa, ovi prvi su u najvećem broju slučajeva uočeni kao izvršioci ovog krivičnog dela u Vranju, čak 56% a najmanje na teritoriji Okružnog suda u Novom Sadu (11%) dok su magistri odnosno doktori nauka zabeleženi u maksimalnom iznosu u radu Okružnog suda u Nišu – 8%.

Podaci koji su dobijeni vezano za zanimanje učinilaca ovog krivičnog dela mogu biti veoma korisni prilikom planiranja i sprovođenja nekog sledećeg istraživanja na ovu temu. Radi se o tome da je prilikom prikupljanja ovih podataka potrebno posebnu pažnju obratiti na odrednicu „vreme“. Kako inače objasniti podatak da se nezaposlena lica pojavljuju u čak 11,11% slučajeva ili zemljoradnici u 0,85% slučajeva kao izvršioci ovog krivičnog dela? Ili drugim rečima, nezaposlena lica su izvršila isti broj krivičnih dela kao i privatni preduzetnici – 11,11%! Podaci koji su prikupljeni još jednom su potvrdili tezu da priroda ovog krivičnog dela teško dopušta mogućnost da se učenici i studenti pojave kao njegovi izvršioci (0%) odnosno da su najčešći njegovi izvršioci službenici – 29,06% što je dvostruko više od radnika kao izvršilaca ovog krivičnog del (13,68%).

Mora se zapaziti da osobenosti ovog krivičnog dela ne dolaze do izražaja kada je u pitanju bračno stanje i roditeljstvo kao mogući faktori koji utiču na

njegovo izvršenje. Drugim rečima, u pogledu velike disproporcije između izvršilaca koji su u braku i onih koji to nisu ničim ne odudara od ranije analiziranih krivičnih dela. U konkretnom slučaju to znači da su lica u braku izvršila ubedljivo najveći broj krivičnih dela čak 71,79% za razliku od lica koja ne žive u braku koja su to učinila u samo 28,21% slučajeva. Lica sa dvoje ili više dece su najbrojniji izvršioci ovog krivičnog dela ako se nalaze u braku (29,06%) odnosno najmalobrojniji ukoliko ne žive u braku (1,71%). Izvršioci koji ne žive u braku i nemaju dece su izvršili najveći broj zloupotreba (19,66%) dok su minimalne vrednosti na drugoj strani zabeležila lica sa jednim detetom koja žive u braku (16,24%).

Kada su u pitanju izrečene krivične sankcije podaci pružaju mogućnost za izvesna grupisanja. U konkretnom slučaju nema suda u kome je izricana samo jedna vrsta krivičnih sankcija. Štaviše, opšteprihvaćena praksa je da se izriču samo dve vrste krivičnih sankcija (kazna zatvora i uslovna osuda) tako da je samo u jednom slučaju (Vranje) zabeleženo izricanje sve tri ponuđene opcije (kazna zatvora, novčana kazna i uslovna osuda). Samim tim, Okružni sud u Vranju je sud u kome je u najvećoj meri izricana novčana kazna (9%). U radu Okružnog suda u Beogradu izrečen je najmanji procenat uslovnih osuda (samo 9%) dok su uslovne osude maksimalne vrednosti ostvarile u Pančevu 88%. Sledstveno tome, navedena dva suda beleže i najveće odnosno najmanje vrednosti za kazne zatvora – Beograd 91% i Pančevo 13%. Vredi pomenuti da čak tri (3) suda (Kragujevac, Novi Sad i Zrenjanin) poznaju uslovnu osudu kao sankciju u 82% slučajeva dok samo dva suda (Niš sa 70% i Vranje sa 63%) izriču kaznu zatvora kao većinsku kaznu! Inače, mnogo je veći broj sudova u kojima je uslovna osuda izricana u najvećem broju slučajeva (6 nasuprot 3).

6. Mito (čl. 367. KZS)

U pogledu pola izvršilaca ovog krivičnog dela može se reći da većinu njegovih izvršilaca čine muškarci (97%) dok ostatak od 3% čine žene. Za navedeni rezultat najveći „krivac“ je Okružni sud u Beogradu koji je jedini sud u čijoj praksi se kao učinioci ovog krivičnog dela pojavljuju žene.

Najviše krivičnih dela primanja mita su izvršila lica u zrelih životnim godinama – od 31 do 40 godina života u 29,69% slučajeva i oni starosti od 41 do 50 godina života u 28, 13% slučajeva. Ovi prvi su uglavnom vršili ovo krivično delo na teritoriji Okružnog suda u Novom Sadu (100%) za razliku od Niša, Pančeva, Valjeva i Zaječara gde uopšte nisu uočeni kao izvršioci. Slična situacija je i sa izvršiocima u petoj deceniji života s tim što oni svoje maksimalno

učešće ostvaruju u Valjevu (100%). Razlog za relativno veliko učešće najstarije kategorije posmatranih izvršilaca, onih preko 50 godina starosti, sa 21,88% treba tražiti u prirodi ovog dela i nužnim pretpostavkama za njegovo izvršenje. Izvršioci ove starosne kategorije su apsolutno dominantni u Zaječaru (100%) dok su nepoznati kao učinioci ovog krivičnog dela u čak 4 grada Kragujevac, Novi Sad, Valjevo i Vranje. Logično, u ukupnom broju izvršilaca najmanje zastupljene kategorije su lica od 21 do 30 godina života (15,63%) koji su u najvećem broju slučajeva primećeni u Kragujevcu (50%) i od 18 do 21 godina (3,13%) koji svoj maksimum dostižu u Zrenjaninu (10%).

Podatak da su najviše krivičnih dela izvršili učinioci sa završenom srednjom školom ili gimnazijom (54,69%) na posredan način govori i o strukturi imovinskog kriminaliteta, naročito korupcije, i materijalnim koristima koje je moguće pribaviti njegovim izvršenjem. Procentualno, navedena obrazovna kategorija najviše učestvuje u izvršenju ovog krivičnog dela u Novom Sadu (100%) dok nije uočeno njeno pojavljivanje u praksi okružnih sudova u Valjevu i Zaječaru. Odmah posle te grupacije na red dolaze izvršioci sa fakultetskim obrazovanjem – 39,06 koji su najbrojniji u Valjevu i Zaječaru (100%) a nepoznati su u Vranju (11%). Iako nisu najbrojniji izvršioci krivičnog dela primanje mita, navedena kategorija je najbrojnija kategorija u okviru svih izvršilaca jer je 39,06% maksimalna dostignuta vrednost. Sve druge kategorije su zastupljene u mnogo nižim procentima. S jedne strane, lica bez obrazovanja i lica sa nepotpunom osnovnom školom se ne pojavljuju uopšte kao učinioci krivičnog dela – (0%) do je procenat izvršenih krivičnih dela od strane učinilaca koji imaju završenu osnovnu školu 1,56%. Zahvaljujući učešću Beograda (3%) nasuprot praksi čak 8 sudova gde se nisu pojavljivali. Učinioci sa akademskim nazivima magistra odnosno doktora nauka su izvršili 2 navedena krivična dela što iznosi 3,13% svih krivičnih dela (oba na teritoriji Okružnog suda u Zrenjaninu) a to je dva puta veći broj u odnosu na krivična dela izvršena od strane učinilaca sa osnovnim obrazovanjem.

Kao što se moglo i očekivati, učenici i studenti (0%) odnosno zemljoradnici (0%) se ne pojavljuju kao izvršioci ovog krivičnog dela. Međutim, pravu logičku nedoumicu rađa podatak da su nezaposlena lica u 4,69% kao i privatni preduzetnici u 1,56% slučajeva izvršila krivično delo primanje mita! Kategorija „ostali“ čiju je sadržinu teško definisati, posebno dobija na važnosti kod ovog krivičnog dela, čijim izvršenjem se može steći znatna imovinska korist, jer se ta lica pojavljuju u preko polovine svih slučajeva kao izvršioci, tačnije 56,25%. Slučajeva. Ako se izuzme navedena kategorija, najveći broj krivičnih dela su izvršili učinioci koji su zaposleni kao službenici u 23,44% slučajeva.

Posle njih brojni su radnici (14,06%) koji su izvršili skoro dva puta manje krivičnih dela gledano u odnosu na službenike.

Slika koja se dobija ispitivanjem bračnog stanja i roditeljstva izvršilaca ovog krivičnog dela ne odudara od opšte slike. Tako i ovde postoji velika disproporcija između broja krivičnih dela koja su izvršila lica koja žive u braku (79,69%) u odnosu na krivična dela učinjena od strane onih koji nisu u braku (18,75%). Bez obzira da li imaju jedno ili dvoje i više dece lica koja ne žive u braku su izvršila samo 3,13% svih primanja mita pojedinačno gledano. To znači da najbrojniju kategoriju u okviru grupe učinilaca koji ne žive u braku čine lica bez dece sa 10,94% izvršenih krivičnih dela. Kada je reč o učiniocima koji su u braku, zanimljivo je da broj dece ne utiče bitnije na procenat izvršenih krivičnih dela. Tako su učinioци sa jednim detetom najzastupljeniji u ukupnom broju izvršilaca sa 29,69% a dok za njima slede lica koja imaju dvoje ili više dece sa 25% svih izvršenih dela. Indikativan je podatak da lica koja nemaju dece a u bračnom su statusu predstavljaju najmalobrojniju kategoriju izvršilaca – 23,44% što je dva puta više nego ista ta lica koja ne žive u braku.

Okružni sudovi u Valjevu, Novom Sadu, Zaječaru i Kragujevcu su sudovi koji formiraju grupu sudova sa karakteristikom da su za izvršenje ovog krivičnog dela učinicima izricane samo kazne zatvora (100%). Suprotnu grupu od 5 sudova čine oni sudovi u čijem radu su izricane i kazna zatvora i uslovna osuda. Pojedinačno gledano, najveći broj kazni zatvora je izrečen u Vranju (89%) a njemu rame uz rame stoji Niš sa svojih 83% kazni zatvora. Istovremeno, to su dva okružna suda u kojima je izrečen najmanji broj uslovnih osuda – Vranje sa 11% i Niš sa 17%. U Okružnom sudu u Pančevu je, bar prema dostupnim podacima, izrečeno najmanje kazni zatvora – samo 67% (pa samim tim i najveći broj uslovnih osuda – 33%) dok preostali posmatrani sudovi čine grupu čije se vrednosti kreću od 71% do 78% izrečenih kazni zatvora.

VI. MOGUĆNOST UTICAJA JAVNOG TUŽIOCA NA POLITIKU SUZBIJANJA KRIMINALITETA

1. Načelo legaliteta i politika krivičnog gonjenja

Osnovna načela krivičnog postupka kojima se rukovodi javni tužilac u vršenju javno tužilačke funkcije jesu načelo legaliteta i načelo oficijelnosti (*ex officio*). Odredbom člana 20. Zakonika o krivičnom postupku⁶⁸ propisano je da je „javni tužilac dužan da preduzme krivično gonjenje kad postoji osnovana sumnja da je određeno lice učinilo krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti“, dok se u članu 19. ovog Zakonika navodi da se „krivični postupak pokreće po zahtevu ovlašćenog tužioca“, što znači da javni tužilac zahteva pokretanje krivičnog postupka po službenoj dužnosti, bez obzira na volju oštećenog.

Sva ostala ovlašćenja i dužnosti javnog tužioca jasno su definisana i predviđena Zakonikom o krivičnom postupku i Zakonom o javnom tužilaštvu Republike Srbije⁶⁹ koji u članu 1. propisuje da je „javno tužilaštvo samostalni državni organ koji goni učinioca krivičnih i drugih kažnjivih dela, ulaganjem pravnih sredstava štiti ustavnost i zakonitost i preduzima druge radnje na koje je zakonom ovlašćeno“. Pravilnim tumačenjem ovih odredaba dolazimo do zaključka da uloga javnog tužioca počinje nakon izvršenja krivičnog dela podnošenjem krivične prijave i prestaje sa okončanjem krivičnog postupka donošenjem pravnosnažne presude, odnosno ulaganjem vanrednih pravnih lekova.

Međutim, obaveza javnog tužioca da vrši funkciju krivičnog gonjenja nastaje tek kada se ispune svi zakonom predviđeni uslovi, koji mogu biti stvarne i pravne prirode. Uslovi stvarne prirode pretpostavljaju postojanje osnovane sumnje da bi se protiv određenog lica mogao voditi krivični postupak za određeno krivično delo, dok pravni uslovi za otvaranje krivičnog postupka podrazumevaju postojanje elemenata krivičnog dela i procesnih pretpostavki, odnosno odsustvo okolnosti koje isključuju krivično gonjenje, kao što su zastarelost, amnestija i pomilovanje.

Da bi javni tužilac tu svoju Ustavnu i zakonsku dužnost obavljao kvalitetno i potpuno, nužno bi bilo obezbediti mu potrebne instrumente putem kojih će doći do svih potrebnih podataka o krivičnom delu i učiniocu, koje može

⁶⁸ „Službeni list SR Jugoslavije“, br. 68/2002, stupio na snagu dana 28.03.2002. godine (broj 70/2001 od 28.12.2001. godine).

⁶⁹ „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 61/05 od 18.07.2005. godine (broj 63/01, 42/02 i 39/03).

pribaviti preko drugih organa u čiju nadležnost spada otkrivanje krivičnih dela ili koji raspolažu podacima iz kojih se može zaključiti o tome. Uloga javnog tužioca prema Zakoniku o krivičnom postupku može se najbolje sagledati razmatranjem radnji koje on može preduzimati, pre svega u pretkrivičnom postupku. Po Zakoniku, pretkrivični postupak predstavlja posebnu celinu sa svojim posebnim pravilima, propisima i zadacima, gde su vrlo precizno određeni procesni položaj i ovlašćenja svih subjekata. Taj postupak vode javni tužilac i organi unutrašnjih poslova uz povremenu intervenciju sudskih organa. Novina je određena u članu 46. stav 2. tačka 1. Zakonika, po kojoj je javni tužilac nadležan, između ostalog, da rukovodi pretkrivičnim postupkom. Volja zakonodavca da javni tužilac treba da koordinira rad i povezuje aktivnosti raznih subjekata na otkrivanju krivičnih dela i pronalaženju učinilaca je jasna, ali je pitanje koliko se odredbe ovog Zakonika uspešno sprovode u praksi. Dosadašnja zapažanja u praksi govore nam da je ta rukovodeća uloga javnog tužioca, i pored svog značaja na koji smo ukazali, više deklarativnog karaktera. Zakonik nije odredio tu rukovodeću funkciju javnog tužioca, ali je zato izričito propisao obaveze organa unutrašnjih poslova i drugih državnih organa koji su nadležni za otkrivanje krivičnih dela, a koje proizilaze iz rukovodeće uloge javnog tužioca u pretkrivičnom postupku. Rukovodeći položaj javnog tužioca Zakonik uspostavlja na nekoliko načina, i to tako što najpre propisuje da su svi organi koji učestvuju u pretkrivičnom postupku dužni da o svakoj preduzetoj radnji obaveste nadležnog javnog tužioca i da postupaju po svakom njegovom zahtevu. Na ovaj način javni tužilac aktivno učestvuje u stvaranju podloge za podnošenje krivične prijave protiv određenog lica, i stavljanjem predloga drugim organima na osnovu obaveštenja o preduzetim radnjama povodom nekog krivičnog dela usmerava ceo pretkrivični postupak. Međutim, praksa i teškoće u primeni ovog Zakonika, kao i nedovoljna preciznost samog zakonskog teksta pojedinih odredaba, ukazuju da je neophodno menjati neka od rešenja.

(1) Odbacivanje krivične prijave

Prijava se podnosi nadležnom javnom tužiocu, pismeno ili usmeno, a ako je prijava podnesena sudu, organu unutrašnjih poslova ili nenadležnom javnom tužiocu, oni će prijavu primiti i odmah dostaviti nadležnom javnom tužiocu. Postupajući po krivičnoj prijavi javni tužilac može doneti odluku o odbačaju krivične prijave na osnovu materijalno pravnih i procesno pravnih razloga, zatim predlog za prikupljanje potrebnih obaveštenja, staviti zahtev za sprovođenje istrage ili podneti neposredno optužni akt nadležnom sudu.

Odredbom člana 235. stav 1. Zakonika o krivičnom postupku javni tužilac je ovlašćen da odbaci krivičnu prijavu odmah po njenom prijemu, ako iz same prijave proističe da prijavljeno delo nije krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, ako je nastupila zastarelost ili je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem, ili ako postoje druge okolnosti koje isključuju gonjenje (čl. 235. st. 1. ZKP). O odbacivanju krivične prijave, kao i o razlozima za to, javni tužilac će obavestiti oštećenog radi ostvarivanja svojih procesnih prava iz člana 61. ZKP. Ako i posle prikupljanja potrebnih obaveštenja i drugih preduzetih radnji pretkrivičnog postupka ne postoji osnovana sumnja da je osumnjičeni izvršio krivično delo, javni tužilac će odbaciti krivičnu prijavu po osnovu člana 235. stav 4. ZKP. To znači da javni tužilac može odbaciti krivičnu prijavu, prema okolnostima, odmah po prijemu ili posle prikupljanja dopunskih obaveštenja, ali i posle podnetog zahteva za sprovođenje istrage, sve do donošenja rešenja o sprovođenju istrage.

Ukoliko javni tužilac na osnovu podataka iz krivične prijave ne može da odluči da li da pokrene krivični postupak ili da odbaci krivičnu prijavu, ili ako je do javnog tužioca samo dopro glas za izvršeno krivično delo, a naročito ako je izvršilac nepoznat, javni tužilac će, sam ili posredstvom drugih organa prikupiti potrebna obaveštenja. U tom cilju javni tužilac može pozivati građane pod uslovima predviđenim u članu 226. stav 1. – 6. ZKP (čl. 235. st. 2. ZKP). Ovo pravo je na istovetan način regulisano za javnog tužioca i organe unutrašnjih poslova, s tim da javni tužilac, za razliku od organa unutrašnjih poslova, ne može građanima pozivati niti saslušavati u svojstvu osumnjičenog. Shodno članu 221. stav 9. ZKP, javni tužilac nema nikakvih ovlašćenja prema okrivljenom kao suprotnoj stranci, niti prema ostalim učesnicima u postupku. Tužilac takođe ne može sam preduzeti istražne radnje, i sve mere koje treba preduzeti prema okrivljenom ili prema svedocima ili veštacima, javni tužilac može samo predložiti sudu. Nadamo se da će novi Zakonik o krivičnom postupku, uvođenjem tužilačke istrage, otkloniti ove nedostatke i omogućiti javnom tužiocu da bude rukovodilac pretkrivičnog postupka (prethodne istrage), u pravom smislu te reči.

(2) Načelo oportuniteta

Zakonik o krivičnom postupku je odstupio od strogog načela legaliteta uvođenjem odredbe člana 236. i 237. sledeći tako opšti svetski trend u krivičnom procesnom pravu obeležen mogućnošću dogovora između učesnika u krivičnom postupku i idejom restitivne pravde. Načelo oportuniteta sadrži ovlašćenje javnog tužioca da po diskrecionoj oceni odluči o vršenju funkcije krivičnog gonjenja. Očigledno da se načelo oportuniteta kao i načelo legaliteta odnosi na funkciju krivičnog gonjenja, a ne i suđenja. Pri tom ovo načelo treba razlikovati od

načela legaliteta u materijalnom krivičnom pravu – nulla poena sine lege (čl. 1. Krivičnog zakonika Republike Srbije),⁷⁰ koje danas u većini zemalja ima status Ustavnog načela, a proklamuju ga i svi važniji međunarodni dokumenti.

Pojam oportuniteta obično se upodobljava sa svrsishodnošću, i u tom smislu načelo oportuniteta bazira se na pravima da se, po potrebi, odlučuje u vezi eventualnog krivičnog gonjenja sa tačke svrsishodnosti. U većini zemalja gde se primenjuje načelo oportuniteta, pitanje „javnog interesa“ predstavlja osnovni razlog zbog koga tužilac donosi odluku da koristi svoje diskreciono pravo. Princip oportuniteta omogućava negonjenje iako su ispunjeni zakonski uslovi, ako to zahteva javni interes.⁷¹ Smatramo da odmeravanje interesa treba da stoji iza svakog krivičnog gonjenja, bez obzira na kom načelu ono počiva.

⁷⁰ „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005, br. 88/2005.

⁷¹ – Peta konferencija vrhovnih tužilaca Evrope (SPGE), Cele 23-25 jun 2004. godine, „Diskreciona ovlašćenja javnog tužilaštva: oportunitet ili pravno načelo – prednosti i negativne strane“. Konferencija je konstatovala da se pojavila tendencija ka evropskom usaglašavanju ciljeva različitih pravnih sistema, koji su sada skloni da se usredsrede prvenstveno na načela javnog interesa, jednakosti svih lica pred zakonom i personalizaciji krivične pravde, u skladu sa preporukom br. R (87)18 Saveta Evrope o pojednostavljenju krivičnog pravosuđa i Preporukom REC (2000)19; Konferencija je takođe izrazila nadu da će biti primenjena sledeća načela kako bi se osnažila ta bliskost i podudarnost, pre svega onih načela koja bi trebalo da budu na prvom mestu kao sredstva za rešavanje velikog broja „krivičnih dela koja su po svojoj suštini laka“, te samim tim u sasvim maloj meri ugrožavaju javni interes i ne opravdavaju intervenciju tužilaštva ili sudova. Načelo diskrecionog tužilačkog postupanja i slični programi u pravnim sistemima koji se upravljaju prema načelu obaveznog gonjenja nastali su sa ciljem da se primenjuju samo na „lakša krivična dela, shodno okolnostima predmeta“, u svetlu vrste krivičnog dela i uzrasta i ličnosti počinioca. U tom kontekstu, kada u svetlosti javnog interesa nisu opravdani suđenje i krivične sankcije, pravosuđe bi trebalo da se založi za iznalaženje ozbiljnih, pouzdanih alternativa u gonjenju i suđenju, kako bi se sprečilo da počinitelj ponovi to delo i kako bi se uzeli u obzir interesi žrtve. Tužilaštvo je ono koje treba da donese odluku o tome da li će predložiti takve alternative, u zavisnosti od primenjivog sistema. Svaka alternativa trebalo bi da bude zakonski regulisana u smislu kriterijuma i postupanja, kako bi se osujetio svaki rizik od nepravde i proizvoljnosti. Nosioi pravosudnih funkcija treba da se postaraju da sve odluke budu koherentne u smislu jednakosti postupanja prema stranama i strogog poštovanja načela nepristrasnosti. U ovoj oblasti bi trebalo periodično preispitivati sektorsku politiku kako bi se procenila njena adekvatnost, posebno kada je reč o sprečavanju vršenja krivičnih dela u povratu i o zadovoljenju oštećenih strana (žrtava).

– Tužiocima u Sjedinjenim Američkim Državama imaju veliko diskreciono pravo šta se smatra diskrecionim pravom u konkretnom slučaju i kako bi trebalo postupati u

Diskreciono pravo javnog tužioca (ocena celishodnosti, pitanje javnog interesa) nužno podrazumeva izvesnu slobodu u odlučivanju, koja se ne sme poistovetiti sa samovoljom. Da bi se to izbeglo potrebno je utvrditi kriterijume pomoću kojih se ona formira, i tako izbeći stvaranje nejednakih merila pri oceni opravdanosti primene načela oportuniteta.

Uvođenjem načela oportuniteta u naše pozitivno krivično zakonodavstvo (čl. 236. i 237. ZKP), zakonodavac je bio motivisan pre svega racionalizacijom krivičnog pravosuđa i rasterećenjem sudova, posebno u odnosu na slučajeve koji povlače male kazne, kao i u odnosu na probleme koji nastaju usled dugih krivičnih postupaka. Navedenim odredbama javnom tužiocu je data mogućnost da u odnosu na punoletna lica, za sva krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine, a koja se gone po službenoj dužnosti, može primeniti načelo oportuniteta, tako što će pod određenim zakonskim uslovima odložiti krivično gonjenje ili odbaciti krivičnu prijavu.

(a) Uslovno odlaganje krivičnog gonjenja (čl. 236. ZK)

Po mišljenju jednog dela teoretičara, načelo oportuniteta se odnosi samo na odredbe člana 237. Zakonika o krivičnom postupku, dok se u članu 236. ovog Zakonika govori o odloženom gonjenju, odnosno institutu koji poznaju savremena zakonodavstva, i kojim se stvar želi rešiti bez otvaranja krivičnog postupka.⁷² Na žalost moramo konstatovati da navedene odredbe, i pored svog značaja kao posebne zakonske novine, trpe kritiku koja se može svesti na nekoliko krupnih prigovora. Nepotpuna pravna regulativa dovela je do različite primene ovog načela u praksi, a time u krajnjoj liniji i nejednakosti građana pred zakonom. Manje dopune i korekcije zakonskog teksta doprinele bi njegovoj kvalitetnijoj i široj primeni u javno tužilačkoj praksi, ali svakako ne na način kako je to učenjeno izmenama Zakonika o krivičnom postupku od 28.05.2004. godine.⁷³ Naime, u članu 236. stav 1. ZKP posle reči „može“ stavlja

datoj situaciji. Osim što služe javnom interesu, tužioci su obavezni da istovremeno tragaju za pravdom, što znači da tužilac ne bi trebalo da podnosi optužnicu za krivično delo ukoliko nije uveren da poseduje dovoljno dokaza za potkrepljenje optužnice. U skladu sa ovim zahtevom, zakon nameće obavezu tužiocu da otkrije sve dokaze koji idu u prilog okrivljenom, a ako tokom postupka shvati da optužnica nije zasnovana na jasnim dokazima, tužilac bi trebalo dobrovoljno da je odbaci, odnosno odustane od daljeg krivičnog gonjenja. Takva dužnost tužioca doprinosi ostvarenju javnog interesa.

⁷² Bejatović, S. Radulović, D. (2002) Zakonik o krivičnom postupku SR Jugoslavije, Beograd, Kultura, str. 160

⁷³ „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 58/2004

se zapeta i dodaju reči: „uz saglasnost suda“. Sa ovakvim izmenama člana 236. ZKP svakako se više ne može govoriti o načelu oportuniteta kao diskrecionog prava javnog tužioca. Osim toga, zakonodavac nije precizirao koji bi sudija – sud bio nadležan za davanje takve saglasnosti, što opet otvara nove probleme u praksi i nejednako postupanje javnih tužilaca.

U slučaju primene člana 236. ZKP javni tužilac će prvo utvrditi da li je krivična prijava osnovana, a potom naložiti osumnjičenom, ako on to prihvati jednu ili više zakonom predviđenih mera (st. 1.), i konačno odbaciti krivičnu prijavu ako osumnjičeni izvrši prihvaćenu obavezu (st. 3.) u predviđenom roku koji ne može biti duži od 6 meseci (st. 2.). Naime, odluka odustajanja od krivičnog gonjenja, u okviru ovog načela, moguća je samo ako postoje odgovarajući dokazi o krivici, što znači da će javni tužilac utvrditi postojanje krivičnog dela i krivične odgovornosti učinioca, ili će u protivnom krivičnu prijavu odbaciti primenom člana 235. stav 2. ZKP, ne upuštajući se u postupak po ovim odredbama. Odluku o odlaganju krivičnog gonjenja javni tužilac donosi kada na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja i ličnosti učinioca, proceni da je celishodnije ispunjenje neke od obaveza predviđenih u stavu 1. ovoga člana, od vođenja krivičnog postupka i eventualnog kažnjavanja za učinjeno krivično delo. Prema zakonskoj formulaciji potrebno je da se postigne dogovor u pogledu određivanja jedne od mera, kao i osnov da tužilac poveruje da će osumnjičeni postupiti u skladu sa nalogom i ispuniti svoje obaveze. U nedostatku navedene saglasnosti osumnjičenog, javni tužilac je u obavezi da pokrene krivični postupak protiv učinioca krivičnog dela, osim ako iz nekog drugog razloga ne odustane od krivičnog gonjenja. Ukoliko osumnjičeni ispuni obavezu koja mu je naložena, javni tužilac će doneti rešenje o odbačaju krivične prijave. S obzirom da zakonodavac nije propisao formu odluke javnog tužioca o odlaganju krivičnog gonjenja, mišljenja smo da odluka o odlaganju treba da bude pisana u formi rešenja, sa jasnim dispozitivom u kojem je utvrđena dužnost osumnjičenog i određen rok za njeno ispunjenje i obrazloženjem na osnovu kojih činjenica je procenjena celishodnost primene određene vrste i visine mere. Odluku u vidu rešenja treba dostaviti osumnjičenom i oštećenom uz upozorenje oštećenom da može svoj imovinsko pravni zahtev ostvariti u parnici. Za razliku od saglasnosti osumnjičenog koja je uvek potrebna, (st. 1. ovoga člana) saglasnost oštećenog, krajnje neopravdano i nejasno se traži samo za izvršenje već određene obaveze iz tačke 2. i 3. stava 1, iako bi bilo logično da se saglasnot oštećenog kao opšti uslov za primenu ove odredbe, traži upravo prilikom određivanje pojedine obaveze, a ne prilikom njenog izvršenja. Bez obzira na ovakvo nepotpuno zakonsko rešenje, javni tužilac je u obavezi da

upozori oštećenog da u slučaju davanja saglasnosti na odlaganje krivičnog gonjenja i donošenja odluke o odbačaju krivične prijave, gubi pravo iz člana 61. ovog Zakonika, ali ne gubi pravo da svoj imovinsko pravni zahtev ostvari u parnici.

(b) Odbacivanje krivične prijave iz razloga pravičnosti (čl. 237. ZKP)

Javni tužilac može odbaciti krivičnu prijavu i bez prethodnog odlaganja krivičnog gonjenja u slučaju krivičnih dela iz člana 236. ZKP, ako je osumnjičeni usled stvarnog kajanja sprečio nastupanje štete ili je štetu u potpunosti već nadoknadio, a prema okolnostima slučaja, izricanje krivične sankcije ne bi bilo pravično. To bi značilo da ova odredba dozvoljava načelo oportuniteta bez nekih uslovljenih perioda, i bez nekih drugih ispunjavanja obaveza od strane osumnjičenog, kao i bez dogovora o kompenzaciji štete. Dovoljno je da je osumnjičeni svojim delima doprineo da se spreče štetne posledice krivičnog dela ili da je nadoknadio nastalu štetu, i da je uzimajući pri tome u obzir određene okolnosti, konačan zaključak da se krivična sankcija ne bazira na opravdanim osnovama. Pri ovakvom zakonskom rešenju javni tužilac donosi odluku o krivičnom gonjenju na osnovu sopstvene procene i ličnog zapažanja od slučaja do slučaja, bez objektivnih kriterijuma koji mu mogu poslužiti kao putokaz u primeni diskrecionog prava.⁷⁴ Postavlja se pitanje da li je primena načela oportuniteta uopšte pravična, ako diskreciono gonjenje ima za posledicu rizik proizvoljnog i nejednakog krivičnog postupka. U teoriji, po jednim, oportunitet ne treba da postoji upravo iz razloga pravičnosti, jer ne mogu postojati građani podvrgnuti krivičnom zakonu i građani izuzeti od krivičnog zakona, s obzirom da se time vređa ustavni princip jednakosti za sve,⁷⁵ dok se po drugima, može reći da je načelo oportuniteta na svojevrsan način u službi pravednosti, budući da omogućava različito tretiranje različitih slučajeva, što je zakonodavcu dostupno samo u ograničenoj meri.⁷⁶ Ispravnost odluke javnog tužioca u slučaju primene ili neprimene odredbe člana 236. i 237. posebno je

⁷⁴ Preporuka br (87) 18 Saveta ministara u vezi „pojednostavljanja krivičnog pravosuđa“ i Preporuka REC (2000)19 u vezi „uloge javnog gonjenja u krivičnom pravosudnom sistemu“ sadrže kriterijume koji mogu poslužiti kao referenca prilikom odlučivanja u pojedinačnim slučajevima, kako bi se ostvarila zaštita od proizvoljnog (arbitražnog donošenja odluka kod primenjivanja načela diskrecionog gonjenja).

⁷⁵ Vasiljević, T (1964) Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, Naučna knjiga, str. 125.

⁷⁶ Ciglar, S. Načelo legaliteta i oportuniteta krivičnog gonjenja, Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu, str. 61.

značajno, jer odluka koju on donese je u jednom ili u drugom slučaju konačna, i ne postoji ni jedan oblik institucionalne kontrole ispravnosti takve odluke. Za to je potrebna visoka profesionalnost i izuzetno poštenje javnog tužioca, koji će pažljivo i savesno razmotriti sve okolnosti prilikom donošenja odluke o korišćenju svog diskrecionog prava.

Na prvi pogled, moglo bi se reći da smo zadovoljni primenom načela oportuniteta područnih opštinskih javnih tužilaštava Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu u izveštajnom periodu od 01.01.2003.godine do 31.12.2007.godine. U proseku, krivične prijave su odbačene primenom odredbe člana 236. i 237. ZKP u 10% do 11% slučajeva, sa izuzetkom u 2007.godini kada je došlo do pada na 8,38%. Naime, tokom 2003.godine od ukupno primljenih 14.862 krivične prijave odbačajem je rešeno 3.382 prijave (22,75%), od čega primenom načela oportuniteta 380 slučajeva (11,47%). Tokom 2004.godine od 14.021 primljene krivične prijave odbačajem je rešeno 3.373 prijave (24,05%) od čega primenom načela oportuniteta 358 slučajeva (10,61%). Tokom 2005.godine od ukupno primljenih 14.575 krivičnih prijava odbačeno je 3.542 prijave (24,81%) od čega primenom načela oportuniteta 373 prijave (10,53%). U 2006.godini od ukupno primljenih 16.242 krivične prijave odbačajem je rešeno 3.899 prijava (24,00%) od čega primenom načela oportuniteta 436 slučajeva (11,18%). I konačno tokom 2007.godine od ukupno primljenih 16.276 krivičnih prijava odbačeno je 3.780 prijava (23,22%) od čega primenom načela oportuniteta 317 slučajeva (8,38%).⁷⁷

Tabelarni prikaz odbačenih krivičnih prijava na nivou Okružnog javnog tužilaštva za period od 01.01.2003. do 31.12.2007. godine

Godina	Ukupan broj primljenih prijava	Ukupan broj odbačenih krivičnih prijava	Od toga odbačeno primenom oportuniteta
2003	14862	3382 (22.75%)	388 (11.47%)
2004	14021	3373 (24.05%)	358 (10.61%)
2005	14575	3542 (24.81%)	373 (10.53%)
2006	16244	3899 (24.00%)	436 (11.18%)
2007	16276	3780 (23.22%)	317 (8.38%)

Međutim, pažljivom analizom statističkih podataka možemo zaključiti da je to samo privid, i da ovo diskreciono pravo tužioca još uvek nije dobilo svoj pravi značaj i u skladu sa tim adekvatnu primenu u praksi, iako je načelo oportuniteta

⁷⁷ Godišnji izveštaji Republičkog javnog tužilaštva za Republiku Srbiju za period od 2003. do 2007.godine

tuniteta u naše krivično zakonodavstvo uvedeno Zakonikom o krivičnom postupku iz 2002.godine.

Stiče se utisak da ni javni tužioci, a ni javnost (građani) nisu shvatili pravi smisao ovog veoma značajnog instituta koji za onovni cilj ima efikasnost krivičnog postupka i rasterećenje sudova za lakša krivična dela (zakonom propisana kazna zatvora do 3 godina, koja u mnogim drugim zemljama iznosi 5 godina). U tom smislu primenom načela oportuniteta se na posredan način utiče na kaznenu politiku sudova. Nedovoljnu primenu ovog instituta javni tužioci objašnjavaju svojim nepovoljnim procesnim položajem u sistemu pravosuđa i brojnim, često neopravdanim, kritikama o korumpiranosti. Stoga smatramo da je za pravilnu i adekvatnu primenu načela oportuniteta, osim spremnosti tužioca da svojom odlučnošću i znanjem prevaziđu postojeću situaciju neophodna i edukacija građana o prednostima ovog instituta, posebno što nam predstoji uvođenje „Sporazuma o priznanju krivice“ (diskreciona prava javnog tužioca koja poznaju zakonodavstva skoro svih evropskih zemalja i američko zakonodavstvo). Postavlja se pitanje koliko će javni tužioci biti spremni i osposobljeni za primenu ovog i drugih novih instituta, ako načelo oportuniteta nije zaživelo na pravi način u praksi? Sporazum o priznanju krivice takođe predstavlja neki vid oportuniteta, jer je po članu 305. stav 3. novog Zakonika o krivičnom postupku⁷⁸ javni tužilac ovlašćen da odustane od krivičnog gonjenja za krivična dela koja nisu obuhvaćena sporazumom o priznanju krivice. Naime, javni tužilac i okrivljeni se, između ostalog, saglašavaju i o odustajanju javnog tužioca od krivičnog gonjenja za ova krivična dela, pod pretpostavkom da su ispunjeni svi uslovi predviđeni članom 304. i 305. novog Zakonika o krivičnom postupku.

2. Odustanak javnog tužioca od krivičnog gonjenja i optužbe u krivičnom postupku

(1) Obustava istrage zbog odustanka javnog tužioca od krivičnog gonjenja

Krivični postupak se sastoji od niza raznovrsnih procesnih radnji koje vrši krivično procesni subjekti. Pod izrazom „procesni subjekt“ podrazumevamo subjekte krivičnog procesnog odnosa. To su samo ona lica koja su neopohodna da bi se mogao zasnovati, teći i okončati krivično procesni odnos. („lica između

⁷⁸ „Sl.glasnik RS“, broj 46/06 od 02.06.2006.godine,

„Sl.glasnik RS“, broj 49/07 od 29.05.2007.godine, kojim je oglašena primena navedenog zakona do 31.12.2008.godine

kojih se obrazuje krivični procesni odnos“).⁷⁹ Procesni subjekti su nosioci zakonom određenih prava i dužnosti, koji voljnim preduzimanjem različitih procesnih radnji doprinose ostvarivanje krivično procesnog zadatka. Oni svojom delatnošću na razne načine i u raznoj meri doprinose rasvetljavanju i rešavanju krivične stvari. Procesni subjekti su prema tome, sud, ovlašćeni tužilac (javni tužilac, oštećeni kao supsidijarni tužilac i privatni tužilac) i okrivljeni (sa ili bez branioca), kao i drugi učesnici u postupku kojima zakon priznaje tačno određena i dosta ograničena prava i dužnosti.

Kako pojam krivično procesnih radnji nije predviđen zakonom, već je to prepušteno teoriji krivično procesnog prava, to krivično procesni subjekti u krivičnom postupku mogu preduzeti samo one krivično procesne radnje za koje su ovlašćeni zakonom. Pojam procesne radnje, nedefinisan u zakonu, sporan je i u teoriji. Međutim, možemo se saglasiti da je procesna radnja pravna radnja zbog toga što proizvodi pravne posledice i što je regulisana pravom, a procesna zbog toga što se obavlja u procesu i upravljena je na to da, posredno ili neposredno, služi ciljevima procesa. S obzirom na značaj krivično procesnih radnji, kao jednog od osnovnih obeležja krivičnog procesnog prava, Zakonik o krivičnom postupku predviđa ne samo formu već i redosled njihovog preduzimanja. Značaj procesne forme ogleda se u racionalizaciji i efikasnosti krivičnog postupka, kao i u obezbeđenju nesmetanog vršenja prava i dužnosti subjekata u krivičnom postupku. Većina osnovnih načela krivičnog procesnog prava predstavljaju opšta pravila koja vladaju pri preduzimanju krivično procesnih radnji od strane krivično procesnih subjekata, a radi se o načelima: usmenosti, neposrednosti, javnosti, procesne ekonomije i načelu lojalnosti i poštenja učesnika u postupku i suzbijanja zloupotrebe procesnih prava. (na primer: prema kriterijumu uslova za preduzimanje pojedinih krivično procesnih radnji u postupku razlikujemo dozvoljene i nedozvoljene radnje, a među nedozvoljenim radnjama razlikujemo one koje su izričito zabranjene i koje to nisu).

Uloga suda i javnog tužioca prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku može se sagledati analiziranjem radnji koje one mogu preduzimati u istrazi. Ove radnje predviđene su odredbama Zakonika, sadržanim u Glavi XIX – pod nazivom „Istraga“ (čl. 241-264) i odnose se kako na istražne radnje koje preduzima istražni sudija, tako i na radnje koje se odnose na javnog tužioca. Zakonik u članu 241. stav 1. propisuje da se istraga pokreće protiv odre-

⁷⁹ Vasiljević, T (1964) Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, „Naučna knjiga, Beograd, strana 65.

đenog lica kad postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo, a da pri tom ne reguliše pitanje momenta početka istrage, koje je od izuzetnog praktičnog značaja. Smatramo da krivični postupka odnosno istraga započinje donošenjem rešenja o sprovođenju istrage. Ovo sa razloga što Zakonik posredno daje odgovor na ovo pitanje, jer u članu 221. tačka 1. i 2. jasno navodi da je „osumnjčeni“ lice prema kome je pre pokretanja krivičnog postupka nadležni državni organ preduzeo neku radnju zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršilo krivično delo, a „okrivljeni“ lice protiv koga je doneto rešenje o sprovođenju istrage ili protiv koga je podneta optužnica, optužni predlog ili privatna tužba. Pravilnim tumačenjem odredbe člana 241. proizilazi da je za pokretanje istrage potrebno da su ispunjeni sledeći formalni uslovi: da postoji osnovana sumnja da je individualno određeno lice učinilo određeno krivično delo. U stavu 2. ovog člana predviđen je cilj istrage koji se sastoji u prikupljanju dokaza o podataka koji su potrebni da bi se moglo odlučiti da li će se u konkretnom slučaju podići optužnica ili obustaviti postupak, zatim dokazi za koje postoji opasnost da se neće moći ponoviti na glavnom pretresu ili bi njihovo izvođenje bilo otežano, kao i drugi dokazi koji mogu biti od koristi za postupak. Time se faktični određuje obim istrage koji u krajnjem zavisi od odluke istražnog sudije, koji završava istragu kad nađe da je stanje stvari u istrazi dovoljno razjašnjeno (član 257. stav 1. ZKP-a). Po pravilu, istraga se sprovodi u onom obimu koji je potreban da se ostvari njen cilj, a to znači da istraga ne treba da bude ni potpuna (preširoka) ni sumarna, već dovoljna. Po pravilu, istražni sudija završava istragu kad nađe da je stanje stvari u istrazi dovoljno razjašnjeno. (čl. 257. st. 1. ZKP-a). Međutim, istražni sudija je, između ostalog, zakonom ovlašćen da donese i rešenje o obustavi istrage. Za razliku od prekinute istrage koja se nastavlja kad prestanu smetnje koje su izazvale prekid (čl. 252. st. 4. ZKP-a), pravosnažno obustavljena istraga se ne može nastaviti.

Istražni sudija obustavlja rešenjem istagu kada javni tužilac u toku istrage ili po završenoj istrazi izjavi da odustaje od gonjenja (član 253. ZKP-a). Javni tužilac, inače može povući svoj zahtev za sprovođenje istrage, ali samo pre nego što je doneto rešenje o sprovođenju istrage. U tom slučaju javni tužilac može odbaciti krivičnu prijavu, jer se smatra da zahtev za sprovođenje istrage nije ni podnet, ili kasnije, bez posebnih uslova ponovo postaviti svoj zahtev. Posle donetog rešenja o sprovođenju istrage, moguć je samo odustanak javnog tužioca od daljeg krivičnog gonjenja, koji povlači obustavu krivičnog postupka. Prema odredbi člana 253. javni tužilac može odustati od gonjenja u toku istrage ili po završenoj istrazi, o čemu će pismeno obavestiti istražnog sudiju. Interesantno je napomenuti da javni tužilac ne navodi razloge za ovakvu svoju

odluku, već o tome samo formalno obaveštava istražnog sudiju, koji će potom, u roku od 8 dana obavestiti oštećenog o obustavljanju istrage (čl. 61. ZKP-a).

Rešenje o obustavi istrage po ovom članu postaje pravosnažno kad isteknu rokovi u kojima oštećeni može preduzeti krivično gonjenje (čl. 61. st. 7. ZKP). Pored ovog slučaja zakonodavac daje ovlašćenje istražnom sudiji da donese rešenje o obustavi postupka i po sopstvenoj inicijativi, ako nađe da postoje razlozi za obustavljanje istrage, o čemu će obavestiti javnog tužioca (čl. 254. st. 2. ZKP-a).

Napominjemo da odredbe o istrazi u Zakoniku o krivičnom postupku ukazuju na brojne nedostatke postojećeg modela istrage. Naime, kada bi istragom rukovodio javni tužilac ili kada bi aktivno učestvovao tokom cele istrage, a ne samo prilikom saslušanja okrivljenog, što opet vodi dupliranju posla sa istražnim sudijom, izbegli bi smo ovo nepotrebno odugovlačenje prethodnog postupka, a samim tim i krivičnog postupka u celini. Uvođenjem novog modela istrage kojim bi rukovodio javni tužilac predstavljao bi logičan nastavak i pojašnjenje procesne uloge javnog tužioca. Naime, u većini evropskih zemalja ukinuta je istraga kao faza krivičnog postupka i izuzeta iz nadležnosti istražnog sudije i prenetu u nadležnog javnog tužioca, koji je na taj način postao dominus litis postupka. Model istražnog postupka predviđen sadašnjim zakonom, sa istražnim sudijom na čelu, trpi brojne i opravdane kritike. Međutim, prihvatanje novog modela istražnog postupka podrazumeva prethodne reforme javnog tužilaštva i policije, koje kod nas još uvek nisu izvedene.

(2) Presuda kojom se optužba odbija zbog odustanka tužioca od optužbe

Tabela 35

ODUSTANAK JAVNOG TUŽIOCA OD OPTUŽBE			
Vrsta sudske odluke:	osnov		ukupno
oslobađajuća presuda			29
osudujuća presuda			534
presuda kojom se oglašava krivim a osloboda od kazne			1
presuda kojom se optužba odbija	zbog odustanka JT	4	
	iz drugih razloga	3	
	ukupno		7
#N/A			13
s v e g a			584

Javni tužilac svoje zakonsko ovlašćenje da odustane od daljeg krivičnog gonjenja može koristiti i nakon podizanja optužnog akta. S tim u vezi Zakonik o krivičnom postupku u članu 354. jasno predviđa da sud može doneti presudu kojom se optužba odbija: ako je tužilac od započinjanja do završetka glavnog pretresa odustao od optužbe ili je oštećeni odustao od predloga za gonjenje, zatim ako je optuženi za isto delo već pravosnažno osuđen, oslobođen od optužbe ili je optužba protiv njega pravosnažno odbijena ili je postupak protiv njega rešenjem pravosnažno obustavljen i konačno ako je optuženi aktom amnestije ili pomilovanja oslobođen od gonjenja ili se krivično gonjenje ne može preduzeti zbog zastarelosti ili neke druge okolnosti koja trajno isključuje krivično gonjenje.

Presuda kojom se optužba odbija je formalna ili procesna, za razliku od osuđujuće i oslobađajuće presude koje su suštinske ili materijalne, jer se sud ne upušta u raspravljanje same stvari. Naime, donošenjem ovakve presude sud samo konstatuje odnosno utvrđuje da postoje pravne smetnje da se o toj stvari sudi.

Očigledno je da zakonodavac pravo procesnog raposlaganja podnetom tužbom predviđa za ovlašćenog tužioca (javnog tužioca, privatnog tužioca i oštećenog kao tužioca). Shodno tome, javni tužilac može u svako doba do završetka glavnog pretresa odustati od optužbe, bez navođenja razloga. Izuzetno, javni tužilac može odustati od optužbe i na pretresu u drugom stepenu (čl. 378. ZKP-a), ali ne i u trećem stepenu, jer u tim postupcima nema pretresa. Međutim, optužba neće biti odbijena i pored odustanka javnog tužioca od optužnice na glavnom pretresu, ako se oštećeni odmah, a najkasnije u roku od 8 dana, izjasni da hoće da produži gonjenje (čl. 62. ZKP-a), jer postupak nije ostao bez tužioca. Ukoliko javni tužilac odustane od optužbe u toku priprema za glavni pretres ili u međuvremenu dok je glavni pretres odložen, sud ne donosi presudu kojom se optužba odbija, već rešenje o obustavi postupka po članu 290. ZKP-a.⁸⁰ U slučaju da javni tužilac tokom glavnog pretresa odustane za neka krivična dela, tada sud donosi presudu kojom se optužba odbija u odnosu na ova krivična dela, a u pogledu ostalih krivičnih dela za koje je javni tužilac nastavio sa gonjenjem, presudu kakva se prema rezultatu glavnog pretresa pokaže.⁸¹

Iz table 1. proizilazi da je presuda kojom se optužba odbija doneta u 7 slučajeva, od toga zbog odustanka javnog tužioca u 4 slučaja a iz drugih razloga u

⁸⁰ VSH, Kž.567/63

⁸¹ VSH, Kž.1998/70

preostala 3 slučaja. Oslobađajuća presuda je doneta u 29 slučajeva, presuda kojom se okrivljeni oglašava krivim a oslobađa od kazne samo u 1 slučaju, dok je osuđujuća presuda doneta u 534 slučaja. Ovaj podatak svakako govori o kvalitetu optužnih akata javnog tužioca.

(3) Rešenje kojim se odbacuje optužnica

Po našem krivičnom zakonodavstvu, krivični postupak se pokreće i vodi na zahtev ovlašćenog tužioca, zavisno od toga da li se radi o krivičnim delima za koja se goni po službenoj dužnosti (javni tužilac i oštećeni kao tužilac – supsidijarni tužilac) ili o krivičnim delima za koja se goni po predlogu oštećenog ili po privatnoj tužbi. Po pravilu, u jednom krivičnom postupku nikada ne mogu paralelno postojati dva ovlašćena tužioca, i to je Zakonikom jasno predviđeno. U tom smislu, odredbom člana 349. ZKP propisano je da će u toku ili po završetku glavnog pretresa, veće rešenjem odbaciti optužnicu, ako utvrdi, između ostalog, da je postupak vođen bez zahteva ovlašćenog tužioca. Naime, rešenje o odbacivanju optužbe veće donosi kada u toku ili po završetku glavnog pretresa utvrdi da postoji neka od okolnosti koja privremeno sprečava krivično gonjenje (stvarna nenadležnost, odsustvo ovlašćenog tužioca, nedostatak predloga oštećenog ili odobrenja nadležnog državnog organa, ili odustanak nadležnog državnog organa od datog odobrenja). U stavu 1. tačka 1. i 2. navedeni su najčešći slučajevi koji privremeno sprečavaju krivično gonjenje, ali to ne isključuje i druge nenabrojane okolnosti, s obzirom da se u tački 3. ovoga člana navodi „da postoje i druge okolnosti koje privremeno sprečavaju gonjenje“. Za razliku od glavnog pretresa koji se završava presudom (čl. 353. st. 1. ZKP) odnosno presudom kojom se optužba odbija po članu 354. ZKP kada novi postupak u toj stvari više ne bi mogao biti pokrenut, posle pravnosnažnosti rešenja o odbačanju optužbe postupak se može nastaviti na zahtev ovlašćenog tužioca čim prestane uzrok zbog koga je ta odluka doneta (čl. 406. st. 1. ZKP). Rešenje o odbačanju optužbe donosi se i u prethodnom postupku iz istih razloga (član 274. stav 2, i član 275. stav 1. ZKP).

U praksi su moguće situacije dvostrukog gonjenja za istu stvar od strane dva različita tužioca, najčešće u slučaju odbačaja krivične prijave od strane javnog tužioca i preuzimanja krivičnog gonjenja od strane oštećenog kao tužioca. Posledica takvog postupanja je da se istovremeno vode dva odvojena postupka za istu stvar, za isto činjenično stanje kome je data samo različita pravna

kvalifikacija.⁸² Kada se u toku ili po završetku glavnog pretresa konstatuje da je postupak vođen bez zahteva ovlašćenog tužioca, tada se postupak ne može nastaviti tako što bi ovlašćeni tužilac prihvatio dalje krivično gonjenje, već sud odnosno veće mora doneti rešenje kojim se optužba odbacuje. Protiv rešenja o odbacivanju optužbe žalba je dozvoljena po članu 398. stav 1. ZKP.

3. Zakonske i stvarne mogućnosti javnog tužioca na odmeravanje kazne

(1) Predlog javnog tužioca da se pooštri kazna

Činjenica da povrat više ne može biti osnov za pooštavanje kazne, ipak ne znači da je zakonodavac povrat sveo na rang bilo koje druge otežavajuće okolnosti koje se mogu podvesti pod opšte odredbe čl 54. Krivičnog zakonika. Razlog zbog kojeg se zakonodavac odlučio da potpuno napusti ovaj osnov za pooštavanje kazne navodi se prigovor da se učinilac krivičnog dela strože kažnjava zbog krivičnih dela za koje je već kažnjen, odnosno osuđen, kao i to da naša sudska praksa nije koristila mogućnost pooštavanja kazne u slučaju višestrukog povrata.⁸³ S tim u vezi napominjemo da iz priložene tabele dva proizilazi da su javni tužioci u izveštajnom periodu stavili predlog da se pooštri kazna u odnosu na 21 lice (15,56%), a da je sud odluku doneo samo u 5 slučajeva (4,03%) – tabela 3.

Tabela 36

<i>PREDLOG JAVNOG TUŽIOCA U OPTUŽNICI ILI NA GLAVNOM PRE-TRESU</i>		
<i>vrsta predloga</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
<i>predlog da se pooštri kazna</i>	21	15.56%
<i>predlog da se opozove uslovna osuda</i>	3	2.22%
<i>predlog da se izrekne novčana kazna kao sporedna</i>	1	0.74%
<i>predlog da se izrekne mera bezbednosti</i>	94	69.63%
<i>predlog da se oduzme imovinska korist pribavljena krivičnim delom</i>	16	11.85%
<i>predlog mere zaštite od nasilja u porodici</i>	0	0.00%
Ukupno	135	100.0%

⁸² VSS KŽ 1543/68 od 11.01.1968.

⁸³ Stojanović, Z. (2006), komentar Krivičnog zakona, Beograd, „Službeni glasnik“ strana 209.

Tabela 37

<i>ODLUKA SUDA PO PREDLOGU JAVNOG TUŽIOCA</i>		
<i>odluka suda</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
<i>nije doneo odluku</i>	16	12.90%
<i>odluka o pooštavanju kazne</i>	5	4.03%
<i>odluka o opozivanju uslovne osude</i>	2	1.61%
<i>odluka o izricanju novčane kazne kao sporedne</i>	0	0.00%
<i>odluka o izricanju mere bezbednosti</i>	87	70.16%
<i>odluka o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom</i>	14	11.29%
Ukupno	124	100.0%

(2) Predlog javnog tužioca da se opozove uslovna osuda, odnosno predlog javnog tužioca da se izrekne uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom

Jedinstveni stav svih tužilaštava je da se uslovna osuda kao krivična sankcija preširoko, i često neopravdano primenjuje. Imajući u vidu ukupan broj izrečenih uslovnih osuda u izveštajnom periodu – 114.709 lica, koji se godišnje kreće u rasponu od 44,66% do 57,90% (vidi: fusnota 1), mišljenja smo da ovaj podatak zahteva posebnu pažnju. Naime, prilikom izricanja uslovne osude, sud vrlo široko tumači uslove pod kojima je izriče i neosnovano se odlučuje za ovu vrstu sankcije i u slučajevima kada je apsolutno opravdano izreći kaznu zatvora ili novčanu kaznu. Istovremeno, prvostepeni, a i drugostepeni sudovi (pri tome mislimo i na Vrhovni sud Srbije) zanemaruju stav zakonodavca izražen u odredbama člana 66. KZ da će sud, prilikom odlučivanja da li će izreći uslovnu osudu, osim formalnih uslova navedenih u stavu 1, 2. i 3. voditi računa o svrsi uslovne osude, i posebno uzeti u obzir ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo ponašanje posle izvršenog krivičnog dela, stepen krivice i druge okolnosti pod kojima je delo učinjeno. Stav 1. člana 66. KZ definiše za koja krivična dela se može izreći uslovna osuda i za razliku od odredbe člana 53. stav 1. OKZ uslovna osuda se ne može izreći kada je učiniocu utvrđena novčana kazna, već samo kada je učiniocu utvrđena kazna zatvora u trajanju od 2 godine. Stav 2. član 66. KZ predstavlja novinu u odnosu na raniji Zakon i njime je propisano da se uslovna osuda ne može izreći za krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od 10 godina ili teža kazna. (Ranije je za ova krivična dela uslovna osuda mogla biti izrečena uz primenu odredbi instituta o ublažavanju kazne). Stav 3. ovog člana takođe predstavlja novinu u odnosu na

raniji Zakon i njime je predviđeno da se uslovna osuda ne može izreći ako nije proteklo više od 5 godina od pravnosnažnosti presude kojom je učiniocu izrečena kazna zatvora za umišljajno krivično delo. Stav 5. člana 66. za razliku odredbe stava 5. člana 53. ranijeg Zakona predviđa da se u slučaju da je učiniocu utvrđena i kazna zatvora i novčana kazna, uslovna osuda može izreći samo za kaznu zatvora, što predstavlja drugačije rešenje u odnosu na raniji zakon koji je predviđao da se uslovna osuda može izreći za obe kazne ili samo za kaznu zatvora. Očigledna je namera zakonodavca da pooštri uslove za izricanje uslovne osude. Međutim, u praksi se ovaj objektivni uslov za izricanje uslovne osude često i ne navodi u obrazloženju presude, već je naglasak na inače paušalnoj oceni o ispunjenju subjektivnih uslova izraženih kroz ličnost učiniooca. I na ovu okolnost je ukazivano žalbama javnog tužioca, ali ovi argumenti nisu bili prihvaćeni od strane drugostepenog suda. Čak i kada zakon ostavlja sudu na ocenu da li će opozvati uslovnu osudu ili ne, u praksi sud vrlo retko primenjuje tu mogućnost, pokazujući na taj način blaži kriterijum od onoga koji zahtevaju postojanje objektivnih okolnosti u konkretnim slučajevima. Na žalost, priloženi statistički podaci iz tabele 2 ukazuju na nedovoljnu ažurnost i javnih tužilaca po tom pitanju. Naime, predlog da se opozove uslovna osuda, javni tužioci su stavili samo u odnosu na tri lica (2,22%), dok je sud doneo odluku o opozivanju uslovne osude u 2 slučaja (1,61%) – tabela 3. Time dolazimo do zaključka da umesto da se kaznena politika pooštrava, naprotiv pokazuje tendenciju sve blažeg kažnjavanja, što direktno dovodi u pitanje ostvarivanje svrhe generalne prevencije.

Moramo konstatovati da, i pored ukazanih problema i nepreciznosti u vezi sa izricanjem i opozivanjem uslovne osude, stoji nedovoljna ažurnost javnih tužilaca i u ovom segmentu. Naime, nesporno je da član 67. Krivičnog zakonika predviđa da će sud opozvati uslovnu osudu ako su za to ispunjeni uslovi, ali to ne isključuje mogućnost javnog tužioca da u optužnom aktu ili na glavnom pretresu stavi predlog za opozivanje uslovne osude, a ne da to svoje pravo koristi tek u žalbenom postupku. To se odnosi i na odredbu člana 71. Krivičnog zakonika kojom se reguliše uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom. Član 72. Krivičnog zakonika propisuje uslove za određivanje zaštinog nadzora i predstavlja novinu u odnosu na raniji zakon, tako da je u odredbi stava 1. ovoga člana propisano da sud kada izrekne uslovnu osudu, može odrediti da se učinilac stavi pod zaštitni nadzor ako se, s obzirom na određene okolnosti (njegovu ličnost, raniji život, držanje posle izvršenog krivičnog dela, a naročito odnos prema žrtvi krivičnog dela i okolnosti izvršenja dela), može očekivati da će se zaštitnim nadzorom potpunije ostvariti svrha uslovne osude. Istovremeno,

javni tužilac može staviti predlog za opozivanje ovako izrečene uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, u smislu odredbe člana 71. stav 4. Krivičnog zakonika, ako osuđeni kome je izrečen zaštitni nadzor ne ispunjava obaveze koje mu je sud oredio. Član 71. Krivičnog zakonika reguliše uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom na identičan način kao i član 58. ranijeg Zakona, s tim što je iz stava 1. izostavljena formulacija „pod uslovima utvrđenim u republičkom zakonu“, a takođe je izostavljen i stav 5. člana 58. OKZ.

(3) Predlog javnog tužioca da se izrekne novčana kazna kao sporedna i predlog javnog tužioca za oduzimanje vozačke dozvole

Zakovitost u određivanju krivičnih dela i propisivanju krivičnih sankcija, predstavlja značajan princip našeg krivičnog prava.

Krivični zakonik Republike Srbije predviđa sledeće vrste kazni: kaznu zatvora, novčanu kaznu, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole (čl.43.).

Krivični zakonik dalje predviđa glavne i sporedne kazne, (čl.44.), što je od značaja za njihovo izricanje, s obzirom da se glavna kazna uvek izriče samostalno, a sporedna uz neku drugu kaznu. Glavne kazne su zatvor i rad u javnom interesu, dok se novčana kazna i oduzimanje vozačke dozvole mogu izreći i kao glavne i kao sporedne kazne. Izricanje sporedne kazne je obavezno samo onda kada je ona kumulativno propisana uz glavnu kaznu. U svim ostalim slučajevima sud slobodno ceni da li će uz glavnu kaznu, radi ostvarivanja svrhe kažnjavanja, izreći i sporednu kaznu. S toga se opravdano očekuje od javnog tužioca da u optužnom aktu ili na glavnom pretresu predloži sudu izricanje i sporedne kazne, zavisno od vrste izvršenog krivičnog dela. Naime, novčana kazna se može izreći kao sporedna u sledećim slučajevima: ako je kumulativno propisana sa kaznom zatvora; ako je alternativno propisana sa kaznom zatvora a delo je izvršeno iz koristoljublja, ili ako u opšte nije propisana a krivično delo je učinjeno iz koristoljublja (čl. 48. st. 2. Krivičnog zakonika); i najzad kod odmeravanja kazne za krivična dela učinjena u sticaju i onda kada je za neka dela novčanu kaznu sud utvrdio kao glavnu kaznu (čl. 60.st. 3. Krivičnog zakonika); novčana kazna kao sporedna može se izreći i uz kaznu rada u javnom interesu, ali se postavlja pitanje koliko je to opravdano i celishodno s obzirom na prirodu kazne rada u javnom interesu.

Novčana kazna kao glavna kazna može se izreći u sledećim slučajevima: ako je za krivično delo propisana kao jedina kazna; ako su za krivično delo alternativno propisane kazne zatvora i novčana kazna i konačno kod primene

odredaba o ublažavanju kazne kada sud umesto propisane kazne zatvora izrekne novčanu kaznu (čl. 57. Krivičnog zakonika). Uz novčanu kaznu kao glavnu kaznu može se izreći kazna oduzimanja vozačke dozvole (čl. 53. st. 3. Krivičnog zakonika), s tim što Zakonik dozvoljava i obrnutu mogućnost (čl. 44. st. 2. Krivičnog zakonika).

U većini evropskih zemalja, novčana kazna je postala najčešće primenjivana kazna. Tome doprinosi i činjenica da se pored postojećeg sistema koji se sastoji od plaćanja novčanih kazni u određenom iznosu, u savremenim kaznenim sistemima uvodi i sistem „dnevnih globa“. Naš Krivični zakonik je odredbom člana 49. predvideo novčanu kaznu u dnevnim iznosima. Uvođenje ovog sistema trebalo bi da doprinese široj primeni novčana kazne. Međutim, u praksi se kod nas, naprotiv, ovaj sistem veoma retko primenjuje. Pitanje je da li je tome doprineo zakonski tekst ove odredbe koja predviđa složen način izračunavanja novčanih kazni u dnevnim iznosima, ili eventualno nizak životni standard jer je činjenica da sudovi „teško materijalno stanje učinioca“ najčešće navode kao jednu od olakšavajućih okolnosti prilikom odlučivanja o krivičnoj sankciji, naravno bez ikakvih provera.

Oduzimanje vozačke dozvole takođe se može izreći i kao glavna i kao sporedna kazna, s tim što se ova kazna ne može izreći kao sporedna uz kaznu rada u javnom interesu (čl. 53. st. 3. Krivičnog zakonika). Napominjemo da naše krivično zakonodavstvo oduzimanje vozačke dozvole nije predviđalo kao samostalnu krivičnu sankciju odnosno kaznu, već je ona predstavljala oblik mere bezbednosti zabrane upravljanja motornim vozilom. Za razliku od mere bezbednosti zabrane upravljanja motornim vozilom koja se izriče samo učiniocu krivičnog dela ugrožavanja javnog saobraćaja, oduzimanje vozačke dozvole kao kazna se izriče učiniocu krivičnog dela u vezi sa čijim izvršenjem ili pripremanjem je korišćeno motorno vozilo. U skladu sa tim kazna oduzimanje vozačke dozvole ima i retributivni karakter, tako da se njenim izricanjem ostvaruju ciljevi specijalne i generalne prevencije. Priloženi statistički podaci pokazuju da je u praksi i dalje više prisutna mera bezbednosti oduzimanja vozačke dozvole od kazne propisane članom 53. Krivičnog zakonika. Tako iz priložene tabele proizilazi da su javni tužioci tokom izveštajnog perioda stavili predlog da se izrekne novčana kazna kao sporedna samo u jednom slučaju (0,74%), o kojem predlogu sud nije ni doneo odluku⁸⁴, dok su mere bezbedno-

⁸⁴ Godišnji izveštaj o radu Republičkog javnog tužilaštva za 2007. godinu – Novčana kazna kao sporedna je izrečena prema 248 lica, od toga u opštinskim javnim tuži-

sti predložene u 94 slučaja (69,63%), o čemu je sud doneo odluku o izricanju u 87 slučajeva (77,16%), o čemu će kasnije biti više reči. Napominjemo da moramo biti veoma obazrivi kod donošenja zaključaka na osnovu priloženih statističkih podataka, s obzirom da je korišćen metod slučajnog uzorka.

(4) O koristoljublju

U Komentaru krivičnog zakonika⁸⁵ prof. Dr. Zoran Stojanović pojam koristoljublja definiše u najširem smislu tj. u smislu težnje da se postigne neka imovinska korist, dok prof. Dr. Ljubiša Lazarević u Komentaru krivičnog zakonika⁸⁶ navodi da je krivično delo učinjeno iz koristoljublja znači da je kod učinoca dela postojala namera da izvršenjem krivičnog dela pribavi za sebe neku korist, pre svega onu materijalne prirode. Odsustvo jedinstvenog teorijskog tumačenja pojma koristoljublja izaziva nejednaku sudsku praksu i zbog toga i različit tretman pojedinih učinilaca. Tako na primer prof. Dr. Zagorka Simić – Jekić⁸⁷ smatra da bi se delo izvršeno iz motiva koristoljublja moglo odrediti kao delo motivisano bezrazložnom i neopravdanom težnjom za sticanje protivpravne imovinske koristi, odnosno za bogaćenjem, dok Frank⁸⁸ određuje koristoljublje kao stremljenje za vlastitom korišću koja ne uvažuje u dovoljnoj meri interese drugih, pa se usled toga nalazi u opreci sa zapovedima morala. Od značaja je razjasniti da li koristoljublje: a) mora predstavljati zakonsko obeležje tog krivičnog dela (konstitutivni ili kvalifikatorni elemenat) ili koristoljublje nije sadržano u zakonskom opisu krivičnog dela, ali je bilo motiv (isključiv ili bar jedan od motiva) učinoca za izvršenje dela, b) da li pod težnjom za postizanjem imovinske koristi treba podrazumevati samo protiv pravnu imovinsku korist ili je dovoljno da je u pitanju imovinska korist i c) da li motiv koristoljublja može postojati i u slučaju kada se i nekom drugom pribavlja imovinska korist.

To je utoliko neophodnije što zakonodavac nije nigde u Zakoniku precizirao kada se za jedno krivično delo može reći da je izvršeno iz koristoljublja.

laštlima prema 247 lica (0.62%) a u okružnim javnim tužilaštvima samo prema jednom licu (0.02%)

⁸⁵ Stojanović, Z. isto, str. 189.

⁸⁶ Lazarević, Lj. (2006), Komentar krivičnog zakonika, „Savremena administracija“, Beograd, str.174.

⁸⁷ Anali Pravnog fakulteta, Beograd, 1968. godina, str. 456.

⁸⁸ Anali (Cit. Prema B. Zlatariću – Krivični zakonik u praktičnoj primeni), Zagreb, 1958. godina

Stav sudske prakse je takav da nije od značaja da li koristoljublje predstavlja konstitutivan elemenat ili motiv učinoca za izvršenje krivičnog dela. Koristoljublje kao motiv izvršenja krivičnog dela ispoljava se u težnji učinoca da se postigne imovinska korist, tako da se često različita krivična dela kojima učinilac ostvaruje imovinsku korist tretiraju kao krivična dela učinjena iz koristoljublja. Do ovako različitog shvatanja motiva dolazi zbog toga što se u analizi ovog motiva nije nastojalo da odredi njegov opšti pojam koji bi obuhvatio sva krivična dela bez obzira na njihov zaštitni objekat, već su posmatrana samo pojedina krivična dela. Tako se kod krivičnog dela ubistva, u slučaju da je cilj bio dobijanje neke materijalne koristi, uvek donosio zaključak o koristoljublju, dok se kod krivičnih dela kod kojih je zaštitni objekat imovina, pretpostavljala mogućnost da deluje i neki drugi motiv. Pravilno bi bilo da se u svakom pojedinom slučaju razlikuju, naročito u situaciji ostvarivanja imovinske koristi, vremenski momenat javljanja i zadovoljenja koristoljublja. Ako je jedino ono ili udruženo sa drugim pobudama, navelo učinoca na izvršenje krivičnog dela, pravno kvalifikovano postoji ubistvo iz koristoljublja (čl. 114. st. 1. tač. 5. Krivičnog zakonika). Međutim, u slučajevima u kojima se koristoljublje aktivira u ličnosti i realizuje u stvarnosti posle izvršenog ubistva, postoji uvek realan sticaj krivičnog dela ubistva i krađe. U određivanju pojma koristoljublja pojavljuje se samim tim i pitanje da li korist kojoj se teži, treba da bude samo imovinske prirode, jer u pravnoj literaturi pojam koristi često se tumači znatno šire, tako da pored imovinske može da obuhvati i neimovinsku, telesnu ili moralnu. Stav sudske prakse kod određivanja koristi za motiv koristoljublja je da ona mora da bude imovinska. Imovinska korist koja se želi ostvariti ne mora biti protivpravna. Ovakav stav je posledica neispitanosti motiva kod većine krivičnih dela protiv imovine kao i zbog odsustva obaveznog tumačenja izraza „pribavljanje protivpravne imovinske koristi“, zbog čega se u tim slučajevima motiv koristoljublja pretpostavlja.

Po pravilu, učinilac izvršenjem krivičnog dela ovakvu korist ostvaruje za sebe lično. Međutim, u praksi su česti slučajevi da neko učini krivično delo radi toga da drugom pribavi imovinsku korist. U presudi Vrhovnog suda Jugoslavije Kž 36/65 od 16.12.1965. godine se prihvata stanovište da se izvršenjem krivičnog dela iz koristoljublja može pribaviti imovinska korist i za drugog. Ako bi se pošlo od etimološkog značaja pojma koristoljublja, smatramo da isti ne bi mogao u sebi da sadrži tendenciju ka pribavljanju materijalne koristi drugome. Stav sudske prakse je da koristoljublje predstavlja po svojoj suštini sklonost ka pribavljanju lične koristi, požudu za bezobzirnim sticanjem lične materijalne dobiti. Ovakav stav opravdan je time što je sudu data mogućnost

da pored kazne zatvora, izrekne i novčanu kaznu kao sporednu, učiniocu krivičnog dela iz koristoljublja i onda kada ona nije izričito propisana zakonom (čl 48. st. 2. Krivičnog zakonika). Ovom rešenju se prigovara da se njime podriava načelo letaliteta u izricanju kazne, jer se izriče ona kazna koja nije propisana za izvršeno delo. Opravdanje je u tome što zakonodavac ne može unapred da predvidi koje delo može biti učinjeno iz koristoljublja da bi za njega propisao kaznu zatvora. Namera je da se učinilac pogodi u srž njegove krivice, u njegovu požudu za korišću, odnosno da se pored redovne svrhe kažnjavanja postigne i jedna specifična svrha, a to je da se pogodi sama koristoljubivost, koja ne bi bila ostvarena kada bi se radilo o učiniocu koji je krivičnim delom ostvario korist za drugog. Mišljenja smo da se u pojedinim slučajevima može govoriti o koristoljublju i onda kada učinilac ide za tim da krivičnim delom obezbedi drugom imovinsku korist, ali pod uslovom da i on neposredno učestvuje u toj koristi.

(5) Predlog javnog tužioca da se izrekne mera bezbednosti

Uvođenje mera bezbednosti u krivična zakonodavstva kao posebnih krivičnih sankcija, značilo je nesumnjiv progres u razvoju krivičnog prava i njegovu dalju humanizaciju. Međutim, kako mere bezbednosti, isto kao i kazne, znače ograničenje osnovnih prava čoveka, potrebno je da i one imaju jake osnove za svoju primenu. Opravdanost mera bezbednosti mora se ceniti, s obzirom na njihovu sadržinu, ciljeve koji se žele postići njihovom primenom i uslove pod kojima se izriču. Ono što, opšte uzevši, opravdava mere bezbednosti, posebno one koje se sastoje u lišenju ili ograničenju slobode učinioca, jeste činjenica da postoje delinkventi kod kojih je izraženo opasno stanje i kod kojih postoji verovatnoća da će ponoviti krivično delo. Dakle, mere bezbednosti su okrenute prema ličnosti učinioca krivičnog dela kome se izriču i njima se u prvom redu ostvaruju ciljevi individualne prevencije. Izbor i odmeravanje mera bezbednosti se vrši shodno njihovim preventivnim ciljevima, a princip individualizacije nalazi svoju primenu kod izvršenja mera bezbednosti. Međutim, i mera bezbednosti u krajnjoj liniji teži ostvarenju zaštite društva od kriminaliteta. Time mere bezbednosti imaju zajednički cilj koji je svojstven svim krivičnim sankcijama. Krivični zakonik Republike Srbije predviđa devet mera bezbednosti, s tim da sud može učiniocu krivičnog dela izreći jednu ili više mera bezbednosti kad postoje uslovi za njihovo izricanje predviđeni ovim Zakonikom. Predviđene mere bezbednosti su po svojoj sadržini i prirodi heterogene i mogu se klasifikovati po različitim kriterijumima. Tako se mere bezbednosti mogu podeliti na mere bezbednosti medicinskog karaktera i ostale mere bezbednos-

ti, mere bezbednosti ličnog i stvarnog karaktera odnosno personalne i realne (personalne pogađaju neposredno učinioca u pogledu njegovih sloboda i prava, a realne su one kojima se učinilac lišava nekog imovinskog dobra ili prava), zatim na mere bezbednosti sa i bez lišenja slobode (u našem zakonodavstvu predviđena je samo jedna mera bezbednosti sa lišenjem slobode koja je zbog svoje prirode nužna i opravdana a to je mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi – čl. 81. Krivičnog zakonika). Dalje, moguće ih je podeliti na obavezne i fakultativne, kao na one koje se izriču samostalno ili uz neku drugu krivičnu sankciju.

Prilikom procene da li je ostvaren najvažniji uslov za izricanje neke od navedenih mera bezbednosti odnosno da li postoji opasnost učinioca u smislu vršenja novih krivičnih dela, od naročitog značaja je odredba člana 78. Krivičnog zakonika, kojom se reguliše svrha mera bezbednosti. Ona se sastoji u otklanjanju stanja ili uslova koji mogu biti od uticaja da učinilac u buduće vrši krivična dela. Prihvaćeno je mišljenje da pojam „stanja“ treba vezati za stanje ličnosti učinica, tj. njegovo psihičko stanje, a pojam „uslova“ pretežno za životnu sredinu učinioca. Mera bezbednosti se po pravilu izriče učiniocima krivičnog dela kao izvršiocima ovih, a ne kao krivcima za isto. S toga se obično kaže da učinjeno krivično delo predstavlja samo povod za primenu mere bezbednosti, ali da ono nema značaja za odlučivanje o njihovom izricanju, i da samim tim ne određuje ni vrstu mere bezbednosti niti njeno trajanja. Mišljenja smo da se težina krivičnog dela ne bi smela u potpunosti zanemariti prilikom odlučivanja o primeni mere bezbednosti, iako Krivični zakonik Republike Srbije to ne postavlja kao obavezan uslov ni kod jedne mere bezbednosti. Ovo s razloga, što se opasnost, kao drugi alternativni uslov za primenu mere bezbednosti ne može sagledati ukoliko se nema u vidu učinjeno krivično delo, njegov karakter i težina.

Iz priložene tabele 2 i 3 možemo videti da su javni tužioci najvažniji po pitanju predloga za izricanje mera bezbednosti. Tokom izveštajnog perioda javni tužioci su stavili predlog da se izrekne mera bezbednosti prema 94 lica (69,63%), dok je sud doneo odluku o izricanju mere bezbednosti u 87 slučajeva (70,16%). Na žalost, iz priloženih tabela se ne može videti podatak za koje mere bezbednosti javni tužioci najčešće stavljaju predlog. U praksi se pokazalo, a to se može videti iz godišnjih izveštaja o radu opštinskih i okružnih javnih tužilaca, da javni tužioci najčešće predlažu meru bezbednosti zabrana upravljanja motornim vozilom (čl. 86. Krivičnog zakonika), oduzimanja predmeta (čl. 87. Krivičnog zakonika), i obavezno lečenje narkomana i alkoholičara (čl. 83. i 84. Krivičnog zakonika), što je očigledno u neposrednoj vezi sa učesta-

lošću izvršenja određene vrste krivičnih dela. Mišljenja smo da bi tužioci ubuduće trebalo da češće stavljaju predlog za izricanje mere bezbednosti zabrana vršenja poziva, delatnosti i dužnosti iz člana 85. Krivičnog zakonika, s obzirom na povećan broj izvršenih krivičnih dela protiv privrede, korupcije, „pranja novca“ i slično. Najvažniji osnov i kriterijum za primenu ove mere bezbednosti jeste opasnost da će učinilac daljim vršenjem svog poziva delatnosti ili dužnosti ponovo učiniti krivično delo. Kako je mera bezbednosti zabrana vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti nesamostalna mera bezbednosti, to se može izreći samo uz neku drugu u zakonom predviđenu samostalnu krivičnu sankciju. To znači da se opšti uslov sastoji u tome da je učiniocu krivičnog dela izrečena kazna ili uslovna osuda, a ukoliko se radi o neuračunljivom učinocu, da mu je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi ili na slobodi. Iako zakon ne precizira vrstu kazne uz koju se ova mera bezbednosti može izreći, sledi zaključak da to može biti samo kazna zatvora i novčana kazna, pod uslovom da su iste izrečene kao kazne. To znači da se mogućnost izricanja ove mere bezbednosti ne odnosi na sporedne kazne. Ukoliko je ova mera bezbednosti izrečena uz uslovnu osudu, sud može doneti odluku da se uslovna osuda opozove, (odnosno da se izvrši kazna koja je bila uslovno izrečena) ukoliko učinilac prekrši zabranu vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti (čl. 85. st. 3. Krivičnog zakonika). Prema tome, ova mera bezbednosti se ne može izreći uz sudsku opomenu ili uz vaspitnu meru (bez obzira da li je vaspitna mera izrečena maloletnom učiniocu krivičnog dela ili prema mlađem punoletnom licu).

(6) Predlog javnog tužioca da se oduzme imovinska korist

Člana 91. stav 1. Krivičnog zakonika Republike Srbije predviđa da „niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom“. To znači da je oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom obavezno. S tim u vezi zakonodavac u stavu 2. ovoga člana unosi izvesne novine u odnosu na član 84. stav 2. OKZ, utoliko što je umetnuta sveza „i“. Naime, korist iz stava 1. ovog člana oduzeće se, pod uslovima predviđenim ovim Zakonikom i sudskom odlukom kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog dela. Osnovni smisao ovog zakonodavnog rešenja je da se mera oduzimanja imovinske koristi može primeniti i u slučajevima kada sud ne donese sudsku odluku kojom se učinilac oglašava krivim ili kojom mu se izriče neka druga krivična sankcija (na primer mera bezbednosti obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi), jer i u tom slučaju neko stiće korist učinjenim krivičnim delom. Mera se izriče i maloletnom delinkventu kome je izrečena vaspitna mera ili kazna

maloletničkog zatvora, odnosno mlađem punoletnom licu kome je izrečena vaspitna mera.

Sud po službenoj dužnosti utvrđuje postojanje pribavljene imovinske koristi, njenu visinu i određuje njeno oduzimanje. Ako sud propusti da donese odluku o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom, to je osnov za pobijanje presude, imajući u vidu odredbu člana 91. Krivičnog zakonika.

Sporna je pravna priroda ove mere koja nema obeležja krivične sankcije, jer se njenom primenom ne oduzima ili ograničava neko dobro učinoca krivičnog dela, ali isto tako ne predstavlja ni meru bezbednosti jer tu nema nikakvog otklanjanja opasnog stanja učinioca od vršenja novog krivičnog dela (do 1977. godine ova mera je bila mera bezbednosti). Možemo zaključiti da se radi o specifičnoj meri sui generis, koja za cilj ima uspostavljanje predašnjeg stanja pre nego što je krivično delo učinjeno. S tim u vezi, Krivični zakonik u članu 92. propisuje uslov i način oduzimanja imovinske koristi, a odredbom člana 93. reguliše zaštitu oštećenog. Treba napomenuti da je mera oduzimanja imovinske koristi u odnosu na zahtev oštećenog supsidijarnog karaktera. Naime, ukoliko postoji lice koje je neposredno oštećeno krivičnim delom, njegovi interesi su primarni u odnosu na meru oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim delom, i to je precizno regulisano odredbom člana 93. Krivičnog zakonika, zavisno od toga da li je i u kom postupku oštećeni podneo imovinsko pravni zahtev.

Interesantan je podatak da su javni tužioci u izveštajnom periodu pored mera bezbednosti najčešće predlagali oduzimanje imovinske koristi, iako je izricanje ove mere zakonska obaveza suda. Naime, iz tabele broj 2 proizilazi da su javni tužioci predlog da se oduzme imovinska korist pribavljena krivičnim delom podneli prema 16 lica (11,85%), a sud je doneo odluku po ovoj predloženoj meri u 14 slučajeva (11,29%).

(7) Predlog mere zaštite od nasilja u porodici

Uloga javnog tužioca u gonjenju počinioca krivičnog dela nasilje u porodici iz čl. 194. Krivičnog zakonika je jasna, i ona proizilazi iz zakonskih i Ustavnih ovlašćenja, kao i u slučaju krivičnog gonjenja učinilaca ostalih krivičnih dela predviđenih Krivičnim zakonikom Republike Srbije. Međutim, specifičnost i složenost krivičnog dela nasilje u porodici nameće pitanje, da li bi i na koji način, javni tužilac trebao da deluje preventivno i tako svojim aktivnim učešćem spreči, ili barem smanji, vršenje ovog krivičnog dela koje je u izuzetnom porastu. S toga je potrebno preduzeti određene mere u cilju sprečavanja ovakvog nasilničkog ponašanja pojedinaca, angažovanjem raznih subjekata na

globalnom nivou, pa i javnog tužioca. Novi Porodični zakon⁸⁹ proširio je ovlašćenja javnog tužioca. Naime, novi Porodični zakon nasilje u porodici prvi put definiše kao društveni, a ne samo kao lični problem. U članu 197. ovog Zakona se navodi šta se smatra nasiljem u porodici, dok je članom 198. uvedena građansko-pravna zaštita, jer krivično pravna očigledno nije bila dovoljna. Naime, ovim članom su predviđene mere zaštite od nasilja u porodici: izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti, izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti, zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice i zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice. Na žalost, javni tužilac nema daljih informacija o predmetu nakon okončanja krivičnog postupka, pa samim tim ni o žrtvi nasilja, niti o sprovođenju eventualno izrečenih mera zaštite od nasilja u porodici iz člana 198. Porodičnog zakona Republike Srbije. To ga svakako ne oslobađa odgovornosti za nedovoljan broj podnetih predloga za izricanje ovih mera, posebno ako se ima u vidu i odredba člana 194. stav 5. Krivičnog zakonika, kojom se predviđa odgovornost lica koje prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu sud odredi na osnovu zakona. Na žalost, statistički podaci govore o potpunoj neažurnosti javnog tužioca po ovom pitanju, jer iz tabele 2 proizilazi da javni tužioci nisu stavili ni jedan jedini predlog zaštite od nasilja u porodici. Nadamo se da opravdanje za ovakvo postupanje, odnosno nepostupanje javnih tužilaca treba potražiti u modelu istraživanja (model slučajnog uzorka).

Napominjemo, da javni tužilac osim ovlašćenja da predlaže neku od mera zaštite iz člana 198. Porodičnog zakona, takođe ima i ovlašćenje da podnosi tužbu za poništaj braka iz člana 212. Porodičnog zakona, zatim tužbu za poništaj usvojenja na osnovu člana 275. stav 1. Porodičnog zakona, tužbu za zaštitu prava deteta na osnovu člana 263. Porodičnog zakona, tužbu za lišenje roditeljskog prava na osnovu člana 264. stav 2. Porodičnog zakona, tužbu za utvrđivanje postojanja ili nepostojanja braka na osnovu čl. 211. Porodičnog zakona i konačno tužbu radi poništenja priznanja oćinstva na osnovu člana 253. stav 1. Porodičnog zakona. Na sve parnične postupke koje javni tužilac inicira navedenim tužbama primenjuju se odredbe Zakona o parničnom postupku, uz manja odstupanja koja su regulisana članovima 203. do 209. Porodičnog zakona Republike Srbije

⁸⁹ „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 18/2005 od 24.02.2005. godine.

4. Žalba javnog tužioca

Kao što smo već napomenuli kaznena politika sudova ogleda se u vrsti donetih presuda, koja u izveštajnom periodu ima neizmenjenu strukturu u odnosu na ranije periode, s obzirom da se i dalje izriču kazne zatvora koje se kreću u granicama zakonom propisanog minimuma, sa izuzetkom malog broja kazni zatvora za najteža krivična dela na nivou okružnih sudova, kao i novčane kazne u malim iznosima koje se ne bi mogle nazavati kaznom, jer su takođe daleko bliži zakonskom minimumu nego maksimumu, dok je uslovna osuda i dalje najzastupljenija krivična sankcija u opštinskim sudovima.

Javni tužioci svojim izveštajima i na javnim stručnim raspravama najčešće ukazuju na blagu kaznenu politiku, a da pri tom nisu dovoljno samokritični i u svojim razmatranjima retko kada govore o svom položaju i mogućnostima da kroz drugostepeni postupak utiču na izbor vrste i visine krivične sankcije koja se izriče za konkretno krivično delo. Naime, pored opravdane kritike suda, mišljenja smo da je i tužilaštvo pokazalo nedovoljnu ažurnost u radu. Pre svega, izjavljivanjem stereotipnih žalbi zbog odluke o krivičnoj sankciji bez navođenja konkretnih razloga; zatim nedoslednošću u svom stavu odnosno odsustvo žalbi u slučaju prekvalifikacije od strane suda kod istog činjeničnog stanja; neizjavljivanje žalbi zbog povrede krivičnog zakona (čl. 369. ZKP) i bitnih povreda odredaba krivičnog postupka (čl. 368. ZKP) koje su vrlo česte kod prvostepenih presuda; neusaglašenosti osnova zbog kojih se presuda može pobijati i predloga u žalbi itd. To znači da bi tužilaštva morala ne samo brojnošću, već i kvalitetom izjavljenih žalbi da izazovu preispitivanje kako krivičnih sankcija, tako i presuda u celini od strane drugostepenih sudova. Na javnom tužiocu je dakle, iako kaznenu politiku u krajnjoj liniji izgrađuje sud, da izjavljivanjem žalbi odnosno nastojanjem za adekvatnijom krivičnom sankcijom, zaštiti kako interes oštećenog tako i društveni interes. Jer, u svakoj državi kriminalitet je negativna društvena pojava kojom se vrši napad na osnovne društvene vrednosti. Adekvatne krivične sankcije odnosno adekvatna kaznena politika ostvariće i svoju preventivnu svrhu, uz već svima poznatu konstataciju, da je pravovremena i adekvatna represija ipak najbolja prevencija. I u toj mери odnosno u tim okvirima, kaznena politika biće jedan od nezamenljivih faktora u borbi protiv kriminaliteta. Napominjemo da veliki broj neotkrivenih izvršilaca naročito kada se radi o najtežim krivičnim delima, umnogome doprinosi medijskoj promociji kriminaliteta, naročito kod mladih potencijalnih izvršilaca i progresivno utiču na njihov dalji razvoj. Tome svakako doprinosi i okruženje u kojem živimo, kao i činjenica da u našem društvu koje se kao i država nalazi u procesu tranzicije, nije postignuta pravna sigurnost pravovremenim otkrivanjem, efikas-

nim krivičnim progonom i adekvatnom kaznenom politikom. Pri tom mislimo na nedovoljnu ažurnost i efikasnost kako policije i javnog tužilaštva kao organa otkrivanja i gonjenja, tako i samih sudova. Sa ovih razloga, možemo zaključiti da stanje kaznene politike, kao faktora borbe protiv kriminaliteta, nije bilo zadovoljavajuće i da bi javna tužilaštva ubuduće morala u većoj meri uticati na pooštavanje kaznene politike, kako bi sudovi i to prvostepeni i drugostepeni, primenom strožih krivičnih sankcija i efikasnijim vođenjem krivičnog postupka povratili pravnu sigurnost građana.

Osim izjavljivanja žalbe na donete presude, tužilaštva mogu doprineti efikasnijem krivičnom progonu i oštrijom kaznenoj politici i svojim aktivnim učestvovanjem na glavnom pretresu, predlaganjem izricanja novčane kazne kao sporedne, odgovarajuće mere bezbednosti i opozivanjem uslovne osude, kada su za to ispunjeni zakonski uslovi, kako smo to već naveli. U slučajevima neizjavljivanja žalbi javna tužilaštva su dužna da sačinjavaju službene beleške o razlozima neizjavljivanja žalbe i opravdanosti primenjenih instituta uslovne osude i ublažavanja kazne.

Tabela 38

ŽALBA JAVNOG TUŽIOCA PROTIV SUDSKIH ODLUKA								
Vrsta sudske odluke:	Da li je javni tužilac izjavio žalbu?							
	da		ne		#N/A		ukupno	
	Broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
oslobađajuća presuda	28	96.55%	1	3.45%		0.00%	29	100%
osuđujuća presuda	208	38.95%	322	60.30%	4	0.75%	534	100%
presuda kojom se oglašava krivim a osloboda od kazne		0.00%	1	100.00%		0.00%	1	100%
presuda kojom se optužba odbija	3	42.86%	3	42.86%	1	14.29%	7	100%
#N/A	2	15.38%	11	84.62%	0	0.00%	13	100%
s v e g a	241	41.27%	338	57.88%	5	0.86%	584	%

Analizom statističkih podataka pokušaćemo da utvrdimo da li su i u kojoj meri javni tužioci reagovali na sudske odluke, odnosno izrečene krivične sankcije za koje smatraju da nisu zadovoljavajuće. Mišljenja smo da se na osnovu priloženih statističkih podataka mogu dati neki opšti zaključci, iako se istraživanje odnosi na ograničeni broj predmeta u određenom broju gradova (9 gradova). S tim u vezi, iz tabele 4 proizilazi da su javni tužioci izjavili žalbe u odnosu na ukupan broj done-

tih presuda u 41,27% slučajeva, od toga najveći procenat izjavljenih žalbi se odnosi na oslobađajuće presude (96,55%), zatim žalbe izjavljene protiv presuda kojom se optužba odbija (42,86%) i konačno žalbe protiv osuđujućih presuda (38,95%). Imajući u vidu ove podatke, ne mogu se prihvatiti tvrdnje javnih tužilaca da sud izriče blage krivično-pravne sankcije. Naprotiv, broj žalbi koje podnose javni tužioc i u odnosu prema ukupnom broju osuđujućih presuda, sa izuzetkom broja žalbi izjavljenih protiv oslobađajućih presuda, pre daju osnov za tvrdnju da su javni tužioc i u suštini zadovoljni izrečenim sankcijama.

Treba napomenuti da je i trajanje krivičnog postupka takođe jedan od faktora koji utiče na kaznenu politiku. Naime, jedan deo odbijajućih presuda je donet zbog odustanka javnog tužioca od daljeg krivičnog gonjenja usled nastupele zastarelosti, zatim što je krivično delo izgubilo na stepenu društvene opasnosti usled proteka vremena ili izmenjenog cenzusa i slično. Neopravdano dugo traje i postupak po žalbi kod drugostepenog suda, kao i izrada presuda koja daleko prevazilazi zakonski rok. Stoga smatramo da se kaznena politika sudova može korigovati kako efikasnim vođenjem krivičnog postupka, koji u praksi traje po dve ili više godina, tako i povećanom efikasnošću u žalbenom postupku. S tim u vezi treba imati u vidu brojne objektivne poteškoće koje otežavaju rad sudova u Srbiji (broj primljenih predmeta u odnosu na broj sudija, uslove rada i slično). Iz priložene tabele 4 dalje proizilazi da javni tužioc i nisu izjavili ni jednu žalbu u odnosu na presude kojim se okrivljeni oglašava krivim a osloboda od kazne.

Tabela 39

<i>ŽALBE JAVNOG TUŽIOCA PROTIV PRVOSTEPENIH ODLUKA PO SUDOVIMA</i>								
<i>Grad</i>	<i>Da li je javni tužilac izjavio žalbu?</i>							
	<i>da</i>		<i>ne</i>		<i>#N/A</i>		<i>ukupno</i>	
	<i>Broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
<i>BEOGRAD</i>	78	56.93%	59	43.07%		0.00%	137	100%
<i>KRAGUJE-VAC</i>	10	18.52%	43	79.63%	1	1.85%	54	100%
<i>NIŠ</i>	26	48.15%	26	48.15%	2	3.70%	54	100%
<i>NOVI SAD</i>	18	29.51%	43	70.49%		0.00%	61	100%
<i>PANČEVO</i>	19	35.19%	35	64.81%		0.00%	54	100%
<i>VALJEVO</i>	22	42.31%	30	57.69%		0.00%	52	100%
<i>VRANJE</i>	31	52.54%	28	47.46%		0.00%	59	100%
<i>ZAJEČAR</i>	7	13.46%	43	82.69%	2	3.85%	52	100%
<i>ZRENJANIN</i>	30	49.18%	31	50.82%		0.00%	61	100%
Grand Total	241	41.27%	338	57.88%	5	0.86%	584	100%

Podaci iz tabele 5 govore o ažurnosti javnih tužilaca po gradovima koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem, a to su Beograd, Kragujevac, Niš; Novi Sad, Pančevo, Valjevo, Vranje, Zaječar i Zrenjanin. Statistički podaci govore da su javni tužioci, posmatrano ukupno za sve navedene gradove, izjavili žalbe u 41,27%, s tim da je najvažnije Javno tužilaštvo u Beogradu sa 56,93% izjavljenih žalbi (ovaj podatak se može objasniti najvećim brojem primljenih predmeta za teritoriju grada Beograda u odnosu na ostale gradove u Srbiji). Zatim sledi Vranje sa 52,54% izjavljenih žalbi, Niš sa 48,15% i tako dalje, dok je Javno tužilaštvo u Zaječaru izjavilo najmanji procenat izjavljenih žalbi (13,46%). Sprovedeno istraživanje nesporno pokazuje da javna tužilaštva nemaju jedinstvenu politiku kažnjavanja, jer postoje značajne razlike između pojedinih gradova i odnosa javnog tužioca prema izrečenim krivičnim sankcijama kroz pondošenje žalbi.

Tabela 40

<i>ŽALBE JAVNOG TUŽIOCA PROTIV SUDSKIH ODLUKA PO KRIVIČNIM DELIMA POJEDINAČNO</i>								
<i>krivično delo</i>	<i>Da li je javni tužilac izjavio žalbu?</i>							
	<i>da</i>		<i>ne</i>		<i>#N/A</i>		<i>ukupno</i>	
	<i>Broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
<i>ubistvo</i>	46	43.40%	60	56.60%	0	0.00%	106	100%
<i>razbojništvo</i>	56	51.85%	52	48.15%	0	0.00%	108	100%
<i>silovanje</i>	48	45.28%	56	52.83%	2	1.89%	106	100%
<i>nasilje u porodici</i>	12	14.46%	70	84.34%	1	1.20%	83	100%
<i>zloupotreba službenog položaja</i>	42	35.90%	74	63.25%	1	0.85%	117	100%
<i>primanje mita</i>	37	57.81%	26	40.63%	1	1.56%	64	100%
s v e g a	241	41.27%	338	57.88%	5	0.86%	584	100%

Naprotiv, statistički podaci iz tabele 6 govore o relativno ujednačenom postupanju javnih tužilaca kada je u pitanju kaznena politika sudova za pojedinačna krivična dela koja su bila predmet ovog istraživanja (ubistvo, razbojništvo, silovanje, nasilje u porodici, zloupotreba službenog položaja i primanje mita). Naime, javni tužioci su protiv sudskih odluka po krivičnim delima pojedinačno ukupno izjavili žalbe u 41,27%, s tim što je najveći broj izjavljenih žalbi u odnosu na krivično delo primanje mita (57,81%), zatim sledi krivično delo razbojništva (51,85%), silovanje (45,28%) , ubistvo (43,40%) i zloupotre-

ba službenog položaja (35,90%). U odnosu na ukupan i prosečan broj izjavljenih žalbi, iznenađujući je podatak o broju izjavljenih žalbi za krivično delo nasilje u porodici iz člana 194. KZ (14,46%), imajući u vidu izuzetan porast ovog krivičnog dela, te činjenicu da je nasilje u porodici tema brojnih javnih i stručnih rasprava. Porodica je prva bolna tačka kroz koju se izražava kriza morala i hipokrizija društva. Otuda i konstatacija Erika Froma „da svako društvo ima onakvu porodicu kakvu zaslužuje“. Ako posmatramo porodicu kod nas, stanje u kojem se nalazi, i probleme sa kojima se suočava, možemo slobodno reći da se naše društvo nalazi u dubokoj krizi. Evidentno je da sva dešavanja na društvenom makro planu deluju na psihu pojedinca, a to bitno utiče na međusobne odnose, kako unutar tako i van porodice. Kao posledica takvog kriznog stanja, javlja se otuđenost pojedinaca, gubi se osećaj pripadnosti porodici, međusobne saradnje i emocionalne ravnoteže. Krizna porodična stanja izražavaju se najčešće kroz simptomatsko ponašanje jednog od članova kao što su alkoholizam, narkomanija, agresivno ponašanje dece, delikventno ponašanje i td. Za razliku od nasilja u porodici, statistički podaci o broju izjavljenih žalbi za krivično delo primanje mita, izražava realno stanje u Srbiji, s obzirom da su korupcija i mito tema broj jedan kod nas.

U Preporuci REC (2000)19 Saveta ministara državama članicama o ulozi javnog tužilaštva u krivično-pravnom sistemu⁹⁰ navodi se u poglavlju po nazivom „Obaveze javnog tužioca prema pojedincima“, da javni tužilac u vršenju svojih dužnosti treba naročito da poštuje i štiti ljudska prava utvrđena Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i da obezbede jednakost pred zakonom i da se obaveste o svim relevantnim okolnostima uključujući one koje se odnose na osumnjičenog, bez obzira da li su povoljne ili nepovoljne za njega. Dalje se navodi da javni tužioci ne smeju da iznose dokaze protiv osumnjičenih za koje znaju ili osnovano smatraju da su pribavljivi metodama suprotnim zakonu. U slučaju sumnje, javni tužioci treba da traže od suda da donese odluku o prihvatljivosti takvih dokaza. U skladu sa ovom preporukom Saveta Evrope i odredbom člana 364. stav 3. Zakonika o krivičnom postupku, javni tužilac može izjaviti žalbu kako na štetu, tako i u korist optuženog. Iz priloženog dijagrama 1 proizilazi da je javni tužilac ovo svoje ovlašćenje koristio samo u jednom slučaju (1%), dok je u preostalim 99% žalbu izjavio na štetu optuženog.

⁹⁰ Usvojena od Saveta ministara 06.10.2000. godine na 724 sednici Zamenika ministara.

Dijagram 1

Tabela 41

OSNOVI ŽALBE JAVNOG TUŽIOCA		
Osnov	broj	%
bitne povrede odredaba krivičnog postupka	29	10.32%
povrede krivičnog zakona	13	4.63%
pogrešno ili nepotpuno utvrđeno činjenično stanje	42	14.95%
odluke o krivičnoj sankciji	197	70.11%
Ukupno	281	100%

Najčešći osnov za izjavljivanje žalbe javnog tužioca je odluka o krivičnoj sankciji (70,11%), zatim sledi žalba zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja (14,95%), bitne povrede odredaba krivičnog postupka (10,32%) i zbog povrede krivičnog zakona (4,63%). Ovaj podatak govori da su javni tužioci u najvećem broju slučajeva nezadovoljni vrstom ili visinom izrečene krivične sankcije, te da svoju ocenu politike kažnjavanja daju upravo na osnovu odluke u tim konkretnim slučajevima. Svakako da uspeh i kvalitet izjavljenih žalbi javnih tužilaca zavisi od odluke drugostepenog suda, jer samo podnošenjem žalbi u kojima su dobro obrazložene sve okolnosti bitne za izbor vrste i visine krivičnopravne sankcije mogu uticati na ujednačavanje ili promenu kaznene politike sudova. S toga posebnu pažnju treba posvetiti odlukama suda pravnog leka po žalbama javnog tužioca (tabela 8).

Tabela 42

<i>Odluke suda pravnog leka po žalbama javnog tužioca</i>		
<i>vrsta odluke</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
žalba odbačena	2	0.83%
žalba odbijena kao neosnovana i presuda potvrđena	167	69.29%
žaba uvažena i presuda preinačena	39	16.18%
žalba uvažena i presuda ukinuta	4	1.66%
#N/A	29	12.03%
ukupno	241	100%

Na žalost, statistički podaci iz ove tabele govore nam da je žalba uvažena i presuda preinačena samo u 16,18% slučajeva, a da je žalba uvažena i presuda ukinuta u 1,66%, dok je žalba odbijena kao neosnovana i presuda potvrđena čak u 69,29% slučajeva. Mišljenja smo da relativan (ne)uspeh izjavljenih žalbi zbog odluke suda o krivičnoj sankciji ne bi smeo biti razlog da se ne koristi tako moćan i u zakonu dominantan korektiv neadekvatnih krivičnih sankcija. Naime, ranija iskustva pojedinih tužilaštava da kada su u pitanju žalbe zbog odluke o krivičnog sankciji, da su drugostepeni sudovi uglavnom iste odbijali i potvrđivali prvostepene presude, ne znači da treba gubiti upornost u primeni žalbe u svakom slučaju kada javni tužilac smatra da je izrečena krivična sankcija neadekvatna.

Tabela 43

<i>Odluke suda pravnog leka povodom žalbi javnog tužioca posmatrano po sudovima</i>												
<i>GRAD</i>	<i>žalba odbačena</i>		<i>žalba odbijena kao neosnovana i presuda potvrđena</i>		<i>žaba uvažena i presuda preinačena</i>		<i>žalba uvažena i presuda ukinuta</i>		<i>#N/A</i>		<i>UKUPNO</i>	
	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>	<i>broj</i>	<i>%</i>
	BG	0	0.00%	58	73.42%	20	25.32%	1	1.27%	0		79
KG	0	0.00%	7	100.00%	0	0.00%	0	0.00%	0		7	100%
NI	0	0.00%	16	69.57%	6	26.09%	1	4.35%	0		23	100%
NS	1	6.67%	13	86.67%	1	6.67%	0	0.00%	0		15	100%
PA	0	0.00%	14	73.68%	5	26.32%	0	0.00%	0		19	100%
VA	0	0.00%	3	75.00%	0	0.00%	1	25.00%	0		4	100%
VR	1	3.45%	23	79.31%	5	17.24%	0	0.00%	0		29	100%
ZA	0	0.00%	4	66.67%	2	33.33%	0	0.00%	0		6	100%
ZR	0	0.00%	29	96.67%	0	0.00%	1	3.33%	0		30	100%
	0		0		0	0.00%	0	0.00%	29	100%	29	100%
svega	2	0.83%	167	69.29%	39	16.18%	4	1.66%	29	12.03%	241	100%

Međutim, podaci iz tabele 9, koji se odnose na odluku suda pravnog leka povodom žalbi javnog tužioca posmatrano po sudovima, deluju zaista poražavajuće za javne tužioce. Naime, žalba je odbijena kao neosnovana i presuda potvrđena ukupno u 69,29% slučajeva, s tim što prednost ima Kragujevac u kojem je žalba odbijena kao neosnovana u 100% slučajeva, i Zrenjanin sa 96,67%. Najniža stopa odbijenih žalbi je u Nišu (69,57%), što se zaista ne može smatrati uspehom. Zaječar ima prednost u broju uvažениh žalbi po kojima je prvostepena presuda preinačena (33,33%), a Valjevo u broju uvažениh žalbi po kojima je presuda ukinuta (25%).

Tabela 44

Odluke suda pravnog leka povodom žalbi javnog tužioca posmatrano po krivičnim delima												
GRAD	žalba odbijena		žalba odbijena kao neosnovana i presuda potvrđena		žalba uvažena i presuda preinačena		žalba uvažena i presuda ukinuta		#N/A		UKUPNO	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
ubistvo	1	2.56%	31	79.49%	7	17.95%	0	0.00%	0	0.00%	39	100%
razbojništvo		0.00%	40	80.00%	10	20.00%	0	0.00%	0	0.00%	50	100%
silovanje		0.00%	29	74.36%	10	25.64%	0	0.00%	0	0.00%	39	100%
nasilje u porodici		0.00%	7	77.78%	1	11.11%	1	11.11%	0	0.00%	9	100%
zloupotreba službenog položaja		2.44%	33	80.49%	4	9.76%	3	7.32%	0	0.00%	41	100%
primanje mita	1	0.00%	27	42.86%	7	11.11%	0	0.00%	29	46.03%	63	100%
svuga	2	0.83%	167	69.29%	39	16.18%	4	1.66%	29	12.03%	241	100%

Tabela 10 sadrži podatke o odlukama suda pravnog leka povodom žalbi javnog tužioca posmatrano po krivičnim delima. U odnosu na krivično delo zloupotreba službenog položaja iz čl. 359. Krivičnog zakonika žalba je odbijena kao neosnovana i prvostepena presuda potvrđena u 80,49% slučajeva, zatim sledi krivično delo razbojništva iz čl. 206. Krivičnog zakonika sa 80% slučajeva, ubistvo iz čl. 113. Krivičnog zakonika sa 79,49%. Nešto manji procenat

odnosi se na krivično delo nasilje u porodici iz čl. 194. Krivičnog zakonika (77,78%) i krivično delo silovanja iz čl. 178. Krivičnog zakonika (74,36%). Najveće odstupanje u pogledu broja odbijenih žalbi kao neosnovanih vidi se kod krivičnog dela primanje mita iz čl. 367. Krivičnog zakonika (42,85%). Značajan procenat uvažениh žalbi u kojima je prvostepena presuda preinačena, najčešće izricanjem kazne zatvora u dužem trajanju, odnosi se na krivično delo silovanja (25,64%), a potom sledi krivično delo razbojništvo (20%). U odnosu na krivično delo nasilja u porodici uvažен je najveći procenat žalbi po kojima je presuda ukinuta i predmet upućен prvostepenom sudu na ponovno suđenje (11,11%), a potom sledi krivično delo zloupotreba službenog položaja sa (7,32%).

Tabela 45

Odluke suda pravnog leka po žalbama javnog tužioca zbog odluke o krivičnoj sankciji		
vrsta odluke	broj	%
žalba zbog odluke o kazni uvažena i presuda preinačena	34	17.26%
žalba zbog uslovne osude uvažena i presuda peinačena	10	5.08%
žalba zbog odluke o kazni odbijena i presuda potvrđena	130	65.99%
žalba zbog uslovne osude odbijena i presuda potvrđena	19	9.64%
#N/A	4	2.03%
ukupno	197	100.0%

Iz tabele 11 proizilazi da je žalba javnog tužioca izjavljena zbog odluke o kazni uvažena i prvostepena presuda preinačena u 17,26%, zatim zbog uslovne osude u 5,08%, dok je žalba zbog odluke o kazni odbijena i presuda potvrđena u 65,99% a zbog uslovne osude u 9,64%. Posmatrano po gradovima, Zaječar ima prednost sa 50% uvažениh žalbi zbog odluke o kazni, a potom sledi Valjevo sa 26,32%, Niš sa 23,81% i td. U pogledu broja uvažениh žalbi zbog uslovne osude prednost ima Pančevo sa 11,76%, a potom slede Beograd i Niš sa 9,52%. Ovim podacima, imajući posebno u vidu broj uvažениh žalbi u Zaječaru, potvrđuje se naša konstatacija o neujednačenoj kaznenoj politici sudova zavisno od područja, odnosno grada. U prilog ove konstatacije govori i podatak da je žalba zbog odluke o kazni odbijena i presuda potvrđena u Vranju u čak u 85,19%, dok je to u Zrenjaninu učinjeno samo u 9,14% slučajeva. Zaista je teško objasniti ovako drastičnu razliku u kaznenoj politici sudova, kada su u pitanju ista krivična dela.

Tabela 46

<i>Odluke suda pravog leka povodom žalbi javnog tužioca zbog odluke o krivičnoj sankciji posmatrano po sudovima</i>										
<i>Grad</i>	<i>žalba zbog odluke o kazni uvažena i presuda preinačena</i>		<i>žalba zbog uslovne osude uvažena i presuda peinačena</i>		<i>žalba zbog odluke o kazni odbijena i presuda potvrđena</i>		<i>žalba zbog uslovne osude odbijena i presuda potvrđena</i>		<i>ukupno</i>	
	<i>br</i>	<i>%</i>	<i>br</i>	<i>%</i>	<i>br</i>	<i>%</i>	<i>br</i>	<i>%</i>	<i>br</i>	<i>%</i>
<i>BEOGRAD</i>	11	17.46%	6	9.52%	43	68.25%	3	1.52%	63	32.0%
<i>KRAGUJEVAC</i>	1	20.00%			4	80.00%			5	2.5%
<i>NIŠ</i>	5	23.81%	2	9.52%	12	57.14%	2	1.02%	21	10.7%
<i>NOVISAD</i>	2	16.67%			9	75.00%	1	0.51%	12	6.1%
<i>PANČEVO</i>	3	17.65%	2	11.76%	12	70.59%			17	8.6%
<i>VALJEVO</i>	5	26.32%			9	47.37%	5	2.54%	19	9.6%
<i>VRANJE</i>	4	14.81%			23	85.19%			27	13.7%
<i>ZAJEČAR</i>	2	50.00%					2	1.02%	4	2.0%
<i>ZRENJANIN</i>	1	4.00%			18	9.14%	6	3.05%	25	12.7%
<i>#NA</i>									4	2.0%
Grand Total	34	17.26%	10	5.08%	130	65.99%	19	9.64%	197	100.0%

Iz tabele 12 proizilazi da je Okružni sud u Zaječaru doneo najveći broj odluka kojima se uvažava žalba javnog tužioca zbog odluke o kazni i preinačuje prvostepena presuda (50.00%). Zatim sledi Okružni sud u Valjevu sa 26.32% uvažanih žalbi javnog tužioca zbog odluke o kazni, Okružni sud u Nišu sa 23.81% itd. Okružni sud u Pančevu je doneo najveći broj odluka kojima se uvažava žalba javnog tužioca zbog uslovne osude (11.76%), a zatim slede Okružni sudovi u Nišu i Beogradu sa po 9.52%.

Na žalost, znatno je veći broj odluka drugostepenih sudova kojima se žalba javnog tužioca po ova dva osnova odbija i prvostepena presuda potvrđuje. Tako je Okružni sud u Vranju odbio žalbe javnog tužioca zbog odluke o kazni čak u 85.19% slučajeva, dok je Okružni sud u Zrenjaninu odbio žalbu javnog tužioca po ovom osnovu samo u 9.14%. Iz tabele dalje proizilazi da je izuzetno visok procenat odbijenih žalbi javnog tužioca i u ostalim gradovima, koji se kreće od 47.37% (Valjevo) do 80.00% (Kragujevac). Procenat odbijenih žalbi zbog odluke o uslovnoj osudi je neuporedivo manji i kreće se u rasponu od 0.51% (Novi Sad) do 3.05% (Zrenjanin)

<i>Odluke suda pravnog leka po žalbama javnog tužioca zbog odluke o krivičnoj sankciji posmatrano po krivičnim delima</i>										
<i>Grad</i>	<i>žalba zbog odluke o kazni uvažena i presuda preinačena</i>		<i>žalba zbog uslovne osude uvažena i presuda peinačena</i>		<i>žalba zbog odluke o kazni odbijena i presuda potvrđena</i>		<i>žalba zbog uslovne osude odbijena i presuda potvrđena</i>		<i>ukupno</i>	
	<i>br</i>	<i>%</i>	<i>br</i>	<i>%</i>	<i>br</i>	<i>%</i>	<i>br</i>	<i>%</i>	<i>br</i>	<i>%</i>
Ubistvo	9	20.93%		0.00%	30	69.77%	4	2.03%	43	21.83%
razbojništvo	7	14.29%			41	83.67%	1		49	24.87%
silovanje	12	29.27%		0.00%	29	70.73%		0.00%	41	20.81%
nasilje u porodici	2	18.18%	1		6	54.55%	2	1.02%	11	5.58%
zloupotreba službenog položaja		0.00%	4	19.05%	9	42.86%	8		21	10.66%
primanje mita	4	14.29%	5		15	53.57%	4	2.03%	28	14.21%
#N/A									4	2.03%
svega	34	17.26%	10	5.08%	130	65.99%	19	9.64%	197	100.00%

Tabela 13 sadrži podatke o odlukama suda pravnog leka po žalbama javnog tužica zbog odluke o krivičnoj sankciji posmatrano po krivičnim delima. Najveći procenat uvaženih žalbi zbog odluke o kazni odnosi se na krivično delo silovanje (29,27%), dok se najveći broj uvaženih žalbi zbog uslovne osude odnosi na krivično delo zloupotreba službenog položaja (19,05%). Veoma visok procenat odbijenih žalbi zbog odluke o kazni odnosi se na krivično delo razbojništva (83,67%), sa napomenom da je najmanji procenat kod krivičnog dela zloupotreba službenog položaja (43,86%). Znatno manji procenat odnosi se na žalbe odbijene zbog uslovne osude, koje za krivično delo primanje mita i ubistvo iznose samo 2,03% a za krivično delo nasilje u porodici 1,02%. Na osnovu analize statističkih podataka možemo zaključiti da su javni tužioci najčešće žalbu izjavljivali zbog odluke o krivičnoj sankciji (70,11%), koji podatak ukazuje na visok stepen ažurnosti javnih tužilaca po tom osnovu. Međutim, statistički podaci istov-

remeno ukazuju na visok procenat odluka drugostepenog suda po kojima je žalba zbog odluke o kazni odbijena i prvostepena presuda potvrđena (65,99%). Navedeni podatak može biti osnov za zaključak o uspešnosti i kvalitetu izjavljenih žalbi, ali isto tako i potvrđuje naše konstatacije da je kaznena politika sudova blaga odnosno neadekvatna.

VII. ODLIKE KRIVIČNOG POSTUPKA U ISTRAŽIVANOM UZORKU

1. Trajanje krivičnog postupka

Kada se posmatra vremenski period koji je protekao od izvršenja krivičnog dela do trenutka podnošenja krivične prijave osnovno pravilo glasi da sa protekom vremena eksponencijalno opada broj podnetih krivičnih prijava. Izuzetak predstavlja jedino vremenski period od preko 6 meseci koji beleži ubedljivo najmanji procenat podnetih krivičnih prijava – samo 3,94%. Konkretno, u slučajevima kada je između izvršenja dela i podnošenja krivične prijave prošlo do sedam (7) dana krivične prijave su podnete u preko polovine slučajeva – 50,17%. Tri puta manje prijava je podneto onda kada je taj period trajao do mesec dana, tačnije 17,47% dok se u periodu od preko jednog do tri meseca podnese još manji broj prijava – 12,50%. Prema dobijenim podacima nema neke velike razlike između toga da li je od trenutka izvršenja dela do momenta podnošenja krivične prijave proteklo preko 3 meseca (7,19%) ili preko godinu (5,82%).

Ista tendencija postoji i kada se analizira vremenski period od trenutka podnošenja krivične prijave do pokretanja istrage što se u neku ruku može smatrati kao nastavak, prirodna posledica prethodno prikazanih rezultata. Izvesna razlika postoji kod one kategorije slučajeva u kojima je najbrže obavljena izvesna aktivnost– u ovom slučaju je to do mesec dana računajući od trenutka podnošenja krivične prijave do momenta pokretanja istrage, koja i u ovom segmentu naše analize najbrojnija (77,91%). Navedena razlika se sastoji u tome što je procenat tih slučajeva znatno veći nego učešće najbrže podnetih krivičnih prijava (50,17%) što govori u prilog efikasnosti rada organa gonjenja koja se povećava sa svakom sledećom aktivnošću u pretkrivičnom postupku. Druga razlika se sastoji u tome što postoji ogromna nesrazmera između slučajeva kada je za preduzimanje tih aktivnosti trebalo do mesec dana u odnosu na sve druge rokove od kojih pojedinačno gledano nijedan ne prelazi 10%. Tako je bilo potrebno da prođe preko mesec dana do 3 meseca za pokretanje istrage u 7, 53% slučajeva dok je preko 3 meseca to bilo preduzeto u 4,45% slučajeva. Broj slučajeva u kojima je od trenutka podnošenja krivične prijave do trenutka pokretanja istrage proteklo više od 6 meseci neznatno je veći (4,79%).

Kada je pak reč o trajanju istrage, dobijeni rezultati ukazuju na dve zakonomernosti. Suština prve je da do određene granice sa protekom vremena raste broj zastupljenih slučajeva. Konkretno, istraga je trajala do mesec dana u

30,48% dok su istrage čije je trajanje bilo preko mesec dana zabeležen u 37,33% slučajeva. Nakon toga, na scenu stupa druga, rekli bismo očekivana tendencija da se povećanje vremenskog rastojanja dovodi do smanjivanja broja zastupljenih slučajeva. Tako je istraga trajala preko 3 meseca u 15,58% slučajeva, dakle tri puta manje nego za najkraći posmatrani period, dok je procenat istraga koje su trajale duže još niži – 10,10%. Ono što je veoma interesantno jeste treće pravilo koje se može izvući na osnovu dobijenih rezultata a koje se može sažeti u maksimi da je mera pritvora, ako ništa drugo, bar opravdana sa stanovišta brzine rada i efikasnosti svih aktera istrage kao faze krivičnog postupka. Za razliku od već razmatranih istraga koje su trajale do mesec dana u 30,48% slučajeva istrage u kojima je okrivljen bila izrečena mera pritvora su 42% slučajeva trajale do mesec dana što je povećanje od skoro 12%. Slično tome, istrage za čije trajanje je bilo potrebno između mesec dana i 3 meseca su, nasuprot „redovnim istragama 37,33%, zabeležene u 40,86% slučajeva. Sledstveno tome, istrage za čije okončanje je bio potreban duži vremenski period su imale manje vrednosti u odnosu na „redovne“ istrage. Tako je određivanje pritvora smanjilo broj onih istraga za koje je bio potrebno preko 3 meseca sa 15,58% na 11,43% odnosno preko 6 meseci sa 10,10% na 4,29%.

I u pogledu vremena koje je bilo neophodno da bi se podigla optužba, gledano u odnosu na trenutak podnošenja krivične prijave, važi tendencija da se sa protekom rokova smanjuje broj zabeleženih slučajeva. Do 3 meseca je bilo potrebno za podizanje optužnice u 65,41% slučajeva što predstavlja apsolutno najveću vrednost dok je preko 3 meseca bilo neophodno za okonačnije navedenih aktivnosti u 17,29% slučajeva što je preko 3 puta manje zabeleženih slučajeva. Nakon toga i vremenski i procentualno dolaze na red vreme od preko 6 meseci koje je potrođeno na preduzimanje tih aktivnost uz čak 10,45% slučajeva i na kraju preko 12 meseci u sama ali velikih 6,51% što govori o složenosti pojedinih predmeta ili neačurnosti rada organa ili o postojanje neotkronjivi razloga da te katinvosti traju to duće. Podaci o vremenu koje je proteklo od podnošenja krivične prijave do podizanja optužnice su svakako višestruko dragoceni za neku obimniju i složeniju analizu koja bi u prvom redu za cilj imala razmatranje organa koji preduzimaju aktivnosti u posmatranom periodu, njihova ovlašćenja i što je najvažnije njihove međusobne odnose. Na ovom mestu i za potrebe ovog istraživanja ukazaćemo samo na neke od mogućih relacija. Ako je procenat slučajeva kod kojih je od trenutka podnošenja krivične prijave do trenutka pokretanja istrage bilo potrebno do 3 meseca 85,45% (77,91% + 7,53%) dok procenat istraga čije je trajanje do 3 meseca 67,81% (30,48% + 37,33%) može se spekulirati na čijoj strani leži stigma da je z podi-

zanje optužbe , gledano od trenutka podnopenja krivične prijave bilo potrebno do 3 meseca u 65,41% slučajeva?

Podaci o trajanju prvostepenog postupka pokazuju dva smera kretanja zabeleženih vrednosti. Prvi smer jeste rast vrednosti do koga dolazi sa protekom vremena. I dok je u 7, 88% slučajeva bilo potrebno da od trenutka podnošenja krivične prijave do konočanja prvostepenog postupka prođe od 1 do 6 meseci u 27,05% slučajeva je za to bilo neophodno preko 6 meseci do 1 godine što je skoro 4 puta više. Sledstveno tome, procenat slučajeva u kojima je za navedene aktivnosti bilo potrebno preko 1 godine iznosi 47,26% što je dva puta više nego onih slučajeva u kojima je za tako nešto bilo potrebno od 6 meseci do godinu dana. Nakon toga, počinje da deluje drugi smer, pad zabeleženih vrednosti, prema kome je prvostepeni postupak trajao preko 3 godine u 11,64% slučajeva dok je za period preko 5 godina (što je skoro dvostruko duži vremenski rok) bilo potrebno velikih 5,48% dakle oko dva puta manje.

2. Višestепенost odlučivanja i kaznena politika sudova

Određena slika o tome na koji način i koliko pravo na pravni lek i njegovo korišćenje utiče na kaznenu politiku sudova može se steći na osnovu podataka o odnosu višestепенosti odlučivanja i kaznene politike sudova. Prema dobijenim rezultatima pravo na pravni lek se koristi u velikoj meri kada su analizirana dela u pitanju jer postoji velika nesrazmera između broja krivičnih postupaka koji su okonačni u prvom stepenu (23,97%) i onih povodom kojih je došlo do odlučivanja drugostепенih sudova (75,86%).

3. Pritvor i kaznena politika sudova

Teorijski gledano, pritvor je mera obezbeđenja prisustva okrivljenog koju bi zbog njenog izuzetnog karaktera trebalo primenjivati samo u naročito opravdanim slučajevima. Zbog toga podaci prikupljeni ovim istraživanjem, imajući u vidu činjenicu da je ono bilo usmereno na veoma teška krivična dela od kojih se neka smatraju za najteža npr ubistvo ili silovanje, predstavljaju iznenađenje. Naime, prema dobijenim rezultatima mera pritvora je učinocu krivičnih dela bila određena u 59,93% slučajeva dok je procenat slučajeva u kojima nije došlo do izricanja navedene mere 39,21%. što znači da je slučajeva u kojima je učinilac boravio u pritvoru bilo 20% više.

Kada se podaci o pritvoru uporede sa rezultatima o njihovoj teritorijalnoj rasprostranjenosti dobija se nešto preciznija predstava o ujednačenosti sudske

prakse i jednakosti građana pred sudovima. Sudeći prema tome, Okružni sud u Beogradu, kao najveći sud u Srbiji je najčešće primenjivao meru pritvora – u čak 73,72% slučajeva. Nasuprot njemu, većina drugih sudova je meru pritvora izricala u rasponu od 50,82% do 59,62% slučajeva (pri tome Okružni sud u Valjevu i Zaječaru u identičnom procentu) što predstavlja minimum. Na kraju, Okružni sud u Zrenjaninu je pritvor izricao u 62,30% slučajeva što se može okarakteristai kao srednja vrednost u našem konkretnom slučaju.

Pritvor je u najvećem broju slučajeva izrican izvršiocima krivičnog dela ubistva – 92,45%. Takođe, veoma je veliki broj slučajeva gde je učiniocima krivičnog dela silovanja (86%) i razbojništva (83,33%) izrican pritvor s tim što se mora uočiti da je procenat izrečenih mera pritvora za razbojništvo nešto manji nego broj izrečenih pritvora za silovanje. S druge strane, najmanji broj izrečenih mera pritvora je zabeležen kod suđenja za krivično delo nasilja u porodici – samo 13, 25%. Ono što budi posebnu pažnju jesu podaci koji se tiču pritvora izrečenih u slučajevima koji su vođeni povodom dva krivična dela između kojih postoje značajne sličnosti. Naime, mora se primetiti određene disproporcija koja postoji između pritvora izrečenog za slučaj izvršenja primanja mita koji iznosi 57,81% i pritvora koji je bio primenjen prema izvršiocima krivičnog dela zloupotreba službenog položaja (18,80%) što je tri puta manji broj!

Upoređivanje podataka o tome kako su okončani postupci u kojima je bila izrečena mera pritvora su u određenoj meri zabrinjavajući kada se stvar posmatra sa stanovišta njene izuzetnosti. Naime, postupci u kojima je prema okrivljenom bila izrečena mera pritvora su u 9 slučajeva bili okončani donošenjem oslobađajuće presude što predstavlja 31,03% svih oslobađajućih presuda, dok je broj tih slučajeva gde pritvora nije bilo dvostruko veći – 62,07%. U nešto manjem broju slučajeva (4) postupak u kome je bila izrečena mera pritvora je okončan donošenjem odbijajuće presude što iznosi 57,14% svih oslobađajućih presuda. Drugim rečima, u nešto manjem procentu, tačnije 42,86% slučajeva presuda kojom se optužba odbija je doneta iako nije bila izrečena mera pritvora. Na kraju, presuda kojom se okrivljeni oglašava krivim a oslobađa od kazne je bila doneta u samo jednom slučaju i to onom gde je prema izvršiocu bila određenam era pritvora što predstavlja 100%!

Kada se izricanje mere pritvora posmatra sa stanovišta koja vrsta krivične sankcije je izrečena u konkretnom slučaju vidljivo je da je pritvor najčešće izrican izvršiocima krivičnih dela koji su bili osuđeni na kazne zatvora – u 80,72% slučajeva dok je ista vrsta krivične sankcije bila izrečena u 18,77% slučajeva iako pritvora nije bilo. S druge strane, broj slučajeva koji su okončani

donošenjem uslovne osude a u kojima je prema izvršiocu bila izrečena mera pritvora je veoma mali, svega 7,26% svih slučajeva nasuprot 91,94% onih slučajeva gde do izricanja pritvora nije došlo. U postupcima koji su okončani izricanjem novčane kazne izvršiocu krivičnog dela ni u jednom slučaju nije bila izrečena mera pritvora što znači da su svi oni, njih 13 protekli bez izricanja pritvora.

Kao što je i propisano, u svim slučajevima gde su izricane najteže kazne zatvora pritvor je određivan kao mera zadržavanja okrivljenog. Tako je u svim onim postupcima koji su okončani donošenjem kazne zatvora preko 5, preko 10, preko 20 i preko 40 godina zatvora pritvor bio izrican u svim slučajevima (100%). Iznenaduje podatak da je pritvor u 2,27% slučajeva nije bio primenjen u postupcima koji su okonačni izricanjem kazne zatvora preko 5 godina nasuprot 95,45% slučajeva gde je navedena mera bila primenjena. Ako bi se navedeni rezultati posmatrali sa stanovišta da li se sudovi lako ili teško odlučuju na izricanje pritvora moglo bi biti indikativno da je u postupcima u kojima je bila izrečena kazna zatvora preko 3 godine pritvor bio izrečen u čitavih 92,42% slučajeva nasuprot 7,585 slučajeva gde navedena mera nije bila primenjena. Štaviše, pritvor je bio primenjen prema izvršiocima krivičnih dela u 81,75% slučajeva u kojima je kazna zatvora bila izrečena u rasponu preko 1 do 3 godine! Čak je broj postupaka koji su okončani izricanjem kazne zatvora do 1 godine u kojima je mera pritvora bila primenjena preko polovine svih postupaka – 57,94%.

4. Branilac okrivljenog

Imajući u vidu prirodu i težinu posmatranih dela ne čudi podatak da je okrivljeni u 84,06% slučajeva imao branioca što znači da se u 11,59% postupaka branio sam. Pojedinačno gledano, okrivljeni je svoju odbranu „otpočeo“ izborom branioca u 42,61% slučajeva dok mu je u približno istom procentu (41,45%) sam sud postavio branioca po službenoj dužnosti.

Posmatrano prema teritorijalnoj rasprostranjenosti branioci su u najvećem broju slučajeva učestvovali u krivičnim postupcima pred Okružnim sudom u Beogradu (87,59%) dok su najmanje bili zastupljeni u postupcima koji su se vodili pred Okružnim sudom u Valjevu (42,31%). Rad velike većine sudova odlikuje učešće branioca u postupcima u rasponu od 61,11% do 68,85% svih slučajeva. Samo se Okružni sudovi u Pančevu (53,70%) i Zrenjaninu (59,02%) nalaze ispod tog proseka.

Kada se učešće branioca posmatra u zavisnosti od vrste krivičnog dela koje je izvršeno može se uočiti da se najveći broj slučajeva gde je branilac bio akti-

vni učesnik krivičnog postupka vodio povodom krivičnog dela primanje mita u neverovatnih 93,75% slučajeva! S druge strane, izvršioци krivičnog dela nasilja u porodici su u najmanjem broju slučajeva imali branioca tokom krivičnog postupka – u samo 19,28% slučajeva. Prikupljeni podaci pokazuju još neke zanimljivosti. Prva od njih jeste da je broj postupaka koji su vođeni povodom silovanja a u kojima je bio angažovan branilac učinioca krivičnog dela veći (72,64%, što je neznatno veće od procenta postupaka vođenih povodom ubistva – 74,53%) od broja postupaka koji su vođeni povodom krivičnog dela razbojništvo uz učešće branioca (66,67%). Druga, takođe veoma ilustrativna, zanimljivost se ogleda u činjenici da je procenat postupaka koji su vođeni uz učešće branioca povodom krivičnog dela zloupotreba službenog položaja nešto veći od broja postupaka povodom silovanja i nešto malo manji od postupaka koji su vođeni povodom ubistva – 73,50%. Treća zanimljivost se sastoji u tome da postoji relativno velika razlika između procenta postupaka koji su vođeni uz učešće branioca povodom krivičnog dela primanje mita u odnosu na broj onih vođenih za krivično delo službenog položaja iako se radi o krivičnim delima sa velikim brojem sličnosti.

Kada se ova opšta slika analizira zavisno od vrste krivičnog dela može se uočiti nekoliko stvari. Prva je da ne postoji učinilac krivičnog dela ubistva koji nije imao branioca (0%) dok su okrivljeni za krivično delo nasilje u porodici izvršioци koji su u najvećem broju slučajeva sami branili tokom krivičnog postupka (77,11%). To je istovremeno i najmanji procenat branilaca na njihovoj strani samo (32,89%). Sva druga krivična dela iz našeg uzorka se kreću u minimalnim vrednostim i to u rasponu od 0,94% izvršilaca bez branioca (krivično delo silovanja) do 3,13% (primanje mita). Izuzetak je jedino krivično delo zloupotreba službenog položaja gde je 22,22% izvršilaca bilo bez branioca. Taj podatak je zanimljiv i zbog toga što između dva relativno srodna krivična dela (mito i zloupotreba službenog položaja) postoji ogromna nesrazmera u stepenu izvršilaca sa braniocem i onih bez branioca. Naime, za razliku od zloupotrebe službenog položaja gde je čak 22,22% okrivljenih bilo bez branioca taj broj je 7 puta veći nego broj lica koji su se branili sami tokom krivičnog dela za primanje mita – samo 3,13%. Navedena krivična dela su izuzetak i u još jednom smislu – to su dva krivična dela gde je najveća disproporcija između branilaca koji su izabrani i onih koji su postavljeni po službenoj dužnosti od strane suda (kod zloupotrebe je procenat izabranih 73,50% nasuprot 2,56% postavljenih dok je kod primanja mita to 93,75% izabranih naspram 3,13% postavljenih). Primanje mita je delo čiji su učionioci u ukupnom uzorku angažovali najveći broj branilaca (93,75) dok je to učinjeno u najmanjem broju slučajeva kod kri-

vičnog dela nasilje u porodici (samo 19,28%) dok su postavljeni branioci zabeležni u maksimalnim iznosima kod krivičnog dela razbojništva (28,70%) a najmanje kod zloupotrebe službenog položaja (2,56%). Kada je u pitanju angažovanje branioca zavisno od vrste izrečene krivične sankcije pružaju pogodne tle za različita i pomalo čudne zaključke. Ako bi se navedeni podaci posmatrali bez uzimanja u obzir i težine krivičnog dela moglo bi se zaključiti da su lica koja su se sama branila uspešnija od lica koja su imala branioca. Naime, svim onim licima koja su se sama branila je izrečena novčana kazna kao krivična sankcija dok je kod uslovne osude procenat takvih lica čak 49,21%. Uslovna osuda je zanimljiva i zbog toga što se radi o krivičnoj sankciji gde postoji srazmera između broja izvršilaca koji su se braili sami ili uz pomoć branioca (50% nasuprot navedenih 49,21%). Istovremeno. uslovna osuda je krivična sankcija kao i novčana kazna gde učinioci nisu imali ni postavljenog branioca.

5. Učešće oštećenog u krivičnom postupku

Oštećeni je učestvovao u nešto više od polovine svih slučajeva, tačnije u 54,97% svih slučajeva na prema 37,84% postupaka u kojima nije bilo učešća oštećenog u krivičnom postupku.

Teritorijalno gledano, oštećeni je najviše učestvovao u postupcima koji su vođeni pred Okružnimsudom u Beogradu (64,96%) a odmah potom u onim koji su se odvijali pred okružnim sudovima u Pančevu (62,96%) i Vranju (62,71%). Oštećeni su u najmanjem broju učestvovali u krivičnim postupcima koj su vođeni pred Okružnimsudom u Novom Sadu – samo 24,59% što je tri puta manje nego procenat postupak koji su vođeni u glavnom gradu uz učešće oštećenog. Većina posmatranih sudova se u pogledu učešća oštećenog u krivičnom postupku kreće u rasponu od 51,85% do 59,62% slučajeva. Izuzetak predstavlja Okružni sud u Zaječaru kod koga je u krivičnim postupcima koj su vođeni oštećeni učestvovao u 42,31% slučajeva.

Kada se učešće oštećenog u krivičnom postupku posmatra prema pojedinim krivičnim delima može se uočiti da se oštećeni u najvećem procentu priključio krivičnom goljenju kada je krivičnodelo silovanja u pitanju – 83,96% što je znatno više nego broj postupaka u kojima se oštećeni pridružio krivičnom gonjenju povodom izvršenja krivičnogdela ubistva – 70,75%. Interesantno je da je broj oštećenih koji se pridružio gonjenju veći u postupcima koji su vođeni povodom krivičnog dela razbojništvo nego povodom već pomenutog ubistva – 72,22%. Najmanji procenat učešća oštećenog je zabeležen u krivičnim postupcima koji su vođeni povodom krivičnogdela primanje mita, samo 18,75% dok

je neznatno veći broj onih koji su to učinili povodom nasilja u porodici (25,30%). Kakav je stav našeg društva prema zaštiti opštih vrednosti može se napsoredan način zaključiti i prema relativno malom učešću oštećenih u krivičnim postupcima koji su vođeni za krivično delo zloupotreba službenog položaja – 39,32%.

PRILOG

ISTRAŽIVANJE – Kaznena politika sudova u Srbiji –

Istraživač: _____

Datum _____

Mesto _____

UPITNIK

PODACI O UČINIOCU

Pol

- (1) muški
- (2) ženski

Starost

- (1) od 18 do 21 godine
- (2) od 21 do 30 godina
- (3) od 31 do 40 godina
- (4) od 41 do 50 godina
- (5) preko 50 godina

Obrazovanje

- (1) bez obrazovanja
- (2) nepotpuna osnovna škola
- (3) osnovna škola
- (4) srednja škola ili gimnazija
- (5) viša škola i fakultet
- (6) magistratura ili doktorat

Zanimanje

- (1) nezaposlen
- (2) učenik ili student
- (3) radnik

- (4) službenik
- (5) zemljoradnik
- (6) privatni preduzetnik
- (7) ostali

Imovno stanje učinioca

- (1) nema podataka
- (2) veoma loše
- (3) slabo
- (4) srednje
- (5) dobro
- (6) veoma dobro

Bračno stanje

- (1) živi u braku
- (2) ne živi u braku

Broj maloletne dece

- (1) nema dece
- (2) jedno dete
- (3) dvoje ili više

D a li je osuđivan za krivična dela?

- (1) nije osuđivan
- (2) jeste osuđivan

Osuđivan za istovrsna krivična dela:

- (1) jednom
- (2) dva puta
- (3) više puta

Osuđivan za druga krivična dela:

- (1) jednom
- (2) dva puta
- (3) više puta

PODACI O UČINJENOM KRIVIČNOM DELU

Pravna kvalifikacija dela

- (1) ubistvo (čl. _____ KZ)
- (2) razbojništvo (čl. _____ KZ)
- (3) silovanje (čl. _____ KZ)

- (4) nasilje u porodici (čl. _____ KZ)
 - (5) zloupotreba službenog položaja (čl. _____ KZ)
 - (6) primanje mita (čl. _____ KZ)
- (uneti pravnu kvalifikaciju iz pravnosnažne presude)*

Stadijum izvršenja krivičnog dela:

- (1) u pokušaju
- (2) svršeno delo

Da li postoji sticaj?

- (1) ne
- (2) dva su dela u sticaju
- (3) više dela su u sticaju

Da li je delo učinjeno u saučesništvu?

- (1) nema saučesnika
- (2) u pitanju je izvršilac, ali je imao saučesnike
- (3) imao je jednog saučesnika
- (4) imao je dva i više saučesnika

Oblik saučesništva

- (1) saizvršilaštvo
- (2) podstrekavanje
- (3) pomaganje

PODACI O IZREČENIM KRIVIČNIM SANKCIJAMA

Izrečena krivična sankcija

- (1) kazna zatvora
- (2) novčana kazna
- (3) uslovna osuda
- (4) uslovna osuda sa nadzorom

Kolika je visina izrečene kazne zatvora?

- (1) zatvor do 1 godine
- (2) zatvor preko 1 godine
- (3) zatvor preko 3 godina
- (4) zatvor preko 5 godina
- (5) zatvor preko 10 godina
- (6) zatvor preko 20 godina
- (7) zatvor preko do 40 godina

Mere bezbednosti

- (1) nije izrečena
- (2) izrečena uz kaznu

Da li je bilo ublažavanja kazne?

- (1) ne
- (2) da

Da li je bilo poošttravanja kazne?

- (1) ne
- (2) da

Olakšavajuće okolnosti

- (1) nisu konstatovane
- (2) stepen krivične odgovornosti
- (3) jačina ugrožavanja i povrede zaštićenog dobra
- (4) pobude iz kojih je delo učinjeno
- (5) okolnosti pod kojima je delo učinjeno
- (6) raniji život učinioca
- (7) lične i porodične prilike učinioca
- (8) držanje učinioca posle učinjenog dela
- (9) druge okolnosti

Otežavajuće okolnosti

- (1) nisu konstatovane
- (2) stepen krivične odgovornosti
- (3) jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra
- (4) pobude iz kojih je delo učinjeno
- (5) okolnosti pod kojima je delo učinjeno
- (6) raniji život učinioca
- (7) lične i porodične prilike učinioca
- (8) držanje učinioca posle učinjenog dela
- (9) povrat
- (10) druge okolnosti

PODACI O KRIVIČNOM POSTUPKU**Kada je okončan postupak?**

- (1) u prvom stepenu
- (2) u drugom stepenu

Koliko je vremena proteklo od učinjenog krivičnog dela do podnošenja krivične prijave?

- (1) do sedam dana
- (2) do mesec dana
- (3) preko jednog meseca
- (4) preko tri meseca
- (5) preko šest meseci
- (6) preko godinu dana

Koliko je vremena proteklo od podnošenja krivične prijave do pokretanje istrage?

- (1) do mesec dana
- (2) preko 1 mesec
- (3) preko 3 meseca
- (4) preko 6 meseci

Da li je okrivljeni imao branioca?

- (1) ne
- (2) da, izabranog
- (3) da, postavljenog

Da li je učiniocu određen pritvor?

- (1) ne
- (2) da

Koliko je trajala istraga?

- (1) do mesec dana
- (2) preko 1 mesec
- (3) preko 3 meseca
- (4) preko 6 meseci

Koliko je vremena proteklo od podnošenja krivične prijave do podizanja optužnice ili optužnog predloga?

- (1) do 3 meseca
- (2) preko 3 meseca
- (3) preko 6 meseci
- (4) preko 12 meseci

Da li se oštećeni pridružio krivičnom gonjenju?

- (1) da
- (2) ne

Vrsta sudske odluke:

- (1) presuda kojom se optužba odbija
- (2) oslobađajuća presuda
- (3) osuđujuća presuda
- (4) presuda kojom se oglašava krivim a oslobađa od kazne

Presuda kojom se optužba odbija doneta je:

- (1) zbog odustanka javnog tužioca od optužbe
- (2) po drugom osnovu

U optužnom aktu ili na glavnom pretresu javni tužilac je učinio:

- (1) predlog da se pooštri kazna
- (2) predlog da se opozove uslovna osuda
- (3) predlog da se izrekne novčana kazna kao sporedna
- (4) predlog da se izrekne mera bezbednosti
- (5) predlog da se oduzme imovinska korist pribavljena krivičnim delom
- (6) Predlog Mere zaštite od nasilja u porodici

Odluka suda po predlogu javnog tužioca:

- (1) nije doneo odluku
- (2) odluka o pooštavanju kazna
- (3) odluka o opozivanju uslovne osude
- (4) odluka o izricanju novčane kazne kao sporedne
- (5) odluka o izricanju mere bezbednosti
- (6) odluka o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom

Koliko je vremena proteklo od podnošenja krivične prijave do prvostepene presude?

- (1) 1-6 meseci
- (2) preko 6 meseci
- (3) preko 1 godine
- (4) preko 3 godine
- (5) preko 5 godina

Da li je javni tužilac izjavio žalbu?

- (1) da
- (2) ne

Javni tužilac je izjavio žalbu:

- (1) na štetu
- (2) u korist

Javni tužilac je izjavio žalbu zbog

- (1) bitne povrede odredaba krivičnog postupka
- (2) povrede krivičnog zakona
- (3) pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja
- (4) odluke o krivičnoj sankciji

Žalba javnog tužioca zbog povrede zakona:

- (1) po osnovu iz 369. tač. 5. ZKP
- (2) ostale povrede

Žalba javnog tužioca zbog odluke o krivičnoj sankciji:

- (1) zbog odluke o kazni
- (2) zbog izrečene uslovne osude

Odluka suda pravnog leka po žalbi javnog tužioca

- (1) žalba odbačena
- (2) žalba odbijena kao neosnovana i presuda potvrđena
- (3) žalba uvažena i presuda ukinuta
- (4) žalba uvažena i presuda preinačena

Odluka suda o navedenoj povredi zakona iz člana 369. tač 5 ZKP

- (1) žalba uvažena i presuda preinačena
- (2) žalba odbijena i presuda potvrđena

Odluka suda po žalbi javnog tužioca zbog odluke o krivičnoj sankciji:

- (1) žalba zbog odluke o kazni uvažena i presuda preinačena
- (2) žalba zbog uslovne osude uvažena i presuda preinačena
- (3) žalba zbog odluke o kazni odbijena i presuda potvrđena
- (4) žalba zbog uslovne osude odbijena i presuda potvrđena

Koliko je vremena proteklo od podnošenja krivične prijave do pravnosnažnosti presude?

- (1) do šest meseci
- (2) od šest meseci do godinu dana
- (3) od jedne do dve godine
- (4) od dve do pet godina
- (5) preko pet godina

OSNOVNA LITERATURA

- Babić, M.**, Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske, Banja Luka, 2002;
- Bavcon, Lj.**, Problemi i dileme naše kriminalne politike u doba ekonomske i socijalno-političke krize, Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, br. 3-4/1984;
- Bejatović, S., Radulović, D.**, Zakonik o krivičnom postupku SR Jugoslavije, Beograd, Kultura, 2002;
- Čejović, B.**, Krivično pravo, Opšti deo, Studentski kulturni centar, Niš, 1995;
- Cigler, S.**, Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme, (doktorska disertacija), Novi Sad, 1998;
- Dorđević, M.**, Krivično zakonodavstvo i kaznena politika, Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, b. 1-2/1986;
- Đurđić V., Jovašević, D.**, „Krivično pravo, Posebni deo“, „Nomos“, Beograd, 2006.
- Đurđić, V.**, „Krivično procesno pravo – Posebni deo“, Pravni fakultet u Nišu, Niš, 2006;
- Foregger, E. – Serini, E.**, Strafgesetzbuch , 9. Auflage, Wien, 1989;
- Horvatić, Ž.**, „Problem odnosa u zakonu propisane i sudskim presudama primenjene kazneno pravne represije prema počiniteljima kaznenih dela“ (zakonska i sudska kaznena politika), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, br. 2/2004;
- Jovašević, D.**, Krivično pravo – Opšti deo, Beograd, 2006;
- Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N.**, Krivično delo nasilja u porodici, Niš, 2004;
- Koržanskij, M.I.**, Popularnij Komentar Kriminolnogo kodeksa, Naukova Dumka, Kiev, 1997;
- Lazarević, Lj.**, (2006.), Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Beograd „Savremena administracija“;
- Lazarević, Lj.**, Komentar krivičnog zakonika, „Savremena administracija“, Beograd, 2006;
- Marjanović, G.**, Makedonsko kazneno pravo, Prosvetno delo, Skopje, 1998;
- Pravna enciklopedija**, Savremena administracija, Beograd, 1985;
- Radulović, D.**, Efikasnost krivičnog postupka i njen uticaj na suzbijanje kriminaliteta, u zborniku: „Realne mogućnosti krivičnog zakonodavstva, Beograd“, 1997;
- Schonke, H., Schroder, H.**, Strafgesetzbuch, Kommentar, Munchen, 1994;

- Skuratov, J.I., Lebedov, V.M.**, Kommentarii k Ugolovnomu kodeksu v Rossijskoj federaciji, Norma, Moskva, 1997;
- Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, Lj.**, Krivično pravo SRJ, Opšti deo, Beograd, 1994;
- Stajić, A.**, Ublažavanje kazne i oslobođenje od kazne, Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, b. 1-2/1986;
- Stojanović, Z.** Komentar Krivičnog zakona, „Službeni glasnik“, Beograd, 2006;
- Tahović, J.**, Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 1961;
- Vasiljević, T.**, Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, Naučna knjiga, 1964;

Prof. Dr Stanko Bejatović

Dr Goran Ilić

Dr Zoran Pavlović

Mr Marina Matić

Zoran Vucelja

Marko Jovanović

Lidija Komlen – Nikolić

Aleksandar Milosavljević

Miodrag Plazinić

Biljana Siladi

ODNOS POLICIJE I TUŽILAŠTVA I EFIKASNOST POSTUPANJA U KRIVIČNIM STVARIMA

AUTORI DELOVA STUDIJE

Prof. Dr Stanko BEJATOVIĆ: Policija i javno tužilaštvo kao subjekti pretkrivičnog postupka (prvo deo, poglavlje II), Međusobni odnos policije i tužilaštva kao subjekata borbe protiv kriminaliteta u nemačkom krivičnoprocesnom zakonodavstvu (treći deo, poglavlje I),

Dr Zoran S. PAVLOVIĆ: Opšte napomene o javnom tužilaštvu i policiji i uticaju njihovog međusobnog odnosa i stručnosti na efikasnost borbe protiv kriminaliteta (prvi deo, poglavlje I), Policija i javno tužilaštvo kao subjekti borbe protiv organizovanog kriminaliteta (drugi deo, poglavlje I),

Dr Goran ILIĆ: Odnos javnog tužilaštva i policije prema Zakoniku o krivičnom postupku (prvi deo, poglavlje IV),

Aleksandar MILOSAVLJEVIĆ: Javni tužilac kao subjekat istrage s posebnim osvrtnom na njegov nadzor nad radom ovlašćenih službenih lica u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine (treći deo, poglavlje IV),

Miodrag PLAZINIĆ i Lidija KOMLEN NIKOLIĆ: Profesionalne karakteristike pripadnika policije kao preduslov njihovog adekvatnog odnosa sa javnim tužilaštvom u predkrivičnom postupku, (prvi deo, poglavlje III),

Zoran VUCELJA: Policija i javno tužilaštvo kao subjekti borbe protiv maloletničke delinkvencije (drugi deo, poglavlje II),

Biljana SILAĐI: Krivičnopravni aspekt maloletničke delinkvencije s posebnim osvrtnom na policiju i javno tužilaštvo kao subjekte borbe protiv ovog oblika delinkvencije (drugi deo, poglavlje III),

Mr Marina MATIĆ i Marko JOVANOVIĆ: Međusobni odnos policije i državnog tužilaštva kao subjekata borbe protiv kriminaliteta u engleskom krivičnoprocesnom zakonodavstvu (treći deo, poglavlje II),

Mr Marina MATIĆ i Marko JOVANOVIĆ: Međusobni odnos policije i državnog tužilaštva kao subjekata borbe protiv kriminaliteta u holandskom krivičnoprocesnom zakonodavstvu (treći deo, poglavlje III).

PRVI DEO

OPŠTA RAZMATRANJA O POLICIJI I JAVNOM TUŽILAŠTVU KAO SUBJEKTIMA BORBE PROTIV KRIMINALITETA

I. OPŠTE NAPOMENE O JAVNOM TUŽILAŠTVU I POLICIJI I UTICAJU NJIHOVOG MEĐUSOBNOG ODNOSA I STRUČNOSTI NA EFIKASNOST BORBE PROTIV KRIMINALITETA

1. Uvodna razmatranja

U obavljanju svoje dužnosti javni tužilac ne zavisi samo od toga kakav mu je odnos prema izvršnoj i zakonodavnoj vlasti, već i od rešenja čitavog niza drugih pitanja, gde se izdvajaju pitanja odnosa sa policijom i uređenja krivičnog postupka. Hoće li u postupku tužilac nastupati kao državni organ koji je zadužen za izvršavanje naloga izvršne vlasti po modelu sovjetske prokurature, ili će biti moderan organ gonjenja u skladu sa društvenom stvarnošću? Tu je i drugi problem, vezan za primenu i važenje zakona, prema tome i odnos koji postoji između policije i tužioca, jer u ovom trenutku imamo dva zakonika o krivičnom postupku, sa dva različita modela organizacije krivičnog procesa, od kojih je jedan Zakonik o krivičnom postupku iz 2001. godine čije se odredbe u najvećem delu primenjuju i drugi, novi Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine koji bi smo mogli označiti kao *spavajući* jer je njegova puna primena⁹¹ odložena do kraja 2008. godine. Da li će i kada taj novi ZKP zaista stupiti na snagu, za sada je pod velikim znakom pitanja?! Reforme u krivičnom procesnom pravu svejedno se ne mogu odlaganjem *izbeći*, tako da samo prolongiranje ne znači ništa više osim gubitak u vremenu.

Promenama krivičnog postupka u brojnim zemljama kontinentalnog pravnog sistema došlo se do standarda da je državni tužilac postao *dominus litis* prethodnog postupka, uz istovremeno ukidanje sudske istrage kao posebne

⁹¹ Pojedine odredbe ovog ZKP-a su takođe stupile na pravnu snagu, kao što su na primer one o rokovima vezanim za trajanje pritvora u postupcima za organizovani kriminal.

faze prethodnog postupka i transformaciju istražnog sudije u sudiju prethodnog postupka sa ovlašćenjima kontrole odluka javnog tužioca. Na taj način je u ovim zemljama, sa argumentacijom podizanja nivoa efikasnosti prethodnog postupka, otvoreno novo-staro pitanje, koje glasi da li je prividno procesno spajanje funkcije gonjenja i istraživanja dobro ili loše rešenje? Prateća pojava promene položaja tužioca i promene koncepta krivičnog postupka jeste i promena položaja i uloge policije u krivičnom postupku.

Ovaj rad će pokušati da pruži odgovor na ova pitanja na osnovu polaznog stanovišta da je javni – državni tužilac deo pravosuđa različit od sudova. Istovremeno, kroz ulogu javnog tužioca u krivičnom postupku pokušaćemo da osvetlimo i ulogu koju javni tužilac zajedno sa policijom ima u borbi protiv kriminala. Uz ovo, osvrnućemo se, radi komparacije, i na pitanje organizacije tužilaštva i njegov odnos sa policijom u nekim uporednim zakonodavstvima.

2. Reč-dve o modelima odnosa tužilaštva i policije

Nastanak ustanove *ministère public* (javnog tužilaštva) vezuje za francuski krivični postupak tačnije *Ordonanse* Luja XIV (Louisa XIV) iz 1670. godine i Zakon o krivičnoj istrazi iz 1808. godine.⁹² Razvoj ustanove javnog tužioca išao je odvojeno u državama *common law* kruga od država evropsko-kontinentalnog pravnog sistema. U Velikoj Britaniji, kao tradicionalnoj zemlji precedentnog prava, gde je postojao visoki nivo decentralizacije vlasti, krivično sudovanje je zavisilo od privatne inicijative oštećenog sve do sredine XIX veka, kada policija postepeno preuzima krivični progon. U zemljama evropskog, kontinentalnog prava javni tužilac od XIX veka je stranka-državni organ u postupku zadužen za gonjenje izvršilaca krivičnih i drugih kažnjivih dela.

Kada govorimo o javnom tužilaštvu u Republici Srbiji valjalo bi kazati da su gotovo svi organizacioni principi sovjetske prokurature preuzeti i dosledno sprovedeni kroz organizaciju savremenog javnog tužilaštva Srbije. U vezi sa tim je i konstatacija da se tradicija sovjetske prokurature može nazreti i u odnosu tužilaštva prema policiji. To praktično znači da odnos tužilaštva prema policiji u Srbiji neretko karakteriše faktička inferiornost tužioca, pre svega, kroz njegovu nespremnost da zaposedne i punim kapacitetom vrši svoja ovlašćenja, što se takođe može pripisati nasleđu preuzetom iz sovjetskog sistema.

⁹² Panta Marina, *Istorijsko-uporedni pregled javnog tužilaštva*, u zborniku Trideset godina javnotužilačke organizacije, Beograd, 1976, 178.

3. Istorijski pregled razvoja i uloge policije i tužilaštva u domaćem krivičnom procesnom pravu

Nova država Kraljevstvo SHS bila je skup različitih i raznolikih pravnih sistema i zakonodavstava od kojih su samo srpski i crnogorski imali atribute nacionalnih. U srpskom nacionalnom zakonodavstvu institut državnog tužioca, kao nosioca optužne funkcije, pre stupanja u zajedničku državu, bio je definisan u Zakoniku o postupku sudskom u krivičnim delima od 10.04.1865. godine. Ustanova državnog tužioca u ostalim delovima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bila je regulisana tako što je državni tužilac negde postojao kao poseban organ sudske ili izvršne vlasti, a negde je to bila posebna funkcija koja se vršila preko sudova, zastupnika ili vršilaca dužnosti.

U trenutku stvaranja Kraljevstva SHS 1918. godine na teritoriji nove države, kao što je kazano, primenjivali su se različiti tipovi krivičnog sudskog postupka. Tek je donošenjem Zakonika o krivičnom postupku od 1929. godine uspostavljen jedinstveni krivični sudski postupak za celu državu. Prema Zakoniku o krivičnom postupku Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine⁹³ ovlašćenja u prethodnom postupku (postupku pre glavnog pretresa) vršili su državni tužilac i policija. Policija je bila ovlašćena da preduzima radnje i sprovodi potrebne mere u fazi izviđaja. Prethodni postupak sastojao se od izviđaja, istrage i stavljanja okrivljenog pod optužbu. Kroz izviđaj prikupljana su potreba obaveštenja o krivičnom delu i učiniocu, kako bi državni tužilac mogao ceniti ima li razloga da se otvori krivično postupanje prema određenom licu. Policijske vlasti imale su obaveze vezane za obezbeđenje tragova i predmeta izvršenja krivičnog dela, za preduzimanje mera da se učinilac ili saučesnik ne sakrije, za pružanje pomoći sudu i državnom tužiocu u svakom stadijumu krivičnog postupka.

O svim tim radnjama policija je sastavljala zapisnike, koji nisu mogli da se koriste kao dokaz na glavnom pretresu, osim recimo zapisnika o pretresanju stana i lica kao neodložne radnje, koja se sprovodi uz odobrenje istražnog sudije. Kao posebnu obavezu Zakonik o krivičnom postupku je propisivao obavezu policije da podnese krivičnu prijavu nadležnom državnom tužiocu, kada dođe do podataka da je izvršeno krivično delo.

Zakonik o krivičnom postupku iz 1929. godine bio je na snazi sve do formiranja novih organa vlasti posle II svetskog rata. Pre donošenja novog krivi-

⁹³ Zakonik o krivičnom postupku Kraljevine Jugoslavije stupio je na snagu 01. januara 1930. godine.

čnog procesnog zakona doneti su Zakon o javnom tužilaštvu⁹⁴ i Uputstva javnog tužilaštva za islednu službu i ostale organe isleđenja iz 1946. godine. Uputstva su predstavljala konkretizaciju Zakona o javnom tužilaštvu. Ovi propisima bilo je određeno da je javni tužilac obavezan da sprovede prethodni postupak, odnosno isleđenje i istragu, sam ili preko islednih organa. Isledni organi bili su Uprava državne bezbednosti, koja je sprovodila isleđenje za krivična dela protiv državnog i društvenog uređenja i isledni organi unutrašnjih poslova koji su sprovodili isleđenje za krivična dela opšteg kriminaliteta. Islednici javnog tužilaštva su isledivali teška i složena krivična dela, a naročito krivična dela protiv privrede.

Islednici tužilaštva i državne bezbednosti bili su nadležni za izviđaje i istrage, organi unutrašnjih poslova samo za izviđaje, a jedino u slučajevima pismenog poveravanja od strane tužioca i za istragu. Isleđivanje je za sva krivična dela počinjalo sa izviđajem, a kod težih krivičnih dela alternativno je počinjalo i sa neposrednim otvaranjem istrage. Odobrenje za sprovođenje istrage donosio je tužilac, na predlog islednih organa, protiv osumnjičenih lica.⁹⁵

Prvi Zakonik o krivičnom postupku posleratne Jugoslavije donet je 1948. godine. Zakonik je normirao strukturu postupka na sledeći način: Formalni postupak je otpočinjao tzv. prethodnim krivičnim postupkom koji je imao fazu isleđenja u dva moguća oblika: izviđaj i istragu, koji su bili pod nadzorom javnog tužioca. Pre formalnog krivičnog postupka postojala je neformalna faza, kao prethodnica krivičnog postupka i to prikupljanje prethodnih obaveštenja, zbog postojanja sumnje da je izvršeno krivično delo. Ovo prikupljanje nije se nalazilo u okviru krivičnog postupka, ali su se rezultati prikupljenih obavešte-

⁹⁴ Pravi naziv Zakona bio je **Zakon o javnom tužilaštvu**; Službeni list FNRJ br. 60 od 26.7.1946.

⁹⁵ Na posredan način o funkcionisanju javnog tužilaštva i odnosu tužilaštva i istražne službe Uprave državne bezbednosti (dalje UDB-a) prema javnom tužilaštvu u ovom razdoblju govori i sledeći podatak. Od 1948. do 1952. godine povećavao se procenat predmeta koje istražna služba UDB-e ustupala javnom tužilaštvu radi krivičnog gonjenja i istovremeno se smanjivao procenat lica prema kojima istražna služba UDB-e zahtevala pokretanje postupka za administrativno gonjenje, kao i broj lica koja su od strane islednih organa UDB-e, nakon neosnovanog hapšenja, puštana na slobodu. Primera 1948. godine istražni organi UDB-e su svega 35,22%, od svih uhapšenih lica, predali javnom tužilaštvu radi krivičnog gonjenja, dok je 1952. godine 55,24 % uhapšenih lica predato javnom tužilaštvu radi krivičnog progona. Bitno je kazati da je ovakav trend tada ocenjivan kao „poboljšanje istražne službe“ i „jačanje zakonitosti“ u njenom radu.

nja od strane suda cenili kao i svi drugi dokazi. Glavni postupak je sledio nakon prethodnog postupka i to je faza u kojoj se predmet iznosio pred sudeće veće.

Godine 1953. donet je novi Zakon o krivičnom postupku, koji je sa izmenama važio sve do 1976. godine. Postupak po Zakonu iz 1953. godine obuhvatao je prethodni i glavni krivični postupak. Prethodni je sumirao u sebi izviđaj, istragu, optužnicu i prigovor protiv optužnice i bio je u nadležnosti istražnog sudije. Operativna delatnost policije (milicije) vršena je taktičkim, a ne procesnim radnjama. Ovaj zakonski tekst menjan je čak osam puta, tokom kojih je ukinut izviđaj. Istragu je, kao što je kazano, sprovodio istražni sudija na osnovu zahteva javnog tužioca. Organi unutrašnjih poslova prestali su da budu procesni organi, a njihove radnje po pravilu nisu imale dokaznu snagu.

Na kraju, 1976. godine stupio je na snagu Zakon o krivičnom postupku kojim su prestale da postoje sve izmene i dopune i sam ZKP iz 1953. godine. Organi unutrašnjih poslova su svoj posao obavljali kroz neformalne i istražne radnje. Ovaj ZKP važio je sve do 2002. godine, kada je stupio na snagu zaista novi Zakonik o krivičnom postupku, koji je predvideo ne samo rukovodeću ulogu tužioca u pretkrivičnom postupku, nego je i predvideo da činjenice do kojih se došlo sprovođenjem specijalnih istražnih tehnika imaju snagu dokaza u sudskom postupku. Glavni subjekt pretkrivičnog postupka po ovom zakoniku je javni tužilac. Takvu poziciju tužioca najbolje izražava sadržaj člana 46. ZKP-a. Prema članu 46. Zakonika tužilac je ovlašćen da rukovodi pretkrivičnim postupkom, a policija je obavezna da postupi po svakom zahtevu tužioca.

Godine 2006. od Narodne skupštine Republike Srbije usvojen je novi, kako neki autori kažu, *spavajući* Zakonik o krivičnom postupku koji je normirao potpuno novi koncept istrage, ukidajući tzv. sudsku istragu. I bez obzira na to da li će se ZKP od 2006. godine primenjivati, činjenica je da su promene u organizaciji krivičnog postupka potrebne, i jednako važne kao i one koje se tiču odnosa policije i tužilaštva.

4. Modeli odnosa tužilaštva i policije u komparativnom zakonodavstvu

U odnosu prema policiji javni tužilac prvenstveno nastupa kao državni organ, jer ima pravo da od policijskih vlasti zahteva da preduzimaju potrebne mere i dostavljaju mu prikupljene podatke do kojih dođu u svom radu. U vezi sa tim postavljaju se dva pitanja: Prvo je da li policija i tužilaštvo deluju koordinisano i isprepletено? Drugo pitanje je da li javni tužioci zaista mogu da vrše nadzor nad radom policije, ili pak tužioci snose odgovornost za krajnji ishod postup-

ka, iako u prekrivičnom postupku ne mogu suštinski da utiču na rad policijske službe?

U praksi u najvećem broju slučajeva javni tužilac nema saznanja o započetim aktivnostima policije na otkrivanju izvršilaca krivičnih dela, ili pak policija ne preuzima radnje koje od njih traži javni tužilac, ili ih ne vrši u zakonskom roku, ili ne obaveštava tužioca o preduzetim radnjama.⁹⁶ U ovoj situaciji tužilac je faktički nemoćan, jer nema efektivna ovlašćenja da policijske organe privoli da postupaju po njegovim nalogima.

U stranim zakonodavstvima radi rešavanja ovih problema prave se posebni organizacioni oblici povezivanja javnog tužilaštva i policije. Tako je u Hrvatskoj položaj državnog tužioca (odvjetnika) posebno ojačan, kroz pojedina rešenja u Zakonu o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala (USKOK).

Republici Francuskoj policija je funkcionalno podeljena na pravosudnu i upravnu. Pravosudna policija (*police judiciaire*) ima zadatak da otkriva krivična dela i izvršioce krivičnih dela, a upravna policija (*police administrative*) ima ulogu vezanu za održavanje javnog reda i mira i radi na prevenciji krivičnih dela. Pravosudna policija ima mesnu nadležnost koja je vezana za nadležnost apelacionog suda (*cour d'appel*), za svoj rad odgovara krivičnom veću suda. Upravna policija pod kontrolom je *ministra* policije, gradonačelnika i prefekta.

U kraljevini Belgiji organizaciono i funkcionalno pravosudna policija je deo kraljevskog državnog tužilaštva – i naziva se pravosudna policija tužilaštva (*police judiciaire des parquets*). I u Švajcarskoj postoji sudska policija (*gerichtliche Polizei*), kojom rukovodi državni tužilac (*bundesanwalt*).

Italijanski Zakonik o krivičnom postupku reguliše položaj i zadatke pravosudne policije. Ova vrsta policije svoj puni smisao postojanja ima u predmetima i postupanju za krivična dela organizovanog kriminala. Tendencija u italijanskom zakonodavstvu je da se ovaj model organizovanja preslika i na redovne postupke. Austrijski model organizacije odgovara francuskom modelu, s tim što je težište aktivnosti u postupku koji prethodi optuženju – na policiji.

Na kraju, može se zaključiti, da je u određenom broju zemalja uočen problem odsustva stvarne kontrole tužilaštva nad policijom i nepostojanje koordi-

⁹⁶ Permanentno nedostajući broj tužilaca svakako doprinosi ovakvom odnosu. U ovom trenutku, takva saradnja postoji realno samo na nivou SBPOK-a i tužilaštva za borbu protiv organizovanog kriminala. V. kasnije *Policija i tužilaštvo kao subjekti borbe protiv organizovanog kriminala*.

nacije u postupanju i da se pristupilo uspostavljanju posebnih veza između tužilaštva i policije ne bi li se ostvarila potpuna kontrola tužilaštva nad policijom i obezbedila usklađenost njihovog delovanja u pogledu otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca.

5. Osposobljenost policije i tužilaštva kao uslov uspešnog rada

Već smo naglasili da je javni tužilac kao državni organ, čuvar ustavnosti i zakonitosti, koji deluje u javnom interesu. U sudskom postupku tužilac je jednovremeno i procesni subjekt i stranka. O tužiocu kao stranci u krivičnom postupku ovde nećemo raspravljati, osim napomene da je reč o stranci koja ima sasvim različitu ulogu, ovlašćenja i odgovornost od klasičnih stranaka u krivičnom postupku. Naravno da se u vezi sa ovim nameće pitanje da li uopšte javni tužilac zaslužuje naziv stranka u krivičnom postupku?

Ovlašćenja javnog tužioca određena su ZKP-om iz 2001. godine. Jedno od ovlašćenja, kao što je pomenuto, jeste rukovođenje prekrivični postupkom. Novim Zakonikom, ova uloga je znatno pojačana, jer se skoro celokupna odgovornost i ovlašćenja za postupak koji prethodi formalnom krivičnom postupku prenose na javnog tužioca.

U ostvarenju zadataka koje imaju po ustavu i zakonu, tužilaštvo i policija imaju velika ovlašćenja, ali i odgovornost. U vršenju tih ovlašćenja oni bi trebalo da donose važne odluke. Pri tome, moraju da se oslone na svoje stručno znanje i savesnost u radu. Zbog toga je izuzetno važno da i tužioci i policija budu stručno osposobljeni, u uslovima vrlo složenih društvenih odnosa, što je posledica brzog razvoja nauke i tehnologije, ali i sveukupne globalizacije, gde je i kriminal nadnacionalna pojava. U ovakvim uslovima rada svaki nosilac progona, javni tužilac kao *dominus litis* prekrivičnog/prethodnog postupka i policija kao korporativni saradnik tužilaštva, moraju raspolagati produbljenim znanjima iz raznih oblasti, moraju da imaju široko opšte obrazovanje i kulturu. Stručnost sve više dobija na značaju u vezi sa procesom efikasnog suzbijanja kriminaliteta. Stručna osposobljenost znači ne samo posedovanje znanja iz krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava, već i iz drugih oblasti struke i nauke, koja nisu striktno pravnog karaktera. Tužilac neće moći da ostvari svoju novu zakonsku ulogu koja mu se namenjuje reformisanim Zakonikom o krivičnom postupku (pa ni postojećem rešenju iz još uvek aktuelnog ZKP-a iz 2001. godine), bez kriminalističkih znanja, potrebnih u suzbijanju kriminaliteta.

Imajući u vidu izneseno, praksa je, sasvim opravdano, nametnula potrebu da se pristupi kriminalističkoj edukaciji lica koja učestvuju u suzbijanju kriminaliteta. Javni tužilac ne bi trebalo da zameni kriminalističke veštake ili policiju, ali treba da poznaje principe i mogućnosti pojedinih metoda i sredstava da bi mogao adekvatno ceniti stvarnu vrednost pribavljenog materijala, do kojeg je došao radeći zajedno sa policijom.

6. Umesto zaključka

Na osnovu analize prednje navedenih pitanja može se zaključiti sledeće:

- Zajednica koja želi da izgradi savremeni sistem prevencije i otkrivanja krivičnih dela, ali i gonjenja izvršilaca krivičnih dela, mora da se dodatno angažuje u tačnom određivanju položaja i uloge tužilaca i policije u tom sistemu.
- Inertnost i neažurnost zakonodavca je značajan i ograničavajući faktor u izgradnji opisanog sistema. U kontekstu reforme krivičnog procesnog zakonodavstva trebalo bi pronaći pravu meru između interesa krivičnog progona i zaštite prava i sloboda građana. Za ovo je važan ne samo dobar zakonodavni okvir, već i savremeni model obrazovanja koji će biti pogodan da na odgovarajući način stručno osposobi buduće tužioce i policajce, jer je adekvatnu borbu protiv savremenih oblika kriminaliteta moguće sprovesti samo savremenim metodima i sredstvima, koji se primenjuju u odgovarajućem pravnom sistemu.
- Borba protiv kriminala pretpostavlja primenu jednog usklađenog sistema i rada tužilaštva i policije. Suprotstavljanje kriminalitetu zahteva promene koje odskaču od dosadašnje organizacije, ovlašćenja, statusa i odgovornosti i međusobnog odnosa dva državna organa.

II. POLICIJA I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTI PRETKRIVIČNOG POSTUPKA

1. Opšte napomene o pretkrivičnom postupku

Nužna pretpostavka za pokretanje i vođenje krivičnog postupka jeste postojanje određenog stepena sumnje da je izvršeno određeno krivično delo i da je određeno lice izvršilac tog krivičnog dela. Bez postojanja takvog stepena sumnje nema zakonskog osnova ni za pokretanje ni za vođenje krivičnog postupka. Da bi se poveo i vodio krivični postupak protiv nekog lica zbog izvršenog konkretnog dela koje je društveno opasno i koje ima obeležja krivičnog dela nije dovoljna samo želja i gola sumnja zainteresovanog lica kao ovlašćenog tužioca, već je neophodno da za to postoji i zakonski osnov, tj. ta sumnja mora biti određenog kvaliteta, mora se zasnivati na konkretnim podacima koji su dovoljno jaki da se to opravda. Shodno ovom, tri elementa moraju da budu ispunjena da bi ovlašćeni tužilac mogao zahtevati pokretanje krivičnog postupka: prvo, da postoji krivično delo u smislu kako je to propisano krivičnim zakonom; drugo, da postoji individualno određeni učinilac krivičnog dela; treće, da postoji osnovana sumnja da je upravo to lice izvršilo to krivično delo. Pokretanjem krivičnog postupka bez prethodnog ispunjenja ovih preduslova dolazi do maltretiranja i šikaniranja lica koja se stavljaju u položaj okrivljenog, a što se ne sme i ne može dozvoliti.⁹⁷ Zbog ovog, u svim slučajevima kada su saznanja o krivičnom delu ili njegovom izvršiocu, ili i o jednom, i o drugom nepotpuna, kada ne potkrepljuju traženi stepen sumnje, neophodno je, pre donošenja odluke o pokretanju ili nepokretanju krivičnog postupka, preduzeti određene radnje koje će konkretan krivični događaj rasvetliti do takvog stepena sumnje koji omogućava donošenje ispravne odluke o konkretnom slučaju, a to je osnovana sumnja. Da bi se ovo utvrdilo potrebno je da se prikupe određeni dokazi i podaci koji potkrepljuju osnovanost sumnje o krivičnom delu i izvršiocu. Do preduzimanja ovih radnji dolazi u pretkrivičnom postupku, tj. pre pokretanja krivičnog postupka i zadatak im je da doprinesu donošenju pravilne odluke o pokretanju ili nepokretanju krivičnog postupka. Shodno ovom, a polazeći od subjekata u radnjama koje se preduzimaju u pretkrivičnom postupku može se reći da pretkrivični postupak predstavlja zakonom predviđenu i naučno prihvatljivu delatnost određenih subjekata koja se predu-

⁹⁷ VSS, Kž. 205–68 od 12. marta 1968.

zima u cilju rasvetljenja krivičnog događaja do stepena osnovane sumnje i na taj način omogućava donošenje adekvatne odluke o pokretanju i vođenju krivičnog postupka.⁹⁸

S obzirom na izneseno, jasno je da pretkrivični postupak ima i svoje osobenosti. One se ogledaju u sledećem:

Prvo, posmatrano sa aspekta svoje prirode pretkrivični postupak nema, po pravilu, krivičnoprocesni karakter. On nije sudski, već upravno-kriminalistički postupak, i kao takav ne predstavlja fazu krivičnog postupka. Radnje subjekata u pretkrivičnom postupku, po pravilu, manifestuju se kroz tzv. potražne, tj. neformalne radnje. Izuzetak od ovoga su samo pojedine istražne radnje koje se izuzetno mogu preduzeti i u pretkrivičnom postupku. S obzirom na ovo, odredbama koje regulišu ovaj postupak i nije pravo mesto u Zakoniku o krivičnom postupku, nego u nekom drugom zakonu (pre svega u Zakonu o unutrašnjim poslovima i Zakonu o javnom tužilaštvu).⁹⁹ U slučajevima kada Zakonik o krivičnom postupku sadrži odredbe o ovom postupku dobro je da one budu koncentrisane na jednom mestu, što kod nas nije bio slučaj do donošenja Zakonika o krivičnom postupku iz 2001. godine,¹⁰⁰ a što je izazivalo konfuziju i nedoumice po pitanju stava zakonodavca o njihovom pravnom značaju i pravnoj prirodi.¹⁰¹

Drugo, s obzirom na svoju prirodu pretkrivični postupak je najtešnje povezan sa prijavljivanjem krivičnog dela i njegovog izvršioca. Posmatrano sa aspekta ove njegove osobenosti, on može da prethodi prijavljivanju krivičnog dela (podnošenju krivične prijave) i u tom slučaju omogućava njeno pripremanje. No, s druge strane pretkrivični postupak može da usledi i nakon prijavljivanja krivičnog dela i u takvom slučaju ima zadatak da potkrepi osnove sumnje da je u pitanju određeno krivično delo i njegov izvršilac, i na taj način da omogući samo pokretanje krivičnog postupka. U takvim slučajevima on služi kao dopuna krivične prijave.

⁹⁸ O drugim definicijama pojma pretkrivičnog postupka vidi: Prof. dr Stanko Bejatić, *Krivično procesno pravo*, JP „Službeni glasnik”, Beograd, 2008. god., str. 368-370.; Radulović, D., (2) *Krivično procesno pravo*, Podgorica, 2003, 284.

⁹⁹ Slučaj npr. sa rešenjem u nemačkom zakonodavstvu (Vidi: Lowe-Rosenberg, *Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz*, 24. Auflage, 6 Bände, ab. 1994).

¹⁰⁰ *Službeni list SRJ*, br. 70/2001 (izmene i dopune u br. 68/2002 i 58/2004).

¹⁰¹ Vidi: Grubač, M., (6) *Osnovna pitanja jugoslovenskog pretkrivičnog i prethodnog postupka*, Aktuelna pitanja tekuće reforme jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Beograd, 1998, 137.

Treće, ovaj postupak je osoben i po svojim subjektima, budući da se u istom mogu pojaviti različiti subjekti. Njihov položaj je različit i kao takav zavisen je od prava i dužnosti koji su im dati Zakonikom. Međutim, posmatrano sa aspekta aktivnosti pojedinih subjekata u ovom postupku rukovodeću ulogu ima javni tužilac, a pored njega poseban značaj ima i policija. U slučaju kada je potrebno da se pre otvaranja istrage preduzmu određene istražne radnje, kao subjekat prekrivičnog postupka može da se pojavi i istražni sudija. Uz njih, subjekat postupka je i osumnjičeni protiv koga se i vodi ovaj postupak.

Četvrto, osobenost prekrivičnog postupka su i njegove radnje. To su uglavnom potražne, kriminalističke, neformalne radnje koje zbog svoje prirode i ograničenog dometa ne mogu biti podloga za donošenje sudske odluke. Samo izuzetno dolazi do preduzimanja istražnih radnji i one se, budući da se preduzimaju po pravilima iz istrage, mogu koristiti kao dokaz u krivičnom postupku, tj. mogu poslužiti i kao osnov za donošenje sudske odluke.

Peto, prekrivični postupak se sprovodi kada se radi o krivičnim delima za koja se goni po službenoj dužnosti, dok izostaje kod krivičnih dela za koja se goni po privatnoj tužbi.

Šesto, i za prekrivični postupak, bez obzira što on nije deo krivičnog postupka, važi načelo zakonitosti rada svih državnih organa u prekrivičnom postupku, pa makar oni preduzimali i potražne (neformalne) radnje, što je od posebnog značaja kod radnji koje predstavljaju ograničenje sloboda i prava čoveka, a njih može da bude ne mali broj i u ovom postupku.

Sedmo, neophodna pretpostavka za pokretanje prekrivičnog postupka, a na taj način i za preduzimanje radnji u istom, jeste i potreban stepen sumnje o krivičnom delu. Istina, radi se o najnižem stepenu izvesnosti o krivičnom delu, tj. o osnovama sumnje. Bez postojanja ovog stepena sumnje nema ni mogućnosti preduzimanja radnji u prekrivičnom postupku od strane njegovih subjekata, a pre svega od strane policije. Ovo proizilazi pre svega iz st. 1. čl. 225. Zakonika o krivičnom postupku gde je propisana obaveza policije da preduzima određene radnje u vezi sa mogućim krivičnim delom samo „Ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti...“.

Iz datog pojma prekrivičnog postupka može se izvesti i njegov zadatak. Shodno iznesenom pojmu prekrivičnog postupka njegov zadatak je obezbeđenje uslova, odnosno pretpostavki za pokretanje krivičnog postupka, tj. za rasvetljenje krivičnog događaja do stepena osnovane sumnje i na taj način omogućavanje pokretanja samog krivičnog postupka, a ne i rešenje krivične stvari budući da nije reč o krivičnom postupku, niti o njegovim subjektima

kao krivičnoprocesnim subjektima. Praktična realizacija ovog zadatka prepuštena je njegovim subjektima, a pre svega javnom tužiocu i policiji, i to putem preduzimanja radnji koje im stoje na raspolaganju, a što normativnu podlogu nalazi, pre svega, u čl. 225. st. 1 i 2. Zakonika o krivičnom postupku.

Jedna od osobenosti pretkrivičnog postupka, posmatrano sa aspekta njegove celine, jesu i njegovi subjekti i radnje koje se preduzimaju u istom. Posmatrano sa aspekta subjekata i radnji, pretkrivični postupak karakterišu pre svega tri osobenosti. To su:

Prvo, u pretkrivičnom postupku susrećemo više subjekata.

Drugo, u pretkrivičnom postupku subjekti se javljaju sa različitim fondom prava i dužnosti, a na taj način i sa različitim doprinosom u ostvarivanju zadatka pretkrivičnog postupka. Polazeći od ova dva njihova svojstva u pretkrivičnom postupku susrećemo sledeće grupe subjekata. To su: subjekti koji pripremaju i podnose krivičnu prijavu. U ovu grupu subjekata, u prvom redu, s obzirom na prirodu njihove delatnosti, spada policija budući da je njena osnovna dužnost i osnovni zadatak borba protiv kriminaliteta kroz aktivnosti vezane za otkrivanje krivičnih dela i pronalaženje učinilaca i za sprečavanje vršenja krivičnih dela. Međutim, uz policiju u ovu grupu subjekata pretkrivičnog postupka spadaju i drugi državni organi, odnosno druga zakonom određena pravna lica, kao i građani. Sledeća grupa su subjekti koji pružaju potrebne podatke o krivičnom delu i učiniocu krivičnog dela. U ovu grupu subjekata pretkrivičnog postupka spadaju sva lica koja nadležnim organima u pretkrivičnom postupku mogu da saopšte činjenice i okolnosti vezane za krivično delo i učinioca krivičnog dela i na taj način daju doprinos u donošenju adekvatne odluke o preduzimanju ili nepreduzimanju krivičnog gonjenja. Treća grupa subjekata pretkrivičnog postupka su subjekti koji preduzimaju potražne i istražne radnje. U ovoj ulozi uglavnom se pojavljuje policija, a izuzetno (kada su u pitanju istražne radnje i pitanja vezana za ograničavanje ustavom zagarantovanih sloboda i prava čoveka) i istražni sudija. Najzad, tu su i subjekti koji rukovode pretkrivičnim postupkom i odlučuju o pokretanju krivičnog postupka. Predstavnik ove grupe subjekata je javni tužilac čija je uloga u ovom postupku znatno izmenjena donošenjem Zakonika o krivičnom postupku iz 2001. godine. On se javlja kao rukovodilac svih državnih organa nadležnih za otkrivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca. Pored ovih grupa subjekata, u svojstvu subjekta pretkrivičnog postupka javlja se i osumnjičeni, prema kome se i vodi taj postupak, zbog čega je i njegov položaj u ovom postupku specifičan.

Treće, slično brojnosti subjekata koji mogu da se pojave u pretkrivičnom postupku, u istom može da dođe do preduzimanja brojnih i raznovrsnih rad-

nji. Svim tim radnjama, bez obzira na vrstu i bez obzira na to ko ih preduzima, zajedničko je da služe prikupljanju podataka, predmeta i dokaza o krivičnom delu, odnosno otkrivanju, hvatanju i zadržavanju učinioca krivičnog dela. Posmatrano sa aspekta njihove vrste u pretkrivičnom postupku preduzimaju se potražne i istražne radnje, s tim što je, sasvim prirodno, težište na potražnim radnjama. Potražne radnje koje se preduzimaju u pretkrivičnom postupku nemaju krivičnoprocesni karakter, ne izvode se, po pravilu, po odredbama krivičnog postupka, već uz poštovanje kriminalističke tehnike i taktike. Zbog takve prirode one su ograničenog dometa i ne mogu biti podloga za donošenje sudske odluke. Za razliku od njih, istražne radnje koje se preduzimaju u pretkrivičnom postupku istovetne su istražnim radnjama u krivičnom postupku, i to bez obzira da li ih preduzima policija ili istražni sudija, i kao takve mogu se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku za donošenje odluke.

Pored iznesenog, za radnje u pretkrivičnom postupku važi pravilo da ih treba preduzimati humano i obazrivo, vodeći računa da se ne naškodi časti i ugledu lica koja su obuhvaćena postupkom. Isto tako, mora se isključiti i svaka bezobzirnost, kao i obmana bilo koje vrste u preduzimanju ovih radnji.

2. Javni tužilac kao subjekat pretkrivičnog postupka

Jedan od izuzetno značajnih – ključnih subjekata pretkrivičnog postupka je javni tužilac. Ovo ne samo zbog njegove rukovodeće uloge u ovom postupku već prevashodno zbog njegovog položaja u istom koji karakterišu brojna prava, ali i obaveze vezane za krivično gonjenje učinilaca krivičnih dela. One su, u velikom stepenu, posledica kako njegove rukovodeće uloge u pretkrivičnom postupku, tako i činjenice da je to jedini ovlašćeni tužilac za preduzimanje krivičnog gonjenja kada su u pitanju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti.

Rukovodeća uloga javnog tužioca u pretkrivičnom postupku je, kao što je to već istaknuto, jedno od bitnih obeležja ovog državnog organa u ovom postupku. Kao takva ona je i izričito naglašena u samom Zakoniku¹⁰² i manifestuje se na sledeći način:

Prvo, on usmerava i koordinira aktivnosti drugih subjekata pretkrivičnog postupka po pitanju otkrivanja i razjašnjavanja krivičnog dela i njegovog učinioca.

¹⁰² Vidi čl. 46. st. 2. tač. 1. Zakonika o krivičnom postupku.

Drugo, organi koji učestvuju u prekrivičnom postupku, a što se posebno, zbog prirode delatnosti, odnosi na policiju dužni su da o svakoj preduzetoj radnji obaveste nadležnog javnog tužioca. Blagovremeno obaveštavanje javnog tužioca o krivičnom delu i preduzetim radnjama od izuzetne je važnosti kako za efikasnost prekrivičnog postupka, tako i za efikasnost krivičnog postupka kao celine. Zbog svega ovog, istom treba posvetiti posebnu pažnju, i to kroz što doslednije poštovanje intencija zakonodavca. Na ovakav način se pruža i mogućnost javnom tužiocu da u prekrivičnom postupku štiti i prava lica od kojih se prikupljaju podaci, odnosno obaveštenja.

Treće, policija, kao i drugi državni organi nadležni za otkrivanje krivičnih dela, dužna je da postupi po svakom zahtevu nadležnog javnog tužioca kao rukovodioca prekrivičnog postupka. U slučaju da neko od njih ne postupi po zahtevu javnog tužioca, javni tužilac raspolaže merama kojima može da utiče na neutralizaciju takvog ponašanja. U takvom slučaju javni tužilac će obavestiti starešinu koji rukovodi organom, a po potrebi može obavestiti nadležnog ministra, vladu ili nadležno skupštinsko telo. Posmatrano sa aspekta praktične primene ove zakonske odredbe čini se da tu nema problema. U prilog ispravnosti ovakve konstatacije govori činjenica da u istraživanju na jednom naučnoistraživačkom projektu rađenom u vezi sa ovom problematikom, a sprovedenom u organizaciji VŠUP u Beogradu¹⁰³ nije zabeležena nijedna intervencija javnog tužioca u vezi sa eventualnim nepostupanjem policije po njegovom zahtevu. Blagovremeno obaveštavanje javnog tužioca o preduzetim radnjama od strane policije je takođe jedna od osobenosti njihove međusobne saradnje u posmatranom vremenskom periodu i na posmatranom uzorku.¹⁰⁴

Četvrto, u cilju pribavljanja potrebnih obaveštenja pravo je javnog tužioca da poziva osumnjičenog kao i druga lica na informativni razgovor, umesto, kako je to bilo u našem ranijem krivičnoprocesnom zakonodavstvu, da to, na njegov zahtev, vrši policija. Prema koncepciji važećeg teksta Zakonika o krivičnom postupku, težište policije treba da bude, čini se sasvim opravdano, na prikupljanju materijalnih dokaza. Neposredno kontaktiranje javnog tužioca sa osumnjičenim i drugim licima koja mogu da daju potrebna obaveštenja o konkretnoj krivičnoj stvari obe-

¹⁰³ O tome vidi Studiju „*Policija i prekrivični i prethodni krivični postupak*“; VŠUP, Beograd, 2005. god.

¹⁰⁴ Prednje označeno ispitivanje je vršeno na uzorku od 600 predmeta sa područja okružnih tužilaštava u Beogradu, Novom Sadu, Zrenjaninu i Valjevu, Prvog opštinskog javnog tužilaštva u Beogradu i opštinskih javnih tužilaštava u Novom Sadu, Zrenjaninu i Valjevu, i to za period od 3. oktobra 2000. do 26. aprila 2004.

zbeđuje javnom tužiocu veće mogućnosti za rasvetljavanje okolnosti od značaja za utvrđivanje postojanja osnovane sumnje da je određeno lice izvršilo krivično delo, nego što je to slučaj kada ove radnje obavlja policija.

Posmatrano sa aspekta položaja javnog tužioca po pitanju krivične prijave, pre svega treba konstatovati da je on jedini ovlašćeni državni organ nadležan za prijem krivične prijave kada se radi o krivičnim delima za koja se goni po službenoj dužnosti. Inače, posmatrano sa aspekta praktičnog postupanja javnog tužioca po primljenoj krivičnoj prijavi, njegova je obaveza, pre svega, da razmotri istu kao i eventualne priloge uz nju, a potom da donese odluku o primljenoj krivičnoj prijavi. Geneći krivičnu prijavu i eventualne priloge uz nju javni tužilac može da donese jednu od sledećih odluka.

Prvo, da odbaci krivičnu prijavu, što će učiniti u sledećim slučajevima:

- ako prijavljeno delo nije krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti;
- ako je nastupila zastarelost krivičnog gonjenja ili je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem;
- ako postoje druge okolnosti koje isključuju gonjenje (čl. 235. st. 1. Zakonika).

U slučaju postojanja neke od navedenih okolnosti javni tužilac može odbaciti krivičnu prijavu sve do donošenja rešenja o sprovođenju istrage. O odbacivanju krivične prijave javni tužilac donosi rešenje¹⁰⁵ i o tome, kao i o razlozima za odbacivanje, obaveštava oštećenog u roku od osam dana zato što oštećeni ima pravo da preduzme krivično gonjenje. U obaveštenju o odbacivanju javni tužilac mora istovremeno ukazati oštećenom i na njegovo pravo preduzimanja krivičnog gonjenja u određenom roku (čl. 61. Zakonika). Pored oštećenog, o odbacivanju prijave obaveštava se i policija u slučaju kada je podnela krivičnu prijavu (čl. 235. st. 1. Zakonika). Dostavljanje obaveštenja policiji o odbacivanju krivične prijave vrši se u cilju njene orijentacije po pitanju da li treba nešto i dalje da preduzima po konkretnoj krivičnoj stvari.

Odluka o odbačaju krivične prijave ne mora da znači i definitivnu odluku o prijavljenoj stvari čak ni u slučaju kada oštećeni kao tužilac ne preduzme krivično gonjenje. I pored odbačaja krivične prijave javni tužilac može, sve do nastupanja zastarelosti, naknadno pokrenuti postupak u slučaju da novopribavljeni dokazi ili obaveštenja skupa sa ranijim materijalom daju osnova za zaključak da postoji osnovana sumnja da je određeno lice izvršilo krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti (ovde ne deluje načelo *ne bis in idem*).

¹⁰⁵ O suprotnim shvatanjima vidi: Radulović, D., (2) *op.cit.*, 292.

Ceneći prema rezultatima navedenog istraživanja do odbačaja krivične prijave koju podnosi policija dolazi u izuzetno malom broju slučajeva, što govori o stepenu profesionalnosti rada policije u prikupljanju materijala koji čini osnovu krivične prijave, odnosno o stepenu profesionalnosti u ispunjavanju obaveze otkrivanja i prijavljivanja krivičnih dela za koje se goni po službenoj dužnosti a u vezi kojih je podnesena krivična prijava. Shodno rezultatima ovog istraživanja, javni tužilac je u celosti ili delimično (samo u odnosu na neke osumnjičene) u svega 10 ili oko 2% slučajeva odbacio krivičnu prijavu, dok u 98% slučajeva nije došlo do odbačaja krivične prijave. Ako se ovome doda i činjenica da u analiziranom uzorku nije zabeležen nijedan slučaj pokretanja krivičnog postupka nakon odbačaja krivične prijave onda iznesena konstatacija još više dobija na značaju. Međutim, u vezi s ovom odlukom javnog tužioca pažnju zaslužuje činjenica da javni tužilac uglavnom ne obaveštava policijski organ koji je podneo krivičnu prijavu o odbačaju iste. Naime, u sprovedenom istraživanju prisutni su podaci iz kojih je vidljivo da je u samo 2 slučaja javni tužilac obavestio policiju kao podnosioca krivične prijave o njenom odbačaju. Ovakvo postupanje javnog tužioca ne samo da nije u skladu sa čl. 235. st. 1. i 2. Zakonika o krivičnom postupku, već nije ni u skladu sa iznesenim stepenom željene saradnje ova dva organa na polju otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca.

U slučaju da javni tužilac smatra da prijavljeno delo nije krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti nego po privatnoj tužbi, on će o tome obavestiti oštećenog, a neće krivičnu prijavu dostavljati nadležnom sudu i pored toga što ona, shodno čl. 54. st. 3. Zakonika, fungira kao privatna tužba. Ovo prevashodno stoga što javni tužilac nema pravo, niti pak mogućnost, da namegne pravni put oštećenom po pitanju krivičnog dela, jer on može i da ne podigne privatnu tužbu.¹⁰⁶

Drugo, da nakon prijema krivične prijave pokrene krivični postupak podnošenjem odgovarajućeg optužnog akta (zahteva za sprovođenje istrage, predloga za podizanje neposredne optužnice, neposredne optužnice, optužnog predloga i dr.) – odnosno da prihvati krivičnu prijavu. Ovakvu odluku javni tužilac će doneti uvek kada ne odbaci krivičnu prijavu, neposredno ili posle naknadno pribavljenih obaveštenja. U slučaju pokretanja krivičnog postupka javni tužilac ne donosi posebnu formalnu odluku po pitanju same krivične prijave. Samo podnošenje optužnog akta automatski znači i prihvatanje krivične prijave.

¹⁰⁶ Prof. dr Đurić, V., *Krivično procesno pravo*, Niš, 2006, str. 71.

Treće, prikupljanje dopunskih obaveštenja. Ovakvu odluku u vezi sa primljenom krivičnom prijavom javni tužilac će doneti u slučaju kada podaci koje sadrži krivična prijava i njeni prilozi nisu takvi da može da donese neku od dve navedene odluke, budući da nema dovoljno podataka o krivičnom delu i učiniocu. Na isti način javni tužilac će postupiti i kada do njega dopre samo glas da je izvršeno krivično delo, kao i u slučaju kada je izvršilac nepoznat (čl. 235. st. 2. Zakonika o krivičnom postupku). U slučaju donošenja ovakve odluke po krivičnoj prijavi javni tužilac će sam pribaviti potrebna dopunska obaveštenja, a može tražiti i potrebne podatke posredstvom drugih organa ili pod određenim uslovima i pozivati građane. U slučaju da javni tužilac nije u mogućnosti da sam obavi potrebne radnje obratiće se zahtevom policiji da prikupi potrebna obaveštenja i preduzme druge mere radi otkrivanja krivičnog dela i učinioca (čl. 235. st. 2. Zakonika o krivičnom postupku). Zahtev javnog tužioca mora da bude koncizan, jasan i određen. Iz njega mora da se vidi koja obaveštenja treba pribaviti, odnosno koje radnje treba preduzeti i šta se njima treba da utvrdi. Organ od kojeg javni tužilac traži prikupljanje obaveštenja i preduzimanje određenih drugih mera ne može ceniti da li je zahtev umesan, celishodan, logički osnovan, da li su zahtevane radnje potrebne, niti pak može službeno izraziti neslaganje sa njim i tražiti da neki viši organ oceni potrebu prikupljanja ovih obaveštenja. Prilikom prikupljanja obaveštenja, odnosno davanja podataka obaveza je javnog tužioca, kao i drugih državnih organa, da postupa obazrivo, vodeći računa da se ne naškodi časti i ugledu lica na koje se podaci odnose (čl. 235. st. 5. Zakonika o krivičnom postupku). Javni tužilac u pretkrivičnom postupku može izdejstvovati i sprovođenje nekih istražnih radnji. U slučaju kada je učinilac krivičnog dela nepoznat, javni tužilac može predložiti da istražni sudija preuzme pojedine istražne radnje, ako je, s obzirom na okolnosti slučaja, neophodno ili celishodno da se one preduzmu pre pokretanja istrage. U slučaju da se istražni sudija ne složi sa tim predlogom, zatražiće da o tome odluči vanraspravno veće. Zapisnici o tako preduzetim istražnim radnjama dostavljaju se javnom tužiocu (čl. 239. st. 1. i 2. Zakonika o krivičnom postupku).

Nakon prikupljanja dopunskih obaveštenja na navedeni način javni tužilac će, u zavisnosti od stanja stvari, ili odbaciti krivičnu prijavu ili pak pokrenuti krivični postupak.

Posmatrano sa aspekta njegovog procesnog statusa, položaj javnog tužioca u pretkrivičnom postupku karakterišu još dva ovlašćenja. Prvo je vezano za mogućnost odlaganja krivičnog gonjenja, a drugo za mogućnost odbacivanja krivične prijave na osnovu načela oportuniteta krivičnog gonjenja.

U vezi sa prvim ovlašćenjem javni tužilac može odložiti krivično gonjenje za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, ako osumnjičeni prihvati jednu ili više mera. Prvo, da otkloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da nadoknadi pričinjenu štetu; drugo, da plati određeni novčani iznos u korist humanitarne organizacije, fonda ili javne ustanove; treće, da obavi određeni društveno koristan ili humanitarni rad; četvrto, da ispuni dospеле obaveze izdržavanja; peto, da se podvrgne odvikavanju od alkohola ili opojnih droga; šesto, da se podvrgne psihosocijalnoj terapiji. Osumnjičeni je dužan da prihvaćenu obavezu izvrši u roku koji odredi javni tužilac a koji ne može biti duži od šest meseci. U slučaju da osumnjičeni izvrši naložene mu obaveze javni tužilac odbacuje krivičnu prijavu, nakon čega oštećeni nema mogućnost preuzimanja krivičnog gonjenja (čl. 236. st. 1-3. Zakonika o krivičnom postupku).

U vezi sa ovim ovlašćenjem javnog tužioca pažnju zaslužuje novina predviđena Zakonom o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku iz maja 2004. godine.¹⁰⁷ Prema njoj, praktična realizacija ovog ovlašćenja javnog tužioca zavisna je od prethodne saglasnosti suda. Ovakvo rešenje opravdano se može staviti pod znak pitanja. Ne samo zbog nepreciznosti (npr. potpuno je nejasno koji sud i ko je funkcionalno nadležan u tom sudu da daje takvu saglasnost), već i zbog toga što je u suprotnosti sa idejom načela oportuniteta posmatrano uopšte. Ako se tome doda činjenica da ovakva saglasnost nije potrebna kod klasičnog oportuniteta iz čl. 237. Zakonika gde javni tužilac može da odbaci krivičnu prijavu bez bilo kakvog prethodnog uslovljavanja, onda problem još više dobija na značaju.¹⁰⁸

Posmatrano sa aspekta drugog ovlašćenja, javni tužilac može odbaciti krivičnu prijavu pod pretpostavkom ispunjenja sledećih uslova: prvo, da se radi o krivičnom delu za koje je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do tri godine; drugo, da je osumnjičeni usled stvarnog kajanja sprečio nastupanje štete ili je štetu u potpunosti već nadoknadio; treće, da javni tužilac, prema okolnostima slučaja, oceni da izricanje krivične sankcije ne bi bilo pravično (čl. 237. Zakonika o krivičnom postupku). U slučaju odbacivanja krivične prijave po ovom osnovu, kao i u prethodnom slučaju, oštećeni ne može doći na mesto javnog tužioca, tj. ne može preuzeti krivično gonjenje.

¹⁰⁷ *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 58/2004.

¹⁰⁸ O ovome vidi: Bejatović, S., (6) *Krivičnoprocesno zakonodavstvo i teški oblici kriminala*, Teški oblici kriminala, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2004, 45–65.

Osnovni i opravdan razlog ozakonjenja ovih dvaju ovlašćenja javnog tužioca, jeste povećanje efikasnosti krivičnog postupka putem rasterećenja sudova od krivičnih postupaka po pitanju ovih krivičnih dela, a time i smanjenje troškova uopšte, kao kvantitativne komponente njegove efikasnosti. Uz to, na ovakav način naše krivičnoprocesno zakonodavstvo je usaglašeno sa intencijama u savremenim krivičnoprocesnim zakonodavstvima i u savremenoj nauci krivičnog prava.¹⁰⁹ Ako se ovome doda i činjenica da su ove novine dosta dobro primljene u našoj sudskoj praksi, onda cela stvar još više dobija na značaju. Tako, iz izveštaja opštinskih javnih tužilaštava Grada Beograda (ukupno 8) za period od stupanja na snagu Zakonika o krivičnom postupku (28. mart 2002) do 1. maja 2004. godine vidljivo je da su primenom čl. 236. Zakonika o krivičnom postupku, tj. odlaganjem krivičnog gonjenja a nakon toga i odbačajem krivične prijave, znači bez pokretanja krivičnog postupka, rešena 574 krivična slučaja.¹¹⁰

3. Policija kao subjekat pretkrivičnog postupka

Jedan od izuzetno značajnih subjekata na polju borbe protiv kriminaliteta, koji se, s obzirom na svoju prirodu, nalazi u prvim redovima te borbe jeste policija. Od efikasnog delovanja policije u znatnom stepenu zavise i sveukupni rezultati te borbe. S obzirom na to, prilikom razmatranja bilo kakvih intervencija u zakonodavstvima koja regulišu delatnost ovih subjekata uvek se posebna pažnja poklanja upravo položaju i ovlašćenjima policije. Ovo je bio slučaj i prilikom rada na donošenju Zakonika o krivičnom postupku iz 2001. godine,¹¹¹ među čije najznačajnije novine se ubrajaju njegove odredbe koje se tiču položaja i ovlašćenja policije. Brojne su novine koje je ovaj zakonski tekst doneo u vezi sa ovom problematikom.¹¹² Međutim, i pored tih brojnih novina kojima je bez sumnje stvorena normativna osnova za efikasnije delovanje policije, a i

¹⁰⁹ O tome opširnije vidi: Bejatović, S., (3) *op.cit.*, 145–155; Kiurski, J., *Načelo oportuniteta (opravdanost i svrha)*, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i krivično zakonodavstvo Srbije i Crne Gore, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004, 577–595.

¹¹⁰ Vidi: Kiurski, J., *op.cit.*, 577–595.

¹¹¹ *Službeni list SRJ* br. 70/2001 (izmene i dopune u br. 68/2002).

¹¹² Vidi: *Osnovne karakteristike Predloga Zakonika o krivičnom postupku SR Jugoslavije*. Materijali sa Savetovanja Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Beograd, 2002, 101–193.

drugih procesnih subjekata,¹¹³ na polju borbe protiv kriminaliteta to ne znači da su pozitivne zakonske norme kojima se reguliše ova problematika takve da ne bi trebalo ništa menjati. Nasuprot, već prilikom prvih intervencija,¹¹⁴ neophodno je još jednom kritički razmotriti ovu problematiku i u našem zakonodavstvu predvideti takvu normativnu osnovu za delovanje policije koja će biti na nivou normativne osnove onih zemalja koje danas predstavljaju uzor i po ovom pitanju (najistaknutije zemlje Evropske unije i SAD). Time će se obezbediti još efikasnije delovanje ovih subjekata u otkrivanju krivičnih dela i njihovih učinilaca, kao njihovog osnovnog zadatka i funkcije, vodeći računa da to nije na uštrb međunarodnim aktima i domaćim zakonodavstvom proklamovanim slobodama i pravima čoveka i građanina.

Među brojnim pitanjima koja se odnose na položaj i ovlašćenja policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku poseban značaj imaju radnje koje ovi subjekti mogu da preduzmu u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku i njihova dokazna vrednost. Od rezultata ovih radnji zavisi ne samo uspeh u otkrivanju krivičnih dela i njihovih učinilaca već su one od velikog značaja i za kasniju efikasnost krivičnog postupka posmatrano sa aspekta njegove obe komponente.¹¹⁵

Brojne su radnje koje policija može da preduzme u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku. One su različite ne samo u zavisnosti od postupka u kojem se preduzimaju (pretkrivični ili prethodni krivični postupak), već i u zavisnosti od snage njihove dokazne vrednosti, kao i od načina njihovog preduzimanja (po sopstvenoj inicijativi ili pak na zahtev ili po odobrenju javnog tužioca, odnosno istražnog sudije).

Ovaj rad, kao i studija kao celina, ima zadatak da još jednom ukaže kako na norme koje zaslužuju posebnu pažnju po pitanju radnji policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku (sa normativnog i sa praktičnog aspekta) tako i na put kojim treba ići da bi se došlo do željene normativne osnove za još efikasnije delovanje policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku.

¹¹³ Bejatović, S., (3) *op.cit.*, 145–155.

¹¹⁴ O neophodnosti tih intervencija vidi: Bejatović, S., (4) *op.cit.*, 139–157.

¹¹⁵ Radulović, D., *Efikasnost krivičnog postupka i njen uticaj na suzbijanje kriminaliteta*, Realne mogućnosti krivičnog zakonodavstva u suzbijanju kriminaliteta, Beograd, 1997, 155–171.

4. Radnje policije u prekrivičnom postupku

Najznačajnija delatnost policije u borbi protiv kriminaliteta vezana je za prekrivični postupak, budući da je njena osnovna funkcija i osnovni zadatak otkrivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca. U cilju što doslednije praktične realizacije ovog zadatka, policija je u mogućnosti da preduzme brojne radnje, kako potražne tako i određene istražne radnje. Neke od ovih radnji preduzima samoinicijativno, a neke po zahtevu ili odobrenju javnog tužioca odnosno istražnog sudije, i njihova procesna vrednost je različita. S obzirom na ove kriterijume osnovne osobenosti policije u prekrivičnom postupku, posmatrano sa aspekta radnji koje može da preduzme, ogledaju se u sledećem.

A. Samoinicijativno preduzimanje radnji

Pravni osnov za samoinicijativno delovanje policije u prekrivičnom postupku nalazi se pre svega u čl. 225. st. 1. ZKP¹¹⁶ i on predstavlja konkretizaciju njene osnovne funkcije i osnovnog zadatka u ovom postupku. Prema istom policija je dužna da samoinicijativno po službenoj dužnosti preduzme potrebne mere da se pronade učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji bi mogli poslužiti kao dokaz, kao i da prikupi sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka, pod uslovom da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti. Među radnjama ovog karaktera poseban značaj zaslužuju sledeće radnje policije:

a) Pozivanje građana radi prikupljanja obaveštenja

Jedna od radnji koju u cilju ostvarivanja osnovne funkcije u prekrivičnom postupku, a to je otkrivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca, može da preduzme policija jeste pozivanje građana radi prikupljanja obaveštenja. Reč je o radnji koja je i ranije postojala u našem procesnom zakonodavstvu. Međutim, ZKP je doneo niz novina u njenoj praktičnoj primeni, u cilju sprečavanja moguće samovolje policije i sprečavanja mogućeg rizika za narušavanje sloboda i prava

¹¹⁶ Pod ZKP podrazumeva se Zakonik o krivičnom postupku iz 2001. godine sa svim njegovim kasnijim izmenama i dopunama („Službeni list SRJ”, br. 70/2001 i 68/02 i „Sl. glasnik RS” br. 58/04,85/05,115/05 i 49/07).

građana, na šta se u znatnom broju slučajeva ukazivalo.¹¹⁷ Shodno čl. 226. st. 1-6. ZKP osnovne karakteristike praktične realizacije ove radnje ogledaju se u sledećem: prvo, pravo je policije da poziva građane radi prikupljanja obaveštenja, s tim da u pozivu mora naznačiti i razlog pozivanja kao i svojstvo u kojem se građanin poziva, a prinudno se može dovesti samo lice koje se nije odazvalo pozivu, pod uslovom da je u pozivu bilo na to upozoreno. Drugo, vreme razgovora je ograničeno, što predstavlja jednu od izuzetno značajnih novina u praktičnoj realizaciji ove radnje.¹¹⁸ Sada prikupljanje obaveštenja od istog lica može trajati samo onoliko koliko je neophodno da se dobije potrebno obaveštenje, a najduže četiri sata, s tim da se obaveštenja od građana ne smeju prikupljati prinudno. Građanin se može ponovo pozivati radi prikupljanja obaveštenja o okolnostima drugog krivičnog dela ili učinioca, a radi prikupljanja obaveštenja o istom krivičnom delu ne može se ponovo prinudno dovođiti. Treće, sa pozvanim licem se obavlja razgovor i o datim obaveštenjima se sačinjava službena beleška ili zapisnik koji se čita licu koje je obaveštenje dalo. U slučaju da pozvano lice stavi primedbu na tekst službene beleške ili zapisnika policija je obavezna da ih unese u službenu belešku ili zapisnik. Četvrto, službena beleška ili zapisnik sačinjeni u praktičnoj realizaciji ove radnje ne mogu se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku, ali to ni u kom slučaju ne znači da nemaju nikakav značaj za krivični postupak. Nasuprot tome, ona se dostavljaju javnom tužiocu uz krivičnu prijavu i služe za njegovu odluku. Javni tužilac ta obaveštenja dostavlja istražnom sudiji i ona mu služe za donošenje odluke i za usmeravanje istrage. Po završetku istrage, odnosno posle davanja saglasnosti da se optužnica može podići i bez sprovođenja istrage, ova obaveštenja se izdvajaju iz spisa (čl. 178. st. 3).¹¹⁹ Kao što vidimo, ZKP je doneo niz novina vezanih za ovu radnju policije. Njihov cilj je da garantuju pravilnost njene primene i da otklone eventualnu samovolju policije prilikom prikupljanja obaveštenja od građana.¹²⁰ S obzirom na ovo opravdano se mora postaviti pitanje praktične realizacije ove mere. Da li se ona praktično realizuje u skladu sa intencijama zakonodavca ili ne? Istraživanja sprovedena u vezi

¹¹⁷ Lazin, Đ., (2) *Uloga organa unutrašnjih poslova prema novom Zakoniku o krivičnom postupku*, Mesto jugoslovenskog krivičnog prava u savremenom krivičnom pravu, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd, 2002, 163.

¹¹⁸ Radak, S., *Procesni položaj i uloga organa unutrašnjih poslova prema Predlogu Zakonika o krivičnom postupku*, Osnovne karakteristike Predloga novog jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva, Beograd, 2002, 140.

¹¹⁹ Odredbe pored kojih ne stoji član odnose se na Zakonik o krivičnom postupku.

¹²⁰ Lazin, Đ., (2) *op.cit.*, 167.

sa ovom radnjom policije pokazala su sledeće. Prvo, to je često korišćena radnja policije u postupku otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca. U prilog ovog najbolje govori činjenica da je u 293 ili 48,8% analiziranih predmeta vršeno pozivanje građana radi prikupljanja obaveštenja. U znatnom broju predmeta pozivano je i po više građana radi davanja obaveštenja čime ova konstatacija još više dobija na značaju. Zabeleženi su i slučajevi da je u jednom krivičnom predmetu pozivano i po 9 odnosno po 11 građana. Drugo, u 97,9% slučajeva svih pozvanih građani nisu imali primedaba na sadržaj dokumenata sačinjenih prilikom davanja iskaza.¹²¹

Ova radnja policije je detaljno i na zadovoljavajući način normativno regulisana, ali to ni u kom slučaju ne znači da ne postoje određena pitanja koja su još uvek diskutabilna. Jedno od njih jeste i pitanje da li su građani obavezni da daju obaveštenja policiji kada ih pozove radi prikupljanja obaveštenja. Mada to izričito ne stoji u Zakoniku, kao što je predviđeno u slučaju lišenja slobode lica gde ono mora biti obavešteno o pravu da nije dužno ništa da izjavi (čl. 5. st. 1. ZKP), odgovor je negativan.¹²² Ne postoji ni obaveza policije da upozori građanina u vezi sa takvim njegovim pravom. U slučaju da građanin koji se odazvao pozivu policije izjavi da ne želi da daje nikakve izjave, razgovor odmah mora biti završen i licu mora biti dopušteno da ode. Ili, tu je i pitanje da li građanin u praktičnoj realizaciji ove radnje ima pravo na advokata? I pored toga što takvo pravo nije izričito dato građaninu, mišljenja smo da mu se to pravo ne može unapred isključiti pod uslovom da to sam građanin želi. Ovo tim pre što je i u Povelji o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama propisano da svako ima pravo na odbranu, uključujući i pravo da uzme branioca po svom izboru, pred sudom i drugim organom nadležnim da vodi postupak (čl. 16. st. 2. Povelje).¹²³

b) Pozivanje građana u svojstvu osumnjičenog i promena svojstva građanina u toku prikupljanja obaveštenja

Jedna od sledećih radnji policije u pretkrivičnom postupku jeste i njeno pravo da u cilju prikupljanja obaveštenja od građana iste pozivaju i u svojstvu osumnjičenog. Uslov za ovo je postojanje osnova sumnje da je to lice izvršilo krivi-

¹²¹ Vidi: Studija „Policija i pretkrivični i prethodni krivični postupak”, VŠUP, Beograd, 2005. god., str. 49-55.

¹²² *Ibid.*, 169.

¹²³ Grubač, M., (4) *Mogući pravci razvoja kaznenog zakonodavstva posle donošenja Ustavne povelje Srbije i Crne Gore*, Kazneno zakonodavstvo, organizacija i funkcionisanje pravosuđa u Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora, Beograd, 2003, 13.

čno delo, pri čemu se takvo lice obavezno upozorava već u pozivu da ima pravo na advokata (čl. 226. st. 7). Sa ovakvim licem se obavlja razgovor o čemu se sačinjava službena beleška ili zapisnik koji takođe ne mogu biti korišćeni kao dokaz u krivičnom postupku.¹²⁴

U slučaju da je neko lice pozvano radi prikupljanja obaveštenja (ali ne u svojstvu osumnjičenog) pa policija u toku prikupljanja obaveštenja proceni da pozvani građanin može biti smatran osumnjičenim, policija je obavezna da takvo lice odmah obavesti o delu za koje se tereti i o osnovama sumnje, o pravu da uzme branioca koji će prisustvovati njegovom daljem saslušanju, da nije dužno da bez branioca odgovara na postavljena pitanja, kao i da mu, u slučaju zadržavanja, predoči prava iz čl. 5. i omogući korišćenje prava propisanih u čl. 228. st. 1. ZKP.

U vezi sa ovom radnjom policije javlja se dilema: da li maksimalno dozvoljen rok od četiri sata koji je predviđen za prikupljanje obaveštenja od građana teče ponovo od promene statusa pozvanog lica (od kada mu je saopšteno da je osumnjičeni) ili ne? Tu je i pitanje da li vreme ograničenja od četiri sata predviđeno za prikupljanje obaveštenja od građana važi i u slučaju saslušanja osumnjičenog nakon promene njegovog svojstva? Odgovor i u jednom i u drugom slučaju je ne.¹²⁵

c) Saslušanje osumnjičenog lica

Jedna od novih radnji policije koja, pod uslovom da se realizuje u skladu sa intencijama zakonodavca, može da doprinese njenom efikasnijem delovanju na polju otkrivanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca, a kasnije i efikasnijem krivičnom postupku uopšte,¹²⁶ jeste i njeno pravo da sasluša osumnjičeno lice. Ovo pravo predstavlja izuzetak od opšteg pravila po kojem policija ne može građane saslušavati u svojstvu okrivljenog, svedoka ili veštaka, osim pod pretpostavkom ispunjenja sledećih uslova: da postoje osnovi sumnje da je to lice izvršilo krivično delo; da lice pristane da u svojstvu osumnjičenog da iskaz; da iskaz da u prisustvu advokata; da se saslušanje obavi po odredbama koje važe za saslušanje okrivljenog i da se o saslušanju obavesti javni tužilac koji može, ali ne mora, da prisustvuje tom saslušanju (čl. 226. st. 9). Pod pretpostavkom ispunjenja ovih uslova zapisnik o ovom saslušanju ne izdvaja se iz spisa i može

¹²⁴ Bejatović, S., Radulović, D., *Zakonik o krivičnom postupku*, Beograd, 2002, 151.

¹²⁵ Lazin, Đ., (2) *op.cit.*, 167

¹²⁶ *Ibid.*, 151.

da se koristi kao dokaz u krivičnom postupku. U slučaju nepoštovanja ovih uslova zapisnik sa obaveštenjima koja su prikupljena ne može da se koristi kao dokaz u krivičnom postupku, usled čega se takvi zapisnici izdvajaju iz spisa, zatvaraju u poseban omot i čuvaju kod istražnog sudije odvojeno od ostalih spisa.¹²⁷

Imajući u vidu navedene uslove mogućnosti praktične realizacije ovog ovlašćenja policije, kao i njegov značaj kako za slobode i prava okrivljenog lica tako i za krivični postupak kao celinu, postavlja se pitanje praktičnog funkcionisanja ovog ovlašćenja policije. Geneći prema rezultatima dobijenim napred sprovedenom istraživanju može se konstatovati da svoje ovlašćenje policija koristi u znatnom broju slučajeva. U posmatranom uzorku od 600 predmeta vidljivo je da su organi policije ovo ovlašćenje koristili u 25,2 % predmeta, od čega je u 14,1% predmeta saslušano samo po jedno lice u svojstvu osumnjičenog, u 10,7% predmeta u svojstvu osumnjičenog saslušana su 2 lica, a u po jednom predmetu u ovom svojstvu saslušana su tri, odnosno četiri lica. Dobljeni podaci govore još o jednoj značajnoj činjenici, a to je da u 96% slučajeva ovakvog saslušanja osumnjičenog saslušanju nije prisustvovao javni tužilac, i pored toga što je o tome bio obavešten.

Pravilna primena ove mere ne samo da doprinosi povećanju značaja policije na polju borbe protiv kriminaliteta već treba da doprinese i većoj efikasnosti krivičnog postupka uopšte i kao takva je za pozdraviti. Međutim, opravdano se može postaviti pitanje kvaliteta njenog izvođenja, u skladu sa intencijama zakonodavca, s obzirom na kvalifikacionu strukturu pripadnika policije koji je u praksi primenjuju. Imajući ovo u vidu za pozdraviti je svako zalaganje za usklađivanje kvalifikacione strukture policije ne samo sa zahtevima za dosledno poštovanje intencija zakonodavca u praktičnoj primeni ove radnje, već i sa nužnošću stvaranja normativne osnove za još aktivnije delovanje policije ne samo u prekrivičnom već i u prethodnom krivičnom postupku, što je inače slučaj u ne malom broju savremenih zakonodavstava ove vrste.¹²⁸

d) Prikupljanje obaveštenja od lica u pritvoru

Pored građana koji se nalaze na slobodi policija ima pravo da prikuplja obaveštenja i od lica koja se nalaze u pritvoru, ali samo pod pretpostavkom ispunjenja sledećih uslova. Prvo, da je odobrenje za takvo postupanje policije dao istražni sudija ili predsednik veća. Drugo, da je to potrebno radi otkrivanja drugih kri-

¹²⁷ Bejatović, S., Radulović, D., *op.cit.*, 157.

¹²⁸ Vidi: Roxin, C., *Strafverfahrensrecht*, 22 Auflage, Munchen, 2002, 331.

vičnih dela i učinilaca. Treće, obaveštenja se mogu prikupljati samo u ustanovi u kojoj okrivljeni izdržava pritvor,¹²⁹ i to u vreme koje odredi istražni sudija ili predsednik veća. Četvrto, obaveštenja se mogu prikupljati u prisustvu istražnog sudije ili predsednika veća, s tim što prikupljanju obaveštenja može da prisustvuje i branilac ako pritvoreno lice to zahteva (čl. 226. st. 10. ZKP).

B. Radnje policije po zahtevu ili odobrenju javnog tužioca

Pored samoinicijativnog preduzimanja radnji u pretkrivičnom postupku do preduzimanja određenih radnji od strane policije u ovom postupku može da dođe na zahtev ili pak po odobrenju javnog tužioca. Pravo javnog tužioca da zahteva preduzimanje određenih radnji od strane policije odnosno da daje odobrenje za njihovo preduzimanje već u ovom postupku zasniva se kako na njegovoj rukovodećoj ulozi u pretkrivičnom postupku¹³⁰ tako i na njegovoj osnovnoj funkciji, a to je krivično gonjenje učinilaca krivičnih dela za koja se krivično gonjenje preduzima po službenoj dužnosti. Zakonik predviđa nekoliko radnji do čijeg preduzimanja od strane policije može da dođe na ovakav način. Među njima, s obzirom na prirodu ovog rada, pažnju zaslužuju dve radnje: prikupljanje potrebnih obaveštenja i uzimanje otisaka prstiju.

Do angažovanja policije na prikupljanju potrebnih obaveštenja po zahtevu javnog tužioca doći će u onim slučajevima kada javni tužilac iz same prijave ne može oceniti da li su verovatni navodi prijave ili ne, ili ako podaci u prijavi ne pružaju dovoljno osnova za njegovu odluku da li da zahteva sprovođenje istrage, ili ako je do njega dopro samo glas da je izvršeno krivično delo, a naročito ako je učinilac nepoznat. U takvim slučajevima javni tužilac će, pod uslovom da nije u mogućnosti da to preduzme sam, zahtevati od policije da prikupi potrebna obaveštenja i da preduzme druge mere radi otkrivanja krivičnog dela i učinioca. Reč je o obaveštenjima i merama koje policija može i samoinicijativno preduzeti radi otkrivanja krivičnog dela i učinioca. U slučaju davanja ovakvog zahteva pravo je javnog tužioca da uvek traži da ga policija obavesti o merama koje je preduzela, a ona je dužna da mu bez odlaganja odgovori. Međutim, nepoštovanje ove obaveze od strane policije nije posebno sankcionisano i

¹²⁹ Ispitivanje pritvorenog lica van ustanove u kojoj izdržava pritvor može se izvršiti izuzetno, ali i tada u prisustvu istražnog sudije ili predsednika veća (npr. da osumnjičeni pokaže mesto gde je sakrio oružje) – Vidi: Bejatović, S., Radulović, D., *op.cit.*, 151.

¹³⁰ Grubač, M., Beljanski, S., *Nove ustanove i nova rešenja u Zakoniku o krivičnom postupku SR Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd, 2002, 49.

javnom tužiocu ostaje njegovo opšte ovlašćenje i u takvom slučaju, a to je da o tome obavesti nadležnog starešinu, ministra, vladu ili odgovarajuće skupštinsko telo (čl. 46 st. 4. ZKP). Posmatrano sa aspekta javnotužilačke prakse, čini se da se ovom mogućnošću javna tužilaštva koriste relativno malo. Prema rezultatima prednje navedenog istraživanja, u 600 posmatranih predmeta javni tužilac je u samo 27 ili 4,5% slučajeva zahtevao prikupljanje potrebnih obaveštenja od strane policije po ovome osnovu. Ako se ovome doda i činjenica da se javni tužilac u svih 27 slučajeva nije nijednom obratio policiji za prikupljanje dopunskih obaveštenja, iznesena konstatacija dobija još više na značaju. Slična situacija je i po pitanju zahteva javnog tužioca policiji za preduzimanje drugih mera radi otkrivanja krivičnih dela i učinilaca. Sa ovakvim zahtevom javni tužilac u svih 600 posmatranih slučajeva obratio se policiji u samo 4 slučaja. U svakom od ova četiri slučaja policija je postupila po zahtevu javnog tužioca, mada u spisima predmeta nema podataka o načinu i vremenu takvog postupanja. Slično je i sa postupanjem policije po zahtevu javnog tužioca za prikupljanje potrebnih obaveštenja, gde ona uglavnom postupa po takvim zahtevima.

Sledeća radnja do čijeg preduzimanja od strane policije može da dođe u pretkrivičnom postupku, ali samo uz prethodno odobrenje javnog tužioca, jeste uzimanje otisaka prstiju. Ukoliko je potrebno da se utvrdi od koga potiču otisci prstiju na pojedinim predmetima, policija može, uz prethodno odobrenje javnog tužioca, uzimati otiske prstiju od lica za koja postoji verovatnoća da su mogla doći u dodir sa tim predmetima. U slučaju da se radi o potrebi uzimanja otisaka prstiju od osumnjičenog, prethodno odobrenje za to daje istražni sudija, a ne javni tužilac (čl. 231. st. 2). Kao vid kontrole primene ove radnje, Zakonik predviđa mogućnost pritužbe lica prema kome je ona preduzeta nadležnom javnom tužiocu ili neposredno višem organu policije (čl. 231. st. 4. ZKP).¹³¹ U vezi sa ovakvim vidom kontrole rada organa policije, istraživanje je pokazalo njeno skoro potpuno odsustvo. Od 600 posmatranih predmeta zabeleženo je da su u samo 7 slučajeva podnesene pritužbe na postupanje policije koje su se uglavnom odnosile na preduzimanje radnji policije u skladu sa čl. 231. Zakonika. U vezi sa ovim pritužbama na rad policije interesantna je još jedna činjenica do koje se došlo u ovom istraživanju, a ona govori o odsustvu obaveštavanja policije o uložnim pritužbama u ne malom broju slučajeva, što nije dobra praksa s obzirom na činjenicu da to može preventivno da utiče na kvalitet njihovog budućeg rada.

¹³¹ Milutinović, A., *Procesni položaj i uloga državnog tužioca u krivičnom postupku prema predlogu Zakonika o krivičnom postupku*, Osnovne karakteristike predloga novog jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva, Beograd, 2002, 149.

C. Radnje policije po zahtevu ili odobrenju istražnog sudije

Uz radnje koje policija preduzima po zahtevu ili odobrenju javnog tužioca predviđene su i radnje do čijeg preduzimanja u pretkrivičnom postupku može da dođe i po zahtevu odnosno odobrenju istražnog sudije. Među radnjama policije ovog karaktera pažnju zaslužuju dve. To su nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora i fotografisanje osumnjičenog lica i uzimanje otisaka njegovih prstiju. Ozakonjenje ovih radnji, i to pre svega prvonavedene, javilo se kao nužnost stvaranja normativne osnove za efikasniju borbu protiv najtežih oblika kriminaliteta (posebno organizovanog) koja je teško zamisliva i moguća bez ovakve mere. Pri njenom normiranju vodilo se istovremeno i računa da se istom ne ugrozi ravnoteža između zahteva za efikasnošću krivičnog postupka i potrebe zaštite osnovnih prava građana. Posmatrano sa aspekta norme, čini se da se u tome uspelo.¹³²

Do nadzora i snimanja telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima ili pak optičkih snimanja može doći samo po naredbi istražnog sudije kojoj mora da prethodi pismeni i obrazloženi predlog javnog tužioca. Za izdavanje takve naredbe, tj. za primenu ove mere neophodno je da su ispunjena dva uslova. Prvo, da postoji osnovana sumnja da je lice prema kome se primenjuje ova mera samo ili sa drugim izvršilo krivično delo. Drugo, da se radi o određenim težim krivičnim delima koja su Zakonikom taksativno nabrojana: krivičnim delima protiv ustavnog uređenja i bezbednosti, protiv čovečnosti i međunarodnog prava; krivičnim delima sa elementima organizovanog kriminala, davanja i primanja mita, iznude i otmice. Shodno ovačkoj formulaciji Zakonika jasno je da je primena ove mere predviđena samo izuzetno i samo za najteža krivična dela.¹³³ Njena primena je ograničena na tri načina: u pogledu krivičnih dela (samo za najteža krivična dela), u pogledu lica (samo prema osumnjičenom licu koje je samo ili sa drugim učinilo krivično delo) i samo za potrebe vođenja krivičnog postupka, a ne i zbog drugih razloga ma koliko oni bili važni.¹³⁴

Mera se najčešće odnosi na prisluškivanje običnih telefonskih razgovora, ali se može odnositi i na bilo koje drugo sredstvo komuniciranja: mobilne telefone, javne govornice, faks, i-mejl, radio i sl., kao i na obične usmene razgovo-

¹³² Bejatović, S., (3) *op.cit.*, 147.

¹³³ Vidi: Tomić, M., *Prisluškivanje, naši propisi i evropski standardi*, Kazneno zakonodavstvo, organizacija i funkcionisanje pravosuđa u Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora, Beograd, 2003, 287.

¹³⁴ Lazin, Đ., (2) *op.cit.*, 174.

re građana. Međutim, mera se ne može primeniti, sasvim opravdano, na razgovore okrivljenog i njegovog branioca.¹³⁵

Trajanje ove mere je ograničeno na tri meseca, s tim da iz važnih razloga može biti produženo još za tri meseca. I pored toga što u Zakoniku nije izričito predviđeno da je za produženje trajanja ove mere potreban predlog javnog tužioca takav zaključak je sasvim logičan, jer ako se mera ne može odrediti bez predloga javnog tužioca onda se ona ne može ni produžiti. Naredbu istražnog sudije o sprovođenju ove mere izvršava policija, a poštanska, telefonska i druga preduzeća, društva i lica registrovana za prenošenje informacija su dužna da policiji omoguće izvršenje mere. Po izvršenju mere obaveza je policije da dostavi istražnom sudiji izveštaj i snimke. On može odrediti da se snimci dobijeni upotrebom tehničkih sredstava u celini ili delimično prepisu i opišu, a zatim će pozvati javnog tužioca da se upozna sa materijalom dobijenim upotrebom mere. U cilju sprečavanja eventualnih manipulacija dobijenim podacima, kada oni nisu potrebni za svrhu krivičnog postupka, oni će se uništiti pod nadzorom istražnog sudije koji će o tome sastaviti zapisnik.

Podaci dobijeni primenom ove mere na zakonom predviđen način mogu se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku. Međutim, posebna procesna sankcija u vidu neupotrebljivosti rezultata ove istražne radnje kao dokaza pri donošenju presude predviđena je, sasvim opravdano, za slučaj da u njenoj praktičnoj primeni nije postupljeno na zakonom predviđeni način, usled čega se takva obaveštenja izdvajaju iz spisa. Znači, dopuštenim dokazom u smislu određaba Zakonika koji regulišu ovu radnju smatra se samo tehnički snimak koji je pribavljen na način predviđen zakonom, a u svim ostalim slučajevima potpadaju pod režim pravno nevažećih dokaza,¹³⁶ tj. onih koji se kao takvi izdvajaju iz spisa predmeta i na njima se ne može zasnivati sudska odluka.¹³⁷

U vezi sa praktičnom primenom ove radnje istraživanje je pokazalo dve stvari. Prvo, ako se ceni prema podacima raspoloživim u razmatranim spisima mera snimanja telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehnič-

¹³⁵ Bejatović, S., (1) *op.cit.*, 458.

¹³⁶ Bejatović, S., Radulović, D., *op.cit.*, 567.

¹³⁷ Za razliku od ovako normirane mere u ZKP u Zakonu o unutrašnjim poslovima postoji ista mera, s tim što je mogućnost njene primene mnogo veća. Ona se može, prema ovom zakonskom tekstu, primeniti na sva krivična dela i prema svim licima i ne samo zbog vođenja krivičnog postupka već i šire. S obzirom na ovo postavlja se ne samo pitanje odnosa ova dva zakonska teksta u pogledu ove mere, već i pitanje opravdanosti ovakvog njenog postojanja u Zakonu o unutrašnjim poslovima.

kim sredstvima ili optičkih snimanja relativno je malo prisutna u našoj sudskoj praksi. Prema podacima u 600 posmatranih predmeta ova mera je preduzeta u samo tri slučaja. Drugo, materijal dobijen praktičnom primenom ove radnje je, uništen u samo jednom slučaju, s tim što u spisima nema nikakvih podataka ni o načinu ni vremenu, niti pak mestu uništavanja istih, što je inače shodno čl. 233. st. 2. Zakonika, obaveza, a što može da se dovede pod znak pitanja konstatacijom o uništavanju prikupljenog materijala.

U slučajevima kada je to neophodno radi utvrđivanja istovetnosti ili pak i u drugim slučajevima od interesa za uspešno vođenje postupka, policija može, uz prethodno odobrenje istražnog sudije, fotografisati osumnjičenog, uzeti otiske njegovih prstiju, javno objaviti njegovu fotografiju i preduzeti druge radnje potrebne za utvrđivanje identiteta. Prethodno odobrenje istražnog sudije kao uslov za mogućnost primene ove mere od strane policije, što predstavlja novinu u našem procesnom zakonodavstvu,¹³⁸ veoma je značajno jer se time obezbeđuje veća objektivnost u primeni mere koja inače zadire u slobode i prava čoveka.¹³⁹ Predviđen je i poseban vid kontrole pravilnosti primene ove mere, a to je mogućnost pritužbe od strane osumnjičenog nadležnom javnom tužiocu ili višem organu policije (čl. 231. st. 4).

D. Istražne radnje policije pre istrage

Posmatrano sa aspekta vrste radnji koje preduzima policija u postupku otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca prioritet imaju potražne-operativno-taktičke radnje, što je u skladu sa njenom osnovnom funkcijom i osnovnim zadatkom, a to je otkrivanje krivičnih dela i učinilaca. Međutim, pored ovih radnji policija, pod zakonom predviđenim uslovima, može izuzetno preduzeti i pojedine istražne radnje još u prekrivičnom postupku. To su: privremeno oduzimanje predmeta; pretres stana i lica bez naredbe suda i uviđaj i određivanje veštačenja. Ovo je izuzetak od opšteg pravila našeg krivičnoprocesnog zakonodavstva po kojem je istraga, a time i pojedine istražne radnje isključivo sudska delatnost.¹⁴⁰ Razlozi za zakonsko dozvoljavanje mogućnosti preduzimanja ovih istražnih radnji od strane policije su različiti i zavise od vrste istražne radnje. Shodno ovom kriterijumu to su opasnost od odlaganja i nemogućnost istražnog sudije da odmah izađe na lice mesta. Posmatrano sa aspekta na-

¹³⁸ Grubač, M., (3) *Zakonik o krivičnom postupku sa kratkim objašnjenjima*, Beograd, 2002, 178.

¹³⁹ Grubač, M., (4) *op.cit.*, 16.

¹⁴⁰ Lazin, Đ., (2) *op.cit.*, 178.

čina njihovog izvođenja one se i u ovakvom slučaju preduzimaju po pravilima istražnih radnji u istrazi, što znači da pod tim uslovima imaju i dokaznu vrednost u krivičnom postupku.¹⁴¹

U pogledu prvonavedene istražne radnje (privremeno oduzimanje predmeta) policija može i pre pokretanja istrage privremeno oduzeti predmete po odredbama čl. 82. Zakonika (ako ti predmeti mogu da posluže kao dokaz u krivičnom postupku ili se po krivičnom zakonu imaju oduzeti) pod uslovom da postoji opasnost od odlaganja. O preduzimanju radnje bez odlaganja se obaveštava javni tužilac. Posmatrano sa aspekta prakse ovim pravom policija se koristi u ne malom broju slučajeva. Ovakvu konstataciju najbolje potvrđuju podaci u već citiranom istraživanju, koji pokazuju da je policija u 259 ili 43,2 % slučajeva samoinicijativno izvršila privremeno oduzimanje predmeta.

U vezi sa ovom radnjom posebnu pažnju zaslužuje i obaveza policije da privremeno oduzete predmete odmah vrati vlasniku ili držaocu ako krivični postupak ne bude pokrenut, odnosno ako u roku od tri meseca ne podnese krivičnu prijavu nadležnom javnom tužiocu (čl. 238. st. 3. Zakonika). Propisivanje ovakve obaveze policije je kako u funkciji efikasnosti krivičnog postupka tako i u funkciji zaštite prava građana i kao takvo ima potpuno opravdanje.¹⁴²

Jedna od sledećih istražnih radnji do čijeg preduzimanja može da dođe od strane policije u prekrivičnom postupku jeste i pretresanje stana i lica bez naredbe suda. Shodno čl. 81. ZKP policija može i bez naredbe suda ući u tuđi stan ili druge prostorije i po potrebi izvršiti pretres u sledećim slučajevima: prvo, ako držalac stana to traži;¹⁴³ drugo, ako neko zove u pomoć; treće, radi izvršenja odluke suda o pritvaranju ili dovođenju okrivljenog; četvrto, radi lišenja slobode odbeglog učinioca koji je zatočen pri izvršenju krivičnog dela koje se goni po službenoj dužnosti; peto, radi otklanjanja ozbiljne opasnosti po život i zdravlje ljudi ili imovinu veće vrednosti.¹⁴⁴

¹⁴¹ Radulović, D., (3) *Osnovne karakteristike Predloga Zakonika o krivičnom postupku*, Osnovne karakteristike predloga novog jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva, Beograd, 2000, 109.

¹⁴² Bejatović, S., Radulović, D., *op.cit.*, 111.

¹⁴³ U formulisanju ovog osnova za mogućnost pretresanja stana i lica bez naredbe suda zakonodavac je bio prilično neprecizan. Nejasno je zašto bi neko tražio da mu se stan pretresa. Ustvari, radi se o tome da držalac stana to dopusti, usled čega bi bilo mnogo ispravnije upotrebiti ovaj izraz umesto izraza „traži“.

¹⁴⁴ Ako se uporedi ova istražna radnja sa istom radnjom iz prethodnog Zakona o krivičnom postupku vidljive su ne male i značajne novine u pozitivnom smislu u nje-

U cilju što doslednije praktične realizacije ove radnje u skladu sa intencijama zakonodavca kao njenu važnu karakteristiku treba istaći i pravo držaoca stana da protiv postupka policije uloži prigovor, kao i da je obaveza policije da ga o tome pravu obavesti i da eventualni prigovor unese u potvrdu o ulasku u stan, odnosno u zapisnik o pretresanju stana (čl. 81. st. 2).

U slučaju da je nakon ulaska u stan bez naredbe izvršeno i pretresanje stana taj pretres se mora izvršiti u prisustvu dva svedoka koji se moraju upozoriti da paze na tok pretresa i da imaju pravo da pre potpisivanja zapisnika o pretresanju stave prigovore. Pretresanje se mora izvršiti obazrivo i uz poštovanje dostojanstva ličnosti i prava na intimnost i bez nepotrebnog remećenja kućnog reda.

Izuzetak od navedenog pravila da se pretres vrši samo uz prisustvo dva svedoka predviđen je za slučaj ako se odmah ne može obezbediti njihovo prisustvo, a postoji opasnost od odlaganja. U takvom slučaju pretresanje se može izvršiti i bez prisustva dva svedoka, s tim što se razlozi za to moraju naznačiti u zapisniku (čl. 81. st. 4).

Do pretresanja lica od strane policije bez naredbe suda i bez dva svedoka može doći u sledećim slučajevima: prilikom izvršenja rešenja o privođenju ili prilikom lišenja slobode, ako postoji sumnja da to lice poseduje oružje ili oruđe za napad, ili ako postoji sumnja da će odbaciti, sakriti ili uništiti predmete koje treba od njega oduzeti kao dokaz u krivičnom postupku (čl. 81. st. 5).

U vezi sa praktičnom realizacijom ove izuzetno osetljive radnje policije, posebno posmatrano sa aspekta sloboda i prava čoveka i građanina, istraživanje je pokazalo nekoliko interesantnih stvari. Prvo, do preduzimanja ove radnje u pretkrivičnom postupku dolazi kako po naredbi suda tako i samoinicijativno. U analiziranih 600 predmeta iz prethodno označenog istraživanja do samoinicijativnog pretresanja stana ili drugih prostorija došlo je u 48 ili u 8%

nom regulisanju. Ukinut je raniji osnov za pretres stana bez naredbe suda koji se sastojao u tome da je „očigledno da se drugačije ne bi mogli obezbediti dokazi“, što je bilo apsolutno neodređeno i vodilo tome da se ovaj osnov mogao upotrebiti u svakom konkretnom slučaju, što je dopuštalo i potpunu samovolju i proizvoljnost policije a time i ugrožavalo ljudske slobode i prava. Umesto sadašnjeg osnova „radi otklanjanja ozbiljne opasnosti po život i zdravlje ljudi, ili imovinu veće vrednosti“ u ranijem Zakonu ovaj je osnov bio predviđen mnogo šire i neodređenije („radi bezbednosti ljudi i imovine“), koja može biti ugrožena i kada nema ozbiljne opasnosti po život i imovinu, usled čega je sadašnje rešenje preciznije i neuporedivo bolje, posmatrano sa aspekta zaštite slobode i prava čoveka.

slučajeva, dok je po naredbi suda ova radnja preduzeta u 61 ili 10% slučajeva, što govori o njenom značaju za otkrivanje krivičnih dela i njihovih izvršilaca. Drugo u sasvim malom broju izvršenih pretresa stana ili drugih prostorija prisustvovao je advokat. Iz spisa označenih predmeta proizilazi da je u svega 13 ili 11,9% slučajeva pretresanje izvršeno uz prisustvo advokata. U vezi sa ovom činjenicom interesantan je i podatak da je u 97,9 % slučajeva pretresanje izvršeno bez prisustva advokata jer lice kod kojeg je vršeno pretresanje nije to zahtevalo, a zabeležen je i jedan slučaj neprisustvovanja advokata zbog isteka roka od tri sata u kojem nije moglo da se obezbedi njegovo prisustvo iako je to zahtevano. Treće, zabeleženi su slučajevi pretresanja stana ili drugih prostorija i bez prethodne pouke o pravu na branioca. Do ovoga je dolazilo uglavnom zbog procene da se očigledno pripremalo ili je već bilo otpočelo uništavanje tragova krivičnog dela ili predmeta važnih za krivični postupak, odnosno zbog pretpostavljanja oružanog otpora ili druge vrste nasilja.

Jedna od sledećih izuzetno značajnih istražnih radnji koju policija može da preduzme u pretkrivičnom postupku jeste uviđaj i određivanje veštačenja. Mogućnost policije za preduzimanje ovih radnji postoji kod krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora do 10 godina. Kod ovih krivičnih dela policija može sama obaviti uviđaj i odrediti veštačenja (osim obdukcije i ekshumacije leša) pod uslovom, da istraži sudija nije u mogućnosti da odmah izađe na lice mesta. Kada postoji nemogućnost istražnog sudije da odmah izađe na lice mesta faktičko je pitanje koje se procenjuje u svakom konkretnom slučaju i ona će postojati samo onda ako istražni sudija nije mogao da bude obavešten o uviđaju, ili je bio obavešten pa je izjavio da ne može odmah stići.¹⁴⁵ U slučaju da istražni sudija stigne na lice mesta u toku uviđaja on može preuzeti ove radnje.

Zakonskom mogućnošću preduzimanja uviđaja i određivanja veštačenja u pretkrivičnom postupku policija se koristi u ne malom broju slučajeva. Navedeno istraživanje u vezi sa ovim ovlašćenjima pokazalo je nekoliko interesantnih stvari. Prvo, u 600 analiziranih predmeta policija je obavila uviđaj u 98 ili u 16,3% slučajeva. Drugo, broj određenih veštačenja od strane policije bio je još veći. Od 600 posmatranih predmeta do određivanja veštačenja od strane policija došlo je u 130 ili 22% svih analiziranih predmeta. Treće, od ukupnog broja određenih veštačenja na prvom mestu su veštačenja droga na koja otpada 41,5% svih veštačenja. Sledi fizičko-hemijsko veštačenje sa 18,4%, veštačenja vezana za oružje 11,5%, veštačenja dokumenata 10% itd. Ako se ovome doda takođe nesporna činjenica, a to je da je u periodu u kojem je vršena analiza

¹⁴⁵ Lazin, Đ., (2) *op.cit.*, 174.

600 posmatranih predmeta bila znatno manja zakonska mogućnost policije za samostalno preduzimanje uviđaja i određivanje veštačenja,¹⁴⁶ izneseni podaci još više dobijaju na značaju, odnosno govore o nezaobilaznosti policije kao aktivnog subjekata ove dve izuzetno značajne radnje na polju otkrivanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca.

Osim navedenih istražnih radnji Zakonik ne predviđa mogućnost preduzimanja drugih radnji ove vrste od strane policije u prekrivičnom postupku. Za razliku od rešenja u prethodnom Zakonu o krivičnom postupku po kojem je javni tužilac mogao da zatraži, u slučaju ako je učinilac krivičnog dela nepoznat, bilo od istražnog sudije ili policije da preduzmu neku istražnu radnju, ceneći po svome nahođenju od koga bi bilo celishodnije to tražiti, novi ZKP takvu mogućnost za policiju isključuje. U takvom slučaju javni tužilac može sada predložiti samo istražnom sudiji da preduzme pojedine istražne radnje pre istrage, ako bi to bilo neophodno ili celishodno, a ne i policiji (čl. 239.).¹⁴⁷

¹⁴⁶ Do izmena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku od 28. maja 2004. policija je imala mogućnost, pod pretpostavkom ispunjenja navedenih uslova, da sama obavi uviđaj i odredi veštačenje samo kod krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora do pet godina.

¹⁴⁷ Lazin, Đ., (2) *op.cit.*, 162.

III. PROFESIONALNE KARAKTERISTIKE PRIPADNIKA POLICIJE KAO PREDUSLOV NJIHOVOG ADEKVATNOG ODNOSA SA JAVNIM TUŽILAŠTVOM U PRETKRIVIČNOM POSTUPKU

1. Profesionalne karakteristike pripadnika policije kao preduslov njenog adekvatnog odnosa sa javnim tužilaštvom u pretkrivičnom postupku Republike Srbije¹⁴⁸

Suzbijanje i borba protiv kriminaliteta su veoma bitne aktivnosti koje preduzimaju državni organi radi smanjenja stope kriminaliteta, i u rešavanju ovog univerzalnog problema u svetu angažovani su različiti pravni subjekti. Takav je slučaj i u Republici Srbiji, a postupanje svih tih subjekata je regulisano kroz više zakona od kojih posebnu vrednost ima Zakonik, odnosno Zakonici o krivičnom postupku. Naglašavamo Zakonike o krivičnom postupku jer su trenutno na snazi dva krivična zakonika i to: Zakonik o krivičnom postupku („Sl. List SRJ“ broj 70/2001, „Sl. Glasnik RS“ broj 58/2004) koji je stupio na snagu 2001. godine i Zakonik o krivičnom postupku („Sl. Glasnik RS“ broj 46/2005) koji je stupio na snagu 1.1.2006. godine ali je primena odredaba u većem delu odložena do 2009. godine, uključujući i odredbe o prethodnoj istrazi.

Odredbe ova dva zakonika koja se odnose na fazu koja prethodi samom krivičnom postupku se u znatnom razlikuju, pa Zakonik iz 2001. godine tu fazu postupka deklariše kao pretkrivični postupak, dok Zakonik iz 2005. godine ovo navodi kao fazu prethodne istrage. U ovim pomenutim fazama pretkrivičnog ili krivičnog postupka razlikuju se i uloge procesnih subjekata, ali je suština ista: da su dva državna organa, tužilaštvo i policija, u oba slučaja najviše angažovana.

Od 2001. godine do danas tužilaštvo je preuzelo rukovodeću ulogu u fazi pretkrivičnog postupka a slobodno se može reći da najvažniju ulogu u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta ima policija.

Obaveza policije je da „otkriva krivična dela i njihove učinioce kojom sakuplja validne dokaze radi procesuiranja i kojom otklanja verovatnoću činjennja novih zločina. Ta tri globalna načina delovanja policije sumaran su izraz mnoštva postupaka kojima policija doprinosi smanjenju stope kriminala“.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Autor ovog dela rada je Miodrag Plazinić.

¹⁴⁹ Vidi: *Policija i pretkrivični i prethodni krivični postupak*, Beograd, VŠUP, 2005. god., str. 206.

U okviru delatnosti policije uvek najvažniju ulogu ima ovlašćeno službeno lice koje obavlja policijske poslove – policijski službenik. U članu 4. Zakona o policiji („Sl. Glasnik RS“ broj 101/05) stoji da policijski službenici u ministarstvu jesu „uniformisani i neuniformisani zaposleni koji primenjuju policijska ovlašćenja, (u daljem tekstu: ovlašćena službena lica)“. Ovo su i najčešće lica, pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova, sa kojima tužilaštvo ostvaruje svakodnevne kontakte, pa će se u ovom radu pažnja i usmeriti upravo na ova ovlašćena službena lica, a ne i na druge policijske službenike.

Teoretsko i praktično pitanje je na kom nivou se odvijaju kontakti pomenuta dva državna organa i može li policija adekvatno odgovoriti zahtevima tužilaštva, naročito tendencijama izraženim u Zakonu o krivičnom postupku iz 2005. godine, koji predviđa da u fazi prethodne istrage policija preduzima određene radnje koje imaju dokaznu snagu, na zahtev tužilaštva? U ovom smislu potrebno je analizirati pitanje: Koje profesionalne, moralne i druge karakteristike poseduju pripadnici policije koji saraduju sa tužilaštvom i da li mogu ispuniti zahteve koje od njih zahteva tužilaštvo?

Jedan od akata koji reguliše – determiniše, profesionalne standarde koje treba da zadovolji svaki pripadnik policije je i Kodeks policijske etike („Sl. Glasnik RS „ broj 92/06). Osnovni postulati Kodeksa usmereni su na obavljanje policijskih poslova u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima ponašanja u demokratskom društvu i na principu vladavine prava. Dalje, regulisana je primena zakona od strane policije, odnos prema pravosuđu, gde je policija afirmisana kao savremena komponenta krivičnog sudstva uz obavezu policijskih službenika da unapređuju saradnju u skladu sa zakonom poštujući samostalnost i nezavisnost u radu sudova. Shodno ovom aktu, policija svoju unutrašnju organizaciju postavlja i unapređuje na način koji promoviše dobre odnose policije i građanstva i doprinosi efikasnoj saradnji sa drugim organima, pridržavajući se pri izvršavanju policijskih zadataka operativne nezavisnosti policije u odnosu na druge organe.

U vezi sa postavljenim pitanjem, poseban akcenat stavljen je na preduzimanje mera za efikasno sprečavanje i borbu protiv korupcije na svim organizacionim nivoima policije. U funkciji efikasnijeg delovanja policije je i izbor ljudstva za policiju pri čemu se izbor kandidata za rad u policiji zasniva na ličnim kvalifikacijama i iskustvu kandidata relevantnom za obavljanje policijskih poslova.

Kodeks naročito naglašava da policijski službenici svoje dužnosti ispunjavaju pridržavajući se principa zakonitosti, vladavine prava, zaštite pravnog poretka i njegovih institucija i uz obezbeđenja ostvarivanja ljudskih prava i

sloboda u skladu sa ustavom i zakonom kao i sa međunarodnim aktima u oblastima prava čoveka.

Obaveza policijskog službenika je da poslove za koje je zadužen obavlja profesionalno po pravilima službe, savesno, nepristrasno i disciplinovano (član 39. stav 2. Kodeksa).

U delu studije „Policija i prekrivični i prethodni krivični postupak“ koji se bavio profesionalnim karakteristikama policajaca i u kojoj je vršeno istraživanje na ograničenom uzorku pripadnika kriminalističke policije nisu uzete u obzir profesionalne karakteristike policajaca i izostavljen je profesionalizam jer taj fenomen nije ispitivan, ali se istraživanjem došlo do 25 karakteristika pripadnika policije, koje su u svakom slučaju vezane za profesionalnu delatnost pripadnika policije i vredne su pomena. To su: starost, nivo obrazovanja, vrsta obrazovanja, radno iskustvo u policiji, radno iskustvo u OUP-u u kome sada radi, radno iskustvo na otkrivanju krivičnih dela i učinilaca, valorizacija rada u policiji u poslednje dve godine (ocene), zadovoljstvo sadašnjim radom u policiji, zadovoljstvo saradnjom sa nadređenim starešinama, zadovoljstvo saradnjom sa sebi podređenima, zadovoljstvo zaradom, stambeni status, stav o radu sudova, stav o zadržavanju osumnjičenog i efikasnosti postupka, stav o dužem ili kraćem zadržavanju osumnjičenog, odnos prema ovlašćenjima policije u primeni mere zadržavanja, stav prema braniocima (advokatima) u prekrivičnom postupku, stav o informativnom razgovoru sa osumnjičenim, znanjem o pravima građanina pozvanog na informativni razgovor, stav o korišćenju sile i prinude, znanje o ljudskim pravima osumnjičenog nakon lišenja slobode, stav o kvalitetu uviđaja od strane policije, stav o kvalitetu uviđaja od strane sudije i odnos sa javnim tužiocem u prekrivičnom postupku.¹⁵⁰ Većina od ovih karakteristika se može podvesti pod pojam profesionalne karakteristike, pa će u ovom radu biti detaljnije analizirane ne pretendujući da nekoj od njih dajemo veći značaj od drugih. Jednostavno, sve ovo se mora ceniti kao jedna celina, kao pokušaj da se odrede neki standardi i merila za ocenu profesionalizma pripadnika policije.

Obrazovanje policijskih službenika predstavlja jedan od bitnih preduslova za uspešan rad. Poznato je da se pri izvršenju krivičnih dela primenjuju najnovija tehnološka dostignuća što podrazumeva da se i policija prilagođava novim načinima izvršenja krivičnih dela i pri njihovom otkrivanju primenjuje nova znanja i moderne tehnologije. Od značaja je da su policijski službenici stekli osnovna znanja u policijskom radu u specijalizovanim srednjim školama. Na

¹⁵⁰ Vidi: *Policija i prekrivični i prethodni krivični postupak*, str. 207.

takvo stečeno stručno znanje lakše je vršiti specijalizovanu dodatnu obuku, ili pak dodatno školovanje na višim školama i fakultetima. Pored srednjoškolskog policijskog kadra u poslednje dve decenije uočen je prijem i lica u policiju koja su završila druge srednje škole bez ikakvog policijskog obrazovanja. Kod takvih kadrova nužno je bilo organizovati dodatne kurseve u vidu prekvalifikacija i dokvalifikacija. Moj lični stav kao dugogodišnjeg nosioca javnotužilačke funkcije je da su ovi kadrovi pokazali odgovarajuće rezultate samo u obavljanju pozorničke delatnosti, ali ne i u radu kriminalističke policije. Kadrovi obučeni u višim policijskim školama su stekli stručna znanja koja u kombinaciji sa radnim iskustvom daju dobre rezultate u radu. U pogledu visokog obrazovanja ranije je zapošlavan kadar sa različitih fakulteta, s obzirom da nije postojao odgovarajući fakultet (osim pravnog). Sve ovo je iziskivalo dodatno obrazovanje ovlašćenih lica. Sada je situacija nešto izmenjena, s obzirom na to da je oformljena Policijska akademija koja je naknadno prerasla u Kriminalističko-policijsku akademiju. To u bitnom menja stav o obrazovanju u policiji koje je i dalje delom nesistematsko i nepovezano sa poslom koji policijski službenici obavljaju. Postoji nužna potreba da se izvrši sistematska reforma policijskog obrazovanja kako bi se kadrovi što pre osposobili za borbu sa savremenim oblicima kriminala.

Radno iskustvo je u korelaciji sa obrazovanjem kadrova u policiji i važna karakteristika koja doprinosi efikasnijem radu i rešavanju problema. Pod ovim pojmom se podrazumeva efektivan rad u policiji na poslovima otkrivanja krivičnih dela i učinilaca. Sa ovim profesionalnim karakteristikama treba kombinovati i godine starosti kao biološki element. Po istraživanju ranije pomenutih autora studije, usled političkih promena u Republici Srbiji, promenjena je starosna i obrazovna struktura kadrova u policiji u korist mladih ali manje iskusnih stručnjaka. Nedostatak iskustva nadoknađuje se delom vrstom i nivoom obrazovanja. U tom segmentu se ipak stavlja u drugi plan radno iskustvo. Svaka profesija, pa i policijska ipak zahteva kadrove sa 10 do 20 godina radnog iskustva i u srednjem životnom dobu. Iskustvo i profesionalna zrelost, uz odgovarajuće obrazovanje su dobar primer i škola mladim i neiskusnim kadrovima.

Zadovoljstvo radom u policiji je jedna o pretpostavki za kvalitetan i efikasan rad. Ukoliko je službenik u policiji zadovoljan to se reflektuje na efikasnost u poslu koji se doživljava kao dokaz lične afirmacije, poverenja i sopstvene vrednosti. Nasuprot tome, kod nezadovoljnih službenika javlja se visok stepen nezadovoljstva, letargije i monotonije što se negativno reflektuje na rezultate rada. Naravno, sa zadovoljstvom u poslu se prepliće i zadovoljstvo kolek-

tivom, odnosom sa nadređenima i podređenima ali i ekonomske kategorije kao npr. zadovoljstvo zaradom, rešavanjem stambenog pitanja i sl. Zadovoljan policijski službenik je veliki iskorak ka profesionalnom odnosu u policijskom poslu. Ne potcenjujući sadašnje stanje u policiji smatram da treba uložiti još napora da se ovo stanje popravi. Prvi korak je poboljšanje materijalne situacije, uvođenje odgovarajućih stimulacija za uspešne rezultate u radu, jačanje svesti o pripadnosti kolektivu, jačanje pozitivne interakcije između podređenih i nadređenih i dr.

Valorizacija rada u policiji je u većoj meri pokazatelj rada pojedinca, pod pretpostavkom postojanja objektivnih kriterijuma za ocenjivanje. U suprotnom, ukoliko u tome postoji udeo subjektivnog elementa, pristrasnost, lojalnost određenoj političkoj partiji, realno je očekivati da ocenjivanje neće dati željene efekte. Greške u ocenjivanju mogu biti kontraproduktivne i u većoj meri uticati na (ne)motivisanost pojedinca za rad, pogoršanje odnosa u kolektivu i sl. Slična je situacija i sa pripadnošću političkoj partiji ili bilo kojim drugim vidom političkog angažovanja. Samo angažovanje, u bilo kom vidu, u radu političkih partija utiče u negativnom kontekstu na profesionalan rad policije i njenu efikasnost. Tendencija u razvijenim demokratijama je eliminacija političkog uticaja na rad policiji, ali kod nas je to još uvek politička realnost. Ukoliko politika pridobije za sebe nadređene u policiji, preko starešinskog kadra će kanalisati rad celokupne kriminalističke policije, i staviti policiju pod punu kontrolu.

Stavovi o pojedinim procesnim pitanjima od značaja za prekrivični i krivični postupak mogu uticati na realan, pravilan odnos prema aktivnostima i službenim radnjama koje preduzima policija. Ovi stavovi policijskih službenika nisu jedinstveni ni u pogledu radnji koje preduzima sama policija, a naročito sud i tužilaštvo. Ipak, preovlađuje pozitivan stav u odnosu na veća ovlašćenja policije, zadržavanje osumnjičenih u policiji, obavljanje informativnih razgovora sa građanima i osumnjičenim i sl. U ovom kontekstu, posebno treba obratiti pažnju na odnos prema tužilaštvu. Taj odnos je vezan za procesnu ulogu ova dva subjekta prekrivičnog postupka u kome tužilaštvo ima rukovodeću ulogu nad policijom. Po anketi već citiranih autora više od polovine anketiranih policajaca ima pozitivan stav prema tužilaštvu. Zakonom regulisan odnos i saradnja sa tužilaštvom su uslovi za uspešan i efikasan rad u ovoj fazi postupka.

Ceneći sve napred iznesene profesionalne karakteristike policijskih službenika dolazimo do jasnog stava kakvog policajca, profesionalca želimo za saradnika u svim fazama prekrivičnog postupka. Taj, bar za sada „virtuelni“ policijski službenik, trebalo bi da poseduje visoko stručno policijsko obrazovanje,

da je mlađe životne dobi, sa više godina radnog staža u policiji na otkrivanju i gonjenju učinilaca krivičnih dela, zadovoljan svojim ekonomskim položajem i statusom u kolektivu, sa pravilnim stavovima o relevantnim procesnim radnjama i sl. Samo poznavanje ovih i drugih profesionalnih karakteristika nalazi primenu kod novih zakonskih rešenja, kod reforme policije, naročito u domenu obrazovanja, kadrovske politike, formiranja novih sistema vrednosti, efikasnijeg rada, motivacije i sl.

2. Komparativni i međunarodnopravni aspekt profesionalnih karakteristika policije kao preduslova njenog adekvatnog odnosa sa javnim tužilaštvom na polju borbe protiv kriminaliteta¹⁵¹

U prethodnom delu teksta predstavljen je domaći zakonodavni okvir na zadatu temu. Tu navedeni izvori u svojim tekstovima pozivaju se i na međunarodne izvore koji regulišu temu profesionalnih pripadnika policije. U Kodeksu policijske etike (Sl. Glasnik RS, br. 92/2006), i to u čl. 3. stoji: da će policijski službenici i drugi pripadnici policije se rukovoditi etičkim principima koji su utvrđeni kodeksom kao i Evropskim kodeksom policijske etike – Preporukom (2001) 10 koju je usvojio Komitet ministara Saveta Evrope 19. septembra 2001. godine.

Članovi 41. i 42. Preporuke, kao i članovi od 47-53. Preporuke bave se ovlašćenjima policije, i to istražnim metodama, metodama praćenja, kao i temom zaštite svedoka. Članom 41. izričito se predviđa da policija neće ugrožavati prava građana na privatnost ukoliko to nije učinjeno u skladu sa zakonom. Osnov svih članova Preporuka je naravno utemeljen na Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i sloboda koja je ratifikovana i od strane naše zemlje (Sl. List SCG – Međunarodni ugovori, br. 9/2003).

Članovima 47. i 48. Preporuke Saveta Evrope posebno se ističe značaj momenta preduzimanja policijske istrage, a to je da će ona biti preduzeta samo onda kad postoji osnovana sumnja da je izvršeno krivično delo, te da će se poštovati i pretpostavka nevinosti.

Imajući u vidu ovlašćenja koje policija ima u cilju očuvanja javnog poretka, kao što je ovlašćenje da može da izvrši pretres, uhapsi, oduzme predmete, primeni silu ukoliko je to potrebno, isto je takođe regulisano Preporukama Saveta Evrope i to u strogoj korelaciji sa čl. 2 i čl. 35. Konvencije o zaštiti ljudskih prava i sloboda.

¹⁵¹ Autor ovog dela rada je Lidija Komlen Nikolić.

Članovima 22-30. Preporuke se reguliše policijska obuka i disciplinske sankcije, kao i pitanja ocenjivanja rada policijskih službenika. Posebno se ukazuje na kriterijum zapošljavanja policijskih službenika koji se isključivo zasniva na ličnim kvalitetima, a ne na bazi pola, rase, religije ili etničke pripadnosti.

Kratak pregled preporuka Saveta Evrope inkorporiran je u tekst Kodeksa policijske etike, kao i u Pravilnik o ocenjivanju rada i sticanju i gubitku čina pripadnika MUP („Sl. Glasnik RS“, br. 15/96).

Ono što želimo da istaknemo, u vezi sa ovom problematikom, jeste da nije tek početkom 21. veka shvaćen značaj regulisanja ponašanja policije i njihovih karakteristika. Savet Evrope se ovom temom bavi još od 1979. godine, kada je na 31. zasedanju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope usvojena rezolucija 690 sa nazivom „Deklaracija o policiji“, koja je preteča gore pomenutih preporuka jer u svom drugom delu se bavi etikom policije.

Pre uvođenja Preporuka Saveta Evrope u naš tekst Kodeksa policijske etike, u Budimpešti su 1999. godine usvojene preporuke za „Policije u tranziciji“, koje obuhvataju zemlje istočne i centralne Evrope. Naznačeno je da će policije inkorporirati u svoje zakonske propise pomenutu rezoluciju 690 iz 1979. godine, Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i sloboda, kao i Kodeks ponašanja pripadnika policije usvojen od strane UN 1979. godine. Smatramo da je navođenje međunarodnih kriterijuma na ovu temu jako bitno jer je to uvod u razradu teme rada kao celine.

Istraživanjem inostranog zakonodavstva na zadatu temu došli smo do teksta Kodeksa policijske etike policije Severne Irske, koji je sačinjen od strane Policijskog upravnog odbora Severne Irske koji se u osnovi ne razlikuje mnogo od našeg kodeksa. Naravno, i ovaj kodeks ukazuje da se osnov regulisanja osnovnih postulata temelji na Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i sloboda, kao i standardima uspostavljenim od strane UN. Jedna pozitivna karakteristika jeste da u preambuli kodeksa stoji da se njime uspostavljaju i standardi ponašanja policijskih službenika u odnosu na profesionalne pripadnike pravosudnog sistema. (Sličan odnos je predviđen i u našem Kodeksu policijske etike i to u čl. 3).

U vezi sa ovom temom vredan pažnje je rad Žan Klod Salomona, (*Jean Claude Salomona, University René Descartes Paris V, Visiting professor at Sam Houston State University. Crime analyst and security consultant., Former Attaché de Mission IHESI*), koji se bavio analizom primene francuskog kodeksa policijske etike i to dvadeset godina nakon njegovog usvajanja. Etički kodeks policije u Francuskoj usvojen je 1986. godine. Do tog momenta jedini akt koji je regulisao

odnos policije i tužilaštva je bio francuski Zakonik o krivičnom postupku. Autor u tekstu posebno ističe uticaj koji je na tekst kodeksa policijske etike imala rezolucija 690 Saveta Evrope. Zaključak autora u tekstu jeste da postoji specifičan oblik kulture tzv. „Policijska kultura“ kojom se stručna javnost nije mnogo bavila, pa čak ni sa sociološkog aspekta. Zašto se ukazuje na pojam i postojanje policijske kulture? Zato što je osnova sprovođenja pravila kodeksa policijske etike trening, međutim nakon prolaska treninga, koji se dešava u teoretskim uslovima, dolazi deo kada se u realnom životu retko sprovode naučeni postulati. Policijska kultura se posebno izražava u odnosu sa pravosuđem ili u ovom slučaju sa tužilaštvom. Apsolutno se slažem sa autorom ovog teksta jer je upravo ovo glavni kamen spoticanja u odnosu policije i tužilaštva. Međutim, ne smemo da isključimo mogućnost ni postojanja posebne kulture javnih tužilaca.

U inostranoj stručnoj literaturi postoji čitav niz tekstova koji su se bavili profesionalnim karakteristikama policije u korelaciji sa javnim tužilaštvom ali mislim da analizom izveštaja koji se nalaze na sajtu jedne od institucija Evropske unije koji obuhvata saradnju tužilaštava zemalja pripadnica Evropske unije pod nazivom „Evrodžastis“ („*Eurojustice*“) može na mnogo praktičniji način da se ukaže na različitost sistema.¹⁵² Na veb stranici se nalaze izveštaji zemalja koje su članice Evropske unije u kojima se predstavlja odnos policije i tužilaštva, pored odnosa sa ministarstvom pravde, kao u uloge tužilaštva pred sudom. Ovde navodimo nekoliko izveštaja koji mogu da ukažu na različite pravne režime i odnose između policije i tužilaštva.

Izveštaji su napravljeni kao odgovor na 51 pitanje koja se odnose na svakodnevni rad policije i tužilaštva.

Posmatrano pojedinačno suština izveštaja je sledeća:

- U izveštaju Austrije navedeno je da tužilaštvo nije superioran autoritet u odnosu na policiju već da ima samo funkcionalnu vlast, što znači da može tražiti da se sprovedu određene radnje ali ne može uticati na koji način će ih policija sprovesti.¹⁵³ U ovom momentu prekrivični postupak je u rukama policije, što možda doprinosi efikasnosti postupka, ali i donosi manjkavost u garanciji prava osumnjičenog. Mislim da iz ovakvog statusnog položaja policije proizilazi i odnos sa tužilaštvom. U Austriji su u toku iste promene procesnog zakonodavstva kao i kod nas i ide se ka tome da je tužilac taj koji je *dominus litis* prethodnog krivičnog postupka.

¹⁵² www.eurojustice.org

¹⁵³ www.eurojustice.org/member_states/austria/country_report/1362/

- Situacija je drugačija u Mađarskoj gde je uloga tužioca mnogo drugačija u odnosu na Austriju gde je tužilac preuzeo rukovodeću ulogu.¹⁵⁴
- Interesantan sistem uspostavljen je u Danskoj gde na lokalnom nivou, načelnici policijskih stanica su i tužioci. Ovo predstavlja sasvim novi ugao posmatranja teme pogotovu sa aspekta profesionalnih karakteristika policijskog službenika. Naravno u ovom slučaju načelnik policijske stanice mora da ima završen pravni fakultet.¹⁵⁵

Bez obzira koji sistem su pojedine države primenile, u svim sistemima je usvojen Kodeks policijske etike u skladu sa preporukama Saveta Evrope. Razmatranjem tekstova Kodeksa došla sam do zaključka da svi oni liče jedan na drugi, kao i da u sebi sadrže proklamovanje osnovnih postulata međunarodnog prava. Međutim, u stvarnosti sprovođenje uspostavljenih načela teže ide u zavisnosti od okruženja u kome radi policijski službenik, kao i uostalom tužilac.

Na kraju, postavlja se po autoru najvažnije pitanje: Da li i stabilnost političke situacije u zemlji utiče na ispoljavanje profesionalnih karakteristika policije kao i tužilaštva? Smatram da itekako utiče, što možemo videti iz primera naše zemlje, gde se nažalost, institucije kao što su policija i tužilaštvo koriste u svakodnevним političkim prepucavanjima te je nakon toga jako teško uspostaviti profesionalan odnos u policiji i tužilaštvu.

¹⁵⁴ www.eurojustice.org/member_states/hungary/country_report/2799/

¹⁵⁵ www.eurojustice.org/member_states/denmark/country_report/2734/

IV. ODNOS JAVNOG TUŽILAŠTVA I POLICIJE PREMA ZAKONIKU O KRIVIČNOM POSTUPKU¹⁵⁶

Odredbe koje uređuju odnos javnog tužilaštva i policije kada se radi o tzv. redovnom krivičnom postupku nalaze se u glavi IV, koja nosi naziv „Javni tužilac“ i glavi XVIII Zakonika o krivičnom postupku, koja nosi naziv „Krivična prijava i ovlašćenja organa pretkrivičnog postupka“. Osim toga, glava XXIXa ZKP pod nazivom „Posebne odredbe o postupku za krivična dela organizovanog kriminala“ sadrži norme o odnosu tzv. Specijalnog tužilaštva¹⁵⁷ i policije u pretkrivičnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala.

Članom 46. st. 2. Zakonika o krivičnom postupku, pored ostalog, predviđeno je da nadležni javni tužilac rukovodi pretkrivičnim postupkom, a u st. 3. čl. 46. ZKP razrađen je sadržaj rukovodeće funkcije javnog tužioca.

Pozicioniranje tužilaštva kao rukovodećeg organa pretkrivičnog postupka, predstavlja značajnu izmenu u odnosu na prethodni Zakon o krivičnom postupku. U Zakonu o krivičnom postupku iz daleke 1976. godine tužilaštvo je organ kod koga se vrši koncentracija „saznanja o kriminalitetu i saznanja o aktivnosti različitih subjektata kao podnosilaca krivičnih prijava“.¹⁵⁸ To je za posledicu imalo da je tužilac u pretkrivičnom postupku ostvarivao „određeni uticaj“ na organe u čijoj je nadležnost otkrivanje krivičnih dela i pronalaženje učinilaca.¹⁵⁹ Prema tome u prethodnom Zakonu o krivičnom postupku javno tužilaštvo je normirano kao ravnopravan organ sa policijom i drugim državnim organima, koji u fazi pretkrivičnog postupka ima posebnu ulogu. Samim tim, odnos tužilaštva sa policijom i drugim organima pre otpočinjanja formalnog krivičnog postupka prevashodno bi mogao da se označi, kao odnos saradnje tokom koje tužilaštvo ima zadatak da usklađuje aktivnosti svih subjektata.

Novi status tužilaštva kao organa sa rukovodećom ulogom u pretkrivičnom postupku predstavlja značajan napredak. Sada su svi organi koji učestvuju u

¹⁵⁶ Službeni list SRJ, br. 70/01. i 68/02. Službeni glasnik RS, br. 58/04, 85/05 i 115/05.

¹⁵⁷ Posebno odeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu.

¹⁵⁸ Branislav Milanov, *Funkcija javnog tužilaštva u otkrivanju krivičnih dela i njihovih izvršilaca*, Pravna misao 4-6/81, Skoplje, 1981, 23, 27.

¹⁵⁹ Jovan Pavlica i Miomir Lutovac, *Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni*, Beograd 1985, 246.

prekrivičnom postupku, među kojima i organi unutrašnjih poslova, dužni da o svakoj preduzetoj radnji obaveste tužioca. Takođe, organi unutrašnjih poslova i drugi organi nadležni za otkrivanje krivičnih dela imaju obavezu da postupaju po svakom zahtevu javnog tužioca. Ovako propisana ovlašćenja javnog tužilaštva, njegov procesni položaj dovode u sklad sa osnovnom funkcijom tužilaštva, a to je gonjenje počilaca krivičnih dela. Tužilaštvo, više nije samo pasivni subjekat koji „čeka“ krivičnu prijavu policije bez velikih mogućnosti uticaja na njenu sadržinu, već organ koji aktivno učestvuje u njenom sačinjavanju i priprema podlogu u dokazima i podacima za njeno podnošenje. Dakle, odnos javnog tužioca i policije je neka vrsta nepotpune spoljašnje (jer se radi o različitim organima) nadređenosti javnog tužioca prema policiji.

Zbog čega, nepotpun hijerarhijski odnos? Premda su ovlašćenja tužilaštva u prekrivičnom postupku široko postavljena problem može da nastane ukoliko organi unutrašnjih poslova ne postupaju po zahtevu javnog tužilaštva. U tom slučaju javnom tužiocu preostaje da o tome obavesti starešinu organizacione jedinice policije koja je trebala da postupi po nalogu, a po potrebi nadležnog ministra, vladu ili parlament. Smatram da to nisu dovoljne garancije za ostvarivanje nadležnosti javnog tužilaštva, jer se ne propisuje bilo kakva obaveza za zvaničnike MUP-a da u vezi sa pritužbom tužilaštva preduzmu neke aktivnosti i eventualno o tome obaveste tužilaštvo. Takođe, opšta obaveza postupanja po prekrivičnom nalogu javnog tužilaštva ne predviđa da policijski organi moraju da izvrše nalog na način opisan u zahtevu tužilaštva. Drugi rečima, policija je dužna da postupi po nalogu tužilaštva, ali nema obavezu da nalog iz prekrivičnog postupka sprovede onako kako to zahteva javno tužilaštvo. Odsustvo ove vrste obaveze može da dovede u pitanje samu suštinu rukovodeće uloge javnog tužioca u prekrivičnom postupku.

Važeći Zakonik o krivičnom postupku, kao što je već rečeno, ne propisuje sankcije za organe unutrašnjih poslova koji ne postupaju ili na neodgovarajući način postupaju po potražnom zahtevu tužilaštva, štaviše, nije propisana ni dužnost za starešinu organa unutrašnjih poslova ili nadležnog ministra da povodom pritužbe izvrši proveru njene osnovanosti. Sve to je razlog da se odnos ova dva organa u fazi prekrivičnog postupka označi kao nepotpuna forma hijerarhije.

U poređenju sa još uvek važećim ZKP, Zakonik o krivičnom postupku iz 2006.¹⁶⁰ godine unosi izvesne novine u odnos tužilaštva i policije. Najnoviji Zakonik normira dužnost tužioca da zahteva pokretanje disciplinskog postup-

¹⁶⁰ Službeni glasnik RS, br. 46/06.

ka protiv policijskog službenika ili zaposlenog u drugom državnom organu koji tokom prethodne istrage ne postupi po njegovom zahtevu. Premda, na potpuniji način uređuje odnos tužilaštva i policije, Zakonik iz 2006. godine ne predstavlja zaokret u određivanju odnosa ova dva organa. Obaveza da se zahteva disciplinski postupak protiv pripadnika policije koji nije udovoljio službenom zahtevu tužioca je nepotpuna, jer ne podrazumeva pravo da tužilac učestvuje u samom disciplinskom postupku ili barem da bude obavješten o njegovom ishodu. Propisivanje prava ove vrste u korist tužioca uspostavilo bi korelaciju sa normiranom obavezom tužioca da zahteva disciplinski postupak protiv nesavesnog policijskog službenika.

Ako se problematika koja čini predmet rada posmatra komparativno onda se može zaključiti da npr. u pojedinim državama nastalim na teritoriji bivše SFRJ odnos tužilaštva i policije biva uređen jasnije, što izvesno doprinosi efikasnosti krivičnog progona. Primera radi, Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske sadrži vremenski oročenu obavezu policijskih organa (30 dana) da izveste tužilaštvo o merama preduzetim po njegovom zahtevu. Osim toga, policijske vlasti su dužne da svoja ovlašćenja vrše na način opisan u zahtevu tužilaštva, kao i da ukoliko to traži tužilac (u zvaničnoj terminologiji R. Hrvatske *državni odvjetnik*) radnje u prekrivičnom postupku obavljaju tako da omoguće njegovo prisustvo.¹⁶¹ Ili, postoje sistemi u kojima se pribegava i radikalnijim rešenjima u cilju kontrole tužilaštva nad policijom. U nemalom broju zemalja u Evropi policija ili pojedine vrste policije se integrišu u tužilaštvo i tako se obezbeđuje potpuna kontrola tužilaštva nad policijom. Ovlašćenja tužilaštva nad policijom se u tim slučajevima ispoljavaju na različite načine. U Španiji postoje „organske“ veze između tužilaštva i sudske policije koja je odgovorna tužilaštvu za sprovođenje istraga, otkrivanje i hapšenje počinilaca krivičnih dela, dok su u Belgiji delovi policije pripojeni kancelariji tužioca tako da je ta policija praktično deo tužilaštva. Pri svakom tužilaštvu u Italiji postoji odeljenje policije koje je funkcionalno potčinjeno starešini tužilaštva, a u Švajcarskoj tužilac je istovremeno Direktor policije „*judiciaire*“.¹⁶²

¹⁶¹ Član 174. Zakona o kaznenom postupku, *Narodne novine* 110/97., 27/98., 58/99., 112/99. i čl. 73. Izmena od 20.5.2002. godine koje su objavljene u *Narodnim novinama* br. 58/02. odnosno . čl. 183. prečišćenog teksta Zakona. o kaznenom postupku.

¹⁶² Izvor izveštaj Saveta Evrope iz 2000 godine EUROPEAN COMMITTEE ON CRIME PROBLEMS (SDPC) SYNTHESIS OF REPLIES TO A QUESTIONNAIRE ON THE STATUS AND ROLE OF PUBLIC PROSECUTION, koji se nalazi na internet

Pošto su javni tužilac i policija organi prekrivičnog postupka, upravo u ovoj fazi krivičnog postupka odnos između ove dve vrste državnih organa jeste najneposrednije prirode o čemu govore odredbe glave ZKP pod nazivom „Krivična prijava i ovlašćenja organa prekrivičnog postupka“ (zbog čega je jedino odnos ova dva organa u prekrivičnom postupku predmet interesovanja ovog rada). Takav odnos tužilaštva i policije proizilazi iz činjenice da se u prekrivičnom postupku otkrivaju, prikupljaju, izvode i u izvesnoj meri proveravaju dokazi o krivičnom delu i učiniocu i prikupljaju druga obaveštenja, što je pretežno aktivnost organa unutrašnjih poslova, da bi se na osnovu toga zahtevalo pokretanje postupka što spada u ovlašćenja tužioca.

Osim, što su policijski organi u prekrivičnom postupku dužni da postupaju po zahtevima tužilaštva radi otkrivanja krivičnog dela i pronalaženja učinioca, oni su u obavezi da preduzimaju i druge radnje na traženje tužilaštva. Ovlašćenje javnog tužioca da sam prikuplja obaveštenja o krivičnom delu i učiniocu (čl. 235. ZKP), takođe, može da dovede do uspostavljanja neposrednog odnosa tužilaštva i policije. Naime, tužilaštvo tokom prikupljanja obaveštenja može da pozove građanina uz upozorenje da se on može prinudno dovesti. Privođenje spada u klasična policijska ovlašćenja i ovu radnju procesne prisile jedino mogu da realizuju organi unutrašnjih poslova. S obzirom na to da se na ovaj način prikupljaju potrebna obaveštenja u prekrivičnom postupku policijski organi nisu vlasni da cene osnovanost ili celishodnost zahteva tužilaštva da se određeno lice prinudno dovede radi prikupljanja potrebnih obaveštenja, iako, mora se reći ova vrsta naloga tužioca samo je indirektno povezana sa ciljem prekrivičnog postupka.

Rukovodeća uloga tužilaštva u postupku za krivična dela protiv organizovanog kriminala je preciznije uređena. Član 504l. ZKP predviđa da su policijski organi (Služba za suzbijanje organizovanog kriminala u daljem tekstu Služba) dužni da neodložno Specijalno tužilaštvo obaveste o svakoj radnji koju preduzmu u prekrivičnom postupku za dela organizovanog kriminala, da u traženom roku postupe po zahtevu Specijalnog tužioca, kao i da posebno obrazlože razloge za kašnjenje ili nepostupanje po nalogu. Međutim, Služba nije striktno potčinjena Specijalnom tužilaštvu, štaviše ona je organizacioni deo Ministarstva unutrašnjih poslova tako da Specijalni tužilac nema nekih poseb-

adresi www.coe.int. Uzgred, trebalo bi kazati i to da Izveštaj sadrži i prikaze drugačijih odnosa tužilaštva i policije. U tekstu oni nisu analizirani, jer je namera bila da se potkrepi teza da postoje brojni modeli u kojima tužilaštvo ostvaruje potpunu hijerarhiju nad policijom.

nih ovlašćenja nad Službom, izuzev vezanih za pretkrivični postupak i davanje mišljenja o kandidatu za rukovodioca Službe. Prema tome, u ovom slučaju se radi o preciznije uređenoj spoljašnjoj hijerarhiji, ali još uvek nema govora o potpunom hijerarhijskom jedinstvu policijske jedinice za suzbijanje organizovanog kriminala i Specijalnog tužilaštva, što bi bio uslov za efikasno vršenje nadležnosti ovih organa.¹⁶³ Drugim rečima, priroda nadležnosti ovih organa zahteva potpuno organizaciono jedinstvo između tzv. Specijalnog tužilaštva i policijske jedinice u čijoj je nadležnosti otkrivanje dela sa elementima organizovanog kriminala. To je potrebno jer se organizovani kriminal najčešće naslanja na strukture državne vlasti, usled čega je i potrebno isključiti nadležnost izvršne vlasti i redovnih policijskih struktura kako one ne bi ometale otkrivanje krivičnih dela ili pronalaženje učinilaca. Zato sam mišljenja da se odnos Specijalnog tužilaštva i Službe za suzbijanje organizovanog kriminala mora upotpuniti normama koje bi omogućavale uspostavljanje potpunog organizacionog jedinstva Tužilaštva i Službe, gde bi odnos između tužilaštva i policije bio zasnovana na načelu potpune unutrašnje hijerarhije (jer bi Tužilaštvo i Služba predstavljali jedan organ).

Nema dileme da norme koje uređuju odnos javnog tužilaštva i policije valja upotpuniti u pogledu sadržine odnosa subordinacije tužilaštva spram policije i to u smislu utvrđivanja rokova za postupanje po zahtevima tužilaštva, kao i vidova odgovornosti za neblagovremeno i neadekvatno postupanje. U pogledu odnosa između specijalizovanog tužilaštva i policijskog organa zaduženog za suzbijanje organizovanog kriminala mora se ići dalje uspostavljanjem odnosa subordinacije u okviru jednog organa kome bi pripadali i tužilaštvo i posebna policijska jedinica. Sa druge strane, „jačanje“ subordinacije tužilaštva ne bi smelo da znači da se javno tužilaštvo postavlja kao organ iznad drugih učesnika u krivičnom postupku, već svoje delovanje, tužilaštvo,

¹⁶³ Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala Republike Hrvatske predviđa postojanje tužilaštva specijalizovanog za suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala. USKOK kako glasi skraćeni naziv tog Tužilaštva ima nadležnost na celokupnoj teritoriji Hrvatske. Ravnatelj Ureda ima pod sobom službenike pravosudne policije koji su od strane ministarstva pravde upućeni na rad u USKOK. Za vreme dok su na radu u USKOK-u pripadnici pravosudne policije primaju naloge isključivo od ravnatelja Ureda, i to je nešto bolje rešenje od našeg, prema kome Specijalni tužilac nema isključiva ovlašćenja nad Službom ili delom pravosudne straže, već i jedni i drugi ostaju u kompetenciji svojih ministara, prvi ministra unutrašnjih poslova, drugi ministra pravde).

mora da zasniva na profesionalnom autoritetu izraženom kroz stručno znanje i ispoljavanje inicijative. Uporedna iskustva poznaju slučajeve kada pojačana ovlašćenja tužilaštva nad policijom ne daju očekivane rezultate. Dobar primer za to su ovlašćenja tužioca nad policijom prema Zakoniku o krivičnom postupku Nemačke. Ovim zakonikom se potpuno poveravaju ovlašćenja javnom tužiocu u pripremnoj fazi krivičnog postupka. Međutim u praksi javni tužilac većinu radnji iz pripremnog krivičnog postupka prenosi na policiju, ustupajući tako i svoja ovlašćenja policijskim organima. Takva praksa je raširena jer javno tužilaštvo kao organ nema tzv. „operativnu moć“. Drugim rečima, zbog prirode i načina organizovanja javno tužilaštvo nije u poziciji da koristi zakonski kapacitet koji mu je poveren jer je ono kako se to kaže u literaturi „telo sa glavom bez ruku“.¹⁶⁴

Na kraju, valjalo bi kazati i to da bi „jačanje subordinacije“ tužilaštva prema policiji, posebno bilo važno u slučaju promene koncepta prethodnog krivičnog postupka i uvođenja tzv. „tužilačke istrage“ o čemu ovde nije bilo reči, jer se rad bavio usavršavanjem odnosa između tužilaštva i policije u situaciji kada se zadržava koncept „sudske istrage“.

¹⁶⁴ Davor Krapac, *Pripremni stadij krivičnog postupka u kmparativnom pravu*, Jugoslovenska revija za krivično pravo i kriminologiju, br. 1-2/1983, Beograd 1983, 232.

DRUGI DEO

JAVNO TUŽILAŠTVO I POLICIJA I POJEDINI OBLICI KRIMINALITETA

I. POLICIJA I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTI BORBE PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

1. Ustrojstvo i nadležnost organa za suzbijanje organizovanog kriminala

Član 504a Zakonika o krivičnom postupku koji je smešten u glavi XXIX a sa nazivom „Posebna pravila o postupku za krivična dela organizovanog kriminala“¹⁶⁵ i član 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti organa u suzbijanju organizovanog kriminala¹⁶⁶ sadrže definicije organizovanog kriminala. Za postupanje po predmetima organizovanog kriminala u Republici Srbiji prema odredbama Zakona o organizaciji i nadležnosti organa u suzbijanju organizovanog kriminala (u daljem tekstu Zakon) nadležni su posebni organi i to Specijalno tužilaštvo, Služba za suzbijanje organizovanog kriminala, posebna odeljenja Okružnog suda u Beogradu, Apelacionog suda u Beogradu i Vrhovnog suda Srbije, kao i Posebna pritvorska jedinica koja se formira pri Okružnom zatvoru u Beogradu .

Definicije organizovanog kriminala koje daju Zakonik o krivičnom postupku i Zakon o organizaciji i nadležnosti organa za suzbijanje organizovanog kriminala su posve različite. Pojam organizovanog kriminala utvrđen članom 504a. Zakonika o krivičnom postupku preuzima definiciju utvrđenu od strane Evropske unije, prema kojoj da bi se određena delatnost smatrala organizovanim kriminalom potrebno je da se od jedanaest uslova ispune tri obavezna i najmanje tri promenjiva od preostalih osam. Premda je pojam organizovanog kriminaliteta u ovoj definiciji postavljen široko i alternativno, slabost ove definicije mogla bi da bude u tome što se ona neuvažava činjenicu da se organizovani kriminalitet **u pojedinim državama ispoljava u**

¹⁶⁵ Službeni list SRJ 68/02.

¹⁶⁶ Službeni glasnik 42/2002, 27/2003, 39/2003, 60/20003, 67/2003, 29/2004, 58/2004, 45/2005, 61/2005.

različitim oblicima i sa različitim intenzitetom, prema konkretnim uslovima i društvenim odnosima.¹⁶⁷

Sa druge strane, po Zakonu o organizaciji i nadležnosti organa za suzbijanje organizovanog kriminala praktično se svako grupno krivično delo svrstava u organizovani kriminal. Nedostatak ove definicije je očigledan pošto ona zanemaruje domaće iskustvo, kao i zaključak nekih stranih stručnjaka (M. Eliot, H.H. Schneider) da organizovani kriminalitet karakteriše veza kriminalne organizacije sa državom i njenim organima.

Popriličnu zbrku izaziva tzv. druga organizovana grupa iz stava 2. čl. 3. Zakona, gde se **organizovanom kriminalnom grupom smatra i ona grupa koja nije kriminalna i nije organizovana**. Mogućnost da organ koji primenjuje Zakon u svakom slučaju kada grupa ljudi izvrši krivično delo to podvede pod organizovani kriminal u sebi krije veliku opasnost. Naime, posebna pravila postupka i posebne istražne tehnike koje se primenjuju radi suprotstavljanja organizovanom kriminalu moraju biti izuzetak, jer omogućavaju efikasnost postupka na štetu zaštite osnovnih prava. Zbog toga, ovako široku formulaciju koja može da omogući nekontrolisanu primenu posebnih pravila i tehnike, valjalo bi potpuno brisati iz teksta Zakona ili bliže utvrditi sadržaj pojma „druge kriminalne grupe“.

2. Organi za suzbijanje organizovanog kriminala

Funkciju gonjenja za krivična dela sa elementima organizovanog kriminala vrši Specijalno tužilaštvo. Posebno odeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, što je pun zakonski naziv Specijalnog tužilaštva, deo je Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu i po Zakonu ono je centralni organ zadužen za suzbijanje organizovanog kriminala. Premda, ulazi u sastav Okružnog tužilaštva u Beogradu, Okružni javni tužilac skoro da nema ovlašćenja spram Specijalnog tužilaštva. Jedino ovlašćenje Okružnog tužioca je pravo da donese pravila o uređenju koja u Zakonu imaju arhaični naziv „Akt o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta u Specijalnom tužilaštvu“ i to ovlašćenje je okrnjeno obavezom da Akt dobije imprimatur Ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa, da bi stupio na snagu.

Kada je jasno da je Specijalno tužilaštvo samo nominalno u sastavu Okružnog tužilaštva, trebalo bi pružiti odgovor na pitanje gde je ono smešteno u sistemu javnog tužilaštva Srbije.

¹⁶⁷ Mićo Bošković, *Organizovani kriminalitet*, I deo, Beograd, 1998, 1.

Puna i efektivna ovlašćenja u odnosu na Specijalno tužilaštvo poseduje Republički javni tužilac. On postavlja i razrešava Specijalnog tužioca, pošto prethodno donese rešenje o upućivanju kandidata u Specijalno tužilaštvo. Dakle, nijedan tužilac se izvorno ne bira, niti postavlja u Specijalno tužilaštvo, već se ova organizaciona jedinica popunjava primenom instituta upućivanja iz čl. 46. Zakona o javnom tužilaštvu.

Specijalnog tužioca imenuje i razrešava Republički tužilac. Kratak period na koji se imenuje-dve godine, mogućnost da bude razrešen i pre isteka tog perioda, a da pri tome Zakon ne predviđa razloge za razrešenje i postupak po kome se razlozi utvrđuju stavljaju Specijalnog tužioca u položaj **tužioca na privremenom radu**, bez ikakvih garancija samostalnosti. Da bi Specijalni tužilac efikasno vršio svoju nadležnost neophodne su posebne garancije njegove profesionalne autonomije. On mora biti poseban ne samo po nadležnosti i istražnim tehnikama koje koristi, već i po jemstvima njegove samostalnosti. Zakon o organizaciji i nadležnosti organa u suzbijanju organizovanog kriminala to ne obezbeđuje. Naprotiv, izuzetno kratak mandat, mogućnost da bude razrešen i pre isteka tako kratkog mandata, odsustvo propisanih razloga i procedure u kojoj se utvrđuju razlozi za razrešenje, čine Specijalnog tužioca manje samostalnim od bilo kog tužioca u javnotužilačkoj organizaciji.

Osim, što postavlja i razrešava Specijalnog tužioca, Republički javni tužilac odlučuje i o njegovoj nadležnosti, tako što vrši **poveravanje** ili **prenošenje** nadležnosti. Prema tome, Specijalno tužilaštvo izvorno ne poseduje nadležnost već se vrši avokacija nadležnosti Republičkog javnog tužilaštva prema ovom Tužilaštvu.¹⁶⁸ Problem može da nastane i na relaciji sud – tužilaštvo i to u slučaju da krivični predmet dođe pred Posebno odeljenje Okružnog suda u Beogradu i ovo odeljenje odbije da postupa po toj stvari. U tom slučaju na sve preduzete radnje u pretkrivičnom postupku trebalo bi da se primenjuju odredbe redovnog krivičnog postupka, što praktično znači da mnoge radnje dokazivanja ne mogu da budu upotrebljene, kao dokaz u redovnom sudskom postupku.

¹⁶⁸ U Španiji specijalizovana tužilaštva poseduju izvornu nadležnost i sama mogu da primaju krivične prijave. U slučaju neslaganja oko nadležnosti između redovnih i posebnih tužilačkih organa, spor razrešava ministar pravde.

3. Uporedna rešenja ustrojstva organa za suzbijanje organizovanog kriminala

U Italiji državi sa „bogatom“ iskustvom u sferi borbe protiv organizovanog kriminala, centralni organ za borbu protiv Mafije je *Direzione Investigava Antimafia*. Kancelarija nacionalnog antimafija tužioca nalazi se pri Javnom tužilaštvu Vrhovnog suda.¹⁶⁹ Nacionalni antimafija tužilac ima dužnost da unapređuje aktivnost okružnih kancelarija antimafija tužilaca, vrši koordinaciju policijskih snaga u borbi protiv Mafije i tokom postupka koristi specijalne istražne tehnike.

Zakon o uredu za suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala¹⁷⁰ predviđa postojanje tužilaštva specijalizovanog za suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala. USKOK kako glasi skraćeni naziv tog Tužilaštva ima nadležnost na celokupnoj teritoriji Hrvatske. Način imenovanja starešine USKOK-a isti je kao i bilo kog državnog odvjetnika (čitaj javnog tužioca). Hrvatska uspostavlja strože kriterijume za izbor u ovo Tužilaštvo od onih koje se traže za postavljenje u Specijalno tužilaštvo prema Zakonu R Srbije. Način razrešenja tužilaca na radu u USKOK-u, identičan načinu na koji se dužnosti razrešavaju ostali tužioci u RH.

Ravnatelj Ureda ima pod sobom službenike pravosudne policije koji su od strane ministarstva pravde upućeni na rad u USKOK. Za vreme dok su na radu u USKOK-u pripadnici pravosudne policije primaju naloge isključivo od ravnatelja Ureda i to je nešto bolje rešenje od našeg prema kome Specijalni tužilac nema isključiva ovlašćenja nad Službom ili delom pravosudne straže, već i jedni i drugi ostaju u kompetenciji svojih ministara (prvi ministra unutrašnjih poslova, drugi ministra pravde). Služba je organizacioni deo Ministarstva unutrašnjih poslova, tako da Specijalni tužilac nema nekih posebnih ovlašćenja nad Službom, izuzev mišljenja koje daje prilikom izbora rukovodioca Službe.

Za razliku od Srbije, Italije ili Hrvatske u Španiji ne postoji jedinstven organ za progon učinilaca krivičnih dela organizovanog kriminala. Državnim zakonom od 24.4.1995 godine¹⁷¹ menja se Osnovni mesni zakon Odela javnom tužilaštvu i uvodi Specijalna služba javnog tužilaštva za suzbijanje ekonomskih

¹⁶⁹ Zakonska odluka br. 367 od 20 novembra 1991, usvojena Zakonom br. 8. od 20. januara 1992.

¹⁷⁰ Narodne novine RH, br 88/01.

¹⁷¹ Službeni državni bilten od 25.4.1995, br. Zakona 1618.

delikata vezanih za korupciju. Ova Služba zajedno sa Specijalnom službom javnog tužilaštva za sprečavanje i suzbijanje ilegalne trgovine droga i Javnim tužilaštvom *Audiencia Nacional* (možda najvažniji deo tužilaštva zadužen za suzbijanje organizovanog kriminala) čini grupu specijalizovanih organa, koji se pored ostalog, bave i suzbijanjem organizovanog kriminala. Svi ovi organi nadležnost ostvaruju na celokupnoj teritoriji Španije.¹⁷²

Rukovodeća uloga Specijalnog tužilaštva u prekrivičnom postupku posebno je istaknuta čl. 10 Zakona o organizaciji i nadležnosti koji u stavu 2. kaže da ovaj deo MUP-a postupa po zahtevima Specijalnog tužioca, u skladu sa Zakonom. To bi moglo da znači da ova policijska jedinica nije dužna da izvršava naloge drugih javnih tužilaca, odnosno da će se zahtevi ostalih tužilaca ustupiti drugim delovima MUP-a na izvršenje, ali i to da Specijalni tužilac ima rukovodeću ulogu prema Službi na način uređen čl. 46. Zakonika o krivičnom postupku. Dakle, ovde je pre reč o „zaštitnoj klauzuli“ za specijalnu policijsku jedinicu kojom se štiti njen „ekskluzivitet“ u otkrivanju dela organizovanog kriminala, nego što se Specijalnom tužiocu daju naročite kompetencije spram Službe.

Za razliku od Srbije, gde je policijska struktura zadužena za sprečavanje organizovanog kriminala centralizovana, u drugim državama koje imaju iskustvo u ovoj oblasti policijski sistemi koji se suprotstavljaju organizovanom kriminalu imaju razučenu strukturu .

U Italiji službe zadužene za suprotstavljanje Mafiji nisu strogo podeljene na policijske i tužilačke. Zakonom 419. iz 1991. godine ustanovljen je Generalni savet za borbu protiv organizovanog kriminala kojim koordinira Ministarstvo unutrašnjih poslova. Savet je centralni organ antikriminalne strategije i čine ga šefovi policije i direktori civilnih i vojnih obaveštajnih službi, i za njega se s obzirom na mesto u sistemu bezbednosti i sastav može kazati da se radi o pretežno policijskom telu.

Osim, Saveta pri Ministarstvu unutrašnjih poslova egzistira i *Osservatorio Permanente sulla Crininalitia* kao samostalno ekspertsko telo zaduženo da proučava i ispituje kriminal u svetu u saradnji sa univerzitetskim institutima, društvenim organizacijama i drugim službama.

¹⁷² Pri pisanju ovog rada korišćeni su tekst „Sistem Tužilaštava u Španiji“, Jorge Ángel ESPINA RAMOS, javni tužilac i Internet prezentacija Euro Justice, <http://www.eurojustice.org>.

¹⁷² Član 117. Ustava Španije.

Glavni organ koji se bavi otkrivanjem organizovanog kriminala u Francuskoj je Centralna direkcija sudske policije (DCPJ). Ona okuplja sve centralne i teritorijalne službe državne policije koje se bave prevencijom i sprečavanjem organizovanog kriminala i specijalne delikvenicije. Centralna direkcija sudske policije ima tri poddirekcije; Poddirekcija naučne i tehničke policije, Poddirekcija za kriminalne afere i Poddirekcije za ekonomsko-finansijske poslove. Pored ove, u Francuskoj postoje i druge brojne policijske i službe koje imaju delokrug u oblasti sprečavanja organizovanog kriminala (Direkcija za nadgledanje teritorije, Centralna direkcija za opšte podatke, Službe direktno pripojene generalnom direktoru nacionalne policije i sl.). Posebno mesto u razuđenom sistemu policijskih službi u Francuskoj, zauzima Jedinica koordinacije i traganja anti-mafije (UCRAM).¹⁷³ Osnovana je 1992. godine kako bi odgovorila na eventualni prodor mafije u Francusku. UCRAM je pokretljiva struktura koja ima zadatak da usklađuje rad različitih delova policije.

Prvostepena suđenja u predmetima organizovanog kriminala su u nadležnosti Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu. Sastav ovog odeljenja popunjava se odlukom o raspoređivanju predsednika Okružnog suda u Beogradu. Sudije drugih okružnih sudova moraju najpre da budu upućeni saobrazno članu 18. Zakona o sudijama u Okružni sud u Beogradu, da bi nakon toga bili raspoređeni u Posebno odeljenje. Iz reda sudija Posebnog odeljenja predsednik Okružnog suda u Beogradu postavlja predsednika koji rukovodi njegovim radom. Iskustva država ukazuju da posebna organizacija može da obuhvati organe nadležne za otkrivanje, istraživanje i optuženje dela organizovanog kriminala.¹⁷⁴ Iz posebne organizacije izuzimaju se sudovi, jer uvođenje posebnih sudova narušava princip jednakosti građana. Uz to posebni sudovi u Srbiji podsećaju na negativnu praksu uspostavljanja prekih sudova,¹⁷⁵ što je razlog više da suđenja za dela organizovanog kriminala budu u nadležnosti redovnih sudskih organa.

¹⁷³ U nastajanju ova jedinica je bila inspirisana tzv. UCLAT-om, što je skraćenica za Jedinicu za koordinaciju antiterorističke borbe.

¹⁷⁴ Momčilo Grubač, *Zakonik o krivičnom postupku i posebne odredbe o postupku za dela organizovanog kriminala*, u Zborniku Praktična primena novog jugoslovenskog zakonika o krivičnom postupku, Beograd 2002, str. 16.

¹⁷⁵ Status prekih sudova imali su 1850, 1855. i 1861-1866. sudovi u okrugu Užičkom, Čačanskom i Rudničkom da bi sudili učiniocima hajdučije, razbojništva i javnog nasilja. Početak srpsko-turskog rata doveo je do donošenja Zakona o prekim sudovima, a poslednji Zakon o prekom sudu iz 1883. godine donet je radi obuzdavanja Timočke bune. *vidi*: Srđan Šarkić, Dragoljub Popović i Dragan Nikolić, *Istorija srpskog pravosuđa*, Beograd, 1997, 76-77.

Formiranje naročite pritvorske jedinice u Okružnom zatvoru motivisano je potrebom da se sačuvaju poverljivi podaci i spreče kontakti pritvorenika koji bi ometali postupak. Pravila postupanja sa pritvorenicima uređuje Ministar pravde saglasno ZKP i ZIKS. U vezi sa obrazovanjem posebne pritvorske jedinice otvara se pitanja u vezi tretmana lica koja su u njoj. Naime, interesi postupka neretko bi zahtevali izolaciju pritvorenika, što bi moglo bitno ugroziti osnovna prava tog lica. Italijanski propisi izričito ne predviđaju postojanje posebne pritvorske ustanove za pripadnike mafije. Međutim, Zakon br. 256 od 24. jula 1993. pruža ovlašćenje organima za izvršenje krivičnih sankcija da u okviru prevencije, osuđenike šalju i u zatvorske ustanove koje nisu blizu njihovog mesta stanovanja da bi se na taj način sprečila njihova kriminalna kontaminacija i kontakt sa osuđenim pripadnicima Mafije .

Zakonodavci su se opredelili za čvrstu i centralizovanu strukturu organa zaduženih za suzbijanje organizovanog kriminala. Taj koncept ima svojih nedostataka i prednosti. Međutim, ono što se može smatrati osnovnom manjkavošću, jeste odsustvo pouzdane organizacione veze između Specijalnog tužilaštva i posebne policijske jedinice kao i drugih bezbednosnih činilaca. Drugi ozbiljan nedostatak ustrojstva posebnih organa je nepostojanje posebnog političkog tela za borbu protiv ove vrste kriminala. Italija je još daleke 1962. godine osnovala parlamentarni komitet (*Commissione Parlamentare*) za suzbijanje Mafije, da bi danas on prerastao u ustavnu kategoriju. Postojanje ovog Komiteta omogućilo je koordinaciju aktivnosti na nacionalnom nivou i povećanu operativnu sposobnost svih organa u borbi protiv Mafije. Takvo parlamentarno telo sa velikim ovlašćenjima bilo bi neophodno i u Srbiji. Posebno kada se ima u vidu „sistemski nedostatak“ koji sadrže Zakon o organizaciji i nadležnosti organa u suzbijanju organizovanog kriminala, a to je odsustvo pouzdane funkcionalne veze između organa na koje se on odnosi. Povrh toga, pojedini bezbednosni sistemi nisu uključeni u sistem i samo posredstvom jednog parlamentarnog odbora takva koordinacija se može i postići.

II. POLICIJA I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTI BORBE PROTIV MALOLETNIČKE DELIKVENCije

1. Opšte napomene o policiji i javnom tužilaštvu kao subjektima borbe protiv maloletničke delikvencije

Maloletnička delinkvencija, to jest kriminalitet maloletnika može biti posmatran iz različitih aspekata:

Prvo, fenomenološki – pojavni oblici, struktura i dinamika kriminalnog ponašanja lica koja zbog svog uzrasta i ličnih karakteristika imaju status maloletnika. Kao takav sastoji se iz:

- statike koja se izražava kroz strukturu ponašanja koja se označavaju kao kriminalitet,
- dinamike, koja se bavi promenama u njihovom obimu i distribuciji, i
- tipologije koja pomaže da se različite vrste kriminalnih ponašanja i njihovih učinilaca na osnovu zajedničkih osobina, svrstaju u grupe, čime se olakšava lakše proučavanje.

Drugo, etiološki – koji se bavi specifičnom uslovljenošću ovog tipa kriminaliteta tj. faktorima koji dovode do njegovog vršenja: individualne karakteristike učinioca (bio-psiho konstitucija maloletnika od odlučujućeg je uticaja na prestupničko ponašanje mladih; sredina u kojoj lice živi stavlja akcenat na društvenu sredinu koja ih okružuje).

Treće, viktimološki – koji se tiče žrtava takvih dela¹⁷⁶

Poznavanje gore navedenog je veoma važno i preduslov je ne samo za efikasnu borbu protiv maloletničke delikvencije, već i za uvođenje preventivnih mera kako bi se blagovremeno sprečila maloletnička delinkvencija.

Policija i tužilaštva su glavni, ali ne jedini subjekti u borbi protiv maloletničke delikvencije. Tu su još npr. i porodica, predškolske ustanove, škole, mediji i dr.

Međusobni odnos policije i tužilaštva, kao subjekata borbe protiv maloletničke delikvencije, može se videti analizom, ustavnih, zakonskih i drugih pravnih akata iz kojih proizilaze ovlašćenja, a time i prava i dužnosti ovih državnih organa, zbog čega će radi bolje sistematičnosti i preglednosti biti razmotrena posebno policija, a posebno javno tužilaštvo kako bi se jasno videla ne samo njihova uloga-funkcija već i njihova povezanost u borbi protiv maloletničke delikvencije.

¹⁷⁶ Vidi: Prof. dr Đorđe Ignjatović, *Krivičnopravna pitanja maloletničke delikvencije*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2008. god., str. 13.

2. Policija kao subjekt borbe protiv maloletničke delikvencije

Ustavom RS¹⁷⁷ je, između ostalog, navedeno da je vladavina prava osnovna pretpostavka Ustava i počiva na neotudivim ljudskim pravima i da se ista ostvaruje slobodnim i neposrednim izborima, ustavnim jemstvom ljudskih i manjinskih prava, podelom vlasti, nezavisnom sudskom vlašću i počinovanjem vlasti Ustavu i zakonu.

Policija obavlja zakonom utvrđene policijske i druge poslove, pruža podršku vladavini prava u demokratskom društvu i odgovorna je za ostvarivanje bezbednosti, u skladu sa zakonom.

Policijski poslovi u smislu Zakona o policiji¹⁷⁸ su:

- bezbednosna zaštita života, prava, sloboda i ličnog integriteta lica, kao i podrška vladavini prava;
- bezbednosna zaštita imovine;
- sprečavanje, otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela, prekršaja i drugih delikata (u daljem tekstu: krivična dela i prekršaji), drugi vidovi borbe protiv kriminala i otklanjanje njegovih organizovanih i drugih oblika;
- otkrivanje i hvatanje izvršilaca krivičnih dela i prekršaja i drugih lica za kojima se traga i njihovo privođenje nadležnim organima;
- održavanje javnog reda, pružanje pomoći u slučaju opasnosti i pružanje druge bezbednosne pomoći onima kojima je neophodna;
- regulisanje, kontrola, pružanje pomoći i nadzor u saobraćaju na putevima;
- obezbeđivanje određenih javnih skupova, ličnosti, organa, objekata i prostora;
- nadzor i obezbeđivanje državne granice, kontrola prelaženja državne granice, sprovođenje režima u graničnom pojasu i utvrđivanje i rešavanje graničnih incidenata i drugih povreda državne granice;
- izvršavanje zadataka utvrđenih propisima o strancima;
- izvršavanje drugih zadataka utvrđenih zakonom i podzakonskim aktom donetim na osnovu ovlašćenja iz Zakona.¹⁷⁹

¹⁷⁷ „Sl. glasnik RS“, br. 98/06 (čl.3).

¹⁷⁸ „Sl. glasnik RS“, br. 101/05.

¹⁷⁹ Vidi čl. 10. Zakona o policiji.

Ministar propisuje način obavljanja policijskih poslova i daje uputstva i obavezne instrukcije za njihovo obavljanje. Propisi moraju biti saglasni sa zakonom, a uputstva i obavezne instrukcije sa propisima.

U članu 8. ovog zakona navedeno je da ministar daje policiji smernice i obavezna uputstva za rad, uz puno poštovanje operativne nezavisnosti policije i isti može naložiti policiji da u okviru svoje nadležnosti izvrši određene zadatke i preduzme određene mere, i da mu o tome podnesu izveštaj. Veoma je važno istaći, da nadležnost ministra za navedena policijska postupanja, važi do trenutka kada javni tužilac bude obavešten o krivičnom delu i preuzme upravljanje nad policijskim postupanjem u pretkrivičnom postupku.

Policijski poslovi obavljaju se sa ciljem i na način da se svakom obezbedi jednaka zaštita bezbednosti, prava i sloboda, primeni zakon i podrži vladavina prava.

Policija ima svoj Kodeks etike koji donosi Vlada, a Ministar unutrašnjih odnosa je doneo Uputstvo o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mladim punoletnim licima 01.05.2006. godine koji će obezbediti profesionalno, etično i na osnovu zakona zasnovano postupanje službenika prilikom preduzimanje mera i radnji na sprečavanju i suzbijanju krivičnih dela i prekršaja za koja su osumnjičeni maloletnici i mlada punoletna lica.

Analizirajući zakonske odredbe kod nas, a i u drugim zemljama, evidentno je da postoji represivna i preventivna funkcija policije u suprotstavljanju kriminalitetu i da postojanje dominacija represivne nad preventivnom funkcijom policije jeste posledica: neadekvatne obuke i obrazovanja pripadnika policije, teškoće vezane za merenje uspešnosti preventivnog rada kao i nedostatka materijalnih i finansijskih sredstava, a od čijeg rešavanja zavisi efikasnost i efektivnost policije u kontroli kriminaliteta. Prevencija kriminaliteta zaslužuje primarno mesto u suprotstavljanju kriminalitetu, a dominacija represivne delatnosti jeste nepostojanje ili nepreciznost zakonskih obaveza za preduzimanje preventivnih mera kako od strane policije, tako i od strane državnih organa i nedržavnih subjekata koji bi trebalo da saraduju sa policijom u toj oblasti.¹⁸⁰

¹⁸⁰ V. Krivokapić, *Prevencija kriminaliteta*, Policijska akademija, Beograd, 2002.god.,str.45.

Policija i danas koristi tri dominantna metoda rada u suprotstavljanju kriminaliteta: teritorijalni način rada, rad dežurne službe i linijski rad specijalizovanih organizacionih jedinica kriminalističke policije reaktivno i proaktivno policijsko delovanje u kontroli kriminaliteta, međutim kada je reč o maloletničkoj delinkvenciji, glavnu ulogu ima policajac za maloletnike, koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih.

Društvo ne može očekivati od policije da sama reši problem kriminaliteta maloletničke delinkvencije, tako da rešenje treba tražiti u jačanju preventivne delatnosti policije kroz redovnu saradnju sa građanima, državnim organima i drugima subjektima, zbog čega kod nas policijski službenici koji postupaju prema deci i maloletnicima preventivno delovanje ostvaruju putem permanentne saradnje sa roditeljima, usvojiteljima, odnosno starateljima, obrazovno-vaspitnim, socijalnim i zdravstvenim ustanovama, javnim tužilaštvom za maloletnike, pravosudnim i organima za izvršenje zavodskih sankcija, medijima, nevladinim organizacijama, kao i drugim subjektima društvene zajednice koji se bave pravima deteta i prestupništva mladih.

Akcije koje se preduzimaju i sprovode uz aktivno učešće policijskih službenika jesu: Škola i deca u saobraćaju, a u saradnji sa Ministarstvom prosvete: Školski policajac i Škola bez nasilja.

Policijski službenici koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta, prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite maloletnih lica u saradnji sa direktorima i psihološko-pedagoškim službama obrazovno-vaspitnih ustanova na teritoriji Republike Srbije realizuju preventivne aktivnosti kod školske dece i omladine po modelu radionica.

Ciljevi ovih aktivnosti usmereni su ka:

- poboljšanju sveukupne bezbednosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama i njihovoj neposrednoj blizini,
- prevenciji asocijalnog i antisocijalnog ponašanja dece i omladine
- podsticanju prihvatanja društveno-poželjnih oblika ponašanja
- učvršćivanju pozitivnih stavova o osnovnim standardima društvenog života
- blagovremenog i objektivnog informisanja navedene populacije o pravima i obavezama shodno konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta.

Tokom ovih aktivnosti – druženja diskutuje se o brojnim temama kao što su:

- prava, dužnosti i obaveze dece i maloletnika
- javni oblici kriminaliteta sa posebnim osvrtom na maloletničku delikvenciju,
- zloupotreba psihoaktivnih supstanci – droge i alkoholizam
- ekstremni oblici ponašanja kod mladih
- saveti o postupanju u situacijama kada je upućena dojava o podmetanju eksplozivnih naprava u obrazovno-vaspitnim ustanovama
- bezbednost učenika tokom realizacije ekskurzija u inostranstvu kao i o svemu što navedenu populaciju interesuje, a iz domena je postupanja pripadnika policije.¹⁸¹

Takođe, policija je kod nas preduzela i značajne aktivnosti i to preventivne, a koje bi trebalo da utiču na suzbijanje maloletničke delinkvencije, tako što su u prvom redu na svom veb sajtu, u okviru strane *Preventiva – saveti*, donela i objavila planove, priručnike, podsetnike i dr. vezano za preventivu kod maloletne dece i omladine pod nazivom:

- Analiza realizacije Plana preventivne delatnosti kod dece i omladine u osnovnim i srednjim školama na teritoriji Republike Srbije za 2005. godinu
- Plan preventivne delatnosti kod dece i omladine u osnovnim i srednjim školama
- Podsetnik za realizaciju edukativnih radionica sa učenicima, nastavnicima i roditeljima
- Priručnik za edukaciju – Oblici pretnji o podmetanju bombe.
- Upozorenje i saveti – za učenike koji idu na ekskurzije van zemlje
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

Plan preventivne delatnosti kod dece i omladine u osnovnim i srednjim školama je sa sledećim temama: Maloletnička delinkvencija, Prevencija zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i Prevencija i zaštita od zlostavljanja/zanemarivanja, Oblici pretnji o podmetanju bombe, Ekskurzija - upozorenje i saveti.

Gore navedeni plan ima opšti cilj – poboljšanje sveukupne bezbednosti učenika i nastavnika u obrazovno-vaspitnim ustanovama i njihovoj neposrednoj blizini i specifične ciljeve; prevencija asocijalnog i antisocijalnog ponašanja kod dece i omladine, blagovremeno i objektivno informisanje učenika o pra-

¹⁸¹ www.mup.sr.gov.yu.

vima i obavezama, sticanje, usvajanje znanja, prihvatanje određenih oblika društveno-korisnog ponašanja i formiranje društveno-prihvatljivih stavova. U vezi sa ovim treba istaći i to da bi po planu, edukatori bili policijski službenici koji su stručno osposobljeni iz oblasti prava deteta, prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite maloletnika koji bi poštovali principe predavanja: prilagođenost uzrastu učenika, sistematičnost i postupnost, svesne aktivnosti učenika i koristili sledeće metode rada: teoretsko predavanje, diskusija, i demonstracija-pokazivanje. Nakon završenih predavanja Upravi kriminalističke policije u sedištu Ministarstva bi se dostavili izveštaji i evaluacije koji će se koristiti za praćenje i analiziranje sprovođenja preventivne delatnosti u školama.

3. Tužilaštvo kao subjekt borbe protiv maloletničke delikvencije

Javno tužilaštvo je samostalan državni organ koji goni učinioce krivičnih i drugih kažnjivih dela i preduzima mere za zaštitu ustavnosti i zakonitosti i svoju funkciju vrši na osnovu Ustava, zakona, potvrđenog međunarodnog ugovora i propisa donetog na osnovu zakona (član 156. Ustava RS).

Shodno članu 4. st. 1. Zakona o javnom tužilaštvu RS („Sl. glasnik RS“, br. 63/2001, 42/2002, 39/2003, 44/2004 i 61/2005), sudovi, drugi državni organi i pravna lica dužni su da javnom tužilaštvu, na njegov zahtev, dostave spise i obaveštenja potrebne za preduzimanje radnji za koje je nadležno, a članom 5. navedenog zakona je propisano da su svi dužni da javnom tužilaštvu, na njegov zahtev, neposredno pruže objašnjenja i podatke koji su mu potrebni za podnošenje predloga na koji je zakonom ovlašćeno, kao i da je javno tužilaštvo dužno da prima podneske i izjave u stvarima iz svoje nadležnosti, a može da traži i dopune i objašnjenja u vezi s primljenim podnescima i izjavama.

Članom 32. navedenog zakona propisano je da niko izvan javnog tužilaštva nema pravo da određuje poslove javnim tužiocima i zamenicima, niti da upravlja njihovim predmetima.

U članu 46. Zakonika o krivičnom postupku („Službeni list SRJ“, br. 70/2001, 68/2002, i „Sl. glasnik RS“, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005 i 49/2007) propisano je sledeće:

1. Osnovno pravo i osnovna dužnost javnog tužioca je gonjenje učinilaca krivičnih dela.
2. Za krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti javni tužilac je nadležan:
 - da rukovodi prekrivičnim postupkom;

- da zahteva sprovođenje istrage i usmerava tok prethodnog krivičnog postupka u skladu sa ovim zakonikom;
 - da podiže i zastupa optužnicu, odnosno optužni predlog pred nadležnim sudom;
 - da izjavljuje žalbe protiv nepravnosnažnih sudskih odluka i da podnosi vanredne pravne lekove protiv pravnosnažnih sudskih odluka;
 - da vrši i druge radnje određene ovim zakonikom.
3. Radi vršenja ovlašćenja iz tačke 1. stava 2. ovog člana, svi organi koji učestvuju u pretkrivičnom postupku dužni su da o svakoj preduzetoj radnji obaveste nadležnog javnog tužioca. Organi unutrašnjih poslova i drugi državni organi nadležni za otkrivanje krivičnih dela dužni su da postupe po svakom zahtevu nadležnog javnog tužioca.
4. Ako organ unutrašnjih poslova ili drugi državni organ ne postupi po zahtevu javnog tužioca iz stava 3. ovog člana, javni tužilac će obavestiti starešinu koji rukovodi organom, a po potrebi može obavestiti nadležnog ministra, vladu ili nadležno skupštinsko telo.

U Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, članom 4. je propisano da se odredbe Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i drugih opštih propisa primenjuju ako nisu u suprotnosti sa ovim zakonom iz čega proizilazi da je javni tužilac nadležan:

- da prima krivične prijave i dopune krivičnih prijava policije; Krivična prijava je prvi akt koji prethodi krivičnom gonjenju, ona može biti podneta i od lica iz čl. 222. ZKP i NN lica, a sam tužilac, ukoliko je do njega dopro glas da je izvršeno krivično delo, može sastaviti krivičnu prijavu koja će biti zavedena u tužilaštvu (nadležan je da prima i predloge za pokretanje krivičnog postupka za krivična dela koja se gone po predlogu ili privatnoj tužbi);
- da prisustvuje saslušanju osumnjičenog pred policijom, član 226. ZKP (maloletnik se može pozivati u svojstvu građanina i osumnjičenog, a dete se ne može pozivati u svojstvu osumnjičenog), a ako ne prisustvuje saslušanju osumnjičenog maloletnika, što će se u zapisniku obavezno konstatovati, da je o istom obavešten da mu se hitno dostavi izveštaj, krivična prijava, odnosno izveštaj kao dopuna krivične prijave podnete prema maloletniku;

- da o meri lišenja slobode prema maloletniku bude odmah usmeno obavešten od strane policije tačka 27. st. 1. Uputstva o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima;
- da mu se pre privođenja osumnjičenog maloletnika nadležnom sudiji za maloletnike dostave kopije spisa od strane policije, član 27. st. 3. Uputstva o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima;
- da da odobrenje policiji za uzimanje otisaka prstiju i da povodom toga prima pritužbe član 231. ZKP;
- da podnese predlog nadležnom sudiji za nadzor i snimanje i da se upozna sa dobijenim materijalom član 232. i 233. ZKP;
- da predloži nadležnom sudiji dostavljanje podataka o stanju poslovnih i ličnih računa osumnjičenih od strane bankarske, finansijske ili druge organizacije kada postoji sumnja da je izvršeno krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora od najmanje četiri godine, kao i da se privremeno obustavi izvršenje finansijskih transakcija za koje postoji sumnja da predstavljaju krivično delo ili da su namenjene činjenju krivičnog dela, prikrivanju krivičnog dela ili dobiti ostvarene krivičnim delom član 234. st. 1 i st. 2. ZKP – ovo će se retko primenjivati obzirom na njegov uzrast- godine maloletnika;
- da odbaci krivičnu prijavu i da zahteva od policije da prikupe potrebna obaveštenja i da preduzmu druge mere radi otkrivanja krivičnog dela i učinioca o čemu može tražiti da ga policija obavesti o merama koje su preduzeli, što su oni dužni da mu bez odlaganja odgovore, član 235. ZKP
- da bude obavešten o određenim radnjama preduzetim od strane policije u slučaju postojanja opasnosti od odlaganja – oduzimanja predmeta, uvidaj, veštačenje, član 238. ZKP;
- da bude obavešten od strane istražnog sudije nadležnog ili nižeg suda na čijem je području krivično delo izvršeno o preduzimanju pojedinih istražnih radnji za koje postoji opasnost od odlaganja kojim može da prisustvuje i državni tužilac koji postupa pred tim sudom, član 240. ZKP.

Ustanovljavanjem prava i dužnosti tužioca da rukovodi pretkrivičnim postupkom, na nesumnjiv način ukazuje na želju zakonodavca da sva ovlašćenja

rukovođenja pretkrivičnim postupkom stavi u ruke javnog tužioca, a što nije ograničeno samo na policiju već se odnosi i na druge državne organe.

Prilikom rukovođenja pretkrivičnim postupkom, javni tužilac je imajući u vidu uzrast maloletnika dužan da sa posebnom pažnjom uz poštovanje zakonskih propisa usmerava i koordinira rad policije.

Nepokretanjem ili obustavom krivičnog postupka prema maloletniku, tužilac treba da utiče na pravilan razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična dela. To jeste svrha vaspitnih naloga, što i jeste jedan vid borbe tužioca protiv maloletničke delikvencije jer vaspitni nalozi bi trebalo preventivno da deluju na maloletnika.

Shodno zakonskim propisima, javni tužilac za maloletnike podnosi obrazloženi predlog Veću za maloletnike za izricanje krivične sankcije, a koje nije vezano za njegov predlog, a protiv čije odluke tužilac ima pravo žalbe.

Svojim radnjama tužilac treba da teži da se ostvari opšta svrha krivičnih sankcija (član 4. Krivičnog zakonika) i svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima, to jest da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu, a kod maloletničkog zatvora, pored napred navedene svrhe, da se i vrši pojačan uticaj na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela, kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela.

Na osnovu analize gore navedenih pitanja može se zaključiti da :

- iz napred iznetog proizilazi da su u borbi protiv maloletničke delikvencije (njenog suzbijanja), veoma važne aktivnosti policije koje se preduzimaju planski sa jasnim ciljevima, temama, principima i metodama rada, a koje se realizuju u saradnji sa, roditeljima, staraocima, obrazovno-vaspitnim, socijalnim i zdravstvenim ustanovama, javnim tužiocem za maloletnike, pravosudnim organima, organima za izvršenje zavodskih sankcija, medijima i dr. subjektima koji se bave pravima deteta i prestupništva mladih, u čemu se ogleda preventivna funkcija policije;
- kao i da je neophodno da postoji adekvatna saradnja svih državnih organa koji učestvuju u krivičnom postupku koji se vodi prema maloletniku, a posebno između policije i javnog tužioca za maloletnike, da isti imaju profesionalni odnos ka svom poslu, da budu ne samo stručni u svom poslu nego i savesni i predani, tako

što će se ne samo priroda krivičnog dela i okolnosti pod kojima je učinjeno, nego i raniji život maloletnika i njegova lična svojstva ceniti u svakoj fazi krivičnog postupka;

- zbog čega je neophodno raditi na sticanju posebnih znanja i stručnom usavršavanju lica koja rade u oblasti prava deteta, prestupništva maloletnika, organizacijom redovnih stručnih savetovanja, provere znanja i dr. kako javnih tužilaca za maloletnike, policajaca, tako i sudija za maloletnike, stručnih lica organa socijalne zaštite, zavoda i ustanova za izvršenje zavodskih sankcija, advokata i drugih stručnih lica.

III. KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT MALOLETNIČKE DELIKVENCIJE S POSEBNIM OSVRTOM NA POLICIJU I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTE BORBE PROTIV OVOG OBLIKA DELIKVENCIJE

1. Uvodna razmatranja

Početak 2006. godine u Republici Srbiji donošenjem Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku zaokružena je reforma krivičnog zakonodavstva. U ovim značajnim pravnim aktima usvojena su neka rešenja iz modernih evropskih zakonodavstava, u pogledu određenih instituta, a izvršeno je i usaglašavanje sa ratifikovanim međunarodnim dokumentima iz oblasti zaštite ljudskih prava. Kao značajan rezultat reforme krivičnog zakonodavstva u Srbiji je i donošenje jednog novog zakonskog akta, a to je Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu Zakon o maloletnicima). Ovaj zakon stupio je na snagu dana 01.01.2006. godine.¹⁸² Kao „*Lex Specialis*“. Zakon o maloletnicima, u mnogo-me menja i poboljšava položaj maloletnika kao i položaj drugih učesnika u krivičnom postupku, što je u skladu sa prirodom ove grane prava. Posmatrano sa toga aspekta maloletničko krivično pravo je segment krivičnog prava, a nauka krivičnog prava, sudska praksa, kao i stručna javnost, dugi niz godina ukazuju na potrebu da ono dobije karakter samostalne pravne i naučne discipline, zbog niza specifičnih rešenja u odnosu na punoletne učinioce krivičnih dela.¹⁸³

U nizu evropskih zemalja, maloletničko krivično pravo je izdvojeno kao posebno zakonodavstvo i ima karakter samostalne pozitivno pravne discipline.¹⁸⁴

Što se tiče naše normativne stvarnosti ona je sadržana u činjenici da je Zakon o maloletnicima osnovni izvor maloletničkog krivičnog prava, koji sveobuhvatno sistematizuje odredbe krivičnog materijalnog prava, krivičnoproce-

¹⁸² Zakon je objavljen u Sl. glasniku RS. Broj 85/2005.

¹⁸³ Prof. dr Zoran Stojanović, *Krivično pravo*, Opšti deo, Beograd, 2005. god. str. 344.

¹⁸⁴ (U Nemačkoj je u primeni Zakon o maloletničkom krivičnom pravosuđu od 11. decembra 1974. godine, – Jugendgerichtsgesetz, u Francuskoj je u primeni Ordonnance No. 45-174 od 2. februara. 1945. godine, u Hrvatskoj je u primeni Zakon o sudovima za mladež iz 1998. godine.

sne odredbe (sudski organi i krivični postupak prema maloletnicima), odredbe o primeni vaspitnih naloga i izvršenju krivičnih sankcija, posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku. U ovaj Zakon uključena su nova rešenja i iskustva razvijenih zemalja iz ove oblasti, kao i novi standardi iz savremene nauke krivičnog prava za maloletnike. Suštinski, prednost se daje načelu vaspitanja u odnosu na kažnjavanje.

Krivični zakonik Republike Srbije, javlja se kao dopunsko krivično pravo kod određivanja pojma, elemenata krivičnih dela gde se u svojstvu izvršioca, saizvršioca ili saučesnika javljaju maloletna lica. Takođe, i svi drugi međunarodni dokumenti upotpunjuju krivičnopravne odredbe maloletničkog krivičnog prava, prvenstveno obavezujuća, Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta, Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe, Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije, Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode, i dr.¹⁸⁵

2. Krivičnopravne odredbe o maloletnicima

Krivičnopravne odredbe o maloletnicima sadržane su u prvom i drugom delu Zakona o maloletnicima koji u osnovnim odredbama propisuje prema kojim kategorijama lica se primenjuje. To su maloletnici, kao i punoletna lica kada im se sudi za krivična dela koja su učinila kao maloletnici i lica koja su krivično delo izvršili kao mlađi punoletnici. Zakon isključuje krivične sankcije prema deci, odnosno ne primenjuje se na lica koja u vreme izvršenja krivičnog dela nisu navršila 14 godina (član 2. Zakona o maloletnicima), a oni podležu primeni odredaba nekih drugih prava (porodičnog prava, prava socijalnog staranja i dr.).

Jedna od najznačajnih novina Zakona o maloletnicima, jeste uvođenje specifičnih vanprocesnih mera – vaspitnih naloga, koji predstavljaju posebne mere koje nemaju karakter krivične sankcije. Njihova primena u odnosu na dosadašnje propise, prelazi granice u odnosu na načelo oportuniteta, jer se odnosi i na krivična dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, a može se izreći jedan ili više vaspitnih naloga. Svrha naloga je da se krivični postupak prema maloletniku ne pokreće ili da se već pokrenuti postupak obustavi. Vaspitnim nalogima se postižu ciljevi specijalne prevencije –

¹⁸⁵ J. Stevanović, N. Milošević, *Koncept Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i njegova korespondentnost sa oblicima i težinom kriminaliteta maloletnika*, Zbornik radova, Budva, 2005. godine.

uticaja na maloletnika da ne nastavi sa vršenjem krivičnih dela. Vaspitne naloge izriču javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike, ako su prethodno ispunjena dva uslova: da se radi o krivičnom delu za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, i drugi uslov: da je maloletnik priznao izvršenje krivičnog dela, i da postoji određeni odnos maloletnika prema izvršenom delu i određeni odnos prema oštećenom licu. Primena vaspitnih naloga je isključena prema mlađim punoletnim licima. Određeni vaspitni nalog može da traje najduže šest meseci, a u tom periodu može se zameniti drugim vaspitnim nalogom ili ukinuti. Pri izboru vaspitnog naloga u obzir se u celini uzima interes maloletnika, a izbor i primenjivanje vaspitnog naloga vrši se u saradnji sa roditeljima, staraocem ili usvojiocem maloletnika, kao i nadležnim organom starateljstva.

Prema članu 7. Zakona o maloletnicima, postoji pet vrsta vaspitnih naloga. To su:

- poravnanje sa oštećenim, kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, uključivanjem u pojedinačni ili grupni rad, ili na drugi način otklonile u celini ili delimično štetne posledice izvršenog krivičnog dela,
- redovno pohađanje škole ili redovni odlazak na posao,
- uključivanje bez nadoknade u rad humanitarnih organizacija ili poslova socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja,
- podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga, i
- uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu.

Pod gore navedenim uslovima, javni tužilac za maloletnike sve dok ne podnese zahtev za pokretanje pripremnog postupka, ima diskreciono pravo u pogledu odlučivanja da li će pokrenuti krivični postupak prema maloletniku zbog učinjenog krivičnog dela, a takođe ima mogućnost da svoju odluku o nepokretanju krivičnog postupka shodno načelu oportuniteta gonjenja u smislu člana 58. Zakona o maloletnicima, uslovi sa pristankom maloletnika, i njegovih roditelja, usvojioca ili staraoca, da u ostavljenom roku, ispuni jedan ili više postavljenih naloga.

3. Krivične sankcije prema maloletnicima

Krivične sankcije prema maloletnicima su vaspitne mere kao osnovna vrsta krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloletnim učiniocima krivičnih dela, a pod određenim uslovima i mlađim punoletnim licima i kazna maloletničkog

zatvora. Mladim maloletnicima mogu se izreći samo vaspitne mere, koje imaju za cilj da se utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnog učinioca krivičnog dela, njegovo vaspitavanje, koje u zakonom propisanom postupku, izriče sud, a sastoje se u ograničavanju ili oduzimanju određenih prava i sloboda.

Za izricanje vaspitnih mera potrebno je da se radi o mladim maloletnicima, uzrasta od četrnaest do osamnaest godina, i da je izvršeno krivično delo koje je u zakonu određeno kao krivično delo.

Zakon o maloletnicima prema odredbama člana 11. predviđa devet vaspitnih mera. To su:

- mere upozorenja i usmeravanja: sudski ukor i posebne obaveze (Uočava se izostavljanje ranije postojeće mere upućivanja u disciplinski centar za maloletnike),
- mere pojačanog nadzora: od strane roditelja, staraoca, usvojioca, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor od strane organa starateljstva i pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, i
- zavodske mere: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom i upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.

U slučaju ako je maloletnik izvršio više krivičnih dela u sticaju, a sud odluči da izrekne vaspitnu meru, u tom slučaju, se sva dela posmatraju u celini i izriče samo jedna vaspitna mera. Istovetno, sud postupa i u slučaju kada se posle izrečene vaspitne mere utvrdi da je maloletnik pre ili posle njenog izricanja izvršio drugo krivično delo (član 26. Zakona o maloletnicima). Bitno je istaći da izrečene vaspitne mere nemaju pravne posledice osude, koje se sastoje u zabrani sticanja određenih prava. Evidenciju o izrečenim vaspitnim merama vodi sud koji je sudio u prvom stepenu (član 37. Zakona o maloletnicima).

4. Mere upozorenja i usmeravanja

Najlakša vrsta vaspitnih mera koje se primenjuju kada se radi o maloletnicima prema kojima nije potrebno primenjivati trajnije mere vaspitanja, koji su krivično delo izvršili iz nepromišljenosti su: sudski ukor i posebne obaveze.

Prema članu 13. Zakona o maloletnicima, sudski ukor je vaspitna mera koja je najblaža, a koja se sastoji u prekoru koji sud upućuje maloletnom učiniocu krivičnog dela. Sud ukazuje maloletniku neprihvatljivost

njegovog postupanja u datoj situaciji, i ujedno predočava da, ukoliko ponovo izvrši neko krivično delo, prema njemu može biti izrečena neka teža sankcija.

Prema članu 14. Zakona o maloletnicima, posebne obaveze su nova vrsta vaspitnih mera, koja se pod određenim uslovima može izreći maloletnom učiniocu krivičnog dela. Sud može maloletniku da izrekne jednu ili više posebnih obaveza u zavisnosti od procene okolnosti pod kojima je delo učinjeno kao i ponašanja maloletnika. Prilikom izricanja posebne obaveze, sud maloletnika upozorava da u slučaju neispunjenja jedne ili više obaveza koje su mu određene u ostavljenom roku, iste mogu biti zamenjene nekom drugom obavezom, ali i drugom, težom vaspitnom merom.

Sud može maloletniku da izrekne sledeće obaveze:

- da se izvini oštećenom,
- da u okviru svojih mogućnosti nadoknadi štetu koju je prouzrokovao,
- da redovno pohađa školu ili da ne izostaje sa posla,
- da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima,
- da se bez naknade uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja,
- da se uključi u određene sportske aktivnosti,
- da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga,
- da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koju se za njega sačinjeni u tim ustanovama,
- da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje, i
- da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva.

Nadzor nad izvršenjem posebnih obaveza vrši sud, a u pogledu primene pojedinih obaveza može da traži mišljenja i izveštaje od strane organa starateljstva.

5. Mere pojačanog nadzora

Zakon o maloletnicima, predviđa četiri mere pojačanog nadzora, koje se izriču maloletnom učiniocu krivičnog dela kada je prema njemu potrebno preduzeti trajnije mere uz nadzor i pomoć. To su:

- pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca,
- pojačan nadzor u drugoj porodici,
- pojačan nadzor organa starateljstva, i
- pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika.

Kada izrekne meru iz tačke 1. prema članu 15. Zakona o maloletnicima, sud određuje i vreme trajanja, a mera može da traje najmanje šest meseci, a najviše dve godine. Sud može da odredi da organ starateljstva proverava izvršenje izrečene mere. Roditelju, staraocu ili usvojiocu, sud nalaže određene dužnosti prema maloletniku u cilju njegovog prevaspitavanja i otklanjanja štetnih uticaja po njega.

U slučaju da roditelj, usvojilac ili staralac maloletnika nisu u mogućnosti da vrše nadzor nad maloletnikom, izriče se prema odredbama člana 16. Zakona o maloletnicima, pojačan nadzor u drugoj porodici, koja ima mogućnosti da primi maloletnika da se stara o njegovom ponašanju. U ovom slučaju, sud određuje da organ starateljstva proverava izvršenje. I ova mera može da traje najmanje šest meseci, a najviše dve godine.

Pojačan nadzor organa starateljstva prema odredbama člana 17. Zakona o maloletnicima, izriče se kada roditelji, usvojilac ili staralac maloletnika nisu u mogućnosti da vrše pojačan nadzor, a ne postoje uslovi za pojačan nadzor u drugoj porodici. Dok traje mera, maloletnik ostaje kod svojih roditelja ili lica koja se o njemu staraju, a pojačan nadzor vrši nad njim stručno lice organa starateljstva. Ova mera može da traje najmanje šest meseci, a najviše dve godine.

Prema odredbama člana 18. Zakona o maloletnicima, pojačan nadzor u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika, sud izriče u situacijama kada je uz neku prethodnu meru pojačanog nadzora potrebno uključiti i određena stručna lica, i to u jednoj od posebnih ustanova, a koja se bave obrazovanjem i vaspitanjem maloletnika. Kao i prethodne mere pojačanog nadzora, i ova mera može da traje najmanje šest meseci, a najviše dve godine, i sud je taj koji odlučuje kada će mera prestati. Kod ove mere, maloletnik određeno vreme provodi u određenoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje, ali tako da to vreme ne sprečava maloletnika da nastavi redovno školovanje ili odlazak na posao. Takođe, maloletnik ostaje za vreme trajanja ove mere kod svojih roditelja, ili lica koja se o njemu staraju, a o izvršenju ove mere stara se organ starateljstva.

6. Zavodske mere

U slučajevima kada je prema maloletniku potrebno preduzeti trajnije mere u pogledu vaspitavanja, lečenja i izdvajanja iz sredine u kojoj živi, kao i potrebe da se maloletniku obezbedi pomoć i stalni nadzor od strane stručnih vaspitača, sud izriče jednu od tri zakonom predviđene zavodske mere. To su:

1. upućivanje u vaspitnu ustanovu,
2. upućivanje u vaspitno-popravni dom,
3. upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.

Prema odredbama člana 20. Zakona o maloletnicima, sud izriče meru upućivanja u vaspitnu ustanovu kada maloletnika treba izdvojiti iz dotadašnje sredine, i obezbediti mu stručnu pomoć i nadzor od strane određenih stručnih lica. Mera se izvršava u ustanovi za maloletnike opšteg tipa, a u vaspitnoj ustanovi, maloletnik može da ostane najmanje šest meseci, a najviše dve godine, uz obavezu suda da svakih šest meseci na osnovu dobijenih izveštaja razmatra da li postoje uslovi za obustavu mere ili za njenu zamenu nekom drugom vaspitnom merom.¹⁸⁶

Upućivanje u vaspitno-popravni dom, prema odredbama člana 21. Zakona o maloletnicima, izriče sud u slučajevima kada prema maloletniku koji je izdvojen iz dotadašnje sredine, treba primeniti pojačane mere nadzora kao i stručne programe vaspitavanja. Ova mera se izvršava u vaspitno-popravnim domovima, i predstavlja najtežu vaspitnu meru.¹⁸⁷ U pogledu upućivanja maloletnika u vaspitno-popravni dom, u pravnoj teoriji preovlađuje mišljenje da je to najrigoroznija mera, koja se graniči sa kaznom maloletničkog zatvora po težini, načinu i postupku izvršenja i dužini trajanja.

U Republici Srbiji, ova mera se izvršava u vaspitno-popravnom domu u Kruševcu, koja ima muško i žensko odeljenje, i u čijem okviru postoji pet službi: služba prevaspitanja, privredno-instruktorska služba, služba obezbeđenja,

¹⁸⁶ Prema presudi Vrhovnog suda Srbije br. Kz. 78/92 iz 1992. godine, vreme koje je maloletnik proveo u pritvoru ne uračunava se u vreme izrečene zavodske vaspitne mere. Prema istoj presudi, u rešenju kojim sud maloletniku izriče vaspitnu meru upućivanja u vaspitnu ustanovu, ne određuje se u kojoj će se ustanovi izrečena mera i izvršavati.

¹⁸⁷ O. Perić, *Komentar krivičnopravnih propisa o maloletnicima*, Beograd, 2003. str. 123.

zdravstvena služba i uprava.¹⁸⁸ U vaspitno-popravnom domu maloletnik ostaje najmanje šest meseci, a najduže četiri godine, s tim da sud svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenom drugom vaspitnom merom. Analizom ove zakonske odredbe, uočava se skraćivanje dužine trajanja vaspitne mere u odnosu na raniju zavodsku meru. Ranije postojeća zavodska mera upućivanja u specijalnu ustanovu ili ustanovu za defektne maloletnike zamenjena je novom, upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje, koju prema odredbama člana 23. Zakona o maloletnicima, sud može da izrekne prema maloletniku kod kog postoji poremećaj ili zaostalost u fizičkom ili duševnom razvoju, ili maloletniku sa psihofizičkim poremećajima. Ovu meru, sud može izreći maloletniku zaostalom u psihofizičkom razvoju, umesto mere upućivanja u vaspitnu ustanovu ili u vaspitno-popravni dom. Ovo iz razloga što maloletnik, s obzirom na svoje stanje, ne bi se mogao vaspitavati, prevaspitavati i stručno osposobljavati, u tzv. redovnim ustanovama u kojima je proces vaspitanja i prevaspitanja prilagođen „normalnoj populaciji“.¹⁸⁹ Maloletnik u posebnoj ustanovi za lečenje i osposobljavanje može da ostane najviše tri godine, a što je kraći vremenski period u odnosu na raniju zavodsku meru, s tim što sud na svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenu drugom merom. U stavu 2. navedenog člana Zakona o maloletnicima, predviđena je mogućnost da se umesto mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi (član 81. Krivičnog zakonika) može izreći ova mera, pod uslovom da se u posebnoj ustanovi za lečenje i osposobljavanje mogu obezbediti uslovi u kojima bi se postigla svrha te mere bezbednosti. Ukoliko je ova vaspitna mera izrečena umesto mere bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, maloletnik u posebnoj ustanovi ostaje dok je potrebno, a kada navrší dvadeset i jednu godinu života, izvršenje ove mere se nastavlja u Specijalnoj zatvorskoj bolnici, koja je u sastavu Uprave za izvršenje zavodskih sankcija.

7. Kazna maloletničkog zatvora

Kazna maloletničkog zatvora je i dalje jedina vrsta kazne koja se može izreći krivično odgovornom starijem maloletniku za teža krivična dela, a sastoji se u oduzimanju slobode kretanja maloletniku za određeno vreme. Po svojoj formi to je

¹⁸⁸ M. Škulić, I. Stevanović, *Maloletni delinkventi u Srbiji*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1999. godina.

¹⁸⁹ M. Škulić, I. Stevanović, *op.cit.* str. 317.

kazna lišenja slobode koju sud izriče prema punoletnim učiniocima krivičnih dela.¹⁹⁰ U odnosu na ranije odredbe o ovoj krivičnoj sankciji, Zakon o maloletnicima smanjuje opšti minimum i maksimum kazne maloletničkog zatvora, po kom kazna maloletničkog zatvora može da traje od šest meseci do pet godina. Za kažnjavanje u zakonu se traži nekoliko kumulativno postavljenih zahteva. To su:

a) da je izvršeno krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora preko pet godina;

b) kazna maloletničkog zatvora se može izreći samo maloletnom učiniocu krivičnog dela ili krivičnih dela, koji je navršio 16 godina života, a nije navršio 18 godina;

c) postojanje, kao i stepen krivične odgovornosti maloletnika.

U slučaju da su ispunjeni napred navedeni zakonski uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora, njegova primena je fakultativna, odnosno, potrebna je ocena suda da u konkretnom slučaju ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru, a što predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće rešava u konkretnom slučaju.

Kazna maloletničkog zatvora se izriče na pune godine i mesece, a postoji i jedan poseban maksimum od deset godina koji se u navedenom trajanju može izreći u slučaju kada je učinjeno krivično delo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora od dvadeset godina ili teža kazna i kada je krivično delo učinjeno u sticaju najmanje dva krivična dela za koja je u zakonu propisana kazna zatvora teža od 10 godina. Maloletnički zatvor se ne može izreći u trajanju dužem od propisane kazne zatvora za učinjeno delo.

Novina u odnosu na ranije važeće odredbe, posmatrano sa aspekta ove sankcije, sastoji se u redefinisaniu uslovnog otpusta kod kazne maloletničkog zatvora, jer prema odredbi člana 32. Zakona o maloletnicima, maloletnici su u pogledu primene ovog instituta dovedeni u povoljniji položaj, jer mogu izaći na slobodu ako je izdržana jedna trećina izrečene kazne, odnosno, ne pre nego što je proteklo šest meseci od momenta otpočinjanja izvršenja kazne.

8. Mere bezbednosti uz krivične sankcije prema maloletnicima

Maloletnicima za učinjena krivična dela, pored vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora, mogu se izreći i mere bezbednosti koje su predviđene članom 79. Krivičnog zakonika, osim zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti.

¹⁹⁰ Mnogi savremeni krivični zakoni poznaju ovu kaznu: Krivični zakon R. Slovenije, član 89, Krivični zakon R. Crne Gore, član 101, Krivični zakonik R. Makedonije, član 86, Krivični zakonik Ruske Federacije, član 88.

Mogućnost izricanja mera bezbednosti postojala je i po ranijim propisima, s tim što je po novom Krivičnom zakoniku njihov broj povećan. U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija, svrha mera bezbednosti je da se otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja da učinilac ubuduće ne vrši krivična dela.

9. Krivičnoprocesne odredbe o maloletnicima

U cilju najpotpunije zaštite maloletnika s jedne strane, a s druge strane u cilju sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta od strane maloletnika, zakonom su postavljeni uslovi i postupak koji se prema maloletnicima vodi. Krivičnoprocesne odredbe Zakona o maloletnicima regulišu rad sudskih organa kao i krivični postupak prema maloletnicima.

Naše zakonodavstvo ne poznaje posebne sudove za maloletnike koji bi bili ustanovljeni van sudova opšte nadležnosti, kako u organizacionom tako i u funkcionalnom smislu. S obzirom da zakonodavac nije prihvatio koncepciju posebnog sudstva za maloletnike, a za šta bi bilo osnova u nekim međunarodnim aktima, opredelio se za specijalizovane kadrove koji deluju kao posebni organi koji učestvuju u postupku prema maloletnicima. To su posebna odeljenja za maloletničku delinkvenciju u organima unutrašnjih poslova, posebni javni tužilac za maloletnike i posebni sudija za maloletnike odnosno veća za maloletnike. O sticanju posebnih znanja i stručnom usavršavanju lica koja rade u oblasti prava deteta, prestupništva maloletnika i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, zadužen je Pravosudni centar za obuku i stručno usavršavanje u saradnji sa resornim ministarstvima Vlade Republike Srbije, naučnim ustanovama, profesionalnim udruženjima i nevladinim organizacijama. Pravosudni centar organizuje stručna savetovanja, provere znanja, stručna usavršavanja i stalne obuke sudija za maloletnike, javnih tužilaca za maloletnike, policajaca, stručnih lica organa socijalne zaštite, zavoda i ustanova za izricanje zavodskih sankcija, advokata i drugih stručnih lica. O obavljenim proverama znanja i stručnim usavršavanjima, Pravosudni centar izdaje određene sertifikate (član 165. Zakona o maloletnicima).

U cilju kvalitetnijeg rada sa ovim, najosetljivijim delom populacije, ustanovljena je nadležnost okružnih sudova za vođenje postupaka povodom svih krivičnih dela počinjenih od strane maloletnika, tako da maloletniku sudi veće nadležnog suda koji postoji u okviru sudova opšte nadležnosti Republike Srbije.

Zakonom o maloletnicima, po prvi put određena je i stvarna nadležnost veća za maloletnike, tako da se postupak prema maloletniku u prvom stepenu,

vodi pred sudijom za maloletnike i većem za maloletnike okružnog suda. Veće za maloletnike u prvom stepenu, sastavljeno je od sudija za maloletnike i dvojice sudija porotnika, po pravilu različitog pola, iz redova nastavnika, učitelja, i drugih lica koja imaju iskustvo u radu sa decom i mladima. U drugom stepenu nadležno je veće za maloletnike neposredno višeg suda, koje je sastavljeno od trojice sudija, u tom veću nema porotnika. Pri preduzimanju radnji kojima prisustvuje maloletnik, a naročito pri njegovom saslušanju, učesnici u postupku dužni su da postupaju obazrivo, vodeći računa o zaštiti ličnosti maloletnika, drugim ličnim svojstvima i zaštiti privatnosti maloletnika, kako vođenje krivičnog postupka ne bi štetno uticalo na njegov razvoj.

Prilikom obezbeđivanja prisustva maloletnika u krivičnom postupku, prema Zakonu o maloletnicima, predviđeno je da meru dovođenja maloletnika sprovede službena lica organa unutrašnjih poslova u civilnoj odeći, vodeći računa da to čine na neupadljiv način. Ovakvo rešenje uvedeno je radi zaštite ličnosti maloletnika.

Maloletnik mora imati branioca prilikom prvog saslušanja, kao i tokom čitavog postupka. Ako sam maloletnik, njegov zakonski zastupnik ili srodnici, ne angažuju branioca, biće mu postavljen po službenoj dužnosti. Branilac maloletnika može biti samo advokat koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih. Povodom ovakve odredbe, sudska praksa zauzela je stav da izabrani branilac, dakle branilac angažovan od strane maloletnika, njegovog zakonskog zastupnika ili srodnika, ne mora da ima sertifikat o posebnim znanjima iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih, dok se ovaj kriterijum obavezno poštuje prilikom postavljanja branioca po službenoj dužnosti.

U odnosu na pritvor kao najtežu meru obezbeđenja prisustva maloletnika u postupku, prema Zakonu o maloletnicima, pritvor je uvek fakultativan, za razliku od pritvora prema punoletnim licima koji može da bude obavezan i fakultativan, a razlozi za pritvor su predviđeni odredbom člana 142. st. 2. ZKP. U pogledu trajanja ove mere, sudija za maloletnike ima mogućnosti da na osnovu rešenja o pritvoru u pripremnom postupku odredi pritvor u trajanju od mesec dana, najduže, a veće za maloletnike istog suda može produžiti pritvor najduže još za mesec dana, za razliku od ranijeg rešenja. Takođe, pravi se razlika u pogledu trajanja pritvora u odnosu na mlađe i starije maloletnike, a nakon okončanja pripremnog postupka i podnošenja predloga za izricanje krivične sankcije. Pritvor prema starijem maloletniku može da traje najduže šest meseci, a prema mlađem maloletniku najduže četiri meseca. Nadalje, od momenta izricanja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom i od kazne izricanja maloletničkog zatvora, pritvor prema maloletniku može trajati najduže šest meseci, a što znači da bi se u tom roku trebalo sprovesti i okončati

krivični postupak, i to kako po redovnim, tako i vanrednim pravnim lekovima. Imajući u vidu činjenicu da je postupak prema maloletnicima hitan, ovakvo zakonsko regulisanje trajanja pritvora je opravdano i činjenicom da je postupak prema maloletnicima u osnovi human.

Ostale odredbe Zakona o maloletnicima u postupanju suda u krivičnom postupku prema maloletnicima, u pogledu pozivanja javnosti, objavljivanja toka krivičnog postupka, kao i druga pitanja, u osnovi su identična sa ranijim odredbama Zakonika o krivičnom postupku. S tim u vezi, bitno je istaći da prema odredbama člana 55. Zakona o maloletnicima, bez dozvole suda ne sme se objaviti tok krivičnog postupka prema maloletniku, niti odluka donesena u tom postupku. Objaviti se može samo onaj deo postupka, odnosno onaj deo odluke za koji postoji odobrenje, ali u tom slučaju ne smeju se navesti ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kom je maloletniku reč. Ovom odredbom postiže se kompromis između prava javnosti na informisanje i potpunu informisanost (član 2. st. 1. Zakona o javnom informisanju – „Sl. Glasnik RS“, br. 43/03 i 61/05), i potrebe posebne zaštite maloletnika od svih negativnih uticaja, pa i publiciteta. Iz ovog razloga postupak prema maloletniku je nejavan, ali ne i tajan, kako se negde terminološki pogrešno kvalifikuje. Članom 337. st. 2. Krivičnog zakonika RS, predviđeno je krivično delo koje se odnosi na povredu tajnosti postupka koji se vodi prema maloletniku. Prema istom, kažnjivo je objavljivanje bez dozvole suda, toka krivičnog postupka, odluke koja je u tom postupku doneta ili objavljivanje imena maloletnika prema kome je postupak vođen, a i podataka na osnovu kojih se može zaključiti o kom maloletniku se radi.

10. Ovlašćeni tužilac u postupku prema maloletnicima

Prema Zakonu o maloletnicima, jedini ovlašćeni tužilac u postupku prema maloletnicima je javni tužilac za maloletnike (u daljem tekstu tužilac za maloletnike), a prema ranijem rešenju to je bio javni tužilac. Tužilac za maloletnike u postupku prema maloletnicima, vrši funkciju gonjenja za sva krivična dela, bez obzira na način gonjenja. Za krivična dela za koja se goni po predlogu ili privatnoj tužbi, postupak se može inicirati ako je oštećeni stavio predlog za pokretanje postupka nadležnom tužiocu za maloletnike u roku od tri meseca od dana saznanja za krivično delo i učinioca. U slučaju da tužilac za maloletnike ne podnese zahtev za pokretanje postupka prema maloletniku, o tome će u roku od osam dana obavestiti oštećenog. Oštećeni ne može preuzeti krivično gonjenje, ali ima pravo da u roku od osam dana od prijema obaveštenja tužioca

za maloletnike, (a ako nije obavešten, onda u roku od tri meseca od dana odbacivanja krivične prijave, odnosno predloga oštećenog), zahteva da veće za maloletnike neposredno višeg suda odluči o pokretanju postupka.

Za razliku od ranijeg rešenja, prema Zakonu o maloletnicima, tužilac za maloletnike ima mogućnost za širu primenu načela oportuniteta i to u slučajevima kada je maloletnik izvršio krivično delo za koje je zaprećena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, dok se prema ranijem rešenju ovo načelo odnosilo za krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora do tri godine. Javni tužilac za maloletnike, shodno ovom načelu, može odlučiti da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka za neko drugo krivično delo maloletnika, (a maloletnik se već nalazi na izdržavanju kazne ili vaspitne mere), ako s obzirom na težinu dela, kaznu, odnosno vaspitnu meru, ne bi imalo svrhe vođenje postupka i izricanja posebne krivične sankcije za to delo.

Postupanje tužioca za maloletnike u oba gore navedena slučaja podleže sudskoj kontroli, jer i oštećeni i organ starateljstva mogu zahtevati u napred opisanim rokovima od veća za maloletnike, neposredno višeg suda, da odluči o pokretanju postupka prema maloletniku.

Obaveza je tužioca za maloletnike da o odbacivanju krivične prijave koju je organ unutrašnjih poslova podneo protiv maloletnika, obavesti taj organ, a na taj način i organ unutrašnjih poslova ima saznanja o razlozima odbacivanja krivične prijave. O odbacivanju krivične prijave, nakon ispunjenja ili delimičnog ispunjenja preuzetih obaveza, tužilac za maloletnike obaveštava oštećenog, koji nema pravo da zahteva pokretanje postupka prema maloletniku.

U krivičnom postupku prema maloletnicima, tužilac za maloletnike podnosi zahtev za pokretanje pripremnog postupka sudiji za maloletnike i u obavezi je da prisustvuje saslušanju maloletnika, dok u ostalim radnjama, prisustvuje po potrebi. Nakon završenog pripremnog postupka, tužilac za maloletnike procenjuje da li ima mesta nastavljanju krivičnog gonjenja. Ako nema osnova za vođenje postupka prema maloletniku, tužilac za maloletnike podnosi predlog sudiji za maloletnike da obustavi postupak, o kom predlogu je obavezan da obavesti i organ starateljstva. Ukoliko tužilac za maloletnike zaključi da nema potrebe za dopunom pripremnog postupka, on podnosi veću za maloletnike predlog za izricanje krivične sankcije sa obrazloženjem.

U okviru funkcije gonjenja, tužilac za maloletnike obavezno prisustvuje i saslušanju maloletnika pred većem za maloletnike, a ima i mogućnost da izmeni i proširi optužni akt, bez obzira što je veće za maloletnike ovlašćeno da donese odluku na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja, a što predstavlja odstupanje od načela optužbe.

U odnosu na dosadašnja rešenja, prema Zakonu o maloletnicima, bitna novina, je i ovlašćenje tužioca za maloletnike da vrši nadzor nad izvršenjem vaspitnih mera, što čini neposrednim uvidom i razmatranjem izveštaja o toku izvršenja izrečene vaspitne mere, koji je uprava zavoda u kojoj se izvršava vaspitna mera dužna da svakih šest meseci dostavi kako sudiji za maloletnike tako i tužiocu za maloletnike, na koji način tužilac za maloletnike aktivno učestvuje prilikom davanja mišljenja za obustavu ili izmenu izrečene vaspitne mere prema maloletniku.

11. Organ unutrašnjih poslova u postupku prema maloletnicima

Sagledavajući ovlašćenja koja se tiču radnika organa unutrašnjih poslova, a u svetlu Zakona o maloletnicima, uočava se posebno njihova uloga u prekrivičnom postupku, jer se po prvi put izdvaja lice koje je ovlašćeno da prikuplja obaveštenja od maloletnika – policajac za maloletnike, a koje je steklo posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih.

Kada prikuplja obaveštenja od maloletnika, organ unutrašnjih poslova koji postupa u smislu čl. 226. st. 1, 3, 4, 5, 6. i 10. Zakonika o krivičnom postupku, čini to u prisustvu roditelja, usvojioca, odnosno staraoca maloletnika. Nabrojana ovlašćenja preuzeta iz čl. 226. ZKP-a odnose se na ovlašćenja organa unutrašnjih poslova da poziva građane radi prikupljanja obaveštenja – član 226. st. 1, na trajanje prikupljanja obaveštenja – najduže do četiri sata, član 226. st. 3, na zabranu prinudnog prikupljanja obaveštenja od građana – član 226. st. 4. službena beleška ili zapisnik pročitace se licu koje je dalo obaveštenje i koje može staviti primedbe – član 226. st. 5, građanin se ne može prinudno dovoditi radi prikupljanja obaveštenja o istom krivičnom delu – član 226. st. 6, i ako se lice koje je u pitanju nalazi u pritvoru, isti organi mogu vršiti prikupljanje obaveštenja, ali tek po odobrenju istražnog sudije, odnosno predsednika veća i to samo ako je potrebno radi otkrivanja drugih krivičnih dela ili učinilaca – član 226. st. 10. Sve ove odredbe se primenjuju i na maloletne učinioce krivičnih dela ali u prisustvu roditelja ili usvojioca, odnosno staraoca, i kao što je već više puta istaknuto, to čini specijalizovani policajac – policajac za maloletnike. Dakle, član 226. ZKP se u celini primenjuje i na maloletnike, sa datim modifikacijama.

Shodno članu 226. st. 7 i st. 9. ZKP, i maloletnik se može saslušati u svojsstvu osumnjičenog, uz upozorenje da ima pravo da uzme advokata i ako osumnjičeni u prisustvu advokata pristane da da iskaz, radnik organa unutrašnjih poslova saslušace ga, i o tome izvestiti tužioca za maloletnike koji može prisustvovati saslušanju, a zapisnik o ovom saslušanju se ne izdvaja iz spisa i može se

koristiti kao dokaz u krivičnom postupku, dok se zapisnik o saslušanju maloletnika u prisustvu roditelja, a bez prisustva advokata, ne može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku.

Maloletnik se u smislu člana 229. Zakonika o krivičnom postupku ne može zadržati, iz razloga što je institut zadržavanja propisan u navedenom članu, u stvari, svojevrstan policijski pritvor u trajanju do 48 sati. Ovakva mogućnost je radi zaštite ličnosti maloletnika, u potpunosti otklonjena, odnosno zabranjena. Organ unutrašnjih poslova, dakle, raspolaže sa ona četiri sata iz člana 226. st. 3. ZKP, u okviru kojih može prikupiti potrebna obaveštenja i saslušati maloletnike u prisustvu branioca. Istekom ta četiri sata, maloletnika će pustiti ili privesti dežurnom istražnom sudiji za maloletnike, ukoliko kod ovlašćenog radnika organa unutrašnjih poslova postoji procena da su ispunjeni uslovi za određivanje pritvora.

Svako lišavanje slobode maloletnika uračunava se u vreme izvršenja krivične sankcije zavodskog karaktera.

U pripremnom postupku prema maloletnicima, sudija za maloletnike, prilikom preduzimanja pojedinih istražnih radnji, može i ima mogućnosti da organima unutrašnjih poslova poveri određene istražne radnje, pretresanje stana i lica i privremeno oduzimanje predmeta na način kako je to regulisano odredbama ZKP. Ove, navedene istražne radnje, preduzimaju specijalizovani službenici organa unutrašnjih poslova koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivično pravne zaštite maloletnih lica.

Za izvršenje vaspitnih mera nadležan je organ starateljstva, prema odredbama člana 48 st. 2. Zakona o maloletnicima. Međutim, ako izvršenje vaspitne mere ne može da otpočne ili se nastavi zbog odbijanja ili bekstva maloletnika, organ starateljstva, odnosno upravnik vaspitne ustanove o tome obaveštava nadležni organ unutrašnjih poslova, koji dovodi maloletnika u vaspitnu ustanovu. Način dovođenja ne sme narušavati dostojanstvo maloletnika, tako što ga ne bi smela sprovoditi uniformisana lica, dovođenje bi se moralo obavljati na neupadljiv način, maloletnik ne bi smeo biti vezanih ruku i slično, jer to sve narušava njegovo dostojanstvo i ostavlja trajne posledice na ličnost u razvoju.

Potreba za specijalizacijom kadrova organa unutrašnjih poslova koji se bave problemima maloletničke delikvencije, prema odredbama Zakona o maloletnicima, je evidentna, s obzirom na položaj maloletnih učinioaca krivičnih dela, kako u prekrivičnom, tako i u krivičnom postupku koji je okrenut prema ovom najosetljivijem delu populacije, u smislu da su interesi maloletnika u prvom planu, od iniciranja postupka, tokom postupka i njegovim okončanjem, tako i nakon izvršenja izrečene krivične sankcije.

12. Organ starateljstva u postupku prema maloletnicima

U krivičnom postupku prema maloletnicima, prema Zakonu o maloletnicima, uloga organa starateljstva je značajnija, što se ogleda kroz saradnju organa starateljstva, kako sa sudijom za maloletnike, tako i sa tužiocem za maloletnike, u pretkrivičnom i krivičnom postupku, tako i nakon izricanja krivične sankcije. Kada se pod određenim uslovima, maloletniku može izreći vaspitni nalog, pri izboru vaspitnog naloga, sudija za maloletnike i tužilac za maloletnike, zatražiće mišljenje od nadležnog organa starateljstva. Nadalje, predviđeno je da tužilac za maloletnike o odbacivanju krivične prijave prema maloletniku koji nije navršio 14 godina obaveštava organ starateljstva, radi preduzimanja mera iz svoje nadležnosti.

U skladu sa odredbom člana 53. Zakona o maloletnicima, organ starateljstva ima pravo da se upozna sa tokom postupka, da stavlja predloge i da ukazuje na činjenice i dokaze koji su od važnosti za donošenje pravilne odluke. Tužilac za maloletnike je dužan da o svakom pokretanju postupka prema maloletniku, obavesti nadležni organ starateljstva. Ukoliko je to propustio da učini, to će učiniti sudija za maloletnike, dostavljanjem kopije zahteva za pokretanje pripremnog postupka.

Javni tužilac za maloletnike, kada koristi načelo oportuniteta u svom postupanju, može da od organa starateljstva zatraži mišljenje o celishodnosti pokretanja postupka prema maloletniku. Ako se organ starateljstva ne saglasi u pogledu iniciranja krivičnog postupka, ima mogućnost da to zahteva od veća za maloletnike, a nakon prijema obaveštenja o odbačaju krivične prijave. Takođe, obavezno je u pokrenutom pripremnom postupku da sudija za maloletnike pribavi mišljenje organa starateljstva o činjenicama koje se odnose na ličnost maloletnika.

Predstavnik organa starateljstva može da prisustvuje u pripremnom postupku i tada može stavlјati predloge i upućivati pitanja licu koje se sasluša. Nadalje, ako se organ starateljstva ne složi sa predlogom tužioca za maloletnike da se postupak prema maloletniku obustavi, o tome će obavestiti sudiju za maloletnike, a ako sudija za maloletnike prihvati takvo neslaganje organa starateljstva sa predlogom o obustavi postupka, predmet će dostaviti veću za maloletnike višeg suda.

Prisustvo predstavnika organa starateljstva obavezno je pred većem za maloletnike kao i na glavnom pretresu pred većem za maloletnike.

U vezi sa procesnim položajem ovog organa pažnju zasluđuje i sledeće:

Prvo, po prvi put, Zakon o maloletnicima propisao je ulogu organa starateljstva pri nadzoru nad sprovođenjem izrečenih mera, jer je zakonom propisana obaveza organa starateljstva da svakih šest meseci dostavlja sudu i tužiocu za maloletnike izveštaj o toku izvršenja vaspitnih mera koje nisu zavodske. U slučaju kada je sud izrekao meru – pojačan nadzor od strane organa starateljstva, obaveze su detaljno navedene u Zakonu o maloletnicima.

Drugo, organ starateljstva ima mogućnost da predloži obustavu izvršenja i izmenu odluke o vaspitnim merama.

Treće, uloga organa starateljstva je značajna i tokom trajanja zavodske mere i maloletničkog zatvora, kao i posle izvršenja zavodskih mera i kazne maloletničkog zatvora, a koja se sastoji u održavanju stalne veze sa maloletnikom, njegovom porodicom ili ustanovom u kojoj je maloletnik smešten.

Četvrto, nepoštovanje odredbi Zakona o maloletnicima, po pravilu, predstavlja bitnu povredu odredbi krivičnog postupka, a u nekim slučajevima to je i pravni osnov za tužbu protiv naše države pred Međunarodnim sudom pravde u Strazburu, od strane lica na čiju štetu je zakon povređen.

TREĆI DEO

POLICIJA I JAVNO TUŽILAŠTVO KAO SUBJEKTI BORBE PROTIV KRIMINALITETA U KOMPARATIVNOM KRIVIČNOPROCESNOM ZAKONODAVSTVU

I. MEĐUSOBNI ODNOS POLICIJE I DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA KAO SUBJEKATA BORBE PROTIV KRIMINALITETA U NEMAČKOM KRIVIČNO- PROCESNOM ZAKONODAVSTVU

1. Uopšte o načinu regulisanja i procesnom položaju policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku SR Nemačke

I u SR Nemačkoj, kao i uopšte, policija je, sasvim opravdano, jedan od izuzetno značajnih subjekata na polju borbe protiv kriminaliteta. Ona kao poseban državni organ ne samo da ima izuzetno značajnu ulogu, posmatrano sa ovoga aspekta, u pretkrivičnom postupku već ima i izuzetno veliku procesnu ulogu i u prethodnom krivičnom postupku.¹⁹¹ U poređenju sa našim, i ne samo našim krivičnoprocenim zakonodavstvom, zasigurno se može reći da je procesni položaj ovog državnog organa u prethodnom krivičnom postupku SR Nemačke daleko izraženiji i aktivniji i da sa takvim procesnim položajem on igra izuzetno značajnu ulogu u pripremanju javne tužbe od strane državnog tužioca. Ovo pre svega zato što policija u SR Nemačkoj može, pored ostalog, da se po-

¹⁹¹ U vezi sa ovim postupkom treba istaći i činjenicu da je nemački krivični postupak, posmatrano sa aspekta njegove arhitektonike, sastavljen od tri velika stadijuma. To su: prvostepeni postupak (druga knjiga Zakonika), postupak po pravnim lekovima (treća knjiga Zakonika) i ponavljanje krivičnog postupka koji je okončan pravnosnažnom presudom (četvrta knjiga Zakonika). U prvostepenom krivičnom postupku moguće su četiri faze čiji je međusobni odnos postavljen tako da proizilaze jedna iz druge, a njegova prva faza je upravo prethodni postupak ili postupak pripremanja javne tužbe. (Vidi: Bejatović, S., (5) *Osnovne karakteristike Zakonika o krivičnom postupku SR Nemačke*, Strafprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Jugendgerichtsgesetz, Centar marketing, Beograd, 1998, VII).

javi, a što se obično i dešava,¹⁹² i u ulozi aktivnog subjekta istrage. Naime, shodno par. 160. Zakonika o krivičnom postupku SR Nemačke (StPO)¹⁹³ istraga kao pripremni stadijum krivičnog postupka je u isključivoj nadležnosti državnog tužioca, ali on može, što obično i čini u najvećem broju slučajeva,¹⁹⁴ preduzimanje pojedinih istražnih radnji pa i istrage kao celine da poveri policiji. S obzirom na sve ovo, pitanje procesnog položaja policije u ovom, kao i u pretkrivičnom postupku uopšte, u SR Nemačkoj je izuzetno interesantno i za ciljeve ove studije nadasve aktuelno.

U vezi sa procesnim položajem ovog državnog organa u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku SR Nemačke kao prvo postavlja se pitanje normativne podloge njegovog procesnog položaja u ovim postupcima. Procesni položaj policije, odnosno njena ovlašćenja u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku posmatrano sa aspekta SR Nemačke kao celine, rešen je sa više zakonskih tekstova od kojih su neki saveznog a drugi pokrajinskog karaktera.¹⁹⁵ Među ovim zakonskim tekstovima, posmatrano sa aspekta ove problematike, pažnju zaslužuju: Zakonik o krivičnom postupku,¹⁹⁶ pokrajinski zakoni o zadacima policije,¹⁹⁷ Osnovni zakon o sudovima (GVG)¹⁹⁸ i Zakon o javnim skupovima, a neka pitanja u vezi sa ovom problematikom rešena su, istina samo načelno, i Ustavom SR Nemačke,¹⁹⁹ što samo po sebi govori i o njenom značaju.

Posmatrano sa aspekta ovih zakonskih tekstova, brojna su i veoma široka ovlašćenja policije na polju borbe protiv kriminaliteta u posmatranim postu-

¹⁹² Vidi: Lutz Meyer – Gossner, Strafprozessordnung Mit GVG und Nebengesetzen, 46. Auflage, Verlag C. H. Beck, Munchen, 2003, 626; Ulrich Eisenberg, Beweisrecht der StPO, Spezialkommentar, 4. Auflage, Verlag, C. H. Beck, Munchen, 2002, 32.

¹⁹³ BGBL. IS. 475 (u daljem tekstu samo StPO).

¹⁹⁴ Claus Roxin, Strafprozessrecht, Verlag C. H. Beck, Munchen, 2002., 367.; Lowe – Rosenberg, Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz, Grosskommentar, 23., neubearbeitete Auflage, Zweiter Band, Berlin, 1978., 318.

¹⁹⁵ Prema Ustavu SR Nemačke pokrajine imaju pravo donošenja zakona ukoliko Ustav to pravo nije isključivo dao saveznoj državi (par. 70. GG).

¹⁹⁶ StPO.

¹⁹⁷ Vidi: Almanach der Vorschriften für landerübergreifende Polizeieinsätze in polizeilichen Grosslagen, Herausgeber: Gewerkschaft der Polizei –bundesvorstand–Hilden, 2002.

¹⁹⁸ BGBL.III 300–2.

¹⁹⁹ Vidi par. 10,13 i 104. Ustava SR Nemačke.

pcima. Neka od ovih ovlašćenja policija preduzima samoinicijativno, a neka po zahtevu ili odobrenju državnog tužioca. Zatim, preduzimanje određenih radnji od strane policije zavisi i od neophodnosti hitnog preduzimanja istih i slično.

Pored iznesenog, u opštim napomenama o procesnom položaju policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku SR Nemačke treba istaći još jednu, čini se, izuzetno interesantnu osobenost. To je da su određene delatnosti policije, koje se preduzimaju u cilju otkrivanja i rasvetljavanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca, podložne kontroli suda. Ovo se pre svega odnosi na njene delatnosti kojima se zadire u slobode i prava građana uopšte (slučaj sa pravima na ličnu slobodu, nepovredivost stana, tajnost pisama, poštanskih pošiljki i telefonskih razgovora i sl.). Ovakav način kontrole njenog delovanja prema opšte prisutnom shvatanju ima, pored ostalog, i izuzetno veliki preventivni značaj za zakonito postupanje policije u preduzimanju datih joj ovlašćenja na polju borbe protiv kriminaliteta.²⁰⁰

2. Osnovne karakteristike procesnog položaja policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku SR Nemačke

Osnovne karakteristike procesnog položaja policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku, tj. na polju borbe protiv kriminaliteta, posmatrano sa aspekta pojedinačnih rešenja, ogledaju se u sledećem:

2.1. Osnovna načela u realizaciji ovlašćenja policije

U praktičnoj realizaciji ovlašćenja policije na polju otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca propisana su i određena opšta pravila-načela. Među njima posebnu pažnju zaslužuju dva. To su: načelo srazmernosti i načelo svrsishodnosti u preduzimanju mera od strane policije.

Shodno načelu srazmernosti policija će u preduzimanju dozvoljenih joj mera, od više mogućih podesnih mera preduzeti onu koja pojedincima i građanstvu nanosi najmanje negativnih posledica. Zatim, tako preduzeta mera ne sme prouzrokovati štetu koja nije u srazmeri sa njenom svrhom.²⁰¹

Prema načelu svrsishodnosti koje, kao i prvo navedeno načelo ima i izričitu zakonsku podlogu, preduzeta mera ne sme prouzrokovati štetu koja nije u

²⁰⁰ Vidi: Kleinknecht/Mezer – Gossner, Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen, 3. neubearbeitete Auflage, Verlag C. H. Beck, Munchen, 1197, 621.

²⁰¹ Par. 4. Zakona o zadacima policije Bavorske.

srazmeri sa njenom svrhom. Zatim, preduzeta mera od strane policije može da traje samo onoliko koliko je to potrebno za ostvarivanje njene svrhe, odnosno samo do ostvarivanja njene svrhe ili pak do procene da se svrha ne može uopšte ostvariti. Shodno ovome načelu policija je ovlašćena da preduzima zakonom predviđene mere tek nakon procene svrsishodnosti koju vrši po službenoj dužnosti, a ako se svrha može postići primenom samo jedne mere onda policija ne sme da primeni više mera.²⁰²

2.2. Samoinicijativno delovanje policije

Prema par. 163. StPO organi i službenici policije i bez zahteva državnog tužioca imaju dužnost preduzimanja mera u cilju ispitivanja postojanja krivičnog dela, kao i radi sprečavanja otežavanja utvrđivanja istine u konkretnoj krivičnoj stvari. Preduzimanje potrebnih mera u ovom cilju policija vrši bez odlaganja. Njena delatnost na tome polju može da se odnosi samo na dozvoljene mere, tj. mere koje su kao takve predviđene odgovarajućim zakonskim propisom,²⁰³ kao i mere koje su u skladu sa pravilima kriminalistike. Cilj preduzimanja ovih mera je dvostruk. Prvo, ispitivanje postojanja krivičnog dela i na taj način omogućavanje donošenja adekvatne odluke od strane državnog tužioca o pokretanju ili nepokretanju krivičnog postupka. Drugo, sprečavanje otežavanja kasnijeg utvrđivanja istine u konkretnoj krivičnoj stvari, što će reći obezbeđenje dokaza.

U vezi sa ovim postupanjem policije treba istaći i to da je obaveza organa i službenika policije koji su preduzeli konkretne mere ove vrste da o preduzimanju istih, bez odlaganja, obaveste državno tužilaštvo, odnosno u slučaju da se pokaže da je hitno preduzimanje sudskih istražnih radnji dostavljanje informacija o preduzetim radnjama može se izvršiti i neposredno osnovnom sudu.²⁰⁴

2.3. Utvrđivanje identiteta i provera dokumenata

Jedno od ovlašćenja policije na polju borbe protiv kriminaliteta jeste i mogućnost preduzimanja mera u cilju utvrđivanja identiteta, i to kako osumnjičenog tako i drugih lica. Shodno ovome, mere utvrđivanja identiteta mogu biti preduzete od strane policije kako prema osumnjičenom licu tako i prema drugim licima, tj. i prema licima koja nisu osumnjičena za konkretno krivično delo. Pos-

²⁰² Par. 5. Zakona o zadacima policije Bavorske.

²⁰³ Pre svega se misli na StPO i pokrajinske zakone o zadacima policije.

²⁰⁴ O sudskim istražnim radnjama vidi par. 162. StPO.

matrano sa aspekta osumnjičenog, službenici policije mogu preduzeti sve neophodne mere radi utvrđivanja identiteta lica za koje postoji sumnja da je izvršilo krivično delo. U primeni tih mera prema osumnjičenom licu policija je obavezna da primeni na odgovarajući način odredbe koje se odnose na okrivljeno lice, a to znači da je obavezna i u primeni tih mera da saopšti osumnjičenom licu za koje se delo tereti. Dalje, osumnjičeni u postupku utvrđivanja njegovog identiteta može biti i zadržan ako se ne može utvrditi njegov identitet ili kad se identitet može utvrditi samo uz znatne teškoće. U postupku utvrđivanja identiteta osumnjičenog lica dozvoljen je i njegov pretres kao i pretres stvari koje nosi sa sobom, odnosno i sprovođenje drugih odgovarajućih mera identifikacije uz primenu naučnih metoda i tehničkih sredstava. Primena ovih mera dozvoljena je samo pod uslovom da se na drugi način ne može utvrditi identitet osumnjičenog lica ili da se bez primene tih mera njegov identitet može utvrditi samo uz znatne teškoće, što je faktičko pitanje koje se procenjuje u svakom konkretnom slučaju od strane lica koje utvrđuje identitet osumnjičenog.

Utvrđivanje identiteta drugih lica, tj. lica koja nisu osumnjičena za izvršenje krivičnog dela je dozvoljeno samo ako je to i ukoliko je to potrebno radi razjašnjenja konkretnog krivičnog dela. U primeni ovih mera prema drugim licima policija je obavezna da postupa na odgovarajući način shodno par. 69. st. 1. rečenica 2. StPO, a to znači da se tome licu mora saopštiti šta je predmet konkretnog postupka i ličnost okrivljenog ukoliko je isti prisutan. Uz ovo, mere utvrđivanja identiteta drugog lica ne smeju biti upotrebljene ukoliko nisu u srazmeri sa značajem krivične stvari. Pored ovog, u postupku utvrđivanja identiteta drugog lica prema istom može takođe biti primenjena i mera zadržavanja, ali ne i protiv njegove volje.

Zadržavanje lica čiji se identitet utvrđuje od strane policije ne sme ni u kom slučaju trajati duže nego što je to neophodno za utvrđivanje identiteta, a radi donošenja sudske odluke o dozvoljenosti i eventualnom produženju zadržavanja zadržano lice se bez odlaganja sprovodi sudiji osnovnog suda na čijem je području lišeno slobode. Do privođenja neće doći jedino u slučaju ukoliko bi samo privođenje i donošenje odluke trajalo duže od vremena koje je potrebno za utvrđivanje identiteta (par. 163c. st. 1. StPO). Zadržano lice ima pravo da zahteva da se o zadržavanju bez odlaganja obavesti njegov srodnik ili lice od poverenja. Zadržanom licu se takođe mora pružiti mogućnost i da sam obavesti srodnike ili lice od poverenja, osim ako je osumnjičeno za krivično delo a obaveštenjem bi se ugrozila svrha istrage.

Pored iznesenog zakonodavac je rešio i pitanje maksimalnog trajanja lišenja slobode radi utvrđivanja identiteta, kao i pitanje postupanja sa materijalom

dobijenim u postupku utvrđivanja identiteta. Lišenje slobode radi utvrđivanja identiteta ne sme ukupno trajati duže od 12 sati, a kada identitet bude utvrđen, dokazni materijal koji je prikupljen u vezi utvrđivanja identiteta drugog lica se uništava. Znači, za razliku od maksimalnog trajanja lišenja slobode zbog utvrđivanja identiteta lica koje se odnosi na bilo koje lice, pa i na osumnjičenog, do uništavanja materijala dobijenih u ovom postupku dolazi samo kada se radi o materijalima koji se odnose na utvrđivanje identiteta drugih lica, a ne i materijala koji se tiče utvrđivanja identiteta osumnjičenog lica.²⁰⁵

Pored iznesenih mera u postupku utvrđivanja identiteta određenih lica, zakonodavac je predvideo i mogućnost postavljanja kontrolnih punktova na kojima je svako lice dužno da dokaže svoj identitet i da dozvoli pregled stvari koje nosi sa sobom. Međutim, za razliku od prethodnih mera postavljanje kontrolnih punktova u cilju utvrđivanja identiteta konkretnih lica dozvoljeno je ne kod svih već samo pojedinih, uglavnom terorističkih krivičnih dela.²⁰⁶

U vezi sa iznesenim merama utvrđivanja identiteta osumnjičenog i drugih lica treba na kraju istaći i to da su one uvedene u nemačko krivičnoprocesno zakonodavstvo izmenama Zakonika o krivičnom postupku od 14. aprila 1978. godine i imale su za cilj prilagođavanje krivičnoprocesnog zakonodavstva potrebama što efikasnije borbe protiv terorizma.²⁰⁷

Pored StPO neka pitanja primene mera utvrđivanja identiteta i provere dokumenata od strane policije regulisana su i pokrajinskim zakonima o zadacima policije. Zakonom o zadacima policije Bavarske propisano je da policija može utvrđivati identitet lica i vršiti proveru dokumenata i u sledećim slučajevima: prvo, kada se lice nalazi na mestu na kome se na osnovu konkretnih činjenica može pretpostaviti da se tamo dogovaraju, pripremaju ili vrše krivična dela ili kriju učinioci krivičnog dela. Drugo, ako se lice nalazi u saobraćajnim, elektro i drugim sličnim postrojenjima i uređajima, u javnom saobraćajnom sredstvu, službenoj zgradi ili drugom posebno ugroženom objektu ili neposrednoj blizini a konkretne činjenice opravdavaju da u ili na njima treba da budu izvršena krivična dela koja ugrožavaju objekte ili lica koja se nalaze u

²⁰⁵ Vidi par. 163c StPO.

²⁰⁶ Shodno par. 111 StPO to su krivična dela iz par. 129a Krivičnog zakonika SR Nemačke (stvaranje terorističkih udruženja), kao i krivično delo iz par. 250. st. 1. (teško razbojništvo) ovog zakonskog teksta (StGB – BGBL.III 450–2).

²⁰⁷ O tome vidi: dr Đorđe Lazin, (3) *Razvoj nemačkog krivičnog procesnog zakonodavstva posle Drugog svetskog rata*, (Strafprozessordnung mit Gerichtsverfahrensgesetz und Jugendgerichtsgesetz), Centar marketing, Beograd, 1998, XIX.

njima. Treće, na kontrolnom punktu koji postavlja policija radi sprečavanja krivičnih dela u smislu par. 111. StPO ili par. 27. Zakona o javnim skupovima.

U realizaciji navedenog cilja policija ima pravo preduzimanja neophodnih mera. Tako, može da proverava identifikaciona dokumenta koje to lice ima kod sebe. Zatim, pod određenim uslovima u postupku utvrđivanja identiteta lica može da izvrši i njegov pretres kao i pretres stvari koje ono ima pri sebi, a može i da zahteva da joj lice radi provere preda dokumenta o svojim ovlašćenjima i pravima (saobraćajna dozvola i sl.) ukoliko postoji zakonska obaveza da ta dokumenta nosi sa sobom. Pored ovog, policija može preduzeti identifikacione mere i kada je to neophodno za preventivno sprečavanje krivičnih dela, a postoji sumnja da je neko lice učinilo delo koje je zaprećeno kaznom, kao i u slučaju kada, s obzirom na način izvršenja dela, postoji opasnost da će delo biti ponovljeno.

Pod identifikacionim merama u smislu ovog zakonskog teksta posebno se podrazumevaju: uzimanje otisaka prstiju, fotografisanje, utvrđivanje spoljašnjih telesnih obeležja i merenje.²⁰⁸ Treba posebno istaći i činjenicu da se okrivljeni i bez njegovog pristanka može fotografisati, mogu mu se uzimati otisci prstiju, vršiti merenja i preduzimati druge slične mere kad potrebe krivičnog postupka ili potrebe službe za identifikaciju lica to zahtevaju.²⁰⁹

2.4. Pretres lica, stana i drugih prostorija

Jedna od sledećih mera koja može biti upotrebljena u cilju otkrivanja i razjašnjavanja krivičnih dela i njihovih učinilaca jeste i mera pretresa. Posmatrano sa aspekta prema kome se, odnosno gde se preduzima ova mera, moguć je kako pretres lica, tako i pretres stana i drugih prostorija.

Posmatrano sa aspekta osumnjičenog, licu za koje postoji sumnja da je izvršilo krivično delo kao učinilac ili saučesnik, kao i licu za koje postoji sumnja da je učinilo krivično delo pružanja pomoći nakon izvršenog krivičnog dela, krivično delo sprečavanja izvršenja kazne nad osuđenim ili krivično delo prikrivanja, može se izvršiti pretres stana i ostalih prostorija, kao i lični pretres i pretres ličnih stvari, ako se pretpostavlja da će se pretresom pronaći dokazni materijal ili uhvatiti učinilac.²¹⁰

Pretres prostorija drugih lica, radi hvatanja okrivljenog, pronalazjenja tragova krivičnog dela i zaplene tačno određenih stvari, dozvoljen je samo ako postoje činjenice iz koji se može zaključiti da se traženo lice, traženi tragovi ili

²⁰⁸ Vidi par.13 i 14. Zakona o zadacima policije Bavorske.

²⁰⁹ Par. 81b StPO.

²¹⁰ Par. 102. StPO.

stvari nalaze u prostorijama u kojima se pretres vrši. U cilju hvatanja okrivljenog koji je odmah osumnjičen da je učinio krivično delo iz par. 129a Krivičnog zakonika (StGB)²¹¹, ili drugo delo iz navedenog zakonskog propisa,²¹² pretres stana i drugih prostorija dozvoljen je i ako se stan ili druge prostorije nalaze u zgradi u kojoj se pretpostavlja da se nalazi okrivljeni.²¹³

Pretres stana, poslovnih prostorija i ograđenih imanja vrši se danju. Samo izuzetno, dozvoljen je i noćni pretres, a to je samo tokom potere za okrivljenim zbog tek učinjenog krivičnog dela ili zbog opasnosti od odlaganja, kao i u slučaju ako se radi o ponovnom hvatanju odbeglog zatvorenika. Međutim, ova ograničenja se ne odnose na prostorije koje su svakom pristupačne ili koje su policiji poznate kao konačište ili sastajalište kažnjavanih lica, skladište stvari pribavljenih krivičnim delom ili kao skrovište za igre na sreću, nedozvoljenu proizvodnju droga ili oružja ili prostitucije. Pored ovog, precizirano je i vreme koje se smatra noćnim vremenom u smislu ovog ograničenja, a ono je različito i u zavisnosti od godišnjeg vremena. Shodno ovome kriterijumu, noćno doba u periodu od 1. aprila do 30. septembra obuhvata vreme od 9 sati uveče do 4 sata ujutru, a od 1. oktobra do 31. marta od 9 sati uveče do 6 sati ujutru.²¹⁴

Pretres se vrši po pravilu na osnovu naredbe suda. Samo u slučaju postojanja opasnosti od odlaganja do pretresa može da dođe i na osnovu odluke državnog tužioca, odnosno njegovih pomoćnika. Posmatrano sa aspekta ovih subjekata, pažnju zaslužuje i činjenica da policija nema pravo odlučivanja o pretresanju ni u slučaju opasnosti od odlaganja u cilju hvatanja okrivljenog koji je odmah osumnjičen za učinjeno krivično delo iz par. 129a Krivičnog zakonika. U takvom slučaju o pretresu odlučuje sud, a državno tužilaštvo samo u slučaju opasnosti od odlaganja.²¹⁵

Pretresu stana, poslovnih prostorija ili pak i ograđenih imanja koji se vrši bez prisustva sudije ili državnog tužilaštva, kada je to moguće, prisustvuje jedan opštinski službenik ili dva pripadnika opštine na čijem području se vrši pretres, s tim da pripadnici opštine ne smeju biti policijski službenici ili pomoćnici državnog tužilaštva.

U slučaju da je neophodno da se pretres vrši u službenoj zgradi, na prostorijama koje nisu opštepristupačne ili u objektima Bundesvera (*Bundesvera*),

²¹¹ BGBL.III 450–2.

²¹² Reč je o krivičnom delu teškog razbojništva.

²¹³ Par. 103. StPO.

²¹⁴ Par.104. StPO.

²¹⁵ Par.105. StPO.

zatražiće se od pretpostavljene službene instance Bundesvera da izvrši pretres. Predstavnici ustanove ili objekta u kojima se vrši pretres ovlašćeni su da učestvuju u pretresu. No, zahtev nije potreban u slučaju da se pretres vrši u prostorijama koje su isključivo naseljene drugim a ne vojnim licima.

U vezi sa merom pretresa pažnju zaslužuju još četiri stvari. Prvo, vlasnik prostorije ili stvari koje se pretresaju može prisustvovati pretresu. U slučaju da je vlasnik odsutan na pretres će se, po mogućnosti, pozvati njegov zastupnik ili punoletni srodnik, kućni prijatelj ili komšija. Vlasnika ili lica koja su pozvana u njegovom odsustvu treba, pre početka pretresa, upoznati sa svrhom pretresa. Izuzetak od ovoga je slučaj kada se vrši pretres prostorija koje su svakom pristupačne, ili koje su policiji poznate kao konačište ili sastajalište kažnjivih lica, skladište stvari pribavljenih krivičnim delom ili pak kao skrovište za igre na sreću, nedozvoljenu proizvodnju droga ili oružja ili prostitucije.²¹⁶ Drugo, nakon izvršenog pretresa, na zahtev lica kod koga je pretres izvršen, sačinjava se pismeni izveštaj u kojem mora biti naznačen razlog pretresa, a u slučajevima pretresa osumnjičenog i krivično delo. Zatim, na njihov zahtev predaje im se i popis stvari koje su uzete na čuvanje ili su zaplenjene, a u slučaju kada nije ništa sumnjivo pronađeno daje im se potvrda.²¹⁷ Treće, ako se prilikom pretresa pronađu predmeti koji nisu u vezi sa istragom ali ukazuju na izvršenje drugog krivičnog dela, predmeti će se privremeno zapleniti i o tome će se odmah izvestiti državno tužilaštvo. Izuzetak od ovoga je slučaj kada se pretres vrši radi hvatanja okrivljenog koji je odmah osumnjičen da je izvršio krivično delo iz par. 129a Krivičnog zakonika.²¹⁸ Četvrto, predmeti koji su oduzeti radi čuvanja kao i predmeti koji su zaplenjeni moraju se radi sprečavanja njihove zamene tačno označiti službenim pečatom ili na drugi prikladan način.²¹⁹

Pored StPO mera pretresa lica, stvari, stana i drugih prostorija predviđena je i navedenim pokrajinskim zakonima o zadacima policije. Zakonom o zadacima policije pokrajine Bavorske u više paragrafa predviđeni su uslovi i načini primene ove mere od strane policije. Posmatrano sa aspekta ovog zakonskog teksta, pažnju zaslužuju sledeće osobenosti ove mere:

Prvo, policija, pored ostalog, može izvršiti pretres lica i ako se ona nalaze u objektima ili neposrednoj blizini objekata kod kojih konkretne činjenice opravdavaju pretpostavku da će u ili na njima biti izvršeno krivično delo.²²⁰

²¹⁶ Par.106. StPO.

²¹⁷ Par.107. StPO.

²¹⁸ Par. 108. StPO.

²¹⁹ Par. 109. StPO.

²²⁰ Par. 21. st. 3 tač. 4 Zakona o zadacima policije Bavorske.

Drugo, pretres lica vrše samo lica istog pola ili lekari. Izuzetak od ovog su slučajevi kada je hitan pretres neophodan radi zaštite od opasnosti za život i telo službenih ili drugih lica.²²¹

Treće, pretres stvari određenog lica policija može da izvrši, pored ostalog, i ako se to lice nalazi u objektima ili u neposrednoj blizini objekata kod kojih konkretne činjenice opravdavaju pretpostavku da će u ili na njima biti izvršeno krivično delo.²²²

Četvrto, pretresu stvari može prisustvovati držalac stvari. U slučaju da je on odsutan poziva se da prisustvuje pretresu njegov zastupnik ili svedok. Držaoцу stana se, na njegov zahtev, daje potvrda o izvršenom pretresu i razlogu zbog kojeg je preduzeta ova mera.²²³

Peto, ulasku u stan i pretresu stana od strane policije i u ovom zakonskom tekstu je posvećena posebna pažnja. Shodno par. 23. policija može ući u stan i izvršiti pretres stana bez saglasnosti vlasnika u sledećim slučajevima: 1) kada konkretne činjenice opravdavaju pretpostavku da se u stanu može naći lice koje može, u smislu par. 15. st. 3. ovog zakona, biti privedeno ili se protiv njega može odrediti pritvor u smislu par. 17. zakona; 2) kada konkretne činjenice opravdavaju pretpostavku da se mogu naći stvari koje mogu biti privremeno oduzete; 3) kada je to neophodno da se otkloni neposredna opasnost po život i telo, za slobodu lica ili za stvari veće vrednosti.²²⁴

U vezi sa ovom merom pažnju zaslužuje i činjenica da se u stan može ući u svako doba radi zaštite od neposredne predstojeće opasnosti kada se na osnovu konkretnih činjenica može pretpostaviti da se u stanu: nalaze lica koja dogovaraju, pripremaju ili vrše krivična dela; skrivaju učinioci krivičnog dela ili vrši prostitucija.²²⁵ Van ovih slučajeva, tokom noći ulazak u stan i pretres stana dozvoljeni su samo kada je to u slučajevima navedenim u st. 1. par. 23. ovog zakona neophodno radi zaštite života, tela i slobode lica, kao i stvari veće vrednosti.²²⁶

Šesto, pravo je vlasnika da prisustvuje pretresu stana. U slučaju da je on odsutan poziva se, ako za to postoji mogućnost, da pretresu prisustvuje zastu-

²²¹ Par. 21. st. 3. Zakona o zadacima policije Bavarske.

²²² Par. 22. st. 2. tač. 5. Zakona o zadacima policije Bavarske.

²²³ Par. 22. st. 2. Zakona o zadacima policije Bavarske.

²²⁴ Pod stanom u smislu ove mere podrazumevaju se stambene, radne, pogonske i poslovne prostorije kao i ograđeno imanje vlasnika stana (par. 23. st. 1. Zakona o zadacima policije Bavarske).

²²⁵ Par. 23. st. 3. Zakona o zadacima policije Bavarske.

²²⁶ Par. 23. st. 2. Zakona o zadacima policije Bavarske.

pnik vlasnika stana, odrasli srodnik, sustanar ili komšija. Vlasniku stana ili njegovom zastupniku se bez odlaganja saopštava razlog vršenja pretresa, pod uslovom da time svrha pretresa ne bi bila ugrožena. Dalje, predviđena je i obaveza sačinjavanja zapisnika o pretresu, kao i njegova sadržina. U zapisniku mora da se navede naziv službenog organa koji je naredio i koji vrši pretres, razlog, vreme, mesto i ishod pretresa. Sačinjeni zapisnik potpisuje jedno od službenih lica i vlasnik stana odnosno njegov zastupnik, i istima se, na njihov zahtev, predaje primerak zapisnika. U slučaju da prema okolnostima konkretnog slučaja ne može da se sačini zapisnik ili preda kopija zapisnika kao i ako bi se time ugrozila svrha preduzimanja ove policijske mere, vlasniku stana ili njegovom zastupniku mora se dati pismena potvrda o tome koji je službeni organ izvršio pretres, sa navođenjem datuma i vremena vršenja pretresa.²²⁷

Imajući u vidu značaj ove mere za slobode i prava čoveka koja imaju karakter osnovnih sloboda i prava, i kao takva i garanciju ne samo u nacionalnom zakonodavstvu već i u najvišim aktima međunarodnog karaktera, sasvim je razumljivo što ista ima svoju normativnu podlogu i u Ustavu SR Nemačke, kao njenom najvišem pravnom aktu. Shodno par. 13. istog, stan je, po pravilu, nepovrediv. Odluku o pretresu stana sme da donese samo sudija ili, u slučaju neposredne opasnosti, neki drugi, zakonom predviđeni organi, s tim što se realizacija tako donesene odluke vrši samo na način predviđen zakonom.

2.5. Zaplena i nadzor telefonskih i drugih razgovora

Posmatrano sa aspekta svoje aktuelnosti posebnu pažnju zaslužuje mera zaplene i nadzora telefonskih i drugih razgovora.

Predmet zaplene mogu da budu svi predmeti koji bi kao dokazni materijal mogli biti od značaja za krivični postupak. U ovom smislu Zakonik dozvoljava i zaplenu pisama, telegrama i drugih pošiljki koje se poštom dostavljaju okrivljenom. Uz to, zaplena takvih pisama, pošiljki ili telegrama sa drugih mesta, takođe je dozvoljena, ako se u njima nalaze činjenice iz kojih se može zaključiti da ova pisma potiču od okrivljenog i ako je njihov sadržaj od značaja za istragu.²²⁸

Svako lice koje ima predmete koji su obuhvaćeni zaplenom dužano je da ih na zahtev predoči ili preda. Protiv lica koje odbije da preda traženi predmet primenjuju se prinudne mere iz par. 70. Zakona o javnom redu i sigurnosti.²²⁹

²²⁷ Par. 24. Zakona o zadacima policije Bavarske.

²²⁸ Par. 99. StPO.

²²⁹ U vezi sa ovom merom pažnju zaslužuje i činjenica da su određeni predmeti izuzeti od zaplene. To su:

Donošenje odluke (naredbe) o zapleni u nadležnosti je sudije. Samo u slučaju postojanja opasnosti od odlaganja takvu odluku može doneti i državni tužilac, odnosno pomoćnici u državnom tužilaštvu. No, zaplena po odluci ovih subjekata, i to bez obzira da li je predaja predmeta izvršena ili ne, stavlja se van snage ako je u roku od tri dana ne potvrdi sudija. Isto tako, i lice od kojeg se vrši zaplena može u svako doba zahtevati sudsko rešenje. U slučaju da zaplenu treba izvršiti u službenoj zgradi, ustanovi zatvorenog tipa ili drugom objektu *Bundesvera*, zatražiće se od strane pretpostavljenih u *Bundesveru* da izvrše tu radnju. Predstavnici ustanove, objekta i drugo, gde se vrši zaplena ovlašćeni su da prisustvuju izvršenju ove radnje. Međutim, od vojnih organa

-
1. pismena saopštenja između okrivljenog i lica koja su po Zakoniku ovlašćena da odbiju da svedoče;
 2. zabeleške koje su o poverenim saopštenjima okrivljenog ili drugim okolnostima sačinila lica koja su u smislu Zakonika ovlašćena da odbiju da svedoče, i
 3. drugi predmeti, uključujući lekarske izveštaje o pregledima, koji su obuhvaćeni pravom odbijanja svedočenja Zakonikom određenih lica.

Navedena ograničenja važe samo ako se predmeti nalaze u pritežaju lica koja su ovlašćena da odbiju davanje iskaza u svojstvu svedoka. Isto tako, zaplena se ne može izvršiti ni u odnosu na predmete koji su obuhvaćeni pravom odbijanja svedočenja lekara, zubara i babica, ako se nalaze u pritežaju bolnice, kao ni u odnosu na predmete koji su obuhvaćeni pravom odbijanja svedočenja lica navedenih u par. 53. st. 1. tač. 3a, ako se nalaze u pritežaju priznatih savetovališta iz par. 218b st. 2. tač.1. Krivičnog zakonika. Međutim, ograničenje zaplene ne postoji ako su lica ovlašćena da odbiju svedočenje osumnjičena kao saučesnici okrivljenog ili kao izvršioci krivičnog dela pružanja pomoći nakon izvršenog krivičnog dela, krivičnog dela sprečavanja izvršenja kazne nad osuđenim i krivičnog dela prikrivanja, ili ako se radi o predmetima koji su nastali izvršenjem krivičnog dela, koji su upotrebljeni ili namenjeni za izvršenje krivičnog dela ili pak potiču od izvršenja krivičnog dela. Isto tako, zaplena spisa nije dozvoljena ako se pravo na odbijanje svedočenja odnosi na članove Savezne vlade ili vlade država SRN ili nekog drugog narodnog zastupnika. U slučaju da se pravo odbijanja svedočenja odnosi na ova lica nije dozvoljena ni zaplena spisa, ton-skih i drugih zbirki, snimaka i drugih sličnih prikaza koji se nalaze u pritežaju tih lica ili u pritežaju redakcija izdavačkih i štamparskih ustanova ili pritežaju radio stanica. Pored iznesenog predočavanje ili predaja akata ili drugih sličnih spisa koji se nalaze kod ustanova ili javnih službenika ne može se zahtevati ako se viša službena instanca izjasni da bi objavljivanje sadržaja akta ili spisa pričinilo štetu dobrobiti savezne ili neke od saveznih država (par. 96 i 97. StPO).

ne mora se tražiti da izvrše zaplenu ako se ona vrši u objektima koji su isključivo nastanjeni drugim, a ne vojnim licima.²³⁰

Otvaranje oduzetih predmeta vrši sudija, s tim što on može to ovlašćenje preneti na državno tužilaštvo, ako je to neophodno radi sprečavanja opasnosti za istragu zbog odugovlačenja. Prenosenje nadležnosti ne može se osporavati, ali se može u svako doba opozvati.

U pogledu mere nadzora telefonskih i drugih razgovora Zakonik dozvoljava mogućnost nadzora (prisluškivanja) i snimanja telefonskih i drugih razgovora ako određene činjenice opravdavaju sumnju da je neko lice, kao izvršilac ili saučesnik učinilo određeno, taksativno označeno krivično delo (krivično delo izdaje mira, veleizdaje, ugrožavanja demokratske pravne države, falsifikata novca ili vrednosnih papira, razbojništva ili razbojničke krađe, prinude i dr.).²³¹ Naredba za snimanje telefonskih i drugih razgovora može se odnositi samo na okrivljenog ili na lica za koja se na osnovu tačno određenih činjenica pretpostavlja da su za okrivljenog preuzela obaveštenja ili su ih od njega prenosila dalje ili je okrivljeni koristio njihov telefonski priključak.²³²

Nadzor (prisluškivanje) i snimanje telefonskih i drugih razgovora koji se obavljaju sličnim sredstvima može narediti samo sudija. Jedino u slučaju postojanja opasnosti od odlaganja naredbu može da izda i državno tužilaštvo. Međutim, naredba državnog tužilaštva stupa van snage ako je u roku od tri dana ne potvrdi sudija.

Posmatrana sa aspekta svoje forme i sadržine, naredba se izdaje u pismenoj formi i mora da sadrži ime i adresu lica na koje se odnosi. U naredbi se mora navesti način, obim i trajanje mere koja se primenjuje, a ista može da traje najviše tri meseca, s tim što je dozvoljeno njeno produženje za još tri meseca pod uslovom da i dalje stoje pretpostavke predviđene za njenu primenu.

Nemačke savezne pošte, kao i sve druge ustanove za daljinsko-govornu komunikaciju, dužne su da na osnovu izdate naredbe omoguće da sudija, državni tužilac i pomoćni službenici državnog tužilaštva iz policije izvrše nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora koji se obavljaju sličnim sredstvima.

Protiv lica koja odbiju da postupe u skladu sa naredbom mogu biti primenjene prinudne mere iz par. 70. Zakona o javnom redu i sigurnosti.

U vezi sa merom nadzora (prisluškivanja) i snimanja telefonskih i drugih razgovora pažnju zaslužuju još tri njene specifičnosti. To su:

²³⁰ Par. 98. st. 4. StPO.

²³¹ Vidi par. 100 a StPO.

²³² Par. 100a StPO.

- mera se prekida prestankom pretpostavki usled kojih je određena. O prekidu mere izveštavaju se sudija, nemačke savezne pošte i ostale ustanove koje se bave poslovima daljinske govorne komunikacije;²³³
- dokazni materijal do kojeg se došlo primenom mere, ako više nije potreban za krivični progon, uništava se pod nadzorom državnog tužilaštva, i o uništavanju se sačinjava zapisnik;²³⁴
- o naredenoj meri obaveštavaju se učesnici u krivičnom postupku, osim ako bi time bila ugrožena svrha istrage.²³⁵

Sa iznesenom sadržinom mera takođe ima i podlogu u najvišem pravnom aktu SR Nemačke – Ustavu, u čijem je par. 10. predviđena mogućnost odstupanja od inače zagarantovane nepovredivosti tajnosti pisma, poštanskih pošiljki i telefonskih razgovora. U stavu 2. ovog par. predviđeno je da se ograničenja mogu uvesti samo na osnovu zakona. Ako ta ograničenja služe zaštiti slobodnog demokratskog poretka, postojanja ili sigurnosti SR Nemačke ili neke njene pokrajine, zakonom može da se propiše da se licu kome je ograničena tajnost pisma, poštanskih pošiljki i telefonskih razgovora to ne saopšti i da se umesto pravnim putem provera izvrši od strane organa ili pomoćnih organa koje je imenovalo narodno poslaništvo.

2.6. Privremeno lišenje slobode

Privremeno lišenje slobode je jedna od mera koja može da se primeni prema licu koje je zatečeno na mestu izvršenja krivičnog dela kao i prema licu koje je progonjeno zbog učinjenog krivičnog dela. Ovakva lica se mogu lišiti slobode i bez sudske naredbe, ako postoji sumnja da će pobeći ili ako odmah ne mogu da potvrde svoj identitet. Pored ovog, u slučaju da postoji opasnost od odlaganja državno tužilaštvo i službenici policije ovlašćeni su da privremeno liše slobode i onda kada postoje pretpostavke za donošenje naredbe o zatvoru ili o smeštaju u bolnicu ili ustanovu za čuvanje i lečenje. U slučaju ako se radi o krivičnim delima koja se gone samo po predlogu privremeno lišenje slobode dozvoljeno je i onda kada predlog još nije postavljen, s tim što isto važi i kod krivičnih dela koja se gone po ovlašćenju ili na osnovu zahteva za kažnjavanje.²³⁶

U slučaju da uhapšeno lice ne bude pušteno na slobodu ono se odmah, bez odlaganja, najkasnije sledećeg dana po lišenju slobode, privodi sudiji osnovnog suda koji se nalazi na području na kome je lišeno slobode i on saslušava prive-

²³³ Par. 100b st. 4. StPO.

²³⁴ Par. 100b st. 5. StPO.

²³⁵ Par. 101. StPO.

²³⁶ Par. 127. StPO.

denog. U slučaju da sudija smatra da hapšenje nije bilo opravdano ili da su razlozi za to već otklonjeni, narediće da se privedeno lice pusti na slobodu. U drugim slučajevima doneće, na predlog državnog tužilaštva, naredbu o određivanju zatvora ili o smeštaju privedenog u bolnicu ili ustanovu za čuvanje i lečenje.²³⁷

Do privođenja lica može da dođe i nakon podizanja tužbe. Naime, ako je protiv lica lišenog slobode tužba već podignuta, takvo lice se odmah ili po odluci sudije kome je bilo privedeno privodi u nadležan sud, koji najkasnije sledećeg dana po hapšenju odlučuje o puštanju privedenog na slobodu, o njegovom zatvaranju ili privremenom smeštaju u bolnicu ili ustanovu za čuvanje i lečenje.²³⁸

2.7. Lišenje slobode zbog ometanja rada policije

U cilju nesmetanog preduzimanja konkretne službene radnje pravo je policije kao aktivnog subjekta te radnje da na licu mesta, do okončanja službenih radnji, liši slobode lice koje namerno ometa službenu delatnost ili se suprotstavlja njegovim naređenjima i da ga zadrži najduže do isteka narednog dana od dana kada je lišeno slobode.²³⁹

2.8. Određivanje pritvora

Jedna od mera koja stoji na raspolaganju policiji u postupku razotkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca jeste i mera pritvora. Ova mera policije pre svega je regulisana navedenim pokrajinskim zakonima o zadacima policije. Ako se posmatra sa aspekta Zakona o zadacima policije Bavarske njene osnovne osobenosti su:

Prvo, policija može pritvoriti određeno lice u sledećim slučajevima:

- Ako je to neophodno radi zaštite tela i života, posebno ako se radi o licima koja očigledno nisu u sposobnosti da slobodno odlučuju ili se nalaze u drugom bespomoćnom stanju;
- ako je neophodno da se spreči neposredno predstojeće izvršenje ili dovršenje započetog krivičnog dela ili prekršaja koji je od bitnog značaja za javni red i mir. Pretpostavka da će neko lice da izvrši ili pak da će da učestvuje u izvršenju takvog dela posebno se mora zasnivati na sledećim činjenicama: a) da je lice najavilo ili pozivalo na izvršenje

²³⁷ Par. 128. StPO.

²³⁸ Par. 129. StPO.

²³⁹ Par. 164. StPO.

protivpravnog dela ili da kod sebe ima predmete koji opravdavaju sumnju da to lice poziva na vršenje krivičnih dela; b) da dotično lice kod sebe ima veću količinu letaka ili drugog pisanog teksta sličnog sadržaja, pod daljim uslovom da je isti podoban za rasturanje; c) da su kod lica pronađeni oružje, alat ili drugi predmeti koji su očigledno namenjeni za izvršenje krivičnih dela, ili se na osnovu iskustva može zaključiti da će biti upotrebljeni u te svrhe, ili ako druga lica, koja su u društvu sumnjivog lica, imaju takve predmete kod sebe, a okolnosti ukazuju na to da oni znaju u koje svrhe su ti predmeti namenjeni; d) da je lice više puta zatečeno prilikom izvršenja krivičnog dela ili težeg prekršaja, a konkretne okolnosti upućuju na to da se može očekivati ponavljanje ovakvih protivpravnih postupanja;

- ako je neophodno sprovesti meru zabrane boravka u određenom mestu u smislu par. 16. ovog zakona.²⁴⁰

Drugo, u slučaju pritvaranja nekog lica po osnovu nekih od navedenih razloga policija je dužna da bez odlaganja pribavi sudsku odluku o dozvoljenosti ili produženju lišenja slobode. Sudska odluka nije potrebna jedino u slučaju ako bi bila doneta tek posle prestanka razloga po kojem je određen pritvor.²⁴¹

Treće, do ukidanja pritvora određenog u smislu navedenih odredaba mora doći:

- čim prestane razlog za primenu ovakve policijske mere;
- kada se nadležni sudija u svojoj odluci izjasni da mera pritvora nije dozvoljena;
- u svakom slučaju najkasnije do isteka dana (do 24 sata) kad je pritvor određen, ukoliko pre toga odlukom nadležnog suda nije određeno produženje pritvora.²⁴²

Četvrto, zakonom je regulisano i pitanje postupka prema pritvorenicima. Njega karakterišu sledeće osobenosti: a) pritvorenom licu se bez odlaganja saopštava razlog pritvaranja i daje pouka o njegovim pravima u vezi sa primenjenom merom. Sastavni deo ovakve pouke jeste i ukazivanje pritvorenom licu da se od njega očekuje dobrovoljan iskaz; b) pritvorenom licu mora se neodložno pružiti mogućnost da o pritvaranju obavesti svog srodnika ili lice od poverenja, ukoliko time ne bi bila ugrožena svrha određivanja pritvora. U slučaju da pritvoreno lice nije u stanju samo da koristi ovo svoje pravo,

²⁴⁰ Par. 17. Zakona o zadacima policije Bavarske.

²⁴¹ Par. 18. Zakona o zadacima policije Bavarske.

²⁴² Par. 20. Zakona o zadacima policije Bavarske.

policija je obavezna sama da obavesti srodnika ili drugo lice o određivanju pritvora, pod uslovom da se obaveštavanju ne suprotstavlja pritvoreno lice; c) pritvorenom licu se mogu odrediti samo ona ograničenja koja su neophodna za ostvarivanje svrhe određivanja pritvora i potrebna za održavanje reda u pritvorskoj ustanovi.²⁴³

Mere lišenja slobode, posmatrano uopšteno, svoju podlogu nalaze i u Ustavu SR Nemačke, čije su dve odredbe vredne pažnje u vezi sa ovim merama. Jednom odredbom je zagarantovano pravo na ličnu slobodu svakom licu i predviđeni su uslovi mogućnosti osporavanja ovih prava, a drugom su zagarantovana prava licu u slučaju njegovog lišenja slobode. U par. 2. ovog akta predviđeno je da svaki čovek ima pravo na slobodan razvoj ličnosti ukoliko ne ugrožava prava drugog čoveka i ukoliko ne krši ustavni poredak ili moralne norme društva. Slično ovom, svakom je zagarantovano i pravo na život i telesni integritet kao i nepovredivost slobode ličnosti. Ovako zagarantovana prava mogu biti osporena samo po zakonu.²⁴⁴

Ustavom zagarantovana prava u slučaju lišenja slobode ogledaju se u sledećem: prvo, sloboda nekog lica može da bude ograničena samo na osnovu zakona i samo na način predviđen zakonom, a lica lišena slobode ne smeju da budu ni duhovno ni fizički zlostavljana. Drugo, o prihvatljivosti i trajanju lišenja slobode odlučuje samo sudija. U slučaju da sudija nije izdao nalog za lišenje slobode neophodno je hitno pribavljanje njegove odluke po pitanju lišenja slobode. Treće, policija ne sme da zadrži nikog u pritvoru duže od jednog dana računajući od trenutka lišenja slobode, a druga pitanja u vezi sa tim moraju biti uređena zakonom. Četvrto, svako ko je lišen slobode zbog sumnje da je počinio krivično delo mora najkasnije dan po lišenju slobode da bude izveden pred sudiju koji će mu saopštiti razloge lišenja slobode, saslušati ga i dati mu priliku za podnošenje prigovora. Nakon ovog sudija je obavezan da odmah izda pismeno obrazloženi nalog bilo za pritvaranje ili za puštanje na slobodu osumnjičenog lica. Peto, o svakoj odluci sudije o izdavanju naloga za lišenje slobode ili za produžavanje pritvora mora odmah da bude obavešten neko od srodnika uhapšenog ili pak lice u koje ono ima poverenje.²⁴⁵

²⁴³ Par. 19. Zakona o zadacima policije Bavarske.

²⁴⁴ Par. 2. Ustava SR Nemačke.

²⁴⁵ Par. 104. Ustava SR Nemačke.

2.9. Prikupljanje podataka radi elektronske obrade²⁴⁶

Prikupljanje podataka radi elektronske obrade je jedna od mera koja je dozvoljena u cilju hvatanja učinioca krivičnog dela i razjašnjavanja krivičnog događaja uopšte. Primena ove mere je moguća prema građanima koji nisu osumnjičeni za izvršenje krivičnog dela, samo u slučaju ako određene činjenice opravdavaju sumnju da je izvršeno određeno, u Zakoniku tačno navedeno krivično delo, odnosno krivično delo iz par. 111.²⁴⁷ i krivično delo iz par. 100a. rečenica 1, tač. 3 i 4.²⁴⁸ Kod drugih krivičnih dela primena mere je isključena.²⁴⁹

U slučaju da određene, konkretne činjenice opravdavaju sumnju da je učinjeno neko od navedenih krivičnih dela dozvoljeno je da se prilikom granično-policijske, kao i prilikom lične kontrole uopšte prikupljaju podaci o identitetu nekog lica, kao i podaci o okolnostima koje su od značaja za razjašnjenje krivičnog dela i hvatanje učinioca, i to sve radi unošenja ovih podataka u elek-

²⁴⁶ Mera je uvedena u nemačko krivičnoprocesno zakonodavstvo Zakonom o izmenama ZKP od 19. aprila 1986, a za njeno pravno normiranje kao podloga uzeta je presuda Saveznog ustavnog suda iz 1984. godine po pitanju koje je do tada bilo izuzetno aktuelno i sporno u sudskoj praksi, pa i u nemačkoj javnosti uopšte, a to je: Da li i u kojoj meri državni organi mogu u kompjuterima da evidentiraju i koriste lične podatke o građanima koji nisu osumnjičeni za krivično delo? Što se tiče građana osumnjičenih za izvršenje krivičnog dela, organi koji vode krivični postupak ovlašćeni su da uzimaju njihove lične podatke prilikom utvrđivanja identiteta, odakle logično sledi da ove podatke mogu uzimati i radi kompjuterske evidencije i korišćenja. U ovoj presudi Savezni sud je iz ustavnih prava građana na slobodu i dostojanstvo izveo novo ustavno pravo građana koje ih štiti od neograničenog kompjuterskog prikupljanja podataka i korišćenja ličnih podataka o njima. Prema shvatanju suda, zahvatanje u ove podatke ima karakter povrede ljudskih prava, pa je moguće samo na osnovu zakona koji treba da odredi do kojih se granica u tome može ići u slučajevima kada opšti interes preteže nad individualnim. Te granice jesu: 1) da postoji određena specifična potreba (svrha) za prikupljanjem i korišćenjem tih podataka; 2) da su ovi lični podaci podobni za ostvarivanje ove svrhe; 3) da postoje precizni propisi u pogledu objašnjavanja i upozoravanja građana i dužnosti brisanja njihovih ličnih podataka; 4) da postoji zaštita prikupljenih podataka od neovlašćenog korišćenja; 5) da je kod statističkih istraživanja zagarantovana anonimnost u najvećoj meri; 6) da postoji podela između prikupljenih podataka za statističke svrhe i za potrebe državne uprave (vidi: ESJ Grundrechte Beck, München, 1986, 519).

²⁴⁷ Reč je o krivičnom delu javnog pozivanja na vršenje krivičnih dela.

²⁴⁸ Radi se o krivičnom delu izdavanja zemlje objavljivanjem lažnih podataka.

²⁴⁹ Vidi: Luty Meyer-Gossner, Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen, 46. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2003, 231.

tronske kartoteke, pod daljim uslovom da bi njihovo korišćenje moglo pomoći pri hvatanju učinioaca i razjašnjenju krivičnog dela, odnosno i pod uslovom da primena mere nije u nesrazmeri sa značajem krivične stvari. Pored ovog, do primene mere može doći i onda kada se do podataka dolazi uvidom u pasoš i lična dokumenta.

Podaci dobijeni primenom ove mere mogu biti saopšteni samo organima krivičnog gonjenja.

Posmatrano sa aspekta organa nadležnog za odlučivanje o primeni mere njeno sprovođenje može narediti samo sud, a kod opasnosti od odlaganja i državni tužilac odnosno i pomoćnici u državnom tužilaštvu u smislu par. 152. Osnovnog zakona o sudovima.²⁵⁰ No, kada je naredbu o primeni mere doneo državni tužilac ili neko od pomoćnika državnog tužilaštva, tužilaštvo je obavezno da bez odlaganja predloži sudiji da potvrdi naredbu o primeni mere. U slučaju da je ne potvrdi sud u roku od tri dana naredba se automatski smatra stavljenom van snage.

Posmatrano sa aspekta svoga sadržaja, naredba se donosi pismeno i u njoj se moraju tačno da navedu sva lična obeležja i osobine koje su u vreme donošenja naredbe poznate o licu ili licima osumnjičenim kao mogućim učiniocima krivičnog dela. Pored ovog, zakonodavac je odredio i maksimalno trajanje mere. Ona može da traje najduže tri meseca. Samo u slučaju da i dalje postoje uslovi propisani za njenu primenu (st. 1. par. 163d.) dozvoljeno je produženje primene mere za još tri meseca. Nakon isteka ovako određenih rokova nije dozvoljeno prikupljanje podataka na ovaj način ni u jednom slučaju. Međutim, u vezi sa ovim njenim obeležjem pažnju zaslužuje i činjenica da u slučaju da više ne postoje uslovi za donošenje naredbe, kao i u slučaju kada je ostvarena svrha naređene mere, primena mere se bez odlaganja prekida.

Podaci prikupljeni primenom mere mogu biti upotrebljeni samo za potrebe krivičnog postupka. Upotreba podataka u druge svrhe dozvoljena je samo kada se ukaže potreba da se njihovim korišćenjem dođe do saznanja ili razjašnjenja nekog drugog krivičnog dela ili i kada su ti podaci potrebni za pronalaženje lica za kojima se traga, za utvrđivanje mesta boravišta nekog lica za kojim se traga, za utvrđivanje mesta boravišta drugog lica za potrebe krivičnog postupka ili pak i radi izvršenja kazne.

Podaci do kojih se o nekom licu došlo primenom ove mere brišu se bez odlaganja, ukoliko nisu ili više nisu neophodni za krivični postupak.

²⁵⁰ BGBL I.S.1077 i BGBL I.S.2847.

Iznesenom dodajmo i to da se o primeni mere obaveštavaju lica protiv kojih se nakon korišćenja podataka sprovodi dalje istraga, osim u slučaju ako bi time bila ugrožena svrha istrage ili javna sigurnost.²⁵¹

2.10. Policija kao aktivni subjekat prethodnog krivičnog postupka

Jedna od osobenosti nemačkog krivičnog procesnog zakonodavstva, posmatrano sa aspekta procesnog položaja policije u istom, jeste i njegov prethodni postupak ili, kako je to izričito navedeno u drugom odeljku druge knjige nemačkog Zakonika o krivičnom postupku, postupak pripremanja javne tužbe. Posmatrano uopšteno tri su njegove osnovne karakteristike. Prvo, prvim zakonom o reformi krivičnog procesnog prava od 9. decembra 1974. godine ukinut je, do tada u nemačkom krivičnom procesnom pravu, prisutni sudski koncept istrage kao posebne faze krivičnog postupka i na taj način ona je potpuno izuzeta iz nadležnosti istražnog sudije. Od donošenja ovog zakonskog teksta istraga kao pripremni stadijum krivičnog postupka stavlja se u isključivu nadležnost državnog tužioca (par. 160.StPO), a funkcija istražnog sudije zadržava se samo za određivanje mera procesne prinude ili za dozvoljena ograničavanja ljudskih sloboda i prava (oduzimanje predmeta, pritvor i sl.). Sa ovakvim konceptom pripremnog krivičnog postupka državni tužilac preuzima dvostruku funkciju, i tužilačku i sudsku, jer postaje istovremeno i organ krivičnog gonjenja i organ istrage.²⁵² Osnovni, najvažniji razlog za ovakvo rešenje u nemačkom krivično-procesnom zakonodavstvu jeste stav nemačkih praktičara, i ne samo praktičara, da je sudska istraga uzrok odugovlačenja krivičnog postupka.²⁵³ Dugogodišnje iskustvo funkcionisanja ovakvog koncepta pripremnog krivičnog postupka pokazalo je dobre rezultate kako sa aspekta efikasnosti krivičnog postupka tako i sa aspekta načina zaštite ljudskih prava u istom, usled čega se njegovo funkcionisanje danas uopšte i ne dovodi pod znak pitanja.²⁵⁴ Drugo, i pored toga što je pripremni krivični postupak u isključivoj nadležnosti državnog tužioca, on shodno par. 161. StPO radi ostvarenja ciljeva ove faze postupka, može kako neposredno tako i preko organa vlasti i službenika policije preduzimati istražne radnje svih vrsta, a organi vlasti i službenici policije su dužni da postupaju po zahtevima državnog tužioca. Shodno ovakvom rešenju Zakonika,

²⁵¹ Vidi par. 163d StPO.

²⁵² Vidi: dr Đorđe Lazin, (1) *op.cit.*, XIX.

²⁵³ Vidi: Lowe –Rosdenberg, *op.cit.*, 243.

²⁵⁴ Vidi: Lutz Meyer–Gossner, *op.cit.*, 668.Ulrich Eisenberg, *Beweisrecht der StPO*, 39.

državni tužilac može preduzimanje ne samo pojedinih već i svih istražnih radnji prepustiti policiji, što on u praksi često i čini.²⁵⁵ Pojedina empirijska istraživanja ove problematike pokazala su da je pripremni postupak u oblasti sitnog i srednjeg kriminala iz ruke državnog tužioca prešao u celosti u ruke policije, dok jedino u oblasti teških krivičnih dela državno tužilaštvo zadržava rukovodeću ulogu u pripremnom postupku. Treće, pored načelne odredbe iz par. 161. StPO, po kojoj je državni tužilac ovlašćen da preduzimanje istražnih radnji poverava policiji, u Zakoniku su izričito navedena i neka pitanja procesnog položaja policije u ovoj fazi postupka, i to ona za koja je zakonodavac smatrao da zbog svog značaja treba da budu posebno apostrofirana.

Imajući u vidu navedeni način regulisanja procesnog položaja policije u postupku pripremanja javne tužbe, tj. u fazi prethodnog postupka možemo konstatovati da se osnovne osobenosti procesnog položaja policije u ovom postupku ogledaju u sledećem:

- Za podizanje javne tužbe, a na taj način i za pokretanje krivičnog postupka, odnosno za otvaranje istrage jedini ovlašćeni subjekat je državni tužilac koji u realizaciji ove funkcije postupa po pravilu shodno načelu legaliteta krivičnog gonjenja, budući da je u par. 152. StPO izričito propisano da je, ako zakonom nije drukčije propisano, tužilaštvo obavezno da za sva krivična dela zbog kojih se vrši krivični progon povede sudski postupak ako za to postoji dovoljno činjenično uporište. Do praktične realizacije ove njegove obaveze dolazi uglavnom na osnovu prethodno podnesene krivične prijave, koju u najvećem broju slučajeva podnosi policija. U vezi sa obavezom prijavljivanja krivičnih dela od strane policije pažnju zaslužuje i činjenica da u slučaju ako postoje osnovi sumnje da neko lice nije umrlo prirodnom smrću ili ako se pronađe nepoznat leš, policijski i opštinski organi su obavezni da to odmah prijave državnom tužilaštvu ili osnovnom sudu, a za sahranu u takvom slučaju neophodno je pismeno odobrenje državnog tužilaštva.²⁵⁶
- I pored toga što je policija izuzetno značajan subjekat prethodnog postupka, i pored toga što je ona u ne malom broju slučajeva jedini subjekat preduzimanja istražnih radnji, ona ne odlučuje o pokretanju tog postupka. Nasuprot, odluka o tome je u isključivoj nadležnosti državnog tužioca koji je, čim putem prijave ili na drugi način sazna za sum-

²⁵⁵ Vidi: Ulrich Eisenberg, *Bewesrecht der StPO*, 38.

²⁵⁶ Vidi par. 159. StPO.

nju da je učinjeno krivično delo, dužan da odluči da li će radi donošenja odluke o podizanju javne tužbe prethodno istražiti ili ne činjenično stanje. Tek u slučaju da državni tužilac donese odluku o otvaranju prethodnog postupka, nakon donošenja takve odluke on ima mogućnost da preduzimanje svih ili samo pojedinih istražnih radnji poveri policiji. Znači, do angažovanja policije u ovom postupku dolazi samo na osnovu odluke državnog tužioca. Uz ovo, državni tužilac ne samo da donosi odluku o angažovanju policije u ovom postupku već i obim njenog angažovanja u istom isključivo i samo zavisi od odluke državnog tužioca. Nezavisno od odluke državnog tužioca ne može da dođe do angažovanja policije kao aktivnog subjekta bilo pojedinih istražnih radnji bilo istrage kao celine.

2.11. Saslušanje okrivljenog lica

Jedna od istražnih radnji koja po pravilu mora biti preduzeta u postupku istrage jeste i saslušanje okrivljenog lica. Osnovne karakteristike ove radnje, bez obzira na to da li se ona u istrazi preduzima od strane državnog tužioca ili policije, ogledaju se u sledećem:

- Okrivljeni mora biti saslušan najkasnije do završetka istrage. Izuzetak od ove obaveze je jedino slučaj kada se očekuje obustava postupka u kojem slučaju ne mora da dođe do saslušanja.
- Saslušanje okrivljenog po pravilu je usmeno, s tim što se izuzetno, u jednostavnim krivičnim stvarima okrivljenom može pružiti mogućnost i da se pismeno izjasni o delu koje mu se stavlja na teret.
- U cilju praktične realizacije ove istražne radnje okrivljeni je obavezan da se odazove pozivu za saslušanje, što znači da se okrivljeni poziva na saslušanje pismenim pozivom, u kojem, pored ostalog, mora biti napomenuto i to da će u slučaju neodazivanja pozivu biti naloženo njegovo privođenje.
- U naredbu za privođenje unose se tačni podaci o okrivljenom, delu koje mu se stavlja na teret, kao i razlozi zbog kojih se privodi. Protiv naredbe o privođenju okrivljeni može zahtevati sudsku odluku, i to po pitanju pravne valjanosti privođenja. U postupku odlučivanja po takvoj žalbi primenjuju se odredbe Zakonika koje se odnose na žalbu protiv zaključaka i naredaba uopšte.²⁵⁷ U vezi sa merom privođenja pažnju zaslužuje i odredba po kojoj može doći i do tzv. trenutnog pri-

²⁵⁷ Drugi odeljak Treće knjige StPO (par.304–318).

vođenja okrivljenog, a što može biti naredeno u slučaju kada postoje razlozi za donošenje naredbe o određivanju pritvora.²⁵⁸

- Posmatrano sa aspekta toka saslušanja, pažnju zaslužuje i činjenica da su policijski službenici dužni da okrivljenom još na prvom saslušanju saopšte krivično delo koje mu se stavlja na teret i koji krivični propisi dolaze u obzir. Takođe se okrivljenom saopštava da po zakonu nije dužan da se izjašnjava o krivici i da daje izjave u vezi sa predmetom postupka i da se može u svako vreme, pa i pre prvog saslušanja, konsultovati sa braniocem kojeg sam izabere. Potom, mora biti upozoren da može predlagati dokaze koji idu u prilog njegovog oslobođenja. Zatim, u za to prikladnim slučajevima okrivljeni će se uputiti na njegovo pravo na davanje iskaza pismenim putem. Na kraju, ali ne kao manje važno, okrivljenom se tokom saslušanja mora pružiti mogućnost da od sebe otkloni razloge za sumnju da je učinio krivično delo, kao i da ističe činjenice koje mu idu u korist. Okrivljeni će se već na prvom saslušanju ispitati i o ličnim i porodičnim prilikama.²⁵⁹
- U postupku saslušanja okrivljenog lica zabranjeno je da se zlostavljanjem, iznuđivanjem, telesnim zahvatima ili korišćenjem drugih sredstava, mučenjem, prevarom ili hipnozom naškodi sposobnosti voljnog odlučivanja i rasuđivanja okrivljenog lica. Prinuda može biti primenjena samo ukoliko to dozvoljava StPO. Pretnja sredstvima koja zakonom nisu dopuštena i obećanja pogodnosti koje nisu predviđene zakonom takođe nisu dozvoljeni. Nisu dozvoljene ni mere kojima se utiče na sposobnost sećanja i na sposobnost rasuđivanja.

Zabranjene metode saslušanja važe bez obzira na pristanak okrivljenog lica, a iskazi do kojih se došlo povredom ovih zabrana ne mogu biti korišćeni u krivičnom postupku ni uz saglasnost okrivljenog lica.²⁶⁰

2.12. Saslušanje svedoka i veštaka

Jedna od istražnih radnji policije u pripremnom postupku koja je izričito apostrofirana u StPO jeste i radnja saslušanja svedoka i veštaka. U praktičnoj realizaciji ove radnje od strane policije, Zakonik je, pored ostalog, propisao i shodnu primenu, na odgovarajući način, i odredaba Zakonika koje se odnose na saslušanje okrivljenog lica (par. 163a. StPO), odredaba koje se odnose na pravo

²⁵⁸ Par. 163a st. 3. u vezi sa par. 134. st. 1. StPO.

²⁵⁹ Par. 163a st. 4. u vezi sa par. 136. StPO.

²⁶⁰ Par. 163a st. 2. StPO.

uskraćivanja iskaza iz ličnih razloga (par. 52. st. 3. StPO), odredaba koje se odnose na uskraćivanje davanja određenih obaveštenja (par. 55. st. 2. StPO), kao i odredaba koje se odnose na pregled i uzimanje krvi drugih lica (pr. 81c. st. 3. rečenica 2. StPO).

Shodno iznesenom, na saslušanje i svedoka i veštaka od strane policije primenjuju se, na odgovarajući način, odredbe o saslušanju okrivljenog lica, što pored ostalog znači da su i oni dužni da se odazovu pozivu policije, da, pod određenim uslovima, mogu biti prinudno dovedeni, da moraju biti upoznati u vezi sa kojom krivičnom stvari svedoče, da im se mora dopustiti da prvo u povezanom izlaganju iznesu ono što im je poznato o predmetu. U jednostavnim krivičnim stvarima i ovim subjektima može se pružiti mogućnost da i pismeno svedoče i sl. U slučaju kada policija saslušava ova lica ona takođe imaju pravo na uskraćivanje iskaza iz ličnih razloga, o čemu moraju biti poučeni pre saslušanja, a u takvim slučajevima mogu opozvati svoje odricanje na uskraćivanja svedočenja.²⁶¹ Prema odredbi par. 55. StPO i njima pripada pravo na uskraćivanje davanja određenih obaveštenja, o čemu takođe moraju biti poučeni.²⁶²

Na kraju, vezano za apostrofirane specifičnosti saslušanja ovih subjekata od strane policije istaknimo i to da se i svedoci, kao i okrivljeni, mogu pregledati bez pristanka samo u slučaju ako se u cilju pronalaženja istine mora utvrditi da li na njihovom telu postoje tragovi ili posledice krivičnog dela. Međutim, pregled i uzimanje krvi radi analize i ovi subjekti mogu odbiti iz istih razloga zbog kojih svedok može odbiti da svedoči.²⁶³

²⁶¹ Prema par. 52. st. 1. StPO na uskraćivanje iskaza u svojstvu svedoka ovlašćeni su:– verenik okrivljenog, – bračni drug okrivljenog tokom trajanja i nakon prestanka braka, – srodnici okrivljenog u pravoj liniji, srodnici okrivljenog u pobočnoj liniji do trećeg stepena a u tazbinskoj liniji do drugog stepena, tokom trajanja i nakon prestanka srodničkog odnosa,– maloletnici koji zbog nezrelosti ili maloletnici i lica pod starateljstvom i tutorstvom koja zbog duševnog oboljenja, duševnih ili psihičkih smetnji nemaju dovoljnu predstavu o svom pravu na uskraćivanje svedočenja, mogu se saslušati samo ako su spremni da daju iskaz i ako se sa tim saglasi njihov zakonski zastupnik. Kada je zakonski zastupnik istovremeno i okrivljeni, on ne može odlučivati o pravu na uskraćivanje davanja iskaza. Isto to važi i za roditelja koji nije okrivljeni, ukoliko oba roditelja vrše starateljsko pravo (par.52. st. 2. StPO).

²⁶² Shodno par. 55. StPO svedok može uskratiti odgovor na pitanje ako bi odgovorom izložio sebe ili svog srodnika iz par. 52. st. 1. (tj. lica u vezi kojih svedok može da se koristi pravom uskraćivanja iskaza iz ličnih razloga) gonjenju zbog krivičnog dela ili zbog dela protiv javnog reda i sigurnosti.

²⁶³ Par. 81c. StPO.

2.13. Preduzimanje istražnih radnji na način predviđen za njihovo preduzimanje od strane državnog tužioca

Pravo policije da u svojstvu aktivnog subjekta preuzima pojedine istražne radnje ili pak i da sprovodi istragu kao celinu jeste njeno pravo koje isključivo zavisi od volje državnog tužioca. Shodno par. 161. StPO državni tužilac kao glavni nosilac istrage može neposredno ili preko organa vlasti i službenika policije da preuzima istražne radnje svih vrsta. Shodno ovako rešenom pitanju aktivnih subjekata istrage jasno je da u slučaju kada državni tužilac poveri policiji preduzimanje pojedinih istražnih radnji, kao i u slučaju poveravanja istrage kao celine, policija ove radnje, odnosno istragu kao celinu, preuzima na način na koji se iste ili ista preuzima od strane državnog tužioca.

U vezi sa iznesenim načinom postupanja policije u ovoj fazi postupka pažnju zaslužuju još tri stvari.

Prvo, državno tužilaštvo, a na taj način i policija u slučaju kada se javlja u svojstvu aktivnog subjekta istrage, dužni su da se staraju kako o opterećujućim tako i o oslobađajućim okolnostima kao i o obezbeđenju dokaza za koje postoji opasnost da budu izgubljeni.²⁶⁴

Drugo, istražne radnje treba da obuhvate i okolnosti koje su od značaja za pravne posledice krivičnog dela.²⁶⁵

Treće, ako okrivljeni za svoje oslobođenje predlaže dokaze, isti će se prikupiti ako su od značaja.²⁶⁶

2.14. Zapisnička konstatacija preduzetih istražnih radnji

Beleženje rezultata preduzetih istražnih radnji je obaveza organa koji je preduzeo konkretnu istražnu radnju. Međutim, način beleženja je različit i zavisi od vrste preduzete istražne radnje. Shodno ovome kriterijumu, o saslušanju svedoka i veštaka sačinjava se, i u ovome slučaju, zapisnik, i to na isti način kao i u slučaju sačinjavanja zapisnika o sudskoj istražnoj radnji, tj. shodno odredbama par. 168. i 168a. StPO, pod uslovom da to ne bi dovelo do znatnog odugovlačenja istrage. Ishod drugih istražnih radnji mora biti zabeležen u spisima.²⁶⁷

²⁶⁴ Par. 160. st. 2 i 3. StPO.

²⁶⁵ U smislu Krivičnog zakonika SR Nemačke pravne posledice krivičnog dela su kazne i mere bezbednosti.

²⁶⁶ Par. 163a st. 2. StPO.

²⁶⁷ Vidi par. 168b StPO.

2.15. Okončanje istražnog postupka

Do okončanja istrage dolazi u slučaju kada se oceni da je konkretan krivični slučaj razrešen u takvom stepenu da se može doneti adekvatna odluka o podizanju javne tužbe. Odluku o tome donosi državni tužilac i u slučaju kada je poverio vođenje istrage policiji.

Posmatrano sa aspekta načina okončanja, istraga može biti okončana na dva načina. Prvo, podizanjem optužnog akta nadležnom sudu u slučajevima kada je istraga pružila dovoljno osnova za podizanje javne tužbe. Drugo, obustavom postupka o čemu državno tužilaštvo obaveštava okrivljenog ako je u tom svojstvu bio saslušan, kao i u slučaju kada je protiv njega bila doneta naredba o određivanju pritvora. Na ovakav način se postupa i u slučaju ako okrivljeni traži odluku ili ako ima očigledne i posebne interese da se ona objavi.²⁶⁸

2.16. Obaveštenje o nepodizanju javne tužbe

U vezi sa procesnim položajem policije u pripremnom krivičnom postupku, i to u situacijama kada je ona bila aktivna subjekat preduzimanja pojedinih istražnih radnji ili istrage kao celine, pažnju zaslužuje odredba par. 171. StPO po kojoj državno tužilaštvo u slučaju da se istraga okonča obustavom postupka obaveštava o tome policiju, kao i o razlozima svoje odluke.

²⁶⁸ Par. 170. StPO.

II. MEĐUSOBNI ODNOS POLICIJE I DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA KAO SUBJEKTA BORBE PROTIV KRIMINALITETA U ENGLESKOM KRIVIČNO-PROCESNOM ZAKONODAVSTVU

1. Opšte napomene

Engleska i Vels čine krivični pravosudni adversijalni sistem koji se zasniva na običajnom pravu. Pre nego što su profesionalne policijske snage osnovane u Engleskoj i Velsu u godinama nakon 1829. godine, i u kraćem periodu nakon toga, ni lokalna ni centralna vlada nisu prihvatile odgovornost za svakodnevno sprovođenje zakona. Tužbe je mogao da podiže bilo ko. Protiv osumnjičenih je obično podizala optužnicu, ukoliko se to uopšte dešavalo, žrtva i nikakva posebna ovlašćenja tužilaštva nisu davana ni policiji niti bilo kome drugom. Zapravo, odluke tužilaštva je kontrolisalo pravosuđe (barem formalno), odražavajući istražno poreklo sistema (a ne adversijalno). Kako su se razvijale policijske snage i rasla ovlašćenja policije, tako su porasla očekivanja žrtava da policija započne i vodi postupak umesto njih. Dodatna ovlašćenja za hapšenje su pružena policiji i oni su razvili praksu da sami „optužuju“ osumnjičene bez traženja dozvole od pravosuđa. Tako je policija počela da preuzima kontrolu nad odlukama tužilaštva, ali nikakva posebna ovlašćenja ili odgovornosti tužilaštva nisu poverena policiji. Tako je policija imala, i još uvek ima, kompletna diskreciona prava po pitanju odluka tužilaštva. Ovo je karakteristika koja objašnjava pristup „mogućnosti“ ili „svrsishodnosti“ običajnog prava. Privatna optužnica je ostala uzor na kome su se zasnivale policijske tužbe, i pravo na privatnu tužbu ostaje. Često se smatra da je to glavni branilac žrtava krivičnih dela, pa policija odbija da podigne optužnicu. Međutim, pravo na privatnu optužnicu je sada ograničeno na dva načina. Prvo, neke vrste krivičnih dela mogu goniti samo agencije kojima je data ta uloga u zakonodavstvu kojim se ustanovljava samo krivično delo, npr. Zakon o zdravstvu i bezbednosti iz 1984. godine koji utvrđuje krivična dela protiv zdravlja i bezbednosti i ustanovljava izvršnu vlast za zdravstvo i bezbednost koja će podizati optužnice ograničavajući pravo na podizanje optužnice samo na tu agenciju. Drugo, Kraljevsko tužilaštvo, kao što ćemo videti, ustanovljeno pre 20 godina da bi sudski gonilo umesto policije, ima pravo da „preuzme“ (i ukoliko želi, da odbaci) koju god privatnu optužnicu želi.

U nedostatku posebnih zakona koji bi regulisali njihove tužbe, policija je razvila sopstveni sistem. Oni sudski gone većinu svojih slučajeva u sudovima magistrata (nižim sudovima), neke snage su rasporedile posebne policajce da preuzmu taj zadatak. Za slučajeve u Kraljevskom sudu (ozbiljniji slučajevi, kojima se sudi u višim sudovima), policija je savetovala tužioce koji su onda savetovali branioce. Postepeno su veće policijske snage počele da zapošljavaju sopstvene tužioce. Prema tradicionalnom odnosu tužilac-klijent, tužioci su morali da izvršavaju uputstva policije. Ukoliko bi policija insistirala na tužbi u slučaju kada ne postoji dovoljno dokaza, tužilac po tom pitanju nije mogao mnogo ili ništa da uradi.

Kraljevska komisija za krivične procedure (Filips komisija) je 1981. godine predložila nezavisno tužilaštvo koje bi preuzelo one slučajeve koje je policija odlučila da sudski goni. Ukoliko se tužilac ne bi složio sa policijom, slučaj bi mogao da se odbaci, da se tačke optužbe izmene, ili da se traži još dokaza. To je prihvatila vlada, koja je ustanovila Kraljevsko tužilaštvo Zakonom o sudskom gonjenju prekršaja iz 1985. godine. Načelnik Kraljevskog tužilaštva je trebalo da bude Državni tužilac. Državni tužilac je prvi put ustanovljen 1879. godine sa funkcijom savetovanja policije o krivičnim pitanjima i o rešavanju posebno važnih slučajeva. U periodu osnivanja Kraljevskog tužilaštva, kancelarija Državnog tužioca (koja je uključivala oko 70 pravnika) se bavila ubistvima, drugim vrlo ozbiljnim slučajevima i gonjenjem policajaca. Iznenađni prelaz u državnu službu, koja je inicijalno ustanovljena sa preko 1500 pravnikâ, od kojih su mnogi bili tužioci prethodno zaposleni u policiji da bi podizali optužnice, stvarao je ozbiljne probleme. To je značilo nedostatak zaposlenih i otežane odnose sa policijom. Ovi problemi u odnosima su varirali od preterane identifikacije sa ciljevima policije i metodama u nekim oblastima (posebno kada se Kraljevsko tužilaštvo pretežno sastojalo od pravnika tužioca koji su prethodno postojali) do ponašanja koje se sastojalo u nedostatku komunikacije sa drugim učesnicima u krivičnom postupku.

Do sada nije ništa rečeno o gonjenju koje obavljaju ne-policijske agencije. Zapravo, druge agencije se bave velikim brojem različitih zakona i krivičnih aktivnosti, npr. zakonima o porezu bave se Poreski i Carinski organi; zakonima o zdravstvu i bezbednosti se bave Zdravstveni i bezbednosni izvršni organ. U tom pogledu situacija je slična onoj policijskoj od pre 1985. godine: agencije koje sprovode zakon su odgovorne za tužbe, i one imaju potpuno diskreciono pravo po pitanju odluka u vezi sa tužbom. Glavna razlika je da, za razliku od krivičnih dela kojima se bavi policija, kod većine ne-policijskih krivičnih dela nije dozvoljeno podizati privatne optužbe. Što se tiče Kraljevskog tužilaštva,

većinu optužbi koje se rešavaju u nižim sudovima vode pravnici koji su zaposleni u tim agencijama, dok optužbe koje se rešavaju u višim sudovima vode branioci iz privatne prakse.

Severna Irska je vrlo slična Engleskoj i Velsu. Mnogo godina je i ona imala sistem tužilaštva zasnovan na policiji. Sada i ona ima Državnog tužioca sa javnim tužilaštvom koje je slično Kraljevskom tužilaštvu. Škotska je dugo vremena imala javno tužilaštvo. Iako postoje neke formalne razlike između toga i Kraljevskog tužilaštva, ono posluje na sličan način i ima sličan odnos sa policijom. Tako da se opširne analize i zaključci u ovom izveštaju mogu uopšteno primeniti na Škotsku i Severnu Irsku.

2. Odnos između javnog tužioca i policije

Osnovne osobenosti odnosa ova dva subjekta ogledaju se u sledećem:

2.1. Kontrola policije

Kao što je ranije navedeno, agencije za kontrolu sprovođenja zakona, uključujući policiju, odgovorne su za njihove istrage. Tužiocima nisu odgovorni za aktivnosti, niti za nemarno ponašanje istražitelja. Sledi da stariji policajci sami moraju da osiguraju da se mlađi policajci pridržavaju zakona. Neizbežno, to je sistem sa slabom tačkom. Često je citirana pravna maksima da je policija „odgovorna pred zakonom“. To znači da su krivični sudovi u kojima se jave takve optužnice odgovorni za bavljenje policijskim zakonskim propustima (u slučajevima kada je to otkriveno). Ali je i to proces sa slabom tačkom, pošto se konflikti mogu desiti između zahteva za istinom (npr. nezakonito dobijeni dokazi od strane policije mogu biti pouzdani i, ukoliko se iskoriste, mogu osigurati osudu) i pravdom (npr. sudovi mogu da kazne nezakonitost odbijajući da iskoriste dokaze koji bi mogli da vode ka tome da tužilaštvo izgubi).

Postoje i drugi oblici policijske odgovornosti: politička/operativna, prema centralnim i lokalnim državnim organima (Zakon o policiji 1996.); disciplinska, preko žalbenog postupka koji kontroliše građanski organ. Uprava za žalbe na rad policije je ustanovljena Zakonom o dokazima u krivičnom postupku iz 1984. godine, i zamenjena je u aprilu 2004. godine nezavisnijim organom, Komisijom za žalbe na rad policije, sa većim ovlašćenjima (Zakon o reformi policije iz 2002. godine); prema građanskim sudovima, gde žrtve nasilja mogu da traže građansku odštetu od policije; i prema Inspektoratima: postoje različiti Inspektorati za policiju, za Kraljevsko tužilaštvo i za druge agencije krivičnog pravosuđa (iako dve ili više ponekad rade zajedno). Agencije krivičnog

pravosuđa moraju da saraduju sa Inspektoratima. Treba uzeti u obzir da ukoliko žalba glasi da je zloupotreba ovlašćenja krivično delo (kao što je korupcija, napad, itd.), javni tužilac ima ulogu nacionalne kancelarije: jedno odeljenje ove kancelarije donosi odluke o tome da li da se policajci optuženi za krivična dela gone ili ne, prateći istragu policajca zaduženog za taj slučaj (Član 75. Zakona o policiji 1996).

2.2. Policijske istrage

Pošto je policija potpuno odgovorna za njihove sopstvene istrage sledi da ne moraju da se konsultuju sa tužiocima ni o kakvim istražnim merama. Takođe sledi da tužioci nemaju prava da policiji izdaju uputstva o istražnim merama. Međutim, bilo bi navođenje na pogrešno mišljenje kada ne bi bilo rečeno ništa više o ovome. Nasuprot, pažnju zaslužuje i sledeće:

Prvo, policija ima pravo da traži savet od tužioca o bilo kom aspektu bilo kog njenog rada. Iako traže savet pre, ili tokom istrage u relativno malo slučajeva, oni su skloni da to rade u najozbiljnijim i najsloženijim slučajevima. Ponekad je savet o zakonitosti određenih procedura; ponekad je o tome da li ima dovoljno dokaza da se podigne optužnica ili ne; ponekad je o tome koja bi dalja istraga bila korisna da se izgradi snažan slučaj.

Drugo, nakon što je policija odlučila da li da podigne optužnicu ili ne, slučaj se prenosi na Kraljevsko tužilaštvo. Kraljevsko tužilaštvo može da nastavi sa optužbom ili da odbaci slučaj, ili da smanji broj tački optužnice. Kraljevsko tužilaštvo ponekad raspravlja sa policijom o ovim različitim opcijama, i ponekad će reći policiji da ukoliko ne preduzmu određenu dalju istragu, da će odbaciti slučaj ili promeniti optužnicu.

Treće, iako policija ne mora da traži odobrenje od Kraljevskog tužilaštva za korišćenje doušnika, nametljivih metoda prisмотрe, da produži pritvor itd, oni moraju da obezbede sudsko odobrenje (obično od magistrata) za korišćenje nekih od ovih istražnih mera. Detalji variraju u skladu sa traženim ovlašćenjima. Primeri uključuju pritvor koji prevazilazi 36 sati pre podizanja optužnice (dozvoljeni samo u ozbiljnim slučajevima): prisluškivanje telefona i neke vrste pretresa. Za pritvor do 24 časa (ponekad 36), ispitivanje, većinu pretresa, korišćenje doušnika, „prevare“ i mnoge druge akcije i ovlašćenja, policiji nije potrebna nikakva dozvola.

Četvrto, konačno, Kraljevsko tužilaštvo ne ugovara istražne prioritete sa policijom, i policija ostaje zakonski nezavisna, oni mogu da istražuju šta žele, i mogu da odluče da ne istražuju ono što ne žele (u skladu sa obavezama vezanim za ljudska prava), prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, koja je

uključena u engleski zakon.²⁶⁹ Međutim, drugi organi kojima je policija odgovorna igraju ulogu u određivanju prioriteta, u razgovoru sa policijom. Ovo se obično radi na lokalnom nivou. Na primer, postoje prema Zakonu o krivičnim delima i nemirima iz 1998. godine, partnerstvo sa lokalnim vlastima za krivična dela i nemire.

2.3. Tenzija između „združene“ saradnje i nezavisnosti

Kraljevsko tužilaštvo nije bilo voljno da ima bilo kakav odnos sa policijom. Na primer, komunikacija je uvek bila samo u pismenoj formi. Nakon sprovedene reforme odjednom je pala gvozdena zavesa između dve službe i to je otišlo predaleko. Kraljevsko tužilaštvo je nezavisno od policije i moralo je pokazati da je tako. Ipak su zbog toga nastali problemi.

Istraga Glajdvel (Glidewell²⁷⁰) je preporučila „tešnju i efektivniju saradnju između agencija na lokalnom nivou, kao odgovor na lokalne potrebe i uslove“. Nedugo nakon osnivanja Kraljevskog tužilaštva 1986. godine, lokalna odgovornost policije je umanjena smanjivanjem izabranog elementa u lokalnim policijskim vlastima. Stoga, ne samo da je Kraljevsko tužilaštvo vezano za policiju više nego ikad, nego je i uticaj lokalno izabranih organa na policiju izbledeo (a samim tim i na Kraljevsko tužilaštvo). Glajdvel je odredio pet ciljeva za Kraljevsko tužilaštvo. Četiri su se ticala efikasnosti i kvaliteta odlučivanja (uključujući pravičnost prema optuženom) a peti se ticao „usklađivanja potreba žrtava i svedoka sa Poveljom o žrtvama“. Dok nema ničeg lošeg u ovim ciljevima, ono što privlači pažnju je ne pominjanje lokalnog demokratskog elementa. Glajdvel je preporučio neku „lokalnu odgovornost“, ali je izričito odbacio bilo kakvo mešanje sa lokalnim policijskim vlastima ili policijskim savetodavnim komitetima. Naglasak na efikasnosti, kvalitetu odlučivanja i saradnji između policije i Kraljevskog tužilaštva doveo je do uspostavljanja zajedničke „jedinice za krivično pravo“ između policije i Kraljevskog tužilaštva u svakoj oblasti policije ili Kraljevskog tužilaštva (jednu ili više u zavisnosti od veličine oblasti). Odluke o slučajevima, i njihovo obrađivanje (nakon zatvaranja istrage) će sve više zajednički vršiti policija i Kraljevsko tužilaštvo u ovim jedinicama. Cilj je da se pokriju svi slučajevi u ranim fazama. Ozbiljni slučajevi, koji će biti izneti pred Krunskim sudom, prosleđuju se posebnim jedinicama kojima isključivo upravlja Kraljevsko tužilaštvo. Sa druge strane, izgleda da je vlada prihvatila kritike da je Kraljevsko tužilaštvo organ koji je zavistan od poli-

²⁶⁹ Prema Zakonu o ljudskim pravima iz 1998. godine.

²⁷⁰ Glidewell, Review of the CPS, London, Home Office, 1998.

cije. Ovo nije samo problem, u mnogim aspektima, prevelikog identifikovanja sa ciljevima i ideologijom policije, već i strukturalni problem: da dok je policija donosila početne odluke, Kraljevsko tužilaštvo nije bilo ono koje odlučuje, već ono koje menja smer odluka. Sada će Kraljevsko tužilaštvo donositi odluke o sudskom gonjenju, a ne policija. Ovo je određeno u Zakonu o krivičnom pravosuđu iz 2003. godine, ali promene su se postepeno uvodile tokom 2004. i 2005. godine. Ova promena bi trebalo da poveća nezavisnost Kraljevskog tužilaštva, iako će ostati problem konstrukcije slučaja, tj. Kraljevsko tužilaštvo će uvek procenjivati slučajeve koje je pripremila policija, obično bez ikakvog mešanja tužioca.

3. Uloga javnog tužioca na sudu

Da bi se dobio adekvatan odgovor na ovo pitanje neophodno je razumeti britanski sistem tužioca i branioca. Tužioci čine 90% pravnika koji se bave advokaturom. Iako se često opisuju kao pravници koji se bave „opštim sudskim postupcima“, zapravo su mnogi usko specijalizovani. Tužilac koji je specijalista za krivično pravo može istovremeno da obavlja posao i za odbranu i za tužilaštvo, ali mnogi specijaliziraju samo jednu oblast. Tužioci rade u advokatskim kancelarijama koje se razlikuju po veličini, od samo jednog pravnika do ogromnog multinacionalnog udruženja sa hiljadama pravnika. Njih takođe mogu da uposle i druge agencije (npr. policijske snage i Kraljevsko tužilaštvo). Tradicionalno je tužiocima dopušteno da se pojavljuju samo na nižim sudovima, i uopšte su imali malo iskustva u vođenju kompletnih sudjenja (većina krivičnih slučajeva u Engleskoj i Velsu su kratka saslušanja koja se okončavaju priznavanjem krivice). Takva situacija se sada mnogo manje susreće, a tužioci mogu da se pojave u višim sudovima ukoliko imaju odgovarajuće kvalifikacije.

Branioци se često opisuju kao specijalisti i pre svega kao parnični pravници, iako se, kao i tužioci, međusobno prilično razlikuju. Ukoliko su zaposleni (npr. u Kraljevskom tužilaštvu) oni gube određena prava, tako da je većina samozaposlena, ali dele službe i administraciju sa drugim braniocima tako što su grupisani u „Komorama“. Braniоce, do skoro, nisu mogli da unajme parničari, sav njihov rad je morao da im prosleđuje tužilac koji ih je „usmeravaо“. Ovo uglavnom važi i danas. Dok tužioci i zaposleni branioци nisu osvojili pravo da se pojavljuju na višim sudovima (tokom poslednjih desetak godina), sve tužbe Kraljevskog suda su morali da vode samozaposleni branioци. Oni su bili (i uglavnom su još uvek) usmeravani od strane Kraljevskog tužilaštva, a pre toga su ih usmeravali tužioci zaposleni u policiji ili kojima policija daje uputstva ili

tužiocima zaposleni ili usmeravani od strane privatnih tužioca ili drugih agencija tužilaštva. Branioци retko specijaliziraju odbranu ili tužilaštvo, i većina će govoriti u korist obe strane u približno istom broju slučajeva tokom datog perioda. Međutim, Kraljevsko tužilaštvo sada zapošljava brojne branioce koji imaju pravo da se bave tužbama u višim sudovima. Takođe, mala visoko plaćena grupa branilaca poznata kao „Trezorsko veće“ bavi se složenim ili velikim slučajevima za Kraljevsko tužilaštvo i druge vladine agencije.

Kraljevsko tužilaštvo takođe koristi u značajnoj meri „agente“. To su tužiocima i branioци u privatnoj advokatskoj praksi unajmljeni da svakodnevno vode slučajeve u nižim sudovima da bi ispunili praznine nastale zbog nedostatka osoblja. Ovim pravnicima se „upravlja“ tako da u Engleskoj i Velsu klijenti „upravljaju“ pravnicima u svim sferama prava. Drugim rečima, ovi agenti nemaju diskreciono pravo, koje imaju pravници Kraljevskog tužilaštva, da donose odluke o slučajevima.

Uloga tužilaca na sudu se ogleda u sledećem:

1. Javni tužiocima su *dominus litis* od momenta kada preuzmu slučaj do njegovog zaključivanja, izuzimajući (obično samo teoretski) kontrolu koju ima sudija

- a) ukoliko je u pitanju slučaj Kraljevskog suda (manje od 10 % optužbi);
i
- b) ukoliko je slučaj već u nadležnosti suda, a pre nego što bude u ranijoj fazi suda magistrata.

2. „Agenti“ imaju ograničena diskreciona prava: važne odluke, npr. odbacivanje slučaja, može da donese samo agent obraćajući se ponovo Kraljevskom tužilaštvu koje ga usmerava.

3. Tužiocima mogu da optuže osumnjičene za manje ozbiljno krivično delo, uprkos postojanju dovoljno dokaza za ozbiljnije tačke optužnice, ili čak da potpuno odbace slučaj. Ovo se može uraditi na početku slučaja ili kasnije, kao i tokom sudskog postupka, tj. ozbiljna optužba se može smanjiti na lakšu optužnicu u toku postupka. Ovo se može uraditi iz mnogo razloga koji su u „javnom interesu“, često da bi se slučaj zadržao na sudu magistrata i/ili da bi se osiguralo priznavanje krivice (izjava o nagodbi). Treba primetiti da iako je poslednjih godina Kraljevskom tužilaštvu data rastuća obaveza da obaveštava ili čak da konsultuje žrtve o njihovim odlukama, žrtve ovde nemaju zvaničan *locus standi*.

4. U ranim fazama slučaja, kada treba da se odredi kaucija ili pretkrivični pritvor, tužilac iznosi sudu argumente za ili protiv kaucije. Iako je na tužiocima

odluka da li da se suprotstavi kauciji ili ne, ova odluka se zasniva isključivo na informacijama koje je pružila policija.

5. Unakrsno ispitivanje je normalno na svim suđenjima. Međutim, većina slučajeva se okončava priznavanjem krivice, tako da su suđenja neuobičajena. U spornim suđenjima tužiočevo predstavljanje slučaja se obavlja tako što prvo tužilac ispituje svoje svedoke, onda ih može unakrsno ispitivati optuženi ili njegov advokat. Zatim sledi predstavljanje odbrane (ukoliko to odbrana želi): optuženi ili njegov advokat ispituju svoje svedoke, a tužilac unakrsno ispituje te svedoke.

6. Tužioci daju kratke završne reči koje prate suđenja.

4. Uloga javnog tužioca u odnosu na izvršenje sankcija

Tradicionalno, tužioci u Ujedinjenom Kraljevstvu nisu imali nikakvu ulogu u pogledu sankcija. Ovo se malo promenilo tokom proteklih godina. Osnovne karakteristike ovog subjekta po pitanju izvršenja sankcija ogledaju se u sledećem:

- Kada bi optuženi priznali krivicu ili bili proglašeni krivima nakon suđenja, tužilac predstavlja činjenice koje su u vezi sa tačkama optužnice po kojima je optuženi proglašen krivim. To bi trebalo da se obavi na neutralan a ne adversijalan način.
- Tužioci ne daju predloge za (obično širok) spektar kazni koje bi sudija/magistrat mogao da sastavi.
- Tužioci nemaju nikakvu ulogu u sprovođenju sankcija. Ukoliko se, na primer, naruše uslovi uslovne kazne ili društvenog rada, odluku o tome da li počinilac treba da se izvede ponovo pred sud ili ne, donosi službenik za nadgledanje izvršenja uslovne kazne.
- Kraljevsko tužilaštvo nema ulogu u odnosu na izricanje kazne. Pred kraj XX veka stvorena je procedura „preporuka Glavnog pravozastupnika“. Ukoliko bi Kraljevsko tužilaštvo, samo u slučajevima Kraljevskog suda, razmatralo da li je kazna suviše blaga, ono bi moglo da traži ponovni pregled od strane Apelacionog suda. Ove odluke se retko donose, onda kada se smatra da je presuda jako blaga.
- Druga uloga se odnosi na uslovne prinudne mere, kada Kraljevsko tužilaštvo ima ulogu pored policije. Na primer, počinilac može da se upozori umesto da mu se sudi, pod uslovom da se uključi u postupak lečenja od alkoholizma ili zavisnosti od droge. Ovo je uvedeno u zakonu donetom 2003. godine.

Paket pitanja podjednako važnih, kao što su drugi zaključili u ovom izveštaju, je odgovornost prema žrtvi i uloga žrtve. U Britaniji, kao i kod većine

evropskih i drugih zemalja gde je nadležno običajno pravo, žrtve su tek skoro postale zakonski i politički značajne. Vladina strategija, kao što je navedeno u zvaničnim dokumentima u 2002. i 2003. godini, tvrdi da je žrtve „postavila u centar krivičnog pravosudnog sistema“. Ukoliko se ovo primeni sistem bi se iz osnova promenio. Teško je zamisliti žrtve koje su u stanju da zahtevaju od policije da istražuje ili da sprovodi zakon (pokušaji da se ovo učini putem sudskih slučajeva su propale). Vladini zahtevi su uglavnom retorički. Policija je obavezna, prema cirkularima Vlade, da „uzme u obzir“ aspekte žrtava u odlučivanju da li da se podigne optužnica. Ovaj sistem je važio 30 godina, ali istraživanje navodi da policija postupa kako žrtve žele kada se to poklapa sa njihovim sopstvenim prioritetima, ali ne i suprotno. Slično, Zakonik za Kraljevske tužioce zahteva konsultaciju sa i/ili obaveštavanje žrtava kada se tačke optužnice smanje ili kada se odbaci slučaj. Tokom poslednjih nekoliko godina došlo je do značajnog investiranja u obučavanje pravnika Kraljevskog tužilaštva da komuniciraju sa žrtvama. Ali da li se očekuje da komunikacija bude jednosmerna ili dvosmerna, još uvek je nejasno. Međutim, vladine inicijative po pitanju određenih grupa počinioca/žrtava (nasilje u porodici; ranjivi i zaplašeni svedoci) imale za cilj osiguravanje da više optužnica u ovim slučajevima budu delimično uspešne. Zaista, opadanje broja osuđujućih presuda kod krivičnih dela protiv polne slobode je gotovo sigurno posledica činjenice da slučajevi koji ne bi bili sudski gonjeni u prošlosti se sada iznose pred sud. Od tužioca se očekuje da razmatraju interese žrtava prilikom odlučivanja o tačkama optužnice, da li da se prihvati priznanje krivice i da li da se suprotstavi kauciji. Postoji nerazrešen sukob između izraženih želja žrtava i njihovih interesa; i između javnog interesa u poštovanju žrtava na ove načine i drugih faktora „javnog interesa“.

Ono što nije ozbiljno razmatrano u Ujedinjenom Kraljevstvu, jeste davanje žrtvama direktne uloge u procesu ili obraćanje sudu, ili omogućavanje pristupa dosijeima tužioca. U Ujedinjenom Kraljevstvu tužilac je stoga (prećutno) predstavnik žrtava, još uvek, tužilac „ne predstavlja“ žrtve (niti policiju) na način na koji advokat odbrane predstavlja optuženog. Stoga žrtve još uvek nisu u centru krivičnog pravosudnog sistema, one se teško uopšte prepoznaju kao stranke u tužilaštvu. To se postepeno menja, sa tužiocima koji moraju da se više bave direktno žrtvama, i da uzimaju njihove stavove i interese u obzir, ali da li će to višestruko promeniti ulogu i dužnosti tužilaca, ili je to pretežno retorika da će se promeniti, još uvek se ne može predvideti.

Ovde se nismo bavili isključivo javnim tužilaštvom (Kraljevskim tužilaštvom), već i (ukratko) privatnim tužbama. Pregledane su strategije i odluke policije i ne-policijskih agencija o tužbama. Ti drugi aspekti su važni zato što

Kraljevsko tužilaštvo nije samo jedan element strukture tužilaštva u Engleskoj i Velsu. Proces koji se zasniva na diskrecionom pravu, i podela odgovornosti između policije i Kraljevskog tužilaštva, i između policije i ne-policijskih agencija, nije bio planiran niti određen ni u jednom Zakoniku, već se postepeno razvijao. Međutim, bila bi greška pomisliti da je zbog toga to nasumično, i da se lako može zameniti potpuno drugačijim sistemom.

Osim njihove usaglašenosti sa ostatkom krivičnog pravosudnog sistema u Ujedinjenom Kraljevstvu, procesi i strategije ovde navedeni imaju društvenu, političku i ekonomsku svrhu. Suština je da često treba da se dostigne retorika o „ljudskim pravima“ i druga retorika o pravičnosti, ali oblik se čini poštenim. Na primer, iste strategije se koriste za policijske i ne-policijske tužbe, ali se drugačije primenjuju, potkopavajući vladavinu prava ali služeći (spornim) društvenim, političkim i ekonomskim funkcijama. Kada bi postojalo jedno tužilaštvo, ovo bi bilo vrlo teško opravdati; kako stvari stoje, svaka služba posluje na sopstveni način, raspravljajući (kada je, retko, izazvana) da ona prilagođava svoje procese uslovima u kojima posluje. Slično, dominantna pozicija policije nije slučajna, ali odražava ulogu policije u dostizanju vladinih ciljeva koji su daleko od posebnih pravnih odluka o određenom slučaju. Položaj Kraljevskog tužilaštva je još više odgovara položaju agencije tužilaštva pre nego agenciji krivičnog pravosuđa. Da li će se ovo promeniti u svetlu novih ovlašćenja datih Kraljevskom tužilaštvu da optužuju osumnjičene, pokazaće se tokom narednih nekoliko godina.

III. MEĐUSOBNI ODNOS POLICIJE I DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA KAO SUBJEKTA BORBE PROTIV KRIMINALITETA U HOLANDSKOM KRIVIČNO- PROCESNOM ZAKONODAVSTVU

1. Opšte napomene

Nakon aneksije Francuskoj 1811. godine, u Holandiji je uvedeno nacionalno tužilaštvo po uzoru na francuski javni *ministère*. Takvo tužilaštvo je zadržano i kada je 1813. godine Holandija postala nezavisno Kraljevstvo. No, iako su se značajne izmene odigrale od tada u organizaciji i ovlašćenjima tužilaštva, osnovni koncepti tužilaštva su još uvek netaknuti: tužilaštvo je nadležno za čitavu državu, organizacija je hijerarhijski strukturirana, a glavni zadatak njegovih službenika je da vode slučajeve na sudu. Iako je krivično gonjenje krivičnih dela još uvek glavni zadatak tužilaštva, postalo je očigledno tokom poslednjih decenija da gonjenje svih registrovanih krivičnih dela nije preporučljivo. Mora se odrediti prioriteta u strategiji gonjenja. Određivanje prioriteta uključuje korišćenje diskrecionog prava tužilaštva da se ili sudski goni ili da se odustane od tužbe. U većini slučajeva zvanična reakcija na krivično ponašanje se snažno preporučuje, a smatra se da odustajanje nije uvek odgovarajuća odluka tužilaštva. Stoga je 1983. godine tužilaštvo dobilo ovlašćenje da reši ne mali broj krivičnih dela i bez suda. Shodno ovome, ovlašćenje da se odustane od optužnice i da se reše slučajevi van suda je donelo promene u odnos između tužilaštva i ministra pravde, koji je politički odgovoran za odluke koje donese svaki od tužioca.

Od početka devedesetih godina XX veka, zadatak tužilaštva je opet značajno promenjen. Uloga tužilaštva u usmeravanju policije da šire primenjuje krivično pravo kao instrument kontrole i smanjenja neželjenog društvenog ponašanja, sve je više vodio ka pritisku na tužilaštvo. Pored toga, uloga tužilaštva u pretkrivičnom postupku kao i u nezavisnom rešavanju krivičnih slučajeva, npr. kroz nagodbe van suda, dobile su na značaju. Ove izmene imaju posledice na funkcionisanje i organizaciju tužilaštva. Tužilaštvo mora biti sposobno da se bavi velikom količinom standardnih slučajeva, ali i neuobičajenim slučajevima. Pored toga, ranjivost malih kancelarija tužilaštva mora da se smanji proporcionalnim povećavanjem veličine kancelarija kroz integraciju. Standardnim krivičnim slučajevima u velikom obimu će se baviti specijalizirane jedi-

nice tužilaštva, a neuobičajenim slučajevima pojedinačni tužioci. S obzirom na ovo, za očekivati je da će se u bliskoj budućnosti desiti velika reorganizacija tužilaštva. O nacrtu reorganizacije se trenutno raspravlja i on pokazuje smanjenje broja regionalnih tužilaštava sa 19 na 10.

2. Organizacija policije i odnos između javnog tužioca i policije

Osnovne karakteristike organizacije policije i odnosa ova dva subjekta borbe na polju koji se zove kriminalitet ogledaju se u sledećem:

2.1. Organizacija policije

Organizacija policijskih snaga je određena 1993. godine Zakonom o policiji. Pre ovog zakona, policijske snage su bile podeljene na nacionalne policijske snage i 148 opštinskih policijskih snaga. Zakon o policiji iz 1993. godine je reformisao organizaciju i glavne strukture policije. Glavni razlog je bila potreba za povećanjem efikasnosti i efektivnosti u borbi protiv nad-lokalnog, nacionalnog i međunarodnog (organizovanog) kriminala.

Posmatrano sa aspekta organizacije policije zemlja je podeljena u 25 policijska regiona. Svaki region ima svoje policijske snage pod administrativnom upravom gradonačelnika najvećeg ili centralnog grada u regionu; drugi gradonačelnici ili *burgomasters* u regionu učestvuju u nadgledanju veća, koje ima vrlo ograničena ovlašćenja. Redovne policijske snage imaju 48 000 zaposlenih, od kojih su 33.000 izvršni policijski službenici, koji imaju prava da istražuju krivična dela. Pored regionalnih policijskih snaga, postoje i nacionalne policijske snage. Ove snage se sastoje od različitih jedinica kao što su saobraćajna policija, rečna policija, železnička policija i odeljenje za krivične istrage (*Divisione Recherche*). Odeljenje za krivične istrage je odgovorno za međunarodnu policijsku saradnju kao i za međunarodnu razmenu informacija, i održavanje kontakata sa holandskim oficirom za veze u inostranstvu i stranim oficirima za veze u Holandiji. Nacionalno odeljenje za krivična dela (*Landelijk Recherche Team*) čini deo ovog odeljenja. Regionalne policijske snage i nacionalne policijske snage rade pod krajnjom kontrolom ministra unutrašnjih poslova.

Regionalna istražna krivična uprava (*Regionale recherche dienst*) čini deo regionalnih policijskih snaga, ali ima odvojenu poziciju unutar njih. Istražna krivična uprava uključuje specijalizovane jedinice, kao što je krivična obavestajna jedinica, i ima oko 8.000 istražitelja. Glavni zadatak istražne krivične policije je da istražuje krivična dela, bilo na sopstvenu inicijativu ili kao odgo-

vor na dojava javnosti. Zbog velikog broja krivičnih dela, većinu vremena policija provodi u obradi informacija. Kao posledica ovoga, policijske snage u regionima sa velikim gradovima često nisu u poziciji da posvete dovoljno vremena tradicionalnim istragama.

2.2. Zadaci policijskih snaga

Zadatak policijskih snaga²⁷¹ je da primeni zakonsko naređenje i da pomogne onima kojima je potrebna pomoć. Primena zakonskih naređenja podrazumeva primenu krivičnog zakona, primenu državnog naređenja i vršenje pravosudnih usluga. Prilikom sprovođenja državnih naređenja, policija radi pod vlašću gradonačelnika koji može da izda uputstva po tom pitanju.

Prilikom sprovođenja krivičnog zakona i vršenja pravosudnih usluga, policija postupa pod vlašću tužilaštva. Sprovođenje krivičnog zakona podrazumeva efektivnu prevenciju, okončanje i istragu krivičnog dela. Tužilaštvo može da izda policiji uputstva za sprovođenje krivičnog zakona.

Policajac ima nadležnost *ratione loci* na čitavoj teritoriji Holandije, ali će po pravilu ograničiti svoje postupke na region gde je zaposlen. Da bi vršili pravosudne usluge svi stariji policajci imaju mogućnost da pomažu javnom tužiocu (*hulpofficier van justitie*). Na osnovu ovog ovlašćenja, oni mogu da vrše neke zadatke u ime javnog tužioca. Ne postoji oštra podela između primenjivanja državnih naređenja i primenjivanja krivičnog prava, tako da nije uvek jasno pod čijom vlašću policija postupa. Tako da se gradonačelnik koji ima administrativnu upravu regionalnih policijskih snaga (*korpsbeheerder*) redovno sastaje sa načelnikom regionalnih policijskih snaga i (zamenikom) direktorom regionalnog tužilaštva (takozvana trostrana konsultacija), da bi razmatrali pitanja kao što su zalaganje policijskih snaga u borbi protiv lokalnog kriminala i poboljšanje lokalne bezbednosti.

2.3. Ovlašćenja policijskih snaga

U odnosu na zadatak da se primete i istraže krivična dela, policija je stekla posebna ovlašćenja propisana zakonom kao što su hapšenje, policijski pritvor i zaplena. Neka ovlašćenja mogu da sprovede samo stariji policajci koji su ovlašćeni kao pomoć javnom tužiocu (*hulpofficier van justitie*). U vezi sa ovim treba istaći da pomoćnik nije član tužilaštva, niti ima ovlašćenja javnog tužioca. Međutim, ima ovlašćenja da koristi prinudne mere, kao što su pretres i po-

²⁷¹ Član 2. Zakona o policiji.

licijski pritvor. Policija može da primeni silu u sprovođenju svojih policijskih zadataka. Pored toga, policija može da vrši telesni pretres ukoliko bezbednosni razlozi tako nalažu. Zatim, na osnovu Zakona o policiji, policija ima ovlašćenja da vrši ograničena narušavanja nečije privatnosti sredstvima prismotre ili slikajući osobe u javnosti.

2.4. Kontrola policije

Tužilaštvo je krajnje odgovorno za krivičnu istragu. Javni tužioci moraju da osiguraju da policija ispunjava sva pravila i procedure propisane zakonom. Zvanično, javni tužilac je stariji istražitelj.²⁷² Međutim, u praksi, policija rešava većinu slučajeva bez prethodne konsultacije sa javnim tužiocem izuzev u važnijim krivičnim slučajevima gde isti mogu dati detaljna uputstva. U ostalim slučajevima, konsultacije se odvijaju na apstraktnijem nivou, da bi se odredila strategija za istragu određenih vrsta krivičnih dela i za korišćenje posebnih istražnih metoda (npr. prikriveni agenti). To je zbog ograničene snage tužilaštva, kao i zbog priznanja da, s obzirom na istražne tehnike i taktike, policija ima više stručnosti od tužilaštva. Takođe postoji konsultacija u posebnim slučajevima kada je policajcima potrebno odobrenje ili saradnja javnog tužioca ili istražnog magistrata za korišćenje određenih prinudnih mera.

U vezi sa ovom problematikom pažnju zaslužuje i sledeće:

Prvo, tužilaštvo do skoro nije pravilno vršilo kontrolnu ulogu nad policijom. Policija je uživala previše nezavisnosti u istražnim aktivnostima, posebno u borbi protiv organizovanog kriminala.

Drugo, izveštaj iz 1996. godine Parlamentarnog istražnog komiteta o policijskoj istrazi razjasnio je da je policija intenzivno koristila nezakonite prikrivene policijske metode. Glavni razlozi za to bili su: nedostatak pravosuđa i jasnih pravila, nedostatak vlasti i kontrole tužilaštva i nedostatak organizacije u policijskim snagama, praćeno relativnom nezavisnošću Istražnih krivičnih jedinica, čije su istrage bile ili zapečaćene, da bi ih otvarao samo javni tužilac na sudu, ili su ostajale tajne. Zbog zaključka Parlamentarnog istražnog komiteta i nastajanja Parlamentarne debate, pravila propisana Zakonom o istražnim policijskim metodama su stupila na snagu 2000. godine. Pored toga, 1999. godine je reorganizovano tužilaštvo da bi se poboljšala njegova kontrolna uloga nad policijom.

²⁷² Član 148. Zakona o krivičnom postupku i član 13 Zakona o policiji.

2.5. Uputstva policiji

Osnovne karakteristike ovog vida odnosa javnog tužioca i policije manifestuju se u sledećem:

Prvo, javni tužioci su se aktivnije uključili u istražni rad izdajući napismena ili usmena uputstva policiji o istrazi posebnih prekršaja. To je rezultat povećane složenosti slučajeva i nedostatak finansijskih sredstava, što je odredilo neophodnost da se utvrde prioriteti prilikom započinjanja istraga.

Drugo, odbor Glavnog tužioca je izdao uputstvo policiji 1. marta 2003. godine o tome kako da postavi kao prioritet istragu krivičnog dela.²⁷³ Dva su osnovna pravila u ovim uputstvima: prvo je da će se policijska istraga uvek voditi kada je počinitelj poznat, izuzev u trivijalnim slučajevima koji nisu izazvali opasnost, povredu ili štetu. Pored toga, istrazi se može odrediti niži prioritet kada je to izričita strategija, npr. nema slučaja kada je posredi nasilje u porodici da bi se omogućila dobrovoljna pomoć. Drugo osnovno pravilo je: što je ozbiljnije krivično delo, intenzivnija će biti istraga. U uputstvu oba osnovna pravila su dalje razlagana tako da policajci lakše mogu da procene koja krivična dela će se istraživati.

Treće, presude Vrhovnog suda o nedopustivim dokazima naglasile su važnost javnih tužioca u osiguranju koji će metodi biti korišćeni u istrazi što je ranije moguće.

Četvrto, iz prednje navedenog sledi da je policija najviše odgovorna za istraživanje činjenica i utvrđivanju istine. Većina krivičnih dela koji dospeju na sud, sudski se gone samo na osnovu informacija koje su sakupili istražni policajci.

3. Uloga javnog tužioca na sudu

U slučajevima kada se od krivičnog gonjenja nije odustalo ili kada nije došlo do vansudskog poravnania, tužilac će pozvati osumnjičenog da se pojavi pred sudom. Sudski poziv uključuje optužnicu (*tenlastelegging*) i spisak svedoka koji treba da se pozovu na sud. Javni tužilac je, posmatrano sa ovog aspekta, *dominus litis*. Sudija nema kontrolu nad sadržajem optužnice. Tužilac može da odluči da optuži osumnjičenog za manje ozbiljno krivično delo (npr. izostavljajući otežavajuće okolnosti) uprkos postojanju dovoljno dokaza da se osumnjičeni optuži za ozbiljnije krivično delo, ili može da ograniči optužnicu na neke prekršaje koje je osumnjičeni počinio. Sud se na nezvaničan način obaveštava o drugim počinjenim prekršajima (*voeging ad informandum*). Za presu-

²⁷³ Službeni glasnik 2003, 41.

du koja treba da se odredi, sud može da razmatra ove prekršaje za koje mu se ne sudi, pod uslovom da osumnjičeni ne poriče i da se prekršaj može dokazati.

Pored ovog uloga javnog tužioca na sudu ogleda se i u sledećem:

Prvo, faza glavnog pretresa počinje čim tužilac uruči sudske pozive.

Drugo, sudsko saslušanje počinje identifikacijom optuženog koju vrši predsednik suda i čitanjem optužnice, što vrši javni tužilac. Optuženog sud podseća da ima pravo da ne odgovara na pitanja.

Treće, optužnica je predmet zasedanja suda. Sastoji se od opisa navodnog krivičnog dela, i blisko prati zakonom određenu definiciju prekršaja. Sud nema ovlašćenje da izmeni optužnicu ukoliko smatra da je to neophodno, dok javni tužilac ima to ovlašćenje. Međutim, ovo ovlašćenje je veoma ograničeno.

Četvrto, nakon čitanja optužnice, sud ispituje optuženog i svedoke (koje pozivaju bilo tužilac bilo optuženi ili advokat odbrane) i veštake. Nakon toga, javni tužilac i advokat odbrane mogu da postavljaju dodatna pitanja optuženom i svedocima. Za razliku od optuženog, svedoci su obavezni da odgovaraju na pitanja koja im postavi sud, tužilac i advokat odbrane. Međutim, unakrsno ispitivanje nije poznato po holandskom zakonu. Ispitivanje optuženog i svedoka koje vrši sud se obično kombinuje sa čitanjem njihovih izjava koje su dali policiji ili istražnom sudiji, što vrši sudija. Svedoci se ispituju nakon što su položili zakletvu. Optuženi se ne ispituje pod zakletvom. On ima pravo da ne govori, i ne može se naterati da kaže istinu.

Peto, iako Zakonik o krivičnom postupku počiva na principu neposrednosti, obavezujući svedoke da budu ispitani na sudu, svedoci se po pravilu ne ispituju. Zapravo, zasedanje krivičnog suda se većim delom bavi pismenim izjavama svedoka, koje je popunila policija ili istražni sudija. Njihove pismene izjave se mogu koristiti kao dokaz pod uslovom da se o tome raspravljalo na sudu. Ovo ograničenje principa neposrednosti ima kao posledicu to da suđenja ne traju veoma dugo ukoliko optuženi prizna i ne suprotstavlja se pismenim izjavama svedoka. Retko je da suđenje traje više od nekoliko sati, čak i kod ozbiljnih slučajeva.

Šesto, nakon što su dokazi predstavljeni i nakon što se o njima raspravljalo, javni tužilac iznosi svoj završni govor (*requisitoir*). U svom završnom govoru, on predstavlja rezime dokaza, predlaže za koje delo bi trebalo da se osudi optuženi i zahteva da se kazna nametne.

Sedmo, za određene vrste dela tužilaštvo je izdalo direktive o tome koje kazne će se tražiti na suđenju u završnom govoru. To važi za vožnju u pijanom stanju, prevaru socijalnog osiguranja, poreske prevare, krivična dela u vezi sa drogom i tako dalje. Direktive je izdao Odbor glavnih tužilaca, i u saglasnosti su sa strategijom izricanja presude u pojedinačnim sudovima. Pojedinaac kao

član tužilaštva je u principu obavezan da poštuje ove direktive. Ova obaveza potiče iz hijerarhijske strukture tužilaštva, po kojoj je niži u hijerarhiji obavezan da postupa po uputstvima koja proističu od njegovog nadređenog. Ova obaveza je izražena u zakonu.²⁷⁴ Međutim, sasvim normalno, sa druge strane sudija nema obavezu prema ovom zahtevu. Ipak, ceneći sa aspekta prakse čini se da u praksi sud itekako uzima u obzir sankcije koje je zahtevao tužilac u svom završnom govoru kao i uputstvo za kažnjavanje.

Osmo, jedna od značajnih osobenosti javnog tužilaštva na sudu manifestuje se i kroz *uputstva tužilaštva za izricanje sankcija*. Od 1999. godine, u okviru tužilaštva formulisano je više od 35 nacionalnih uputstava za izricanje kazne, što bi trebalo da vodi ka jednakosti u izricanju kazne za većinu krivičnih dela, takozvana *Polaris* uputstva. Struktura ovih uputstava za izricanje kazne tužilaštva je veoma jasna i zasniva se na „Okviru za izricanje kazne tužilaštva“ koji je izdao Odbor glavnih tužilaca.²⁷⁵ Za svako krivično delo određen je broj poena za izricanju kazne: provala 60 poena; krađa motornog vozila 20 poena; pljačka prodavnice 4 poena; uništavanje 6 poena; telesne povrede 7 poena; pretnja 8 poena; uvreda 10 poena; otvorena ili očigledna upotreba nasilja 15 poena; uvoz ili izvoz teških droga 30 poena; provala u fabriku 42 poena.

Zbog posebnih okolnosti, broj poena može biti viši ili niži. Npr. upotreba oružja ili izazivanje povrede žrtvi vodi ka dodatnim poenima. Pokušaj da se počini krivično delo vodi ka smanjenju poena. Ili, povrat vodi ka tome da se polovina poena doda, višestruki povrat udvostručava poene i sl. Po izricanju poeni se menjaju u kaznu. Međutim, ne računaju se svi poeni u potpunosti u odabiru kazne. Metod konverzije je detaljno izložen. Do 180 poena se svaki kazneni poen računa. Između 181 i 540 poena, svaki poen se računa kao pola poena, a iznad 541 poena, svaki poen se računa kao četvrtina poena. Dalje, svaki poen može da vodi ka kazni od 22€, ili jednom danu u zatvoru ili dva sata kaznenog rada. Ispod 30 poena, javni tužilac može da izbegne javno suđenje i da upotrebi novčanu kaznu ili kazneni rad. Između 30 i 60 poena, tužilac može da koristi samo transakciju u vidu kaznenog rada. Iznad 61 poena, doći će do optužnice i javni tužilac će zahtevati kazneni rad (< 120 poena) ili zatvorsku kaznu (> 120 poena).

U vezi sa ovim uputstvima pažnju zaslužuje i to da je pravo javnog tužioca da odstupa od ovih uputstava, ali uvek mora da navede izričite razloge za takvo postupanje. Odnosno, prednost ovog sistema je da ocenjivanje može da se odvija u svih 19 regionalnih tužilaštva. U slučaju da tužioci odstupaju u značajnoj meri

²⁷⁴ 139 Zakona o organizaciji pravosuđa, i član 140 Zakona o krivičnom postupku.

²⁷⁵ Član Službeni glasnik 2001, 28.

od nacionalne strategije, mora da se obavi rasprava između glavnog javnog tužioca i tog određenog tužioca u vezi sa tim odstupanjem.

4. Uloga javnog tužioca u odnosu na izvršenje sankcija

Prema članu 553. Zakona o krivičnom postupku, tužilaštvo implementira kazne koje određuju sudovi. Međutim, ovlašćenje da se implementiraju kazne je ograničeno što se tiče zatvorskih kazni. Implementacija zatvorskih kazni je pre pitanje Ministarstva pravde. Što se tiče kazni lišavanja slobode, takozvano odeljenje za pojedinačne slučajeve zatvorskog sistema implementira kaznu. Holandski sistem specijaliziranih kaznenih institucija za odrasle zahteva da zatvorenici moraju da budu odabrani za različite tipove zatvora. Odabir vrši službenik za odabir iz gore pomenutog odeljenja.

Kazne moraju da se izvrše. Ne postoji služba kojoj je dato ovlašćenje da odluči da ne izvrši kazne. U okviru dogovora sa optuženim, javni tužilac ne može da ponudi ne-primenjivanje kazne u zamenu za informacije o ozbiljnom krivičnom delu koje bi optuženi dao (HR 6. april 1999, Nj 1999, 565). Međutim, i pored ovog, u svakodnevnoj praksi se često dešava da se zatvorske kazne ne izvršavaju ili da se samo delimično izvršavaju. Prvi razlog za tužioca da ne primeni zatvorsku kaznu je taj da je zatvorska kazna određena, a to je u sukobu sa zakonom (npr. zatvorska kazna koja prevazilazi zakonom propisani maksimum kazne) ili nadležnošću suda (npr. sudija koji može da odredi kaznu od najviše 12 meseci zatvorske kazne odredio je dužu kaznu). Drugi razlog je nedostatak zatvorskog prostora. Zbog problema sa prostorom, 2002. godine, 4.800 zatvorenika pušteno je pre njihovog zakonom određenog ranijeg otpusta.

U odnosu na primenu zatvorske kazne, javni tužilac ima ovlašćenje da daje uputstva koja će se razmatrati pre nego što se donese odluke o davanju slobode zatvoreniku. Međutim, ovo uputstvo nije obavezujuće.

Glavni zadatak tužilaštva u odnosu prema implementaciji zatvorske kazne je vođenje računa da se zatvorska kazna primeni bez odlaganja.

5. Raniji otpust

Pored prednje iznesenog, tužilaštvo može igrati ulogu u ranijem puštanju. Zakonske odredbe u vezi sa ovom problematikom ²⁷⁶ su stupile na snagu 1. januara 1987. godine. Suština pravila o puštanju je sledeća:

²⁷⁶ Članovi 15-15d Krivičnog zakonika.

- zatvorenici koji služe kaznu do najviše godinu dana moraju da se puste nakon što su odslužili šest meseci plus jednu trećinu preostalog roka;
- zatvorenici koji služe kaznu od više od godinu dana moraju da se puste nakon što su odslužili dve trećine.

Ranije puštanje može da se odloži ili odbije kada:

- zatvorenik, zbog mentalnog poremećaja, služi svoju kaznu u ustanovi kojoj je povereno lečenje po naređenju a smatra se da je nastavak lečenja neophodan;
- zatvorenik je osuđen za prekršaj za koji je zakonom predviđena kazna od četiri ili više godina, pod uslovom da je prekršaj počinjen za vreme služenja kazne kvalifikovane za otpuštanje;
- zatvorenik je kriv za veoma ozbiljno loše vladanje (u skladu sa sudskom praksom odeljenja kaznene ustanove apelacionog suda u Arnhemu to znači: da je osumnjičen za krivično delo za koje je dozvoljen pretkrivični pritvor) nakon započinjanja služenja kazne;
- zatvorenik se, nakon započinjanja služenja kazne, uklonio od izvršenja ili je pokušao to da uradi.

Ovlašćenje da se odbije ili odloži ranije puštanje ostaje na odeljenju kaznene ustanove apelacionog suda u Arnhemu. Kaznena ustanova odlučuje da li bi ranije puštanje trebalo da se odloži ili da se odbije na zahtev javnog tužioca.

U vezi sa ovim, na kraju istaknimo i to da je Odbor glavnih tužilaca 1. maja 2003. godine izdao uputstva o slučajevima u kojima će javni tužilac zahtevati odlaganje ili odbijanje ranijeg puštanja. Takav zahtev će, na primer, biti uložan kada je zatvorenik počinio krivično delo za koje može da se primeni pretkrivični pritvor ili, kada je zatvorenik pobeo ili pokušao da pobje iz zatvora pod pretnjom nasilja.²⁷⁷

6. Uslovna osuda

Što se tiče uslovne zatvorske kazne, tužilaštvo i tu igra značajnu ulogu. Efektivnost i kredibilitet uslovne osude veoma zavisi od kontrole poštovanja uslova povezanih sa uslovnom osudom. Tužilaštvo mora da vrši kontrolu nad pridržavanjem, i sud može da naredi službi za sprovođenje uslovnih kazni da pruži pomoć osuđeniku u poštovanju postavljenih uslova. Služba za sprovođenje uslovnih kazni obaveštava sud i tužilaštvo o napretku uslovne osude preko izveštaja o napretku.²⁷⁸

²⁷⁷ Službeni glasnik 2003, 60.

²⁷⁸ Član 12. Pravila o uslovnoj kazni.

Nepoštovanje uslova povezanih sa uslovnom osudom može da navede sud da opozove uslovnu osudu na zahtev javnog tužioca. Sud može da odluči da delimično opozove uslovnu osudu, da produži period uslovne kazne, ili da doda ili izmeni uslove određene za uslovnu osudu.

7. Kazneni rad

Pored prednje iznesenog, tužilaštvo igra ulogu i u primeni kaznenog rada. Ova kazna (*taakstraf*) je različita opcija kazne za koju se smatra da predstavlja ograničavanje slobode lica koje je manje strogo od kazne pritvora, a strožije od novčane kazne. Kazneni rad može da se sastoji od naloga za rad, naloga za treningom ili kombinacije oba naređenja.

Kazneni rad ne mora da traje više od ukupno 480 sati, od kojih nalog za rad čini najviše 240 sati. Kazneni rad mora da se završi u roku od dvanaest meseci. Moguć je produžetak ovog perioda.

Prilikom određivanja kaznenog rada, sud mora da odredi rok određenog pritvora, u slučaju da se kazneni rad nije poštovao. Određeni pritvor traje najmanje jedan dan a najviše osam meseci.

Tužilaštvo je odgovorno za nadgledanje poštovanja kaznenog rada, a u te svrhe se mogu tražiti informacije od pojedinaca i organizacija uključenih u uslovni rad. U odgovarajućim slučajevima, tužilaštvo može da izmeni prirodu rada koji treba da se uradi, ili vrstu obrazovanja koje treba da se prati.

U slučajevima kada je tužilaštvo zadovoljno što je kazneni rad pravilno izvršen, ono mora da obavesti osuđenu osobu što pre. No, ukoliko osuđena osoba nije pravilno izvršila kazneni rad, tužilaštvo može da naredi primenu određenog pritvora pomenutog u kazni, uzimajući u obzir broj sati kaznenog rada koji je pravilno izvršen. Osuđena osoba može da podnese žalbu protiv naređenja da se primeni određeni pritvor. Žalbu rešava sud koji je odredio kazneni rad. Naređenje da se primeni određeni pritvor mora da se da u roku od tri meseca od završetka perioda do kada je kazneni rad trebao da se izvrši.

8. Novčane kazne

Primena novčanih kazni i drugih sudski određenih finansijskih kazni ostaje u potpunosti na tužilaštvu. Naknadu novčanih kazni vrši Centralni biro za sakupljanje novčanih kazni (*Centraal Justitieel incassobureau*) u ime tužilaštva.

Tužilaštvo može da se saglasi sa plaćanjem novčane kazne u ratama. Ukupan iznos novčane kazne treba da se plati u roku od dve godine i tri meseca

nakon odluke suda o novčanoj kazni. Neplaćanje novčane kazne vodi ka automatskom povećanju za 10€. Neplaćanje nakon drugog naloga za plaćanjem, vodi ka povećanju novčane kazne za jednu petinu.

Ukoliko osuđena osoba ne plati novčanu kaznu, kazna se može naplatiti od imovine počinioca. Ukoliko tužilaštvo odbije naplatu kao mogućnost, određeni pritvor će stupiti na snagu. Rok određenog pritvora određuje sud prilikom određenja prvobitne novčane kazne. U praksi se obično primenjuje stepen pretvaranja od 25€ do 45€ za jedan dan određenog pritvora.

Zakonom određeni minimum trajanja zatvora zbog neplaćene novčane kazne je jedan dan, a maksimum dvanaest meseci. Osoba osuđena na zatvor zbog neplaćene novčane kazne može da se pusti ukoliko plati novčanu kaznu dok je u zatvoru. Da bi se smanjila potreba za zatvorskim kapacitetima zbog zatvora zbog neplaćene novčane kazne, efektivniji način za naplatu određenih novčanih kazni za krivična dela čini deo trenutne strategije za primenu kazni. Cilj ove strategije je da se naplati 95% novčanih kazni u roku od godinu dana nakon što su određene.

Jedno od pravila kaznene politike je da se vršenje krivičnih dela ne sme da se isplati. S obzirom na ovo, javni tužilac može da zahteva od suda da konfiskuje proizvod krivičnog dela. Tužilaštvo ima posebnu kancelariju u Leeuwarden, kancelarija za proizvode krivičnih dela, za savetovanje javnih tužilaca oko ovog problema. U slučaju da sud odluči da konfiskuje proizvode krivičnog dela, naplatu vrši Centralni biro za sakupljanje novčanih kazni.

9. Pomilovanje

Na kraju istaknimo i to da tužilaštvo igra značajnu ulogu i u postupku pomilovanja. Po pravilu, tužilaštvo i sud koji je odredio kaznu treba da se konsultuju pre nego što pomilovanje može da se odobri. Inače, pomilovanje može da obuhvati potpuno ili delimično oslobođenje od kazne, uslovnu primenu kazne ili promenu kazne u manje ozbiljnu kaznu, kao što je kazneni rad. Odluka o pomilovanju može da se donese uslovno, a uslovi za uslovno pomilovanje su slični uslovima za uslovnu osudu.

IV. JAVNI TUŽILAC KAO SUBJEKAT ISTRAGE S POSEBNIM OSVRTOM NA NJEGOV NADZOR NAD RADOM OVLAŠĆENIH SLUŽBENIH LICA U KRIVIČNOPROCESNOM ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE

1. Opšte napomene

Ovaj rad predstavlja pokušaj da se u skladu sa novim krivičnoprocesnim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovini objasni nova uloga tužioca u istrazi, te da se pokuša elaborirati nadzorna funkcija tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica.²⁷⁹ Naime, novim zakonskim rešenjima, uvođenjem i primenom načela akuzatornosti, vođenje istrage je u celosti povereno tužiocu. Isto tako, tužilac je sada odgovoran, pored obaveze gonjenja počinitelja krivičnih dela i za otkrivanje samih krivičnih dela. Dalje, s obzirom na činjenicu da zakon uspostavlja osnove sumnje kao neophodni osnov za pokretanje istrage za koju je nadležan isključivo tužilac, uspostavlja se i novi odnos između tužioca i ovlašćenih lica koja su nosioci aktivnosti na pronalaženju osumnjičenog i prikupljanja izjava i dokaza. S toga je od posebnog značaja potreba da se razjasni nadzor tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica, a posebno sadržaj, forma i način sprovođenja nadzora, zatim momenat kada se uspostavlja obaveza nadzora tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica.

2. Uloga tužioca u istrazi

Kao rezultat reforme krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini uopšte, koje su rezultirale donošenjem krivičnih zakona i zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, uspostavljena je i nova uloga tužioca u odnosu na predašnju koja je bila propisana tada važećim zakonima.

Novi Zakonik o krivičnom postupku BiH (u daljem tekstu ZKP) napušta koncept istražnog sudije te vođenje istrage u potpunosti poverava tužiocu. Prava i dužnosti tužioca tokom sprovođenja istrage i njegov odnos prema drugim telima u fazi otkrivanja krivičnog dela su od posebnog značaja s obzirom da rezultat suđenja u ozbiljnoj meri zavisi od kvalitetnog i uspešnog vođenja

²⁷⁹ Reč je pre svega o policiji.

istrage kao početnog stadijuma krivičnog postupka. Funkcija sudije u ovom stadijumu krivičnog postupka manifestuje se u slučajevima primene merne procesne prinude (npr. određivanje pritvora), zatim kod ograničavanja određenih prava i sloboda osumnjičene osobe (npr. pretresanje stana ili upotreba posebnih istražnih mera i radnji). Međutim, tužilac u krivičnom postupku ne nastupa samo u ovoj ulozi već je njegova uloga dvostruka:

- Tužilac nastupa kao državni organ zadužen za otkrivanje i gonjenje učinilaca krivičnih dela, uključujući i isključivu nadležnost tužioca za naređivanje i sprovođenje istrage, te podizanje i zastupanje optužnice.
- Tužilac ima funkciju stranke u postupku te ima ista ovlašćenja u postupku kao i suprotna strana (osumnjičeni i optuženi), što je u skladu sa zakonskim rešenjima o ravnopravnom položaju strana u postupku.

Pored prednje navedenog, moguća je i treća posebna uloga kada tužilac u postupku nastupa kao organ države, što je izričito propisano zakonom.

Prava i dužnosti tužioca propisani su i Zakonom o tužilaštvu BiH, kojim se tužilaštvo uspostavlja kao organ zadužen za efikasno ostvarivanje propisa iz nadležnosti BiH, primenu ljudskih prava i zakonitosti na teritoriji BiH.

Uloga i obaveza tužioca u direktnoj je vezi sa primenom načela akuzatornosti koje predviđa da se krivični postupak može pokrenuti i provesti samo po zahtevu tužioca.

Da bi se ostvarili preduslovi za pokretanje i sprovođenje krivičnog postupka potrebno je raspolagati saznanjima i dokazima o postojanju krivičnog dela i njegovog izvršioca, do čega tužilac dolazi postupanjem u skladu sa svojim pravima i dužnostima na otkrivanju krivičnih dela i gonjenju izvršilaca. Shodno ovome, tužilac je shodno principu legaliteta krivičnog gonjenja dužan da poduzme krivično gonjenje ako postoje dokazi da je učinjeno krivično delo. Postupajući po principu legaliteta, tužilac nije ovlašćen da proceni oportunitet krivičnog gonjenja, osim u posebnom slučaju predviđenim zakonom koji se odnosi na postupak prema maloletnicima (načelo oportuniteta).

Istraga je prvi stadijum krivičnog postupka. Pokreće se na osnovu naredbe tužioca o sprovođenju istrage. Naredba za sprovođenje istrage se donosi na osnovu postojanje osnove sumnje da je izvršeno krivično delo.

U zakonom predviđenim okolnostima tužilac ima pravo i dužnost da sprovede istragu. Pod zakonom predviđenim okolnostima podrazumeva se pre svega postojanje osnova sumnje da je krivično delo izvršeno, kao osnovnog preduslova za sprovođenje istrage. Izvori saznanja o postojanju osnova sumnje o izvršenom krivičnom delu mogu biti svi oni izvori saznanja koje predviđa ZKP.

Druga okolnost je kad postoji rešenje Suda o ponavljanju krivičnog postupka na osnovu odredbi čl. 332. st. 3. ZKP.

Za sprovođenje istrage potrebno je takođe da ne postoji zakonski uslovi koji isključuju sprovođenje istrage kao što su slučajevi sa stranim državljanima koji uživaju pravo imuniteta i na koje se primenjuju odredbe međunarodnog prava, kao i u slučaju lica za čije je gonjenje potrebno pribaviti prethodno odobrenje nadležnog državnog tela.

Pored prednje iznesenog, ovde je bitno istaći i novine u odnosu na rešenja koja su postojala u zakonima kako bivše SFRJ tako i u doskora važećim zakonima u BiH. One se ogledaju u sledećem:

Prvo, za pokretanje istrage dovoljno je postojanje osnova sumnje za razliku od do sada prisutne osnovane sumnje. Znači, sada je moguće i na osnovu raspoloživih informacija o delu, dokazima i/ili izvršiocu krivičnog dela sa manjim stepenom verovatnoće pokrenuti istragu. Na ovaj način je ukinut tzv. predkrivični postupak, koji je pokretan od strane organa unutrašnjih poslova odnosno ovlašćenih službenih lica na osnovu postojanja osnova sumnje i to u formi krivične prijave. Tako su na osnovu postojanja osnova sumnje ovlašćena službena lica poduzimala potrebne mere i radnje na rasvetljavanju krivičnih dela i njihovih izvršilaca i pre zvaničnog pokretanja istrage rešenjem istražnog sudije, a po zahtevu nadležnog tužioca. Pokretanjem istrage na osnovu postojanja osnova sumnje, u novom zakonodavstvu se ovlašćenim službenim licima ne uskraćuje pravo da poduzimaju potrebne mere i radnje na dokumentovanju krivičnog dela, identifikovanju izvršilaca krivičnog dela i prikupljanu dokaza. Oni to pravo i obavezu imaju i dalje samo što to sad preduzimaju po odobrenju i pod nadzorom tužioca. S druge strane na ovaj način se osigurava i dodatni nivo primene i zaštite ljudskih prava, pošto se od najranije faze postupka uključuje tužilac koji ima direktan nadzor i kontrolu nad radom ovlašćenih službenih lica. Ovim se umanjuje mogućnost zloupotrebe te neovlašćenog i nezakonitog poduzimanja bilo kakvih istražnih radnji od strane ovlašćenih službenih lica, tj. institucija za sprovođenje zakona prema građanima.

Drugo, prema odredbama novog Zakona o krivičnom postupku, istragu je moguće pokrenuti i u onim slučajevima gde nije poznat identitet izvršioца krivičnog dela. Prethodna zakonska rešenja su predviđala mogućnost po kojoj su organi unutrašnjih poslova imali pravo podnošenja krivične prijave protiv nepoznatog izvršioца. Prednost novog rešenja leži u činjenici što otvaranje istrage protiv nepoznatog izvršioца omogućava primenu radnji dokazivanja čak i onda kada se ne raspolaze podacima o izvršiocu krivičnog dela. Ovde se predviđa mogućnost da se u naredbi o sprovođenju istrage može dati samo opis iz kojeg proizilaze obeležja krivičnog dela bez navođenja podataka o izvršiocu.

Ovo će biti od posebnog značaja kod složenih krivičnih dela poput organizovanog kriminala, korupcije, terorizma, te finansijskih i privrednih delikata gde je češći slučaj da se raspoláže podacima o određenim aktivnostima koje bi mogle upućivati na krivično delo, nego o podacima koji bi u tom stadijumu postupka ukazivale na izvršioce krivičnog dela.

Treće, naredbu o sprovođenju istrage samostalno donosi tužilac, a ne kao što je to do sada bio slučaj, istražni sudija. Na ovaj način se postiže i značajna ušteda na vremenu što doprinosi ekspeditivnosti postupka. Razlika je i to što je istražni sudija odluku o sprovođenju istrage donosio u formi rešenja a tužilac to čini u formi naredbe.

Četvrto, za pokretanje istrage nije potrebno da je sa izvesnošću utvrđeno da je izvršeno krivično delo, već je dovoljno da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo, tj. dovoljno je postojanje činjenica koje čine verovattim da je izvršeno krivično delo. Osnovi sumnje moraju biti određenog karaktera, moraju se zasnivati na konkretnim podacima koji su dovoljno jaki da se to opravda. U protivnom bi pokretanje krivičnog postupka bez zakonskih uslova dovelo do kršenja ljudskih prava onog lica koje se stavlja u položaj osumnjičenog, što se ne može i ne sme dozvoliti.

Peto, naredbom o sprovođenju istrage moraju se precizno pobrojati koje su to okolnosti koje treba istražiti kao i istražne radnje koje se imaju u tu svrhu poduzeti. Ovde je značajno istaći prvi deo ove odredbe koji govori o okolnostima koje treba istražiti. Naime, na ovaj način se ograničavaju ovlašćena službena lica kao i sam tužilac da u toku sprovođenja odobrenih istražnih mera i radnji iste primene i na širi niz okolnosti čime bi se stvorio eventualni osnov za kršenje osnovnih ljudskih i građanskih prava lica nad kojom se te mere primenjuju.

Šesto, tužilac ima pravo i da ne donese naredbu o sprovođenju istrage ukoliko oceni da prikupljena saznanja i dokazi o krivičnom delu i/ili počinitelju ne predstavljaju potreban osnov za sprovođenje istrage. Novina je da u takvim slučajevima tužilac ima obavezu da obavesti podnosioca prijave u roku od tri dana od dana donošenja odluke o nepokretanju istrage. Podnosiocu prijave i oštećenom je dato pravo da ulože pritužbu o odluci tužioca o nesprovođenju istrage kancelariji tužioca u roku od osam dana.

3. Nadzor tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica

Tužilac je dužan i ima pravo da na osnovu postojanja osnova sumnje o izvršenom krivičnom delu, preduzme potrebne mere i radnje na njegovom otkrivanju i sprovođenju istrage, pronalasku osumnjičenog, rukovođenju i nadzoru

nad istragom kao i poduzimanje mera koje se odnose na upravljanje aktivnostima ovlašćenih službenih lica vezanim za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izjava i dokaza.

Svrha ovakvog zakonskog rešenja je razvijanje aktivnosti tužilaštva u oblikovanju postupka, izgrađivanju i postizanju veće efikasnosti u vezi sa otkrivanjem krivičnih dela i pronalaženjem njihovih izvršilaca, te u pogledu aktivnog upravljanja aktivnostima ovlašćenih službenih lica na pronalaženju osumnjičenog i prikupljanju izjava i dokaza.

Iz gore navedenog proizilazi i nadređenost u smislu nadzora tužioca nad ovlašćenim službenim licima u slučajevima kada se radi o aktivnostima ovlašćenih službenih lica na otkrivanju i dokumentovanju krivičnih dela.

Nadređenost tužioca u smislu nadzora nad radom ovlašćenih službenih lica nastupa u trenutku saznanja da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo. Iz ovoga proizilazi da tužilac nema nadzor niti mogućnost rukovođenja i upravljanja radom ovlašćenih službenih lica pre saznanja da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo. Odgovornost za postupanje i rad ovlašćenih službenih lica do trenutka izveštavanja tužioca o izvršenom krivičnom delu leži isključivo na samim ovlašćenim službenim licima i službama u čijem okviru ta službena lica deluju.

Od trenutka saznanja o postojanju osnova sumnje o izvršenom krivičnom delu, nastupa i nadzorna funkcija tužioca u odnosu na ovlašćena službena lica. Time se doprinosi i osiguranju pravde i pravičnosti krivičnog postupka, kao i osiguranju da ovlašćena službena lica poštuju zakonske odredbe koje se odnose na zaštitu prava lica koja su osumnjičena, pritvorena, koja se ispituju odnosno pretresaju.

Nadzor tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica se manifestuje na tri različita načina. To su:

- tužilac osigurava stručnu podršku i tumačenje krivičnopravnih odredbi, kako materijalnog tako i procesnog krivičnog prava, te vodi računa o primeni i zaštiti ljudskih prava građana u postupcima ovlašćenih službenih lica;
- tužilac izdaje potrebna uputstva i predloge ovlašćenim službenim licima u toku istrage u smislu prikupljanja informacija i dokaza na zakonodopušten način, kako bi isti bili pravno valjani u postupku pred sudom;
- tužilac učestvuje u potrebnim procesnim radnjama i drugim postupanjima u toku istrage a koje se odnose na angažman ovlašćenih službenih lica. Na primer, nastupanje tužioca prema sudu na osnovu zahte-

va ovlašćenih službenih lica za poduzimanje određene mere i radnje i slično. Isto tako, primena posebnih istražnih radnji u smislu člana 116. ZKP mora biti pod direktnim nadzorom i usmeravana od strane tužioca.

Kada je reč o davanju uputstava i usmeravanju toka istrage, bitno je još jednom podvući ulogu tužioca u istrazi. Tužilac je lice odgovorno za istragu i u skladu sa tim tužilac ima potpunu odgovornost spram toka i rezultata istrage. Nesporna je činjenica da potrebne mere i radnje na rasvetljavanju krivičnog dela, prikupljanju izjava i dokaza te na pronalasku izvršioca krivičnog dela, sprovode ovlašćena službena lica. Kako bi se osigurala kvalitetna, učinkovita i zakonita istraga, neophodno je na zakonit i ispravan način prikupiti dokaze koji su i po vrsti i po obimu dovoljni za uspešno okončanje istrage podizanjem optužnice protiv izvršioca krivičnog dela. Stoga je od izuzetnog značaja aktivno učešće tužioca koje treba da se manifestuje kroz sledeće aktivnosti: planiranje istrage, analiziranje prikupljenih saznanja i dokaza, predlaganje pravaca i načina na koje ovlašćena službena lica treba da prikupljaju dokaze, naređivanje poduzimanja istražnih mera i radnji iz svoje nadležnosti, zahtevanje poduzimanja istražnih mera i radnji za čiju primenu je nadležan sud, te stalnu komunikaciju sa ovlašćenim službenim licima u cilju razmene informacija i koordinacije aktivnosti između njih i tužioca. Ova uloga tužioca posebno treba da dođe do izražaja kod složenih istraga bilo da se radi o istragama složenih i teških krivičnih dela, bilo da se radi o istragama koje zahtevaju angažman ovlašćenih službenih lica iz više različitih službi za sprovođenje zakona. Naime, česti su slučajevi gde se u jednoj istrazi, a zbog prirode krivičnog dela ili strukture i geografske zastupljenosti izvršioca krivičnog dela, pojavljuje potreba za angažovanjem ovlašćenih službenih lica iz različitih službi, kako po delokrugu rada tako i po teritorijalnoj nadležnosti. U ovakvim slučajevima tužilac osim što sprovodi istragu i ostvaruje nadzor nad radom ovlašćenih službenih lica, služi i kao katalizator zajedničkih aktivnosti ovlašćenih službenih lica sa različitih nivoa organizacije i različitih službi za sprovođenje zakona.

Kao što je i navedeno, nadzor tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica nastupa u trenutku kada je ustanovljena osnova sumnje da je izvršeno krivično delo. Međutim, po pitanju izveštavanja tužioca o postojanju osnova sumnje, Zakonik o krivičnom postupku razlikuje dve različite situacije. Naime, s obzirom na visinu zaprećene kazne za određeno krivično delo, razlikuje se i način izveštavanja o izvršenom delu. Tako, za krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora preko pet godina, ovlašćena službena lica su dužna obavestiti tužioca odmah po saznanju o postojanju osnova sumnje o izvršenom delu. Kod

krivičnih dela sa propisanom kaznom do pet godina, ovlašćena službena lica su dužna obavestiti tužioca o svim raspoloživim indicijama, informacijama, radnjama i merama koje su poduzete u periodu od sedam dana od dana saznanja o postojanju osnova sumnje da je krivično delo izvršeno. Iz ovakvog zakonskog rešenja proizilaze dva pitanja koja su od izuzetnog značaja u svakodnevnom radu tužioca i ovlašćenih službenih lica. To su:

Prvo je vezano za samo tretiranje i određenje pojma „osnovi sumnje“ odnosno koji obim, vrsta i kvalitet prikupljenih indicija i saznanja formira osnov sumnje. Smatra se da osnove sumnje treba posmatrati kao minimalnu verovatnoću zasnovanu na konkretnim okolnostima koje predstavljaju polazno stajalište za tvrdnju da je krivično delo izvršeno, te da ustanovljenje osnova sumnje predstavlja početak spoznajnog procesa koji treba da potvrdi da polazne indicije o krivičnom delu počivaju na stvarnim okolnostima koje je moguće i dokazati. Stoga je bitno da kako tužioci tako i ovlašćena službena lica imaju pravilno razumevanje osnova sumnje i onog što ih konstituiše. Osnove sumnje uvek treba posmatrati u njihovom funkcionalnom smislu kao skup okolnosti i indicija koje upućuju na verovatnoću da je krivično delo izvršeno, pri čemu se prikupljena saznanja ne mogu uklopiti u postavku da krivičnog dela nema.

Drugo pitanje je vezano za dužnost obaveštavanja tužioca od strane ovlašćenih službenih lica o postojanju osnova sumnje da je krivično delo izvršeno. Kod krivičnih dela sa zaprećenom kaznom preko pet godina, ta obaveza obaveštavanja nastupa u trenutku saznanja o postojanju osnova sumnje da je krivično delo izvršeno. Mogući problem bi mogao biti kod krivičnih dela sa zaprećenom kaznom do pet godina zatvora. Naime, Zakonik daje rok od sedam dana ovlašćenom službenom licu da obavesti tužioca o postojanju osnova sumnje da je krivično delo izvršeno. Iz ovog proizilaze dva pitanja koja su od značaja za utvrđivanje od kog trenutka nastupa nadzor tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica. Prvo se odnosi na trenutak od kada se računaju Zakonikom predviđeni rok od sedam dana kao rok za obaveštavanje. Drugim rečima, postavlja se pitanje kako i na osnovu čega se može utvrditi da ovlašćeno službeno lice o izvršenom delu nije raspolagalo saznanjima i pre momenta od kojeg je nastupilo računanje zakonskog roka od sedam dana. Ovo je posebno bitno u onim situacijama kada su saznanja koja formiraju osnov sumnje prikupljena u određenom vremenskom periodu odnosno kada se do tih saznanja nije došlo odjednom. S druge strane postavlja se pitanje pravne kvalifikacije dela, pošto će od toga direktno zavisiti kad nastupa obaveza obaveštavanja tužioca. Razlog za zabrinutost u ovakvim situacijama leži u činjenici da prikupljena saznanja o krivičnom delu koja formiraju osnov sumnje, koji je opet hi-

potetička postavka i preliminarna kriminalistička diferencijalna dijagnoza, mogu biti tumačena višeznačno i različito. Tako je moguće da se ista prikupljena saznanja o na primer aktiviranju eksplozivne naprave u privatnom stanu, mogu tumačiti na način da formiraju postojanje osnova sumnje za više različitih krivičnih dela, kao što su izazivanje opšte opasnosti, terorizam ili pak kao deo aktivnosti koje poduzima određena zločinačka organizacija (krivično delo organizovanog kriminaliteta).

S obzirom da su navedena objašnjenja vezana za nadzor tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica, te imajući u vidu značaj ovog nadzora koji je pre svega u funkciji ostvarenja zakonitosti i pravičnosti postupka, te dodatni instrument osiguranja primene i zaštite ljudskih prava i sloboda, mišljenja smo da zakonski propisi sadržani u Zakoniku o krivičnom postupku, a koji se odnose na nadzor nisu dovoljni za adekvatnu primenu u svakodnevnom radu tužioca i ovlašćenih službenih lica. Naime, Zakonikom o krivičnom postupku se uspostavlja institut nadzora tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica, ali se ne definiše i način i postupak ostvarivanja i primene takvog nadzora. To u svakom slučaju ne može ni biti sadržano u Zakoniku, već se to područje treba regulisati nižim podzakonskim propisima o primeni. Mišljenja su da je u što skorije vreme potrebno pristupiti izradi propisa o primeni kao što bi eventualno bio pravilnik o postupanju i saradnji ovlašćenih službenih lica i tužioca na otkrivanju krivičnih dela i krivičnom gonjenju njihovih izvršilaca. Ovakvim propisom bi trebalo da se regulišu pitanja kao što su: osnovne odredbe i pravni osnov predmetnog propisa, obaveze i prava strana na koje se propis odnosi, sistem i procedura obaveštavanja tužioca od strane ovlašćenih službenih lica o postojanju osnove sumnje da je izvršeno krivično delo, usmeravanje i upravljanje radom ovlašćenih službenih lica u oblastima otkrivanja i dokumentovanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca, procedure kod primene posebnih istražnih mera, pitanje obaveštavanja javnosti o toku istrage i prikupljenim saznanjima o krivičnom delu i izvršiocu, te odgovornost za nepostupanje po utvrđenim propisima po bilo kom osnovu (nedovoljna edukovanost, svesno i namerno nepridržavanje i kršenje odredbi ovog propisa i slično).

Kad je pak reč o tome ko bi trebalo da donese ovakav propis, mišljenja su da bi to trebalo da bude Ministarstvo pravde BiH, te da takav propis bude važeći za sva ovlašćena službena lica bez obzira na ustanovu u kojoj deluju, odnosno da važi za sva ovlašćena službena lica u smislu odredbi ZKP (čl. 20. tačka g)

LITERATURA

- Aleksić, Ž., Škulić, M., *Kriminalistika*, 4. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2002.
- Bayer, V., (1) *Jugoslavensko krivično procesno pravo Knjiga prva Uvod u teoriju krivičnog procesnog prava*, sedmo izdanje, Zagreb, 1982.
- Beziz-Ajaš, A. (Beziz-Ayache, A.), *Dictionnaire de droit pénal général et procédure pénale*, 2e édition, Paris, 2003.
- Bejatović, S., i dr., *Aktuelna pitanja maloletničkog krivičnog prava*, Beograd, 2008. god.
- Bejatović, S., i dr., *Policija i pretkrivični i prethodni krivični postupak*, Beograd, 2005. god.
- Bejatović, S., Radulović, D., *Zakonik o krivičnom postupku*, Kultura, Beograd, 2002.
- Bejatović, S., (1) *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2008.
- Bejatović, S., (2) *Krivičnoprocesno zakonodavstvo i teški oblici kriminala*, Teški oblici kriminala, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2004.
- Bejatović, S., (3) *Mere za povećanje efikasnosti i pojednostavljenje krivičnog postupka*, Osnovne karakteristike Predloga novog jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Beograd, 2000.
- Bejatović, S., (4) *Neophodnost donošenja Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije*, Zbornik radova „Aktuelno stanje u krivičnom zakonodavstvu Srbije i Crne Gore“, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd, 2004.
- Bejatović S., (5) *Osnovne karakteristike Zakonika o krivičnom postupku SR Nemačke*, Strafprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Jugendgerichtsgesetz, Centar marketing, Beograd, 1998.
- Bejatović, S., (6) *Radnje organa unutrašnjih poslova u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku i njihova dokazna vrednost*, Bezbednost, br. 6, Beograd, 2003.
- Beljanski, S., *Položaj branioca u novom Zakoniku o krivičnom postupku*, Zbornik radova „Mesto jugoslovenskog krivičnog prava u savremenom krivičnom pravu“, Beograd, 2002.
- Betel, H., Venier A. (Betel, Ch., Venier, A.), *Grundriß des österreichischen Strafprozeßrechts*, Sechste, neubearbeitete Auflage, Wien, 2000.

- Bojlke, V. (Beulke, W.), *Strafprozeßrecht*, 2., neubearbeitete Auflage, Heidelberg, 1996
- Bošković, M., *Organizovani kriminalitet*, I deo, Beograd, 1998, 1.
- Bitner, E. (Bittner, E.), *The Functions of the Police in Modern Society*, Gunn&Hain Publishers, Cambridge, 1980.
- Vilard, M. O. (Willard, M.O.), (1) *Community Policing-Classical Readings*, Prentice Hall, New Jersey, 2000.
- Vilard, O. (Willard, O.), (2) *Community Oriented Policing*, Prentice Hall, New Jersey, 1998.
- Van den Vajngert, S. (Van den Wyngaert, C.), *Les systèmes pénaux face à l'épreuve du crime organisé*, Revue internationale de droit pénal, 1er et 2e semestres, Ramonville, 1999, in Fontanaud, D. (dossier constitué par), *Criminalité organisée*, Problèmes politiques et sociaux, n° 874-875, Paris, 2002
- Vinsent, J., Ginhard, S., Montanje, G., Varinard, A. (Vincent, J., Guinchard, S., Montagnier, G., Varinard, A.), *Institutions judiciaires Organisation - Juridictions Gens de justice*, 7e édition, Paris, 2003
- Volhover, D., Hiton-Armstrong, A. (Wolchover, D., Heaton-Armstrong, A.), *The Questioning Code Revamped*, Crim, L.R., 1991.
- Volk, K., (Volk, K.), *La riposte pénale contre les organisations criminelles en droit allemand*, in Manacorda, S. (sous la coordination de), *L'infraction d'organisation criminelle en Europe (Allemagne - Espagne - France - Italie - Union Européenne)*, Paris, 2002.
- Vasiljević, T., Grubač, M., *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, osmo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2003.
- Vasiljević, T., (2) *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1981.
- Vujaklija, M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1972
- Gjudiseli- Delaž, G., (Giudicelli-Delage, G.), *La riposte pénale contre la criminalité organisée en droit français*, in Manacorda, S. (sous la coordination de), *L'infraction d'organisation criminelle en Europe (Allemagne - Espagne - France - Italie - Union Européenne)*, Paris, 2002.
- Gonduin, G., Ruksel, S., (Gondouin, G., Rouxel, S.), *Les institutions juridictionnelles*, Grenoble, 2004.
- La Granž, R., (La Grange, R.), *Policing American Society*, Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1993.
- Grubač, M., Beljanski, S., *Nove ustanove i nova rešenja u Zakoniku o krivičnom postupku SR Jugoslavije*, „Sl. glasnik“, Beograd, 2002.

- Grubač, M., (1) *Krivično procesno pravo Uvod i opšti deo*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2002.
- Grubač, M., (2) *Krivično procesno pravo Posebni deo*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2002.
- Grubač, M., (3) *Zakonik o krivičnom postupku sa kratkim objašnjenjima*, Službeni glasnik, Beograd, 2002.
- Grubač, M., (4) *Mogući pravci razvoja kaznenog zakonodavstva posle donošenja Ustavne povelje Srbije i Crne Gore*, Kazneno zakonodavstvo, organizacija i funkcionisanje pravosuđa u Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora, Beograd, 2003.
- Grubač, M., (5) *Novi Zakonik o krivičnom postupku RF*, Glasnik AKV, br. 3/2003.
- Grubač, M., (7) *Reforma krivičnog postupka – Odredbe o postupku za dela organizovanog kriminala*, Pravni život, br. 9, Beograd, 2002.
- Grubač, M., (8) *Zakonik o krivičnom postupku i posebne odredbe o postupku za dela organizovanog kriminala*, u Zborniku Praktična primena novog jugoslovenskog zakonika o krivičnom postupku., Beograd 2002, str. 16.
- Grubiša, M., *O nevaljanim izvorima saznanja iz čl. 83 ZKP, njihovu utjecaju na sudsku presudu i o mogućnostima okrivljenikove odbrane protiv njih*, Odvjetnik, br. 9–10, Zagreb, 1984.
- Ginhard, S., Buisson, J., (Guinchard, S., Buisson, J.), *Procédure pénale*, 2e édition, Paris, 2002.
- Gonduin, G., Ruksel, S., (Gondouin, G., Rouxel, S.), *Les institutions juridictionnelles*, Grenoble, 2004.
- Đurđić, V., *Krivično procesno pravo*, Niš, 2002.
- Ajsenberg, U. (Eisenberg, U.), *Beweisrecht der StPO*, Specialkommentar, 4. Auflage, Verlag, C. H. Beck, Munchen, 2000
- Žarković, M., Ilić, G., *Dokazna vrednost priznanja optuženog*, Pravni život, br. 9, Beograd, 2002.
- Ilić, G., (1) *Granice ispitivanja prvostepene krivične presude*, Beograd, 2004.
- Ilić, G., (2) *Nova ovlašćenja francuske policije u borbi protiv organizovanog kriminala*, Zbornik radova sa okruglog stola: Položaj i uloga policije u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku, Beograd, 2004.
- Ilić, G., (3) *Odstupanje od nepovredivosti tajne pisama i drugih sredstava opštenja*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 1, Beograd, 2003.
- Krapac, D., *Pripremni stadij krivičnog postupka u komparativnom pravu*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 1-2/1983

- Kesić, T., *Položaj osumnjičenog u pretkrivičnom postupku*, (magistarska teza), Beograd, 2005.
- Kiurski, J., *Načelo oportuniteta (opravdanost i svrha)*, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i krivično zakonodavstvo Srbije i Crne Gore, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.
- Klajhneht/ Mecer- Gosner, (Kleinknecht/Mezer-Gossner), *Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen*, 3. neubearbeitete Auflage, Verlag C. H. Beck, Munchen, 1997.
- Kozusev, A. F., *Problemi tužilačkog nadzora na poštovanju zakona u operativno-istražnoj delatnosti*, Moskva, 2001.
- Krivokapić, V. Žarković, M. Simonović, B. *Kriminalistička taktika*, Beograd, 2003.
- Kont, P., Mastre du Šambo, P., (Conte, P., Maistre du Chambon, P.), *Procédure pénale*, 3e édition, Paris, 2001.
- Kornu, G.,(Cornu, G.) (publié sous la direction de), *Vocabulaire juridique*, 4e édition, Paris, 2003.
- Lazin, Đ., (1) *Razvoj nemačkog krivičnog procesnog zakonodavstva posle Drugog svetskog rata*, Strafprozessordnung mit Gerichtsverfahrensgesetz und Jugendgerichtsgesetz, Centar marketing, Beograd, 1998.
- Lazin, Đ., (2) *Uloga organa unutrašnjih poslova prema novom Zakoniku o krivičnom postupku*, Mesto jugoslovenskog krivičnog prava u savremenom krivičnom pravu, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd, 2002.
- Lazarže, S.(Lazerges, C.), *La présomption d'innocence*, in Cabrillac, R., Frison Roche, M.-A., Revet, T. (sous la direction de), *Libertés et droits fondamentaux*, 9e édition Revue et augmentée, Paris, 2003.
- Larguje, J.(Larguier, J.), (1) *Le droit pénal*, Quatorzième édition, Paris, 2001.
- Larguje, J (Larguier, J.), (2) *Procédure pénale*, Onzième édition, Paris, 2001.
- Love-Rozenberg, (Lowe-Rosenberg), (1) *Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz, Grosskommentar*, 23., neubearbeitete Auflage, Zweiter Band, Berlin, 1978.
- Love-Rozenberg, (Lowe-Rosenberg), (2) *Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz*, 1994.
- Lukić, T., *Prethodni krivični postupak u ruskom krivičnom procesnom pravu*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 2-3/03, Beograd, 2003.
- Landman, R.,(Lundman, R.), *Police and Policing*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1980.

- Ljudska prava u Evropi*, Pravni bilten, br. 6, Zemun, 2000.
- Manakorda, S., (Manacorda, S.), (1) *La riposte pénale contre la criminalité organisée dans le droit de l'Union Européenne*, in Manacorda, S. (sous la coordination de), *L'infraction d'organisation criminelle en Europe (Allemagne – Espagne – France – Italie – Union Européenne)*, Paris, 2002.
- Manakorda, S., (Manacorda, S.), (2) *Avant-propos*, in Manacorda, S. (sous la coordination de), *L'infraction d'organisation criminelle en Europe (Allemagne – Espagne – France – Italie – Union Européenne)*, Paris, 2002.
- Nebengesetyen*, 46. Auflage, Verlag C. H. Beck, Munchen, 2003.
- Merl, V., Vitu, A., (Merle, V., Vitu, A.), *Traité de droit criminel Tome II Procédure pénale*, Quatrième édition, Paris, 1989.
- Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta – stanje, mogućnosti i perspektive*, Zbornik radova, Policijska akademija, Beograd, 2002.
- Milanov, B., *Funkcija javnog tužilaštva u otkrivanju krivičnih dela i njihovih izvršilaca*, Pravna misao 4-6/81, Skoplje, 1981, 23, 27.
- Miletić, S., *Policijsko pravo*, Policijska akademija, Beograd 2003.
- Obrazloženje Predloga zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku*, 24. maj 2004.
- Ogorelica, N., *Kazneno procesualno pravo*, Zagreb, 1899.
- Osnovne karakteristike Predloga Zakonika o krivičnom postupku SR Jugoslavije*, materijali sa Savetovanja Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Beograd, 2002.
- Pavlica, J., Lutovac, M., *Zakon o krivičnom postupku u praktičnoj primeni*, Beograd 1985, 246.
- Panta, M., *Istorijsko-uporedni pregled javnog tužilaštva*, u zborniku Trideset godina javnotužilačke organizacije, Beograd, 1976, 178.
- Pradel, J., Korten, G., (Pradel, J., Corstens, G.), *Droit pénal européen*, 2e édition, Paris, 2002.
- Pradel, J., (Pradel, J.), (1) *Manuel de procédure pénale*, 10e édition revue et augmentée, Paris, 2000.
- Pradel, J., (Pradel, J.), (2) *Rapport général*, in *La phase préparatoire au procès*
- Pradel, J., (Pradel, J.), (3) *Droit pénal comparé*, 2 édition, Paris, 2002.
- Radak, S., *Procesni položaj i uloga organa unutrašnjih poslova prema Predlogu Zakonika o krivičnom postupku*, Osnovne karakteristike predloga novog jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva, Beograd, 2002.
- Radulović, D., (3) *Osnovne karakteristike Predloga Zakonika o krivičnom postupku*, Osnovne karakteristike predloga novog jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva, Beograd, 2000.

- Renusi, J.-F.(Renucci, J.-F)., *Droit européen des droits de l homme*, 3e édition, Paris, 2002.
- Roxin, S., (Roxin, C.), *Strafverfahrensrecht*, 22 Auflage, Munchen, 2002.
- Sajler, S., (Seiler, S.), *Strafprozeßrecht*, 3., neu bearbeitete Auflage, Wien, 1999.
- Spenser, J., (Spencer, J.), (2) *La procédure pénale anglaise*, Paris, 1998.
- Stefani, G., Levasur, G., Bulok, B., (Stefani, G., Levasseur, G., Bouloc, B.), *Procédure pénale*, 17e édition, Paris, 2000.
- Suharev, A., Komentar krivično-procesnog zakonika RF, Moskva 200
- Šarkić, S., Popović, D., Nikolić, D., *Istorija srpskog pravosuđa*, Beograd , 1997,7 6-77.